

УДК 330.322:330.341.1:631.1

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201811009>

Ю.О. ЛУПЕНКО, доктор економічних наук,
професор, академік НААН
О.В. ЗАХАРЧУК, доктор економічних наук

Інвестиційне забезпечення інноваційного розвитку сільського господарства України

Мета статті - дослідити та надати пропозиції щодо необхідності посилення темпів інноваційно-інвестиційного розвитку та забезпечення матеріально-технічної бази сільського господарства країни.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано такі методи діалектики: пізнання процесів і явищ, монографічний (аналіз розвитку та забезпечення сільського господарства інвестиційними ресурсами), емпіричний (щодо комплексної оцінки сучасного стану об'єкта дослідження), порівняльного аналізу (визначено проблеми й цілі інноваційно-інвестиційного забезпечення у державах-сусідах та в Україні), абстрактно-логічний (узагальнення та формулювання висновків).

Результати дослідження. У процесі вивчення питань розвитку інвестицій у сільському господарстві України та в деяких європейських державах розкрито сучасний стан інвестиційного забезпечення та проаналізовано його економічні й соціальні аспекти. Виявлено головні результати щодо інноваційно-інвестиційного забезпечення сільського господарства України.

Елементи наукової новизни. Набули подальшого розвитку теоретичні положення щодо інноваційно-інвестиційного розвитку в сільському господарстві, в основу яких покладено модернізацію матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств з урахуванням досягнень науково-технічного прогресу, прискорення вирішення важливих завдань щодо подальшої інтенсифікації виробництва, що сприятиме впровадженню в галузях рослинництва і тваринництва прогресивних технологій, підвищенню продуктивності праці.

Практична значущість. Поряд з окремими позитивними змінами в інноваційно-інвестиційному забезпеченні встановлено системні перешкоди на шляху їх розвитку. Внесено пропозиції щодо усунення таких активними методами, в тому числі й державного регулювання. Табл.: 2. Рис.: 5. Бібліогр.: 26.

Ключові слова: матеріально-технічна база; основні засоби; інноваційно-інвестиційний розвиток; відтворення; модернізація.

Лупенко Юрій Олексійович - доктор економічних наук, професор, академік НААН, директор Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: pd@iae.org.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-6846-0300>

Захарчук Олександр Васильович - доктор економічних наук, завідувач відділу інвестиційного та матеріально-технічного забезпечення, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: zahar-s@ukr.net

Постановка проблеми. Створення всебічно розвинутого високопродуктивного сільського господарства вимагає відповідного рівня розвитку матеріально-технічної бази. Матеріально-технічна база являє собою найважливішу складову частину продуктивних сил і має багатогранне значення у розвитку аграрного виробництва.

На проблемі інноваційно-інвестиційного забезпечення зосереджена увага багатьох дослідників, зокрема й науковців Націона-

льного наукового центру «Інститут аграрної економіки». Це зумовлено тим, що інвестиційні ресурси дозволяють упроваджувати передові технології, новітню техніку, інноваційні форми організації праці та управління виробництвом. Нововведення, інновації, нові технології та організаційні рішення дають змогу підприємствам вийти з кризових ситуацій, забезпечити високу конкурентоспроможність продукції та підприємств.

Інноваційно-інвестиційне забезпечення - це найбільш важлива передумова ефективного функціонування і розвитку сільськогосподарських підприємств, оскільки сприяє

нарощуванню обсягів їх виробництва, збільшенню виробничого потенціалу, та в цілому зростанню результативності галузі й зміцненню продовольчої безпеки країни. Інвестиції торкаються глибинних основ господарської діяльності, визначаючи процес економічного зростання загалом. Причинами, що зумовлюють необхідність інвестицій, є відновлення наявної матеріально-технічної бази, нарощування обсягів виробництва, освоєння нових видів сільськогосподарської діяльності.

У ринкових умовах господарювання забезпечення та підтримання економічного зростання, результативність модернізаційних перетворень, підвищення результативності галузі сільського господарства, зумовлюються можливістю забезпечення сільськогосподарських товаровиробників відповідними інвестиційними ресурсами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню проблем формування та забезпечення матеріально-технічної бази сільського господарства на основі інноваційно-інвестиційного розвитку присвячені праці вітчизняних і зарубіжних учених та

фахівців, серед яких: А.І. Амоша [1], К.Г. Зуллас [3], М.І. Кісіль [7], Н.В. Краснокутська [8], Ю.О. Лупенко [6, 9, 10], М.Й. Малік [6], Ю.П. Морозов [12], Р. Нельсон [13], П. Самуельсон [26], П. Т. Саблук [17], О.Г. Шпикуляк [6, 17], А.Г. Фонотов [20], Т.С. Хачатуров [21], Д.М. Черваньов [22], Й. Шумпетер [24] та ін.

Мета статті - дослідити та надати пропозиції щодо необхідності посилення темпів інноваційно-інвестиційного розвитку та забезпечення матеріально-технічної бази сільського господарства країни.

Виклад основних результатів дослідження. За результатами досліджень ННЦ «Інститут аграрної економіки» з'ясовано, що останніми роками капітальні інвестиції на розвиток виробництва продукції сільського господарства зростають високими темпами. У 2017 р. їхні обсяги становили 63,4 млрд грн, що на третину (+31,2%) перевищує показники 2016 р. та у 1,5 раза (+51,4%) - 2015 р. (рис. 1). Нині у цій сфері інвестори віддають перевагу інвестиційно привабливому сільському господарству, де норма прибутку на капітал найвища.

Рис. 1. Динаміка капітальних інвестицій у сільське господарство у цінах 2017 р.

Джерело: Сформовано за даними Державної служби статистики України.

Дещо призупинився ріст капітальних інвестицій у сільське, лісове та рибне господарство за I півріччя 2018 р. - до рівня 26,9 млрд грн. Це на 9,8% більше порівняно з аналогічним періодом минулого року. Разом із тим у сільському господарстві капіта-

льні інвестиції за I півріччя зросли лише на 9,2%, тоді як торік темп приросту капітальних інвестицій у сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг до відповідного періоду попереднього року становив 42,1%, у 2016 р. - 73,8%.

Капітальні інвестиції у виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів, де має місце певний надлишок виробничих потужностей, торік становили лише 19,0 млрд грн - у 3,4 раза менше, ніж у сільське господарство. У 2017 р. розрив між інвестиціями у сільське господарство і харчову промисловість збільшився у 2,6 раза порівняно з 2010 р. (рис. 2).

Натомість у виробництві харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів інвестиційні процеси в I півріччі 2018 р. дещо поживалися, хоча й залишаються поки що недостатньо активними, а власне виробництво цієї продукції - інвестиційно непривабливим. Загальний обсяг капітальних інвести-

цій на його розвиток у січні-червні цього року порівняно з відповідним періодом 2017 р. збільшився на 27,4% - до 9,4 млрд грн. Але при цьому на виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів припадало лише 39 коп. на 1 грн вкладень у сільське господарство. Хоча у 2010 р. цей показник досягав 1,00 грн, у 2000 р. - 2,16 грн.

Капітальні інвестиції на розвиток виробництва продукції сільського господарства та харчову галузь у доларовому еквіваленті демонструють досить суттєвий спад у період 2014-2016 рр. унаслідок військових дій на сході України (Луганська та Донецька області) та окупації АР Крим.

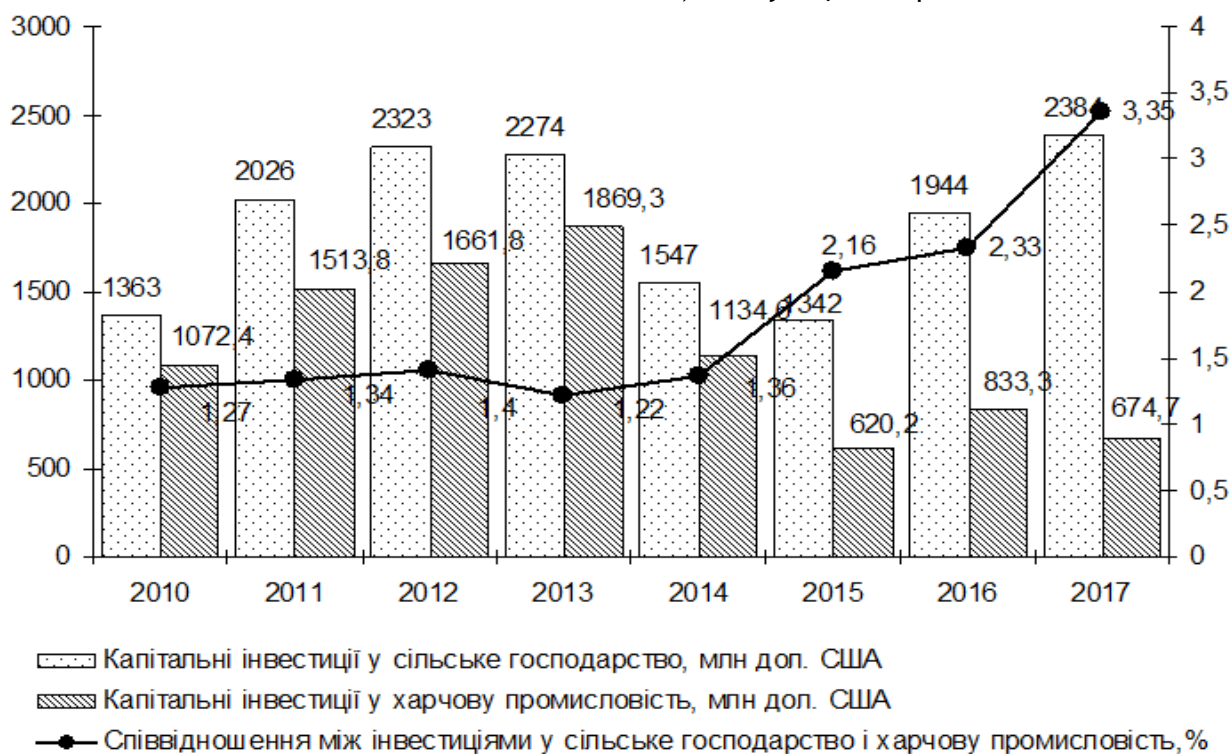

Рис. 2. Динаміка капітальних інвестицій у сільське господарство і харчову промисловість у доларовому еквіваленті, 2010-2017 рр.

Джерело: Сформовано за даними Державної служби статистики України.

Як показує динаміка капітальних інвестицій у соціальну сферу села, перерахованих у ціни 2017 р., найбільші їхні обсяги (25,4 млрд грн в цінах 2017 р.) були в 2011 р. (рис. 3). У наступні роки вони скоротилися до 17-19 млрд грн. Із розрахунку на 1 грн інвестицій у виробництво продукції сільського господарства в 2017 р. вони становили лише 30 коп., тоді як у 2011 р. - 0,97 грн. Понад 90% інвестицій у соціальну сферу села використовується для спорудження житла, яке будується переважно на приміських територіях. Внаслідок недостат-

ніх інвестицій на розвиток соціальної сфери село деградує.

Окрім того, останніми роками спостерігається значне зменшення обсягів інвестування соціальної сфери села. Середньорічний темп приросту капітальних інвестицій у соціальну сферу села за 2010-2017 рр. знаходився на рівні 2,9%. Якщо у 2011-2013 рр. обсяги інвестицій у соціальну сферу села та сільськогосподарське виробництво були майже однаковими, то у 2017 р. це співвідношення становило 1:3, тобто обсяги капітальних інвестицій у соціальну сферу села в

3 рази менші, ніж у сільськогосподарське виробництво.

При цьому, основними джерелами фінансування інвестицій у сільському господарстві слугують власні кошти (87,3%) та кредити

банків (11,5%). У структурі внесення капітальних інвестицій у сільське господарство переважає рослинницька галузь, майже 86% інвестицій спрямовується саме сюди, і лише 11% - у тваринництво.

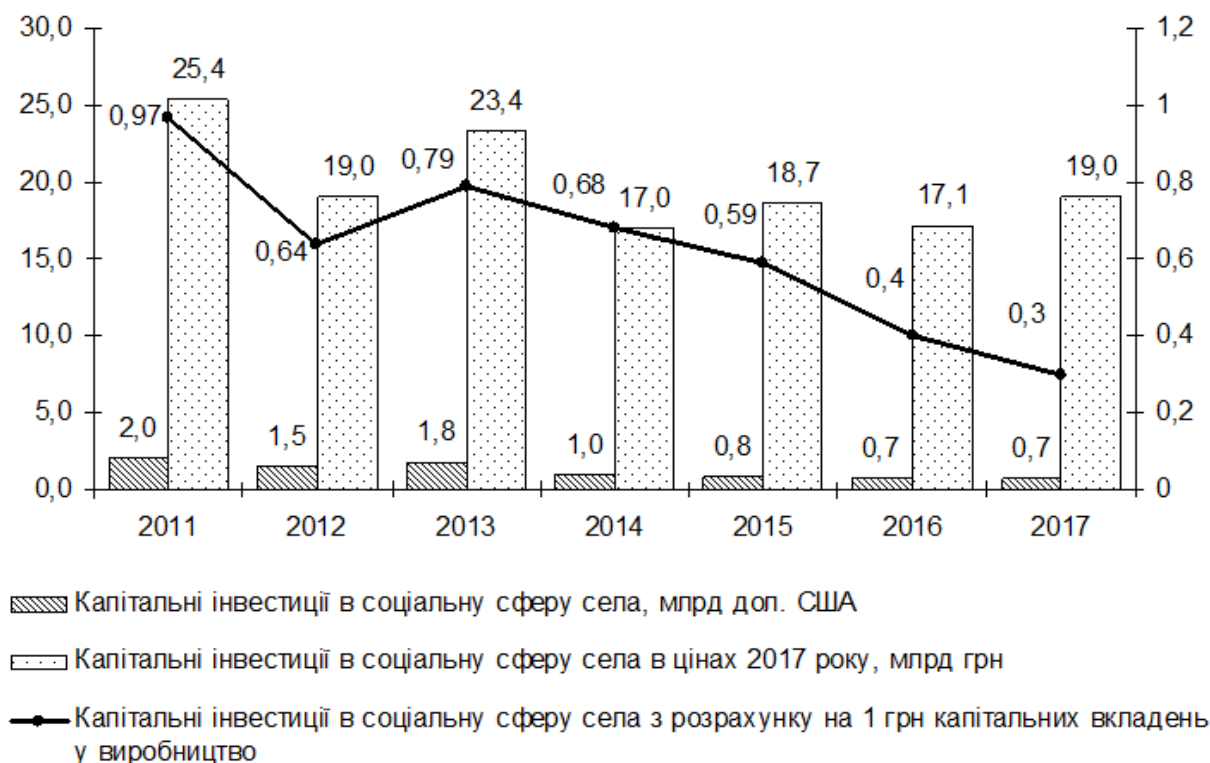

Рис. 3. Капітальні інвестиції у розвиток соціальної сфери села, 2011-2017 рр.

Джерело: За оцінками Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» у зв'язку з відміною статзвітності.

Важливим чинником інноваційного розвитку агропродовольчого сектору України та підвищення його конкурентоспроможності виступає залучення іноземного капіталу. В процесі трансферу прямих іноземних інвестицій передаються нові технології, досвід, методи організації та управління, що сприяє раціональному використанню наявних ресурсів, розширенню виробничих можливостей та розвитку інноваційного потенціалу країни (рис. 4). Слід зазначити, що рівень залучення іноземних інвестицій у сільське господарство значно відстає від внесених інвестицій у харчову галузь. Тут спостерігається протилежна тенденція - інвестиції у харчову галузь у 4,5 рази випереджають інвестиції у сільське господарство.

Інвестиційна привабливість для іноземних інвесторів поки що досить низька. Частка прямих іноземних інвестицій у агропромислове виробництво в 2017 р. становила

9,5%, у тому числі в харчову промисловість - 6,3% і в сільське, лісове та рибне господарство - 3,2%.

Найбільшими іноземними інвесторами у сільське господарство є Кіпр (28,7%), Віргінські острови (14,5 %) та Німеччина (13,4%), на які припадає майже 60% обсягу прямих іноземних інвестицій в аграрний сектор України. Значна частка прямих іноземних інвестицій, що надходять з офшорів, вітчизняного походження.

Пріоритетним напрямом іноземного інвестування аграрного сектору України залишається рослинництво, як більш прибуткова та експортоорієнтована галузь, продукція якої конкурентоспроможна як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. У структурі прямих іноземних інвестицій у сільське, лісове та рибне господарство частка рослинництва в 2017 р. становила 53,4%.

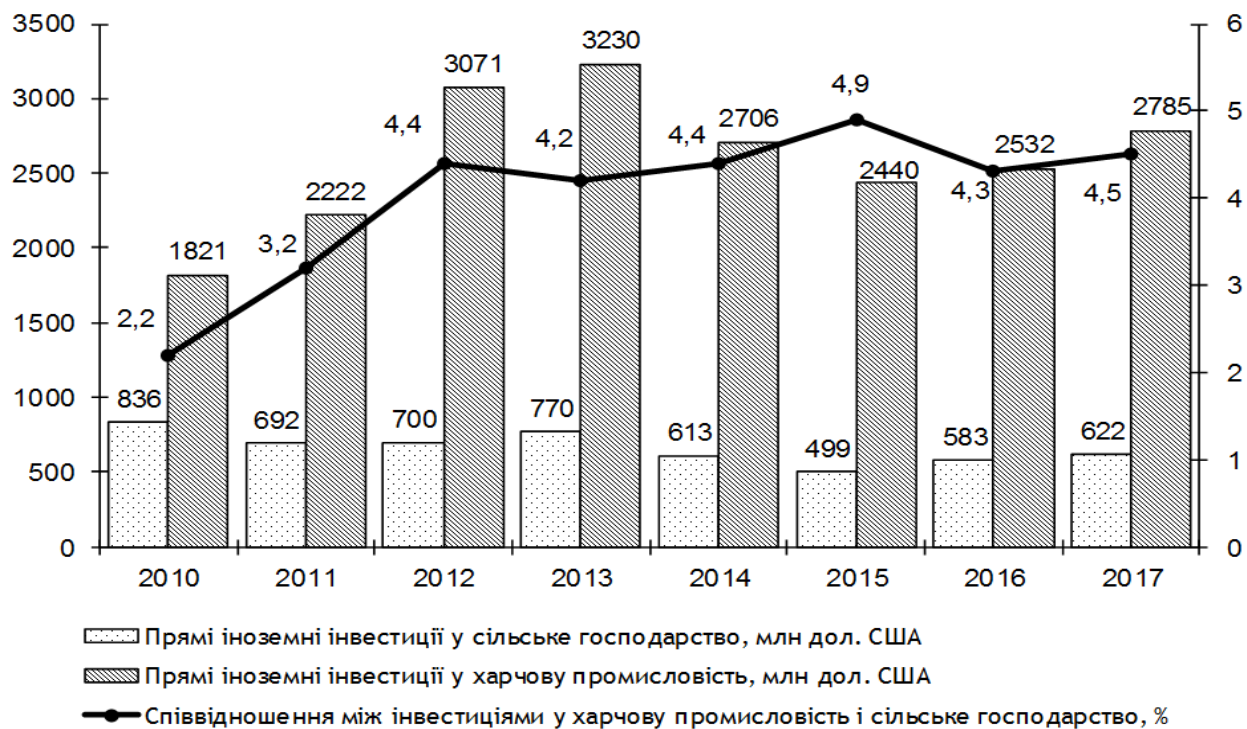

Рис. 4. Прямі іноземні інвестиції в агропродовольчий сектор України у 2010-2017 рр., млн дол. США

Джерело: Сформовано за даними Державної служби статистики України.

Дослідженнями також встановлено значні регіональні диспропорції у розподілі інвестицій у сільське господарство, які посилюють деформації у розміщенні продуктивних сил та змінюють тенденції розвитку окремих регіонів України. Для удосконалення управління економікою аграрного району науковцями ННЦ «Інститут аграрної економіки» обґрунтовано рекомендації з розроблення Дорожньої інвестиційної карти розвитку аграрного району, яку можна розглядати як стратегічний план дій органів державної влади та управління місцевого самоврядування, а також інвесторів, щодо інвестиційного забезпечення розвитку його агропромислового виробництва та сільських територій.

Важливими чинниками підвищення інвестиційної привабливості регіонів та ефективності сільського господарства є проведення загальнодержавних заходів щодо завершення реформування економіки та державних інституцій; подолання корупції для забезпечення умов підприємництва, захисту прав власності; інвестиційна підтримка малого і середнього агробізнесу, особливо на депресивних та постраждалих від війни територіях. В Україні рівень інвестиційної підтримки розвитку сільського господарства значно нижчий порівняно з країнами ЄС (обсяг інвестицій з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь в Україні у понад 2 рази менший, ніж у країнах ЄС) (табл. 1).

1. Інвестиційна підтримка розвитку сільського господарства у різних країнах світу, 2015 р.

Показник	Польща	Білорусь	Росія	Казахстан	Україна
Інвестиції у сільське господарство, млрд дол. США	1,4	1,3	4,9	0,75	1,3
Площа сільськогосподарських угідь, млн га	18,3	8,8	190,8	90,3	36,4
Інвестиції на 1 га сільськогосподарських угідь, дол. США	77	148	26	8	36
Площа ріллі, млн га	13,9	5,5	76,7	24,4	31,1
Інвестиції на 1 га ріллі, дол. США	101	236	64	31	42

Джерело: Дані Міністерства аграрної політики та продовольства України.

Аналізуючи інвестиційну підтримку розвитку аграрних підприємств різних країн виявлено, що рівень інвестиційного забезпечення та підтримки в Україні значно відстає від провідних країн світу та сусідів. Якщо загальний рівень інвестицій у 2015 р. в Україні становив 1,3 млрд дол., то це лише рівень їх залучення у Польщі та Білорусії (див. табл. 1). При цьому, площі земельних сільськогосподарських угідь у згаданих країнах відповідно у 2 та 4 рази менші. Тобто інвестиції на 1 га ріллі в Україні (42 дол. США) значно відстають від Польщі (101 дол. США) та Білорусії (236 дол. США). Також вони відстають від інвестицій, що реалізуються у Російській Федерації більш як удвічі.

Для підвищення інвестиційної привабливості сільського господарства важливе визначення критеріїв оцінки ефективності інвестицій з погляду потенційних інвесторів та з урахуванням специфічних особливостей

регіону. Тому встановлення рейтингу ефективності інвестицій у сільському господарстві регіонів країни доцільно здійснювати через оцінку показників регіональної інвестиційної активності та результатів економічної ефективності сільського господарства й досягнутого соціального ефекту в сільській місцевості. Для розрахунку інтегральної бальної оцінки ефективності інвестицій у сільське господарство регіонів України обґрунтовано використання показників (індикаторів), що характеризують інвестиційну активність у сільському господарстві, в тому числі іноземних інвесторів, економічну ефективність вкладень та соціальний ефект залучення інвестицій у регіони.

У результаті досліджень встановлено рейтинг регіонів України за інвестиційною активністю та ефективністю сільського господарства в 2016 р. (рис. 5).

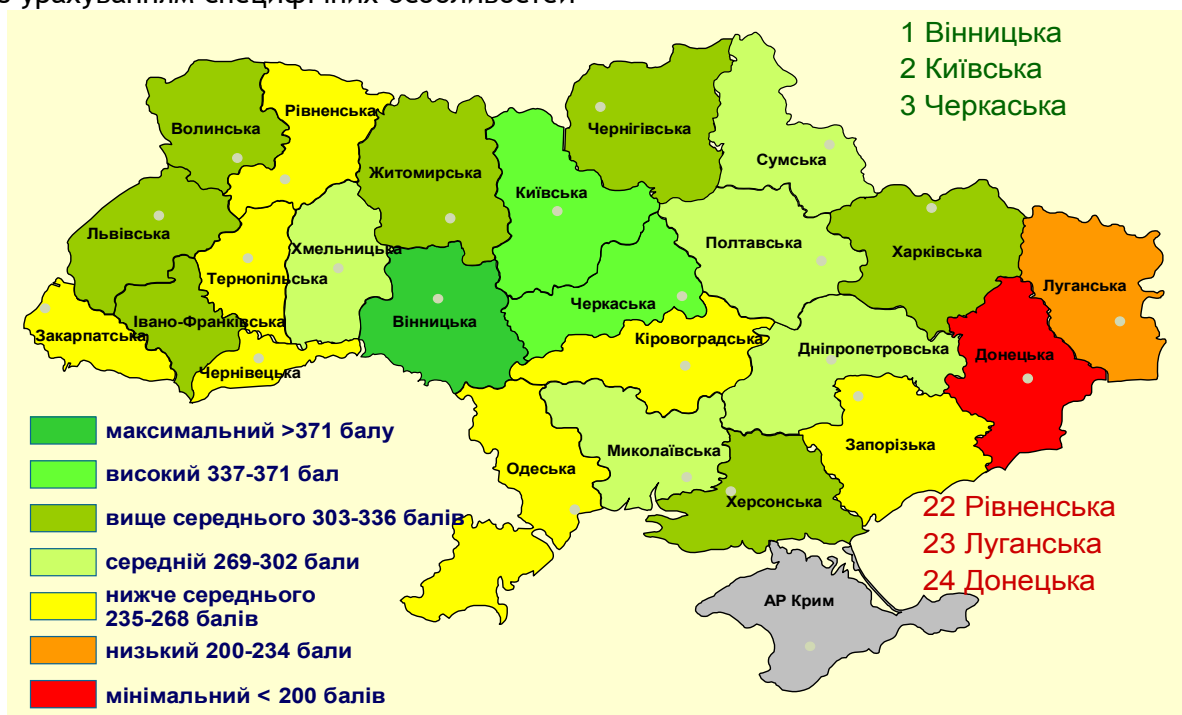

Рис. 5. Рейтинг регіонів за інвестиційною активністю та ефективністю сільського господарства, 2016 р.

Джерело: Розраховано автором.

Найвищий рейтинг отримала Вінницька область, де інвестиційна діяльність у сільському господарстві максимально ефективна. Високий рівень інвестиційної активності в регіоні сприяє досягненню значного економічного ефекту та забезпечує розвиток соціальної сфери в сільській місцевості. Високий рейтинг спостерігався у Київській та Черкаській областях. Інвестиційна діяльність у сільському господарстві цих регіонів

забезпечує достатньо високий рівень економічної ефективності та сприяє розвитку соціальної сфери в сільській місцевості.

Мінімальним був рейтинг Донецької області, де інвестиційна діяльність у сільському господарстві найменш ефективна, що негативно позначається на показниках економічної ефективності галузі та гальмує розвиток соціальної сфери в сільській місцевості.

Подальшими дослідженнями передбачається наукове обґрунтування основних напрямів щодо інвестиційного забезпечення сільського господарства України, підвищення інвестиційної привабливості регіонів, розробка зразкових інвестиційних проектів, стимулювання інноваційно-інвестиційного розвитку аграрного сектору та забезпечення умов для ефективного функціонування малих і середніх сільськогосподарських товаровиробників.

Обраховано три варіанти інвестиційного забезпечення та визначена потреба у інвестиціях до 2025 р. у цінах 2017 р. на основі

вартості основних засобів у сільському господарстві за справедливою реальною вартістю їх оцінки науковцями Інституту. Потреба на оновлення основних засобів на 10% від загальної вартості основних виробничих засобів (*рівень відтворення*) показує необхідність 73-75 млрд грн інвестицій. Потреба на оновлення основних засобів 15% від їх вартості (*технічна модернізація*) потребує 110 млрд грн інвестицій, а за обсягу капітальних інвестицій у сільське господарство на рівні країн ЄС 150 дол. США на 1 га (*інноваційна модернізація*) - необхідно 150 млрд грн (табл. 2).

2. Інвестиційне забезпечення розвитку сільського господарства - потреба, у цінах 2017 р.

Основні засоби у сільському господарстві за первісною вартістю (за даними Державної служби статистики України) на 1 січня 2018 р., млрд грн	335,3
Основні засоби у сільському господарстві за справедливою реальною вартістю (оцінка), млрд грн	733,8
Потреба на оновлення основних засобів у сільському господарстві (10% від вартості основних засобів), млрд грн (<i>рівень відтворення</i>)	73-75
Потреба на оновлення основних засобів у сільському господарстві (15% від вартості основних засобів), млрд грн (<i>технічна модернізація</i>)	110
Обсяг капітальних інвестицій в сільське господарство для забезпечення рівня країн ЄС 150 \$/грн, млрд грн (<i>інноваційна модернізація</i>)	150
Обсяг капітальних інвестицій фактичний у 2017 р. (за даними Державної служби статистики України), млрд грн	63,4
Для розвитку сільського господарства необхідно щорічно від 75 до 150 млрд грн капітальних інвестицій	

Джерело: Розраховано автором.

Висновки. Зважаючи на отримані результати, можна стверджувати, що зі зростанням рівня інвестиційного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників підвищуються показники результатів їх діяльності, а отже створюються передумови для формування власних джерел подальшого інвестування, а також забезпечення умов як простого, так і розширеного відтворення. Водночас, у результаті ефективної діяльності укріплюється фінансовий стан підприємств, підвищується рівень їх кредитоспроможності, що розширює можливості суб'єктів господарювання залучати кредитні ресурси з метою здійснення інвестицій.

Попри позитивну динаміку, темпи нарощення інвестиційного забезпечення ще не відповідають нормативним потребам - насамперед це стосується матеріально-технічного забезпечення. Для виконання аграрною галуззю своїх стратегічних завдань слід максимально здійснювати заходи щодо підвищення ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств, ство-

рення адекватного механізму державної підтримки інноваційно-інвестиційної діяльності; кардинального удосконалення процесу кредитного забезпечення та урізноманітнення кредитних інструментів з метою залучення інвестицій на довгостроковій основі.

Найважливішими напрямками покращення інноваційно-інвестиційного забезпечення розвитку аграрного сектору економіки є: перехід до політики розвитку сільського господарства за аналогією країн ОЕСР, зокрема ЄС; формування кредитного забезпечення інвестицій у сільському господарстві на рівні третини їхньої потреби; розширення можливостей регіонів щодо формування місцевих джерел інвестицій та управління ними; надання інвестиційної підтримки суб'єктам малого агробізнесу; організаційне забезпечення покращення інвестиційного консалтингу та практики розроблення інвестиційних проектів і бізнес-планів; запровадження державних і регіональних програм підтримки інноваційного розвитку.

Список бібліографічних посилань

1. Амоша О. І., Качура С. М., Щетілова Т. В. Механізми переходу економіки України на інноваційну модель розвитку. Донецьк : НАНУ ІЕП, 2002. 108 с.
2. Економічна енциклопедія : [у 3-х т.] ; Т. 2 / за ред. С. В. Мочерного. Київ : ВЦ «Академія», 2001. 848 с.
3. Зуллас К. Г. Финансирование и кредитование капитальных вложений. Київ : Вища шк., 1976. 284 с.
4. Іжевський В. В. Економічна сутність інновацій та інноваційної діяльності підприємства. Науковий вісник НЛТУ України ; зб. наук.-тех. праць. Львів : РВВ НЛТУ України, 2010. Вип. 20. 3. С. 121-127.
5. Ільїна К. О. Категоріальний апарат інноваційної теорії як фундамент зародження інноваційно-інвестиційної моделі розвитку в українську економічну систему. Науковий вісник НЛТУ. Львів : РВВ НЛТУ України, 2009. Вип. 19.4. С. 256-264.
6. Інноваційне забезпечення розвитку сільського господарства України: проблеми та перспективи : монографія / Лупенко Ю. О., Малік М. Й., Шпикуляк О. Г. та ін. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2014. 516 с.
7. Кісіль М. І. Наукові дослідження інвестиційних проблем в аграрному секторі економіки. Економіка АПК. 2016. № 6. С. 84-96.
8. Краснокутська Н. В. Інноваційний менеджмент. Київ : Київ, нац. екон. ун-т, 2003. 502 с.
9. Лупенко Ю. О., Лупенко Є. І. Фінансування інвестицій у сільськогосподарське виробництво. Економіка АПК. 2010. № 10. С. 122 - 125.
10. Лупенко Ю. О., Фещенко В. В. Сучасні інструменти для фінансування аграрного сектору економіки. Фінансовий ринок України. 2012. № 12. С. 26-30.
11. Мельник О. Г. Формування методологічних підходів у дослідженнях інновацій та інноваційного розвитку. Актуальні проблеми економіки. 2011. № 6 (120). С. 18-25.
12. Морозов Ю. П. Инновационный менеджмент. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2000. 446 с.
13. Нельсон Ричард Р., Уинтер Сидней Дж. Эволюционная теория экономических изменений / пер. с англ. Москва : Дело, 2002. 536 с.
14. Повна С. В. Пріоритети інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств аграрного сектору економіки. Інвестиційні пріоритети епохи глобалізації: вплив на національну економіку та окремий бізнес. Дніпропетровськ, ДННУ, 2008. С. 64-67.
15. Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18.09.1991 № 1560-12. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/main/1560-12>.
16. Про інноваційну діяльність : Закон України від 04.07.2002 № 40-IV. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/main/40-15>.
17. Саблук П. Т., Шпикуляк О. Г., Курило Л. І. Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституціональний аспект : монографія. Київ : ННЦ ІАЕ, 2010. 708 с.
18. Тивончук С. О., Тивончук Я. О. Організаційно-економічний механізм активізації інноваційного розвитку агропродовольчого комплексу України в ринкових умовах (концептуальні та методичні положення). Економіка АПК. 2013. № 2. С. 93-100.
19. Федулова Л. Інноваційний розвиток: еволюція поглядів та проблеми сучасного усвідомлення. Економічна теорія. 2013. № 2. С. 28-45.
20. Фототов А. Г. Россия: инновации и развитие. Москва : БИНОМ. Лаборатория знаний, 2010. 431 с.
21. Хачатуров Т. С. Эффективность капитальных вложений. Москва : Экономика, 1979. 336 с.
22. Черваньов Д. М., Нейкова Л. І. Менеджмент інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств України. Київ : Знання, 1999. 516 с.
23. Шубравська О. Інноваційний розвиток аграрного сектору економіки України: теоретико-методологічний аспект. Економіка України. 2012. № 1. С. 27-35.
24. Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку: дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу / пер. з англ. В. Старка. Київ : ВД «Києво-Могилянська академія», 2011. 242 с.

References

1. Amosha, O.I., Kachura, S.M., & Shchetilova, T.V. (2002). *Mekhanizmy perekhodu ekonomiky Ukrainy na innovatsijnu model rozvytku* [Mechanisms of transition of economy of Ukraine on the innovative model of development]. Donetsk: NANU IEP [In Ukrainian].
2. Mocherniy, S.V. (Ed.) (2001). *Ekonomichna entsyklopediia: U trokh tomakh* [Economic encyclopedia: Three Volumes]. Kyiv: Vydavnychij tsentr Akademiia [In Ukrainian].
3. Zullas, K.H. (1976). *Fynansyrovanye y kredytovanye kapytalnykh vlozhenyj* [Financing and crediting of capital investments]. Kyiv: Vyscha shk. [In Russian].
4. Izhevskiy, V.V. (2010). *Ekonomichna sutnist innovatsii ta innovatsiinoi diialnosti pidpriemstva* [Economic essence of innovations and innovative activity of enterprise]. *Naukovyj visnyk NLTU*, 20.3, pp. 121-127 [In Ukrainian].
5. Ilina, K.O. (2009). *Katehorialnyi aparat innovatsiinoi teorii yak fundament zarodzhennia innovatsiino-investytsiinoi modeli rozvytku v ukrainsku ekonomichnu systemu* [Category vehicle of innovative theory as foundation of origin of innovative-investment model of development is in the Ukrainian economic system]. *Naukovyj visnyk NLTU*, 19.4, pp. 256-264 [In Ukrainian].
6. Lupenko, Yu.O., Malik, M.Y., Shpykuliak, O.H., et al. (2014). *Innovatsiine zabezpechennia rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy: problemy ta perspektyvy : monohrafiia* [Innovative support for the development of agriculture in Ukraine: problems and perspectives: monograph]. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
7. Kisil, M.I. (2016). *Naukovi doslidzhennia investytsiinykh problem v ahrarnomu sektori ekonomiky* [Scientific researches of investment problems in the agrarian sector of the economy]. *Ekonomika APK*, 6, pp. 84-96 [In Ukrainian].
8. Krasnokutska, N.V. (2003). *Innovatsiynij menedzhment* [Innovative management]. Kyiv: Nats. ekon. un-t [In Ukrainian].
9. Lupenko, Yu.O. & Lupenko, Ye.I. (2010). *Finansuvannia investytsii u silskohospodarske vyrobnytstvo* [Financing of investments in agricultural production], *Ekonomika APK*, 10, pp. 122-125 [In Ukrainian].
10. Lupenko, Yu.O. & Feshchenko, V.V. (2012). *Suchasni instrumenty dlia finansuvannia ahrarnoho sektoru ekonomiky* [Modern tools for financing the agrarian sector of the economy]. *Finansovyj rynek Ukrainy*, 12, pp. 26-30 [In Ukrainian].
11. Melnyk, O.H. (2011). *Formuvannia metodolohichnykh pidkhodiv u doslidzhenniakh innovatsii ta innovatsiinoho rozvytku* [Forming of methodological approaches is in researches of innovations and innovative development]. *Aktualni problemy ekonomiky*, 6 (120), pp. 18-25 [In Ukrainian].
12. Morozov, Yu.P. (2000). *Ynnovatsiynij menedzhment* [Innovative management]. Moscow: YUNYTY-DANA [In Russian].
13. Nelson, R.R. & Sydney, Dzh.U. (2002). *Evoliutsionnaia teoriia ekonomicheskikh yzmenenij* [Evolutional theory of economic changes]. (Trans.). Moscow: Delo [In Russian].
14. Povna, S.V. (2008). *Priorytety innovatsiino-investytsiinoho rozvytku pidpriemstv ahrarnoho sektoru ekonomiky* [Priorities of innovative-investment development of enterprises of agrarian sector of economy]. *Investytsiyni priorytety epokhy hlobalizatsii: vplyv na natsionalnu ekonomiku ta okremyj biznes*, pp. 64-67 [In Ukrainian].
15. Pro investytsijnu diialnist: Zakon Ukrainy vid 18.09.1991 # 1560-12 [On investment activity: Law of Ukraine from 18.09.1991, No. 1560-12]. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy"*. VR Ukrainy. Retrieved from: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/main/1560-12> [In Ukrainian].
16. Pro innovatsijnu diialnist: Zakon Ukrainy vid 4.07.2002 # 40-IV [On investment activity: Law of Ukraine from 4.07.2002, No. 40-IV]. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy"*. VR Ukrainy. Retrieved from: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/main/40-15> [In Ukrainian].
17. Sabluk, P.T., Shpykuliak, O.H., & Kurylo, L.I. (2010). *Innovatsiina diialnist v ahrarnii sferi: instytutsionalnyi aspekt : monohrafiia* [Innovative activity in agrarian sphere: the institutional aspect: monograph]. Kyiv: NNTs IAE [In Ukrainian].

25. Annual survey of Pan-Evroptan Private Equity and Venture Capital / EVCA 2003 Yearbook. EVCA, 2003.

26. Samuelson P.A. Some aspects of the pure theory of capital. Quarterly Journal of Economics. 1937. May.

18. Tyvonchuk, S.O. & Tyvonchuk, Ya.O. (2013). Orhanyzatsiino-ekonomichnyi mekhanizm aktyvizatsii innovatsiinoho rozvytku ahroprodovolchoho kompleksu Ukrainy v rynkovykh umovakh (kontseptualni ta metodychni polozhennia) [Organizationally-economic mechanism of activation of innovative development of agroindustrial complex of Ukraine in market conditions (conceptual and methodical positions)]. *Ekonomika APK*, 2, pp. 93-100 [In Ukrainian].

19. Fedulova, L. (2013). Innovatsiinyi rozvytok: evoliutsiia pohliadiv ta problemy suchasnoho usvidomlennia [Innovative development: evolution of looks and problem of modern realization]. *Ekonomichna teoriia*, 2, pp. 28-45 [In Ukrainian].

20. Fonotov, A.H. (2010). *Rossyia: innovatsii i razvitie* [Russia: innovations and development]. Moscow: BYNOM. Laboratoriia znanyj [In Russian].

21. Khachaturov, T.S. (1979). *Effektyvnost kapytalnykh vlozhenyj* [Efficiency of capital investments]. Moscow: Ekonomika [In Russian].

22. Chervanov, D.M. & Nejкова, L.I. (1999). *Menedzhment innovatsijno-investytsijnoho rozvytku pidpriemstv Ukrainy* [Management of innovative-investment development of enterprises of Ukraine]. Kyiv: Znannia [In Ukrainian].

23. Shubravskа, O. (2012). Innovatsiinyi rozvytok ahroaranoho sektoru ekonomiky Ukrainy: teoretyko-metodolohichniy aspekt [Innovative development of agrarian sector of economy of Ukraine: theoretical and methodological aspect]. *Ekonomika Ukrainy*, 1, pp. 27-35 [In Ukrainian].

24. Shumpeter, J. (2011). Teoriia ekonomichnoho rozvytku: doslidzhennia prybutkiv, kapitalu, kredytu, vidsotka ta ekonomichnoho tsyklu [Theory of economic development: research of incomes, capital, credit, percent, and economic cycle]. V. Stark (Trans.). Kyiv: VD Kyievo-Mohylianska akademiia [In Ukrainian].

25. Annual survey of pan-evroptan private equity and venture capital (2003). *EVCA 2003 Yearbook* [In English].

26. Samuelson, P.A. (1937). Some aspects of the pure theory of capital. *Quarterly Journal of Economics* [In English].

Lupenko Yu.O., Zakharchuk O.V. Investment provision of innovative development of Ukrainian agriculture

The purpose of the article is to investigate and make suggestions on improving of a rate of innovation and investment development and ensure the logistics of the country's agriculture.

Research methods. In the research process the following dialectic methods have been used: knowledge of processes and phenomena; monographic for analysis of development and provision of agriculture with investment resources; empirical for a comprehensive assessment of the current state of the research object; comparative analysis for identification of problems and objectives of innovation and investment support in neighbourhood countries and in Ukraine; abstract and logical for generalization and formulation of conclusions.

Research results. In the research process of development of investment in agriculture of Ukraine and some other European countries has been analysed the current state of investment support, and its economic and social aspects have been disclosed. The main results of innovational and investment support of Ukrainian agriculture have been revealed.

Elements of scientific novelty. The theoretical positions concerning innovation and investment development in agriculture, based on modernization of material and technical base of agricultural enterprises and achievements of scientific and technological progress have been further developed. Acceleration of decisions on important tasks concerning further production intensification will facilitate implementation of progressive technologies in the fields of crop and animal production and increase labor productivity.

Practical significance. Along with some positive changes in innovation and investment, systemic barriers to their development have been identified. There have been made proposals to eliminate such active methods, including state regulation. Tabl.: 2. Figs.: 5. Refs.: 26.

Keywords: material and technical base; fixed assets; innovative-investment development; recreation; modernisation.

Lupenko Yurii Oleksiiovych - doctor of economic sciences, professor, academician of NAAS, director of National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony st., Kyiv)

E-mail: pd@iae.org.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-6846-0300>

Zakharchuk Oleksandr Vasylovych - doctor of economic sciences, head of the department of investment, material and technical ensuring, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony st., Kyiv)

E-mail: zahar-s@ukr.net

Лупенко Ю.А., Захарчук А.В. Инвестиционное обеспечение инновационного развития сельского хозяйства Украины

Цель статьи - исследовать и дать предложения о необходимости усиления инновационно-инвестиционного развития и обеспечения материально-технической базы сельского хозяйства страны.

Методика исследования. В процессе исследования использованы следующие методы диалектики: познания процессов и явлений, монографический (анализ развития и обеспечения сельского хозяйства инвестиционными ресурсами), эмпирический (по комплексной оценке современного состояния объекта исследования), сравнительного анализа (определены про-

блемы и цели инновационно-инвестиционного обеспечения в государствах-соседах и в Украине), абстрактно-логический (обобщение и формулирование выводов).

Результаты исследования. В процессе изучения вопросов развития инвестиций в сельском хозяйстве Украины и в некоторых европейских государствах раскрыто современное состояние инвестиционного обеспечения и проанализированы его экономические и социальные аспекты. Выявлены главные результаты по инновационно-инвестиционного обеспечения сельского хозяйства Украины.

Элементы научной новизны. Получили дальнейшее развитие теоретические положения об инновационно-инвестиционном развитии в сельском хозяйстве, в основу которых положены модернизация материально-технической базы сельскохозяйственных предприятий с учетом достижений научно-технического прогресса, ускорение решения важных задач по дальнейшей интенсификации производства, что будет способствовать внедрению в отраслях растениеводства и животноводства прогрессивных технологий, повышению производительности труда.

Практическая значимость. Наряду с отдельными позитивными изменениями в инновационно-инвестиционном обеспечении установлены системные препятствия на пути их развития. Внесены предложения по устранению таких активными методами, в том числе и регулирования. Табл. : 2. Илл. : 5. Библиогр. : 26.

Ключевые слова: материально-техническая база; основные средства; инновационно-инвестиционное развитие; воспроизводство; модернизация.

Лупенко Юрий Алексеевич - доктор экономических наук, профессор, академик НААН, директор Национального научного центра «Институт аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Оборона, 10)

E-mail: pd@iae.org.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-6846-0300>

Захарчук Александр Васильевич - доктор экономических наук, заведующий отделом инвестиционного и материально-технического обеспечения, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Оборона, 10)

E-mail: zahar-s@ukr.net

Стаття надійшла до редакції 25.10.2018 р.

Фахове рецензування: 05.11.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Лупенко Ю.О., Захарчук О. В. Інвестиційне забезпечення інноваційного розвитку сільського господарства України. *Економіка АПК*. 2018. № 11. С. 9 – 18.

* * *

УДК 633.179:330.131.5:631.53.04

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201811019>

О.В. КАЛІНІЧЕНКО, кандидат економічних наук, доцент
М.І. КУЛИК, кандидат сільськогосподарських наук, доцент

Економічна ефективність вирощування проса прутіподібного (світчграсу) в умовах Лісостепу України

Мета статті - обґрунтувати теоретико-методичні положення та здійснити оцінку економічної ефективності вирощування проса прутіподібного (світчграсу) залежно від виду посіву і внесення добрив.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано такі методи: абстрактно-логічний (при визначенні сутності, узагальненні показників економічної ефективності вирощування проса прутіподібного); монографічний (при вивченні економічної ефективності вирощування світчграсу; виявленні чинників, що впливають на ефективність його вирощування); статистико-економічний (при визначенні ефективності використання ресурсів у процесі вирощування культури); порівняльного аналізу (в процесі аналізу економічної ефективності вирощування світчграсу).

Результати дослідження. Досліджено теоретичні основи поняття «ефективність» у сільському господарстві. Експериментальним шляхом вивчено особливості формування врожайності світчграсу, проаналізовано багатовимірні графіки впливів на показник продуктивності культури. Розраховано та проаналізовано економічну ефективність вирощування біомаси для виробництва біопалива. Для підвищення економічної ефективності виробництва світчграсу розроблено мережеву модель, яка відображає логічну технологічну послідовність і взаємозв'язки операцій при вирощуванні світчграсу, що дає можливість планувати оптимальну чисельність працівників та матеріальних ресурсів.

Елементи наукової новизни. Вперше обґрунтовано мережевий графік вирощування світчграсу в умовах Лісостепу України з урахуванням технологічних операцій, матеріально-технічних засобів та кількісно-якісних параметрів виконання необхідних технологічних операцій. Удосконалено оцінку економічної ефективності вирощування світчграсу, що, на відміну від існуючих положень, передбачає використання системи натуральних, вартісних показників та показників якості.

Практична значущість. Удосконалено технологію вирощування світчграсу в умовах Лісостепу України, що дозволить отримувати більший вихід біомаси з одиниці площі й забезпечити переробку промисловість рослинною сировиною для виробництва біопалива Табл.: 3. Рис.: 3. Бібліогр.: 22.

Ключові слова: економічна ефективність; просо прутіподібне (світчграс); сумісні посіви; врожайність; виробнича собівартість; повна собівартість; виручка; прибуток; рівень рентабельності.

Калініченко Олександр Володимирович - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємства, Полтавська державна аграрна академія (м. Полтава, вул. Сковороди, 1/3)

E-mail: kalinichenko.oleksandr.v@gmail.com

Кулик Максим Іванович - кандидат сільськогосподарських наук, доцент, доцент кафедри селекції, насінництва і генетики, Полтавська державна аграрна академія (м. Полтава, вул. Сковороди, 1/3)

E-mail: kulykmaksym@ukr.net

Постановка проблеми. На даний час актуальним питанням для сталого розвитку національної економічної та енергетичної безпеки України є розробка та впровадження альтернативних джерел енергії (у тому числі й рослинного енергетичного ресурсу) в паливно-енергетичний комплекс (ПЕК) країни.

Розвиток нової галузі біоенергетики передбачає всебічне дослідження енергетичних культур в умовах України для отримання

біопалива, що пов'язано з необхідністю зменшення енергетичної залежності країни, поступовим переходом ПЕК на альтернативні джерела енергії [6, 11]. Поряд із цим, біоенергетика, з урахуванням екологічних вимог, може стати дієвим чинником розвитку національної економіки за рахунок: створення нових робочих місць, зменшення використання продуктів переробки нафти, обсягів природного газу та кам'яного вугілля. Звідси, удосконалення агротехнології вирощування енергетичних культур, у тому числі проса прутіподібного (надалі - світчграсу)

© О.В. Калініченко, М.І. Кулик, 2018

на малопродуктивних землях (господарське використання їх за призначенням економічно неефективне) та її економічне обґрунтування набуває актуального значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню енергетичних культур присвячені наукові публікації вітчизняних учених: Г. Г. Гелетуки [9], М. Я. Гументика [2], В. Л. Курила [6], Д. Б. Рахметова [10], М. В. Роїка [11, 12], Я. Д. Фучила [13] та ін. Авторами досліджено особливості вирощування, використання енергетичних культур та переробки їх сировини. Здійснена спроба оцінки економічної та енергетичної ефективності вирощування енергетичних культур в Україні.

Поряд із цим, іноземні вчені встановили, що всебічне дослідження та використання енергетичних культур (у тому числі світчграсу) як сировини для біопалива пов'язано з їхнім багаторічним циклом росту й розвитку, адаптивністю до умов навколишнього середовища, стійкістю проти шкідників і хвороб. Ними відзначено високий потенціал формування фітомаси, низькі енергетичні витрати на вирощування, можливість консервації карбону та зменшення викидів вуглекислого газу [14-22].

Питання щодо перспектив виробництва сільськогосподарської продукції в Україні роз-

глядалися у працях науковців: В. Г. Андрійчука [1], В. В. Брея [4], В. К. Збарського, В. І. Мацибори [3] та ін. Авторами висвітлено результати досліджень ефективності сільськогосподарського виробництва, розкрито суть категорії «ефективність», визначено її види, чинники впливу та показники визначення.

Мета статті - обґрунтувати теоретико-методичні положення та здійснити оцінку економічної ефективності вирощування проса прутіподібного (світчграсу) залежно від виду посіву і внесення добрив.

Виклад основних результатів дослідження. Світчграс - це теплолюбна багаторічна рослина, що розмножується насінням. Має добре розвинену кореневу систему, яка часто досягає глибини до або понад 2 м. Висота рослини становить 50-250 см, залежить від сортових особливостей та ґрунтово-кліматичних умов вирощування. Урожайність культури змінюється в межах від 6 т сухої речовини на низькородючих ґрунтах до 25 т - на ґрунтах із високою родючістю. За умов дотримання агротехнічних вимог вирощування урожай світчграсу можна збирати протягом 15 років.

Вирощування світчграсу та використання отриманої біомаси має різнобічні аспекти (табл. 1).

1. Напрями використання біомаси світчграсу

Напрямок	Характеристика
Біопаливо	Біомаса світчграсу - це енергоємна сировина (17 МДж/кг) для виробництва різних видів біопалив: твердого (гранули, брикети), рідкого (біоетанол, дизельне біопаливо) та газоподібного (біогаз), що забезпечує генерування тепла та виробництво електроенергії. Виробники альтернативної енергії можуть отримувати субсидії від держави відповідно до «зеленого тарифу»
Екологія	З екологічної точки зору світчграс здатен поліпшувати структуру та водний баланс ґрунту, зменшувати ерозійні процеси, підтримувати родючість та біорізноманіття за багаторічного циклу вирощування. Після закінчення використання плантації світчграсу є можливість переведення малопродуктивних земель у сільськогосподарські угіддя, з урахуванням збалансованої системи удобрення. Окрім цього, світчграс є CO ₂ - нейтральною рослиною, що «нівелює парниковий ефект» та мінімізує тенденції глобального потепління
Фіторемедіація	Зменшення потенційної небезпеки для здоров'я людини внаслідок зміни виду землекористування може бути вирішена шляхом відновлення функціональних та екосистемних властивостей забруднених земель на основі фіторемедіації за допомогою світчграсу - очищення ґрунтів від важких металів, поллютантів та залишків пестицидів
Агрономія	Уникання змін застосування землі та вирощування світчграсу на малопродуктивних деградованих і порушених ґрунтах (деградованих землях), тобто відсутність конкуренції з продовольчими культурами. Енергозберігаюча технологія вирощування світчграсу (без застосування пестицидів) дозволяє протягом 15 - 20 років щорічно отримувати рослинну сировину для використання у різних сферах життєдіяльності людини

Целюлозно-паперове виробництво	Сировина світчграсу - цінне джерело лігніну і целюлози для використання у целюлозно-паперовій промисловості. Це виробництво паперових харчових пакетів (замінник поліетилену), різні види упаковки, картону, що зменшить використання деревного ресурсу
Кормо-виробництво	Випасання худоби, заготівля сіна. Подрібнена фітомаса світчграсу (листки і стебла) використовуються у птахівництві, тваринництві для поліпшення кормової бази тварин (силосування кормів)
Інші	Створення капсул для ліків у медицині та можливість виробництво біопластику із побічних продуктів переробки світчграсу

Джерело: Авторська розробка.

У США, Канаді та країнах ЄС світчграс використовується для запобігання ерозії ґрунтів, збереження біорізноманіття, в целюлозно-паперовій промисловості, у тваринництві - для забезпечення кормом тварин, для виробництва твердого біопалива або етанолу.

В Україні вирощування світчграсу не набуло поширення через відсутність економічного та агротехнічного обґрунтування як вирощування культури, так і її подальшої переробки. Проте наявні всі передумови для вирощування світчграсу на значних площах: в Україні налічується близько 3,5 млн га земель, виведених із сівозмін через їх низьку родючість, схильність до ерозії, де можливо успішно вирощувати енергетичні культури [9].

На даний час енергетичні культури досліджують у Полтавській, Дніпропетровській, Київській та Львівській областях. Промислові плантації розташовані у Полтавській, Львівській та Волинських областях.

Ефективність виробництва є економічною категорією. Існують різні погляди щодо вимірювання результатів і витрат виробництва. Узгодження наявних підходів до визначення ефективності вирощування енергетичних культур потребує проведення поглибленого теоретичного аналізу категоріально-понятійного апарату та методичних засад, що дозволить здійснити достовірне визначення результативності операційних процесів у рослинництві.

Категорія ефективності розглядається у двох аспектах: як результати виробництва, та як обсяг витрат, що зумовили появу цих результатів. При цьому слід спиратися на наступні підходи до визначення ефективності: 1) ресурсний - економічні результати зіставляються з обсягами виробничих ресурсів, що використовуються у процесі виробництва; 2) витратний - економічні результати порівнюють з виробничими витратами, які безпосередньо пов'язані з їх досягненням; 3) ресурсно-витратний - проводиться

економічна оцінка наявних ресурсів та витрат.

Процес виробництва продукції рослинництва ґрунтується на принципі взаємодії трьох чинників: робочої сили, засобів та предметів праці.

Процес визначення ефективності вирощування світчграсу полягає в оцінці його результатів. Такими результатами можуть бути обсяг вирощеної продукції (у натуральному або вартісному виразі) з одиниці площі з урахуванням ступеня раціональності використання наявних матеріальних і нематеріальних ресурсів. Тенденція підвищення ефективності вирощування світчграсу проявляється у стійких приростах величини виробленої біомаси та отриманого доходу з розрахунку на одиницю витрат.

Експеримент проведено протягом 2010-2016 рр. в умовах центральної частини Лісостепу України (Полтавська обл.) з використанням методики дослідної справи, методичних рекомендацій щодо вивчення та вирощування світчграсу [5, 7, 8] та загальноприйнятої методики визначення економічної ефективності вирощування сільськогосподарських культур.

Програмою досліджень передбачалося визначення ефективності вирощування світчграсу (*Panicum virgatum* L.) в одновидових, сумісних та змішаних посівах з люпином повзучим (*Lupinus repens* Kuptsov N and Miron.) на варіантах: вар. 1 - N0, вар. 2 - N15, вар. 3 - N30, вар. 4 - N45, вар. 5 - N60. Азотні підживлення проводили навесні, розпочинаючи з третього року вегетації культури.

При оцінці економічної ефективності вирощування світчграсу в аграрних підприємствах необхідно обрати систему взаємопов'язаних показників, які найбільш об'єктивно відображають її рівень. Для цього широко використовуються натуральні показники (урожайність; обсяг виробництва продукції з розрахунку на 100 га ріллі, на 1 люд.-год, на 1 грн виробничих витрат),

вартісні показники (виробнича, повна собівартість продукції; рівень рентабельності виробництва; виробництво валової продукції (прибутку) з розрахунку на 1 га посіву, на 1 люд.-год, на 1 грн виробничих витрат) та показники якості (коефіцієнт заліковості; загальний коефіцієнт якості; інтегральний показник якості продукції).

Натуральні показники ефективності дозволяють провести оцінку ефективності вирощування світчграсу, її динаміку в аграрному підприємстві або по окремих виробничих підрозділах. Однак розрахунок зазначених показників, як правило, не дозволяє порівнювати різні аграрні підприємства, оскільки вони можуть відрізнятися за можливостями ресурсного забезпечення, економіко-виробничими умовами господарювання, природно-кліматичними умовами та зональними особливостями.

Визначення ефективності вирощування світчграсу на основі розрахункових значень результативних показників (вартісні показники) не дає підстави для повної, всебічної й об'єктивної оцінки діяльності аграрного підприємства. Значення показників ефективності можуть коливатися по роках не тільки через зміни рівня забезпеченості аграрних підприємств ресурсами, а й в результаті зміни невикористаних чинників, передусім, регуля-

торних заходів політико-правового впливу на національну економіку України (податкова, монетарна, протекціоністська політика уряду), коливань ринкової кон'юнктури, а також унаслідок зміни погодно-кліматичних умов.

Визначення ефективності вирощування світчграсу включає не тільки співвідношення результатів і витрат виробництва. Така оцінка має відображати також якість виробленої біомаси, показники якої в більшості випадків чітко регламентуються державними стандартами. Тому поліпшення якості біомаси рівнозначне збільшенню обсягу виробництва та потребує додаткових витрат як на безпосередньо виробництво, так і на впровадження системи контролю якості (відповідності міжнародним стандартам ISO). Якісна біомаса реалізується за вищою ціною, а зниження рівня якості біомаси, у ряді випадків, може призвести до втрати грошових надходжень.

Для оперативної оцінки (експрес-аналізу) основних показників, які характеризують економічну ефективність вирощування світчграсу в аграрних підприємствах, доцільно використовувати такі показники: виробнича собівартість; повна собівартість; виручка від реалізації продукції; валовий прибуток від реалізації продукції; рівень рентабельності продукції (табл. 2).

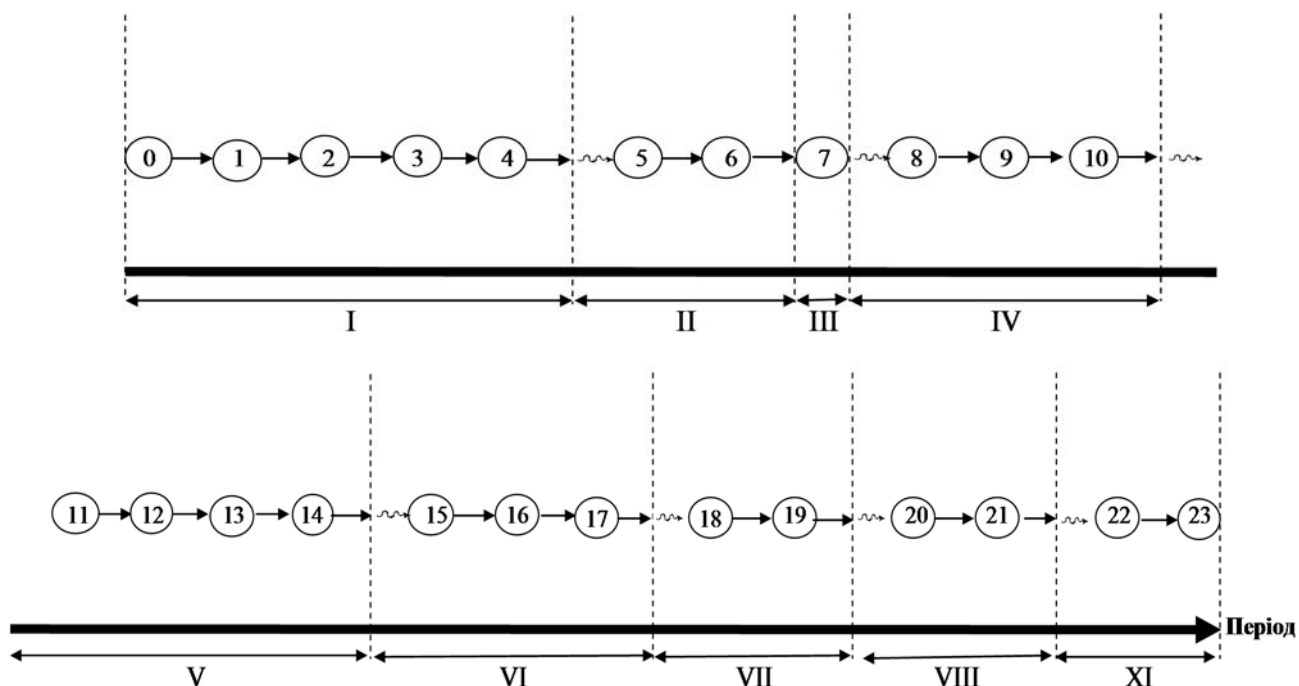
2. Економічна оцінка (експрес-аналіз) вирощування світчграсу

Показник	Методика розрахунку
Виробнича собівартість (C_b) вирощування світчграсу, грн/т	$C_b = 3П + Н + Д + 3Р + ПММ + А + РОЗ + ОЗ + МВ_{ін} + СП + ЗВ$, грн/т де 3П - витрати на заробітну плату (основна, додаткова); Н - витрати на насіння і посадковий матеріал; Д - витрати на добрива (мінеральні, органічні); 3Р - витрати на засоби захисту рослин; ПММ - витрати на пально-мастильні матеріали; А - амортизаційні відрахування; РОЗ - ремонт основних засобів; ОЗ - плата за оренду земельних ділянок; $МВ_{ін}$ - інші матеріальні витрати; СП - страхові платежі; ЗВ - загальновиробничі витрати
Повна собівартість вирощування світчграсу (C_n), грн/т	$C_n = C_b + B_d$, грн/т де C_b - виробнича собівартість світчграсу; B_d - додаткові витрати
Виручка від реалізації світчграсу (B_p), грн	$B_p = \sum_{i=1}^n OP_i \cdot Ц_i$, де OP_i - обсяг реалізації світчграсу, т; $Ц_i$ - ціна реалізації світчграсу, грн/т; n - кількість видів (сортів) світчграсу
Валовий прибуток від реалізації продукції світчграсу ($П_p$), грн	$П_p = B_p - C_n$, грн/т де B_p - виручка від реалізації світчграсу; C_n - повна собівартість вирощування світчграсу
Рівень рентабельності світчграсу (P), %	$P = \frac{П_p}{C_n} \cdot 100$ %, грн/т де $П_p$ - валовий прибуток від реалізації продукції світчграсу; C_n - повна собівартість вирощування світчграсу

Джерело: Авторська розробка.

Для підвищення економічної ефективності вирощування світчграсу запропонована мережева модель, яка відображає логічну технологічну послідовність і взаємозв'язки операцій при вирощуванні цієї культури, що дає можливість планувати оптимальну кількість працівників та матеріальних ресурсів (рис. 1). При цьому визначено: 1) оптималь-

ну тривалість виконання технологічних операцій; 2) можливу тривалість виконання технологічних операцій, що формується, виходячи з наявних матеріально-технічних засобів, які необхідні для виконання технологічних операцій; 3) параметрів виконання необхідних технологічних операцій.

Календарні строки: I - 3 декада серпня - 1 декада вересня; II - 1 декада вересня - 1 декада жовтня; III - 1 декада жовтня - 3 декада жовтня; IV - 1 декада квітня - 2 декада квітня; V - 3 декада квітня - 1 декада травня; VI - 2 декада травня - 3 декада травня; VII - 1 декада червня - 3 декада червня; VIII - 1 декада липня - 3 декада липня; XI - 1 - 2 декада грудня.

Технологічні операції: 1 - 2 - дискування ґрунту у два сліди (I); 3 - лемішне лушення (I); 4 - оранка (I); 5 - 6 - 7 - осінні культивачії (II - III); 8 - весняне боронування (IV); 9 - 10 - весняні культивачії у два сліди (IV); 11 - передпосівна культивачія (V); 12 - коткування перед сівбою (V); 13 - сівба (V); 14 - коткування посівів (V); 15 - 17 - розпушування міжрядь (VI); 18 - 19 - 20 - 21 - міжрядні культивачії (VII - VIII); 22 - скошування травостою світчграсу за одночасного подрібнення до січки (XI); 23 - транспортування січки до місця зберігання чи переробки (XI).

Рис. 1. Мережевий графік вирощування світчграсу в умовах Лісостепу України

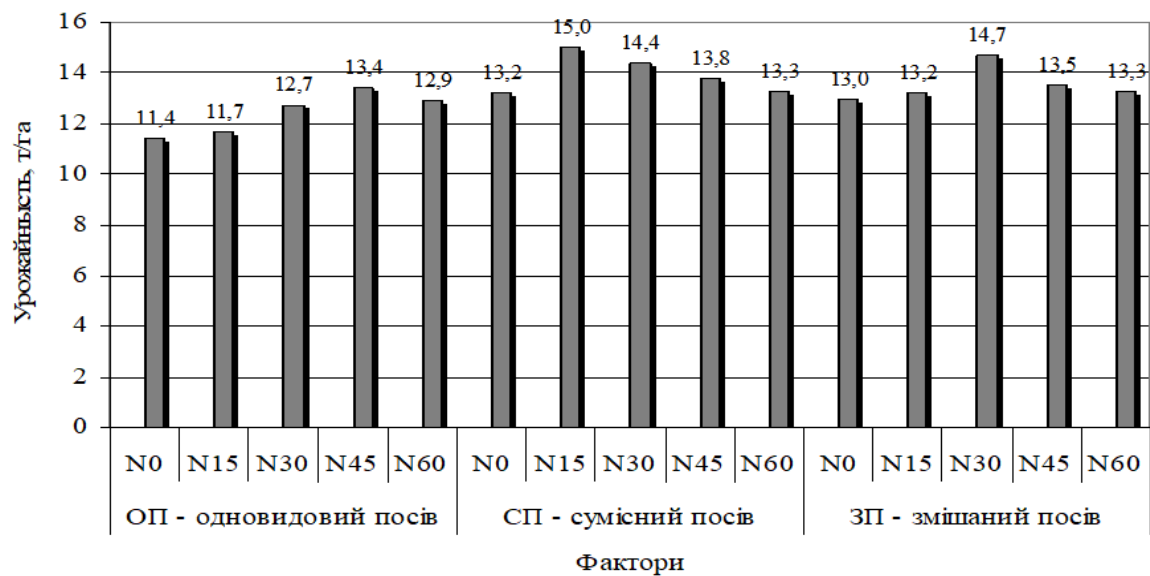
Джерело: Авторська розробка.

Продуктивність світчграсу залежно від способу посіву фіксували з третього року вегетації (періоду промислового збору врожаю біомаси, як сировини для виробництва біопалива). Мінливість середнього значення урожайності світчграсу за досліджуваними факторами у середньому за 2012 - 2016 рр. варіювала у межах 11,4 - 15 т/га (рис. 2).

Найбільше середнє значення урожайності світчграсу (15 т/га) визначено у сумісних посівах при підживленні N15. Найменше середнє значення продуктивності світчграсу (11,4 т/га) встановлено в одновидових посі-

вах без внесення підживлення N0. Відмінності між варіантами підтверджуються графічним аналізом даних (рис. 3).

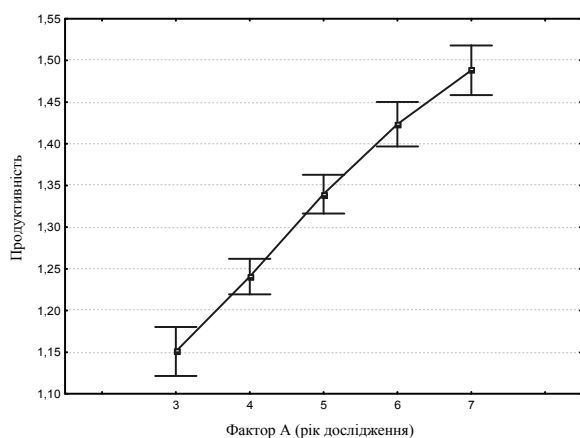
Дослідження впливу чинника - року вирощування світчграсу (фактора А), показують наступну залежність: з кожним наступним роком урожайність світчграсу підвищувалася. Так, за період 2012 - 2016 рр. середнє значення урожайності культури зросло на 3,4 т/га. За один рік дослідження продуктивність світчграсу збільшувалася на 0,7 - 1 т/га (рис. 3А).

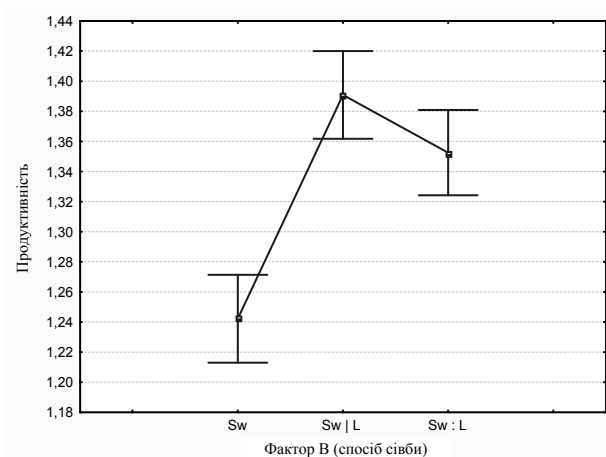
НР₀₅ фактор Б (вид сівби) 0,42, НР₀₅ фактор В (підживлення) 0,61

Рис. 2. Урожайність світчграсу в умовах Лісостепу України залежно від способу вирощування та застосування азоту для підживлення (т/га), середнє за 2012-2016 рр.

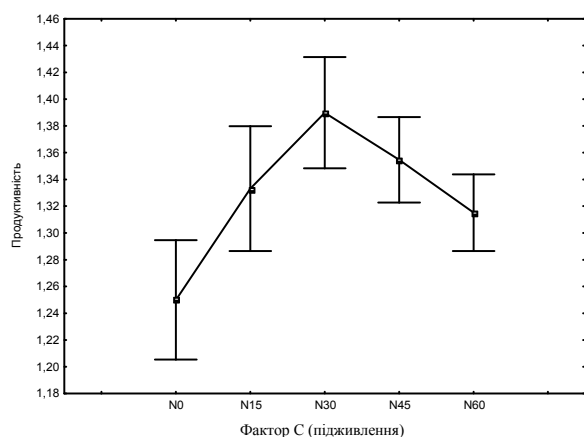
Джерело: Авторська розробка.

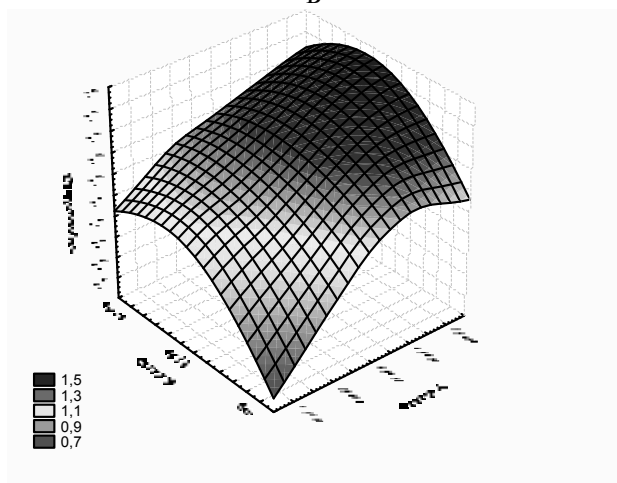
А

Б

В

АБВ

Примітка. Sw - одновидовий посів, Sw | L - сумісний посів, Sw : L - змішаний посів.

Рис. 3. Вплив року дослідження (А), способу сівби (Б), підживлення азотом (В) на продуктивність світчграсу в умовах Лісостепу України, 2012-2016 рр.

Джерело: Авторська розробка.

Дослідження впливу способу сівби (фактору В) показують, що сумісні посіви (СП), без проведення підживлення азотом світчграсу характеризувалися більшою продуктивністю порівняно зі змішаними (ЗП) та одновидовими (ОП) посівами (рис. 3Б).

Найменше середнє значення продуктивності світчграсу мали одновидові посіви - 12,4 т/га. Максимальну продуктивність культури спостерігали у сумісних посівах - 13,9 т/га. Різниця між продуктивністю світчграсу в сумісних та змішаних посівах була незначною та становила 0,4 т/га.

Для отримання об'єктивної оцінки ефективності вирощування світчграсу як біоенер-

гетичної культури необхідно враховувати оцінку тих витрат (ресурсів), що дають можливість одержати певні результати. Крім того, на ефективність виробництва впливає низка чинників: енергопотенціал ґрунту, зональні та природно-кліматичні умови, сезонність виробництва, забезпеченість високопродуктивними технічними засобами, рівень розвитку технологій, рівень організаційно-економічних заходів та ін.

Економічна ефективність виробництва біомаси світчграсу залежно від способу вирощування та застосування азоту для підживлення рослин з третього року вегетації наведена в табл. 3.

3. Економічна ефективність вирощування біомаси світчграсу в умовах Лісостепу України залежно від способу вирощування та застосування азоту в підживленні, середнє за 2012-2016 рр.

Спосіб вирощування	Підживлення	Урожайність, т/га	Показники економічної ефективності				
			С _в , грн/га	С _п , грн/га	В _р , грн/га	П _р , грн/га	Р, %
ОП - одновидовий посів	варіант 1	11,4	6510,0	7148,0	10830,0	3682,0	51,5
	варіант 2	11,7	6540,0	7187,5	11115,0	3927,5	54,6
	варіант 3	12,7	6620,0	7295,2	12065,0	4769,8	65,4
	варіант 4	13,4	7180,0	7962,6	12730,0	4767,4	59,9
	варіант 5	12,9	7050,0	7783,2	12255,0	4471,8	57,5
СП - сумісний посів	варіант 1	13,2	7160,0	7926,1	12540,0	4613,9	58,2
	варіант 2	15,0	7710,0	8568,7	14250,0	5681,3	66,3
	варіант 3	14,4	7510,0	8343,6	13680,0	5336,4	64,0
	варіант 4	13,8	7300,0	8103,0	13110,0	5007,0	61,8
	варіант 5	13,3	7180,0	7955,4	12635,0	4679,6	58,8
ЗП - змішаний посів	варіант 1	13,0	7120,0	7860,5	12350,0	4489,5	57,1
	варіант 2	13,2	7160,0	7911,8	12540,0	4628,2	58,5
	варіант 3	14,7	7700,0	8531,6	13965,0	5433,4	63,7
	варіант 4	13,5	7220,0	7978,1	12825,0	4846,9	60,8
	варіант 5	13,3	7180,0	7919,5	12635,0	4715,5	59,5

Примітка. При розрахунках економічної ефективності вирощування світчграсу враховували ціну біомаси - 950 грн/т.

Джерело: Розрахунки авторів.

З економічного погляду найефективніше вирощування світчграсу в сумісних посівах і застосування весняного підживлення рослин нормою азоту N15. При цьому прибуток становить 5681,3 грн/га, рівень рентабельності - 66,3 %. Одновидові посіви світчграсу на варіантах із внесенням N30 забезпечили прибуток - 4769,8 грн/га, рівень рентабельності - 65,4 %.

Висновки. Технологія вирощування світчграсу розглядається як процес, що містить такі складові: 1) технологічні операції - завершені частини технологічного процесу; 2) матеріально-технічні засоби, необхідні для виконання технологічних операцій; 3) кількісно-якісні параметри виконання необхідних технологічних операцій.

Система показників (натуральні, вартісні та показники якості) комплексної оцінки економічної ефективності вирощування світчграсу дозволяє на системній основі порівняти та оцінити різні елементи технології виробництва, обрати оптимальний варіант раціонального використання як матеріальних (землі, основного і оборотного капіталу, робочої сили), так і нематеріальних ресурсів, а також обґрунтувати обсяги виробництва біомаси із встановленими параметрами витрат ресурсів.

Найвищу урожайність, порівняно з одновидовим та змішаними посівами, світчграс формує у сумісному посіві з люпином із застосуванням весняного підживлення рослин N15 (15 т/га). Збільшення доз внесення добрив

рив не впливає на підвищення згаданого показника.

Економічна ефективність виробництва біомаси світчграсу за рівнем рентабельності є

Список бібліографічних посилань

1. Андрийчук В. Г. Економіка аграрних підприємств: підручник. 2-ге вид., допов. і перероб. Київ : КНЕУ, 2002. 624 с.
2. Гументик М. Я. Перспективи вирощування багаторічних злакових культур для виробництва біопалива. *Цукрові буряки*. 2010. № 4. С. 21-22.
3. Економіка сільського господарства : навч. посіб. / за ред. В. К. Збарського, В. І. Мацибори. Київ : Каравела, 2009. 264 с.
4. Економія сировинних і матеріальних ресурсів у сільському господарстві / за ред. В. В. Брея. Київ : Урожай, 1985. 96 с.
5. Кулик М. І., Рахметов Д. Б., Курило В. Л. Методика проведення польових та лабораторних досліджень з просом прутоподібним (*Panicum virgatum* L.). Полтава : РВВ ПДАА, 2017. 24 с.
6. Курило В. Л., Роїк М. В., Ганженко О. М. Біоенергетика в Україні: стан та перспективи розвитку. *Біоенергетика*. 2013. Вип. № 1. С. 5-10.
7. Методика наукових досліджень в агрономії : навч. посіб. / Е. Р. Ермантраут, М. А. Бобро, Т. І. Голцій та ін. Харків : Харк. нац. аграр. ун-т ім. В. В. Докучаєва, 2008. 64 с.
8. Методичні рекомендації з проведення основного та передпосівного обробітків ґрунту і сівби проса лозовидного / В. Л. Курило, М. Я. Гументик, Г. С. Гончарук та ін. Київ : ІБКіЦБ, 2012. 28 с.
9. Оцінка енергетичного потенціалу біомаси в Україні. Ч. 2. Енергетичні культури, рідкі біопалива, біогаз / Г. Г. Гелетука, Т. А. Железна, М. М. Жовмір та ін. *Промислова теплотехніка*. 2011. Т. 3. № 1. С. 57-64.
10. Рахметов Д. Б., Вергун О. М., Рахметова С. О. *Panicum virgatum* L. - перспективний інтродуцент у Національному ботанічному саду ім. М. М. Гришка НААН України. *Інтродукція рослин*. 2014. Вип. 3 (63). С. 4-12.
11. Роїк М. В., Ягольник О. Г. Агропромислові енергетичні плантації - майбутнє України. *Біоенергетика*. 2015. № 2. С. 4-7.
12. Фітоенергетичні культури / М. В. Роїк, В. Л. Курило, М. Я. Гументик та ін. *Агроном*. 2013. Вип. 3. С. 193.
13. Фучило Я., Літвін В. Верба - перспективне джерело екологічно чистої енергії. *Винахідник і раціоналізатор*. 2012. № 4. С. 15-18.
14. Agostini F., Gregory A. S., Richter G. M. (2015) Carbon sequestration by perennial energy crops: is the jury still out? *Bioenerg Res* 8:1057-1080.
15. Elbersen, H. W.; Kulyk, M.; Poppens, at all. (2013) *Switchgrass Ukraine: overview of switchgrass research and guidelines*. Wageningen : Wageningen UR. Food & Biobased Research. 26 p.
16. Flaspohler D. J., Froese R. E., Webster C. R. (2008). Biomass, Bioenergy and Biodiversity: A review of key issues for terrestrial and aquatic ecosystems: 133-162 in: B. D. Solomon and V. A. Luzadis (eds.), *Renewable Energy from Forest Resources in the United States*.
17. Kalinichenko A., Kalinichenko O., Kulyk M. Assessment of available potential of agro-biomass and energy crops phytomass for biofuel production in Ukraine // *Odnawialne źródła energii: teoria i praktyka*. Monograph; pod red. I. Pietkun-Greber i P. Ratusznego, Uniwersytet Opolski : Opole, Kijów, 2017. (tom II): 163-179.
18. Lee D. K., Owens V. N., Doolittle J. J. (2007) Switchgrass and soil carbon sequestration response to ammonium nitrate, manure, and harvest frequency on conservation reserve program land // *Agron J.* 99: 462-468.
19. Samson R., Delaquis E., Deen B., DeBruyn J. and Eg-gimann U. Switchgrass. *Agronomy* : book. Ontario, 2016: 82 pages.
20. Sanderson M. A., Reed R. L., McLaughlin S. B. et al (1996) Switchgrass as a sustainable bioenergy crop. *Bioresour Technol* 56: 83-93.

найвищою на варіантах сумісної та одновидової сівби та застосування весняного азотного підживлення рослин.

References

1. Andriichuk, V. H. (2002). *Ekonomika ahrarnykh pidpriemstv: pidruchnyk [Economy of agricultural enterprises]*. Kyiv: KNEU [In Ukrainian].
2. Humentyk, M.Ya. (2010). *Perspektyvy vyroshchuvannya bahatorichnykh zlakovykh kultur dlia vyrobnytstva biopalyva [Prospects of cultivation of perennial grasses for biofuel production]*. *Tsukrovi buriaky*, 4, pp. 21-22 [In Ukrainian].
3. Zbarskyi, V.K. & Matsyora, V.I. (Eds.). (2009). *Ekonomika silskoho hospodarstva: navchalnyi posibnyk [Agricultural Economics: a training manual]*. Kyiv: Karavela [In Ukrainian].
4. Breia, V.V. (Ed.) (1985). *Ekonomiia syrovynnykh i materialnykh resursiv u silskomu hospodarstvi [Saving of raw and material resources in agriculture]*. Kyiv: Urozhai [In Ukrainian].
5. Kulyk, M.I., Rakhmetov, D.B., & Kurylo, V.L. (2017). *Metodyka provedennia polovykh ta laboratornykh doslidzhen z prosom prutopodibnym (Panicum virgatum L.) [Methodology of field and laboratory research with millet prutovidnyi (Panicum virgatum L.)]*. Poltava: RVV PDAA [In Ukrainian].
6. Kurylo, V.L., Roik, M.V., & Hanzhenko, O.M. (2013). *Bi-oeneryhetyka v Ukraini: stan ta perspektyvy rozvytku [Bioenergy in Ukraine: state and prospects of development]*. *Bioenerhetyka*, 1, pp. 5-10 [In Ukrainian].
7. Ermantraut, E.R., Bobro, M.A., Hoptsi, T.I., et al. (2008). *Metodyka naukovykh doslidzhen v ahronomii : navchalnyi posibnyk [Methods of scientific research in agronomy : study guide]*. Kharkiv: Khark. nats. ahrar. un-t im. V. V. Dokuchaeva [In Ukrainian].
8. Kurylo, V.L., Humentyk, M.Ya., Honcharuk, H.S., et al. (2012). *Metodychni rekomendatsii z provedennia osnovnoho ta peredposivnoho obrobittiv ґruntu i sivby prosa lozovydnoho [Methodical recommendations on conducting basic and pre-sowing soil treatment and sowing of millet lozovenko]*. Kyiv: IBKITSB [In Ukrainian].
9. Heletukha, H.H., Zhelezna, T.A., Zhovmir, M.M., et al. (2011). *Otsinka enerhetychnoho potentsialu biomasy v Ukraini [Assessment of biomass energy potential in Ukraine]*. *Promyslova teploekhnika*, 1, pp. 57-64 [In Ukrainian].
10. Rakhmetov, D.B., Verhun, O.M., & Rakhmetova, S.O. (2014). *Panicum virgatum L. - perspektyvnyi introdutsent u Natsionalnomu botanichnomu sadu im. M. M. Hryshka NAAN Ukrainy [Panicum virgatum L. - promising introduced species in the National Botanical garden of them. M. M. Grishko of the NAAS of Ukraine]*. *Introduktsiia roslin*, 3 (63), pp. 4-12 [In Ukrainian].
11. Roik, M.V. & Yaholnyk, O.H. (2015). *Ahropromyslovi enerhetychni plantatsii - maibutnie Ukrainy [Agro-industrial energy plantations - the future of Ukraine]*. *Bioenerhetyka*, 2, pp. 4-7 [In Ukrainian].
12. Roik, M.V., Kurylo, V.L., Humentyk, M.Ya., et al. (2013). *Fitoenerhetychni kultury [Photoenergetics culture]*. *Ahronom*, 3, pp. 193 [In Ukrainian].
13. Fuchylo, Ya. & Litvin, V. (2012). *Verba - perspektyvne dzherelo ekolohichno chystoi enerhii [Willow - promising source of clear energy]*. *Vynakhidnyk i ratsionalizator*, 4, pp. 15-18 [In Ukrainian].
14. Agostini, F., Gregory, A.S., & Richter, G.M. (2015). *Carbon sequestration by perennial energy crops: is the jury still out?* *Bioenerg Res*, 8, pp. 1057-1080 [In English].
15. Elbersen, H.W., Kulyk, M., Poppens, et al. (2013). *Switchgrass Ukraine: overview of switchgrass research and guidelines*. Wageningen: Wageningen UR. Food & Biobased Research [In English].
16. Flaspohler, D.J., Froese, R.E., & Webster, C.R. (2008). *Biomass, bioenergy and biodiversity: a review of key issues for terrestrial and aquatic ecosystems. Renewable Energy from Forest Re-sources in the United States*. (pp. 133-162) [In English].

21. Tulbure M. G., Wimberly M. C., Boe A., Owens V. N. (2012) Climatic and genetic controls of yields of switchgrass, a model bioenergy species. *Agric Ecosyst Environ* 146: 121-129.

22. Wolf D. D., Fiske D. A. (2009) Planting and managing switchgrass for forage, wildlife, and conservation // Virginia Cooperative Extension, publication 418-013. URL : http://pubs.ext.vt.edu/418/418-013/418-013_pdf.pdf.

17. Kalinichenko, A., Kalinichenko, O., & Kulyk, M. (2017). Assessment of available potential of agro-biomass and energy crops phytomass for biofuel production in Ukraine. *Odnawialne źródła energii: teoria i praktyka. Monograph.* (pp. 163-179). Opole, Kijów: Uniwersytet Opolski [In English].

18. Lee, D.K., Owens, V.N., & Doolittle, J.J. (2007). Switchgrass and soil carbon sequestration response to ammonium nitrate, manure, and harvest frequency on conservation reserve program land. *Agron J*, 99, pp. 462-468 [In English].

19. Samson, R., Delaquis, E., Deen, B., DeBruyn, J., & Eg-gimann, U. (2016). *Switchgrass. Agronomy: book.* Ontario [In English].

20. Sanderson, M.A., Reed, R.L., McLaughlin, S.B., et al. (1996). Switchgrass as a sustainable bioenergy crop. *Bioresour Technol*, 56, pp. 83-93 [In English].

21. Tulbure, M.G., Wimberly, M.C., Boe, A., & Owens, V.N. (2012). Climatic and genetic controls of yields of switchgrass, a model bioenergy species. *Agric Ecosyst Environ*, 146, pp. 121-129 [In English].

22. Wolf, D.D. & Fiske, D.A. (2009). Planting and managing switchgrass for forage, wildlife, and conservation. *Virginia Cooperative Extension, publication 418-013.* Retrieved from: http://pubs.ext.vt.edu/418/418-013/418-013_pdf.pdf [In English].

Kalinichenko O.V., Kulyk M.I. Economic efficiency of rod-shaped millet (switchgrass) cultivation within the forest-steppe of Ukraine

The purpose of the article is to justify theoretical and methodological positions, and evaluate an economic efficiency of rod-shaped millet (switchgrass) cultivation, depending on a type of sowing and fertilizing.

Research methods. The following scientific methods have been used in the research process: abstract and logical for defining an essence and generalizing indicators for economic efficiency of switchgrass cultivation; monographic for studying an economic efficiency of switchgrass cultivation and determining factors that influence on efficiency of switchgrass cultivation; statistical and economic for studying an efficiency of resources' use in process of switchgrass cultivation; comparative analysis for analysing an economic efficiency of switchgrass growing.

Research results. Theoretical basis for the concept "efficiency" in agriculture has been researched. Based on agro-technical factors, peculiarities of switchgrass' yield formation and its capacity were experimentally researched. Multidimensional graphs of impacts on crop productivity index have been analysed; economic efficiency of growing biomass for biofuel production has been calculated. To increase an economic efficiency of switchgrass production, a network model, which reflects logical technological sequence and operations' interconnection in cultivation of the switchgrass, giving an opportunity to plan an optimal number of employees and material resources, has been developed.

Elements of scientific novelty. Network schedule for growing switchgrass within the forest-steppe of Ukraine, considering technological operations, material and technical facilities, quantitative and qualitative parameters for performing all necessary technological operations has been justified for the first time. Assessing an economic efficiency of switchgrass cultivation, which unlike the existing provisions, offers to use a system of natural, cost, and quality indicators, has been improved.

Practical significance. Technology of growing switchgrass within the forest-steppe of Ukraine has been improved, which allows to receive a larger biomass output per unit area, and provides the processing industry with plant raw materials for biofuel production. Tabl.: 3. Figs.: 3. Refs.: 22.

Keywords: economic efficiency; rod-shaped millet (switchgrass); compatible crops; yield; production cost; total cost; revenue; profit; profitability level.

Kalinichenko Oleksandr Volodymyrovych - candidate of economic sciences, associate professor (docent), associate professor (docent) of the department of economics of enterprise, Poltava State Agrarian Academy (1/3, Skovorody st., Poltava)

E-mail: kalinichenko.oleksandr.v@gmail.com

Kulyk Maksym Ivanovych - candidate of agricultural sciences, associate professor (docent), associate professor (docent) of the department of selection, seedling, and genetics Poltava State Agrarian Academy (1/3, Skovorody st., Poltava)

E-mail: kulykmaksym@ukr.net

Калиниченко А.В., Кулик М.И. Экономическая эффективность выращивания проса прутьевидного (свитчграсса) в условиях Лесостепи Украины

Цель статьи - обосновать теоретико-методические положения и осуществить оценку экономической эффективности выращивания проса прутьевидного (свитчграсса) в зависимости от вида посева и внесения удобрений.

Методика исследования. В процессе исследования использованы следующие методы: абстрактно-логический (при определении сущности, обобщении показателей экономической эффективности выращивания проса прутьевидного), монографический (при изучении экономической эффективности выращивания свитчграсса, выявлении факторов, влияющих на эффективность его выращивания); статистико-экономический (при определении эффективности использования ресурсов в процессе выращивания культуры); сравнительного анализа (в процессе анализа экономической эффективности выращивания свитчграсса).

Результаты исследования. Исследованы теоретические основы понятия «эффективность» в сельском хозяйстве. Экспериментальным путём изучены особенности формирования урожайности свитчграсса, проанализированы многомерные графики воздействий на производительность культуры. Рассчитана и проанализирована экономическая эффективность выращивания биомассы для производства биотоплива. Для повышения экономической эффективности производства свитчграсса разработана сетевая модель, отражающая логическую технологическую последовательность и взаимо-

связи операций при выращивании свитчграсса, что дает возможность планировать оптимальную численность работников и материальных ресурсов.

Элементы научной новизны. Впервые обоснован сетевой график выращивания свитчграсса в условиях Лесостепи Украины с учетом технологических операций, материально-технических средств и количественно-качественных параметров выполнения необходимых технологических операций. Усовершенствована оценка экономической эффективности выращивания свитчграсса, что, в отличие от существующих положений, предусматривает использование системы натуральных, стоимостных показателей и показателей качества.

Практическая значимость. Усовершенствована технология выращивания свитчграсса в условиях Лесостепи Украины, что позволит получать больший выход биомассы с единицы площади и обеспечить перерабатывающую промышленность растительным сырьем для производства биотоплива. Табл.: 3. Илл.: 3. Библиогр.: 22.

Ключевые слова: экономическая эффективность; просо прутьевидное (свитчграсс); совместные посевы; урожайность; производственная себестоимость; полная себестоимость; выручка; прибыль; уровень рентабельности.

Калиниченко Александр Владимирович - кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономики предприятия, Полтавская государственная аграрная академия (г. Полтава, ул. Сковороды, 1/3)

E-mail: kalinichenko.oleksandr.v@gmail.com

Кулик Максим Иванович - кандидат сельскохозяйственных наук, доцент, доцент кафедры селекции, семеноводства и генетики, Полтавская государственная аграрная академия (г. Полтава, ул. Сковороды, 1/3)

E-mail: kulykmaksym@ukr.net

Стаття надійшла до редакції 23.10.2018 р.

Фахове рецензування: 12.11.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Калініченко О. В., Кулик М. І. Економічна ефективність вирощування проса прутіподібного (світчграссу) в умовах Лісостепу України. *Економіка АПК*. 2018. № 11. С. 19 – 28.

* * *

Новини АПК

У січні-вересні 2018 року оборот торгівлі агропродукцією між Україною та ЄС перевищив 6 млрд дол. США - Микола Пугачов

У січні-вересні 2018 року оборот торгівлі сільськогосподарськими товарами між Україною та Європейським Союзом збільшився проти минулорічних показників за відповідний період на 5% і перевищив 6 млрд дол. США, поінформував заступник директора Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки», член-кореспондент НААН Микола Пугачов.

Він зазначив, що позитивне сальдо склало 2,2 млрд дол. США. Найбільшими торговельними партнерами для України в ЄС залишаються шість країн - Нідерланди, Польща, Італія, Іспанія, Німеччина та Франція. На помітне місце у рейтингу претендує Бельгія, із якою порівняно з аналогічним періодом минулого року обсяги взаємної торгівлі України аграрною продукцією збільшились майже на 35% - до 336 млн дол. США, зазначив експерт.

Сукупна частка цих семи країн становить близько 3/4 обороту взаємної торгівлі сільськогосподарськими товарами. Очевидно, потенціал у цій сфері щодо решти держав для України далеко не вичерпаний, наголосив Микола Пугачов.

За його словами, основні обсяги поставок до Європи Україна забезпечує за рахунок зернових та олійних культур, а також соняшникової олії і макухи. За даними на початок жовтня, у 2018 р. вітчизняні експортери вже повністю використали безмитні експортні квоти на поставки до Європейського Союзу пшениці, кукурудзи, ячмінної крупи і борошна, яблучного і виноградного соків, солоду і клейковини, оброблених томатів, меду, вершкового масла. Вони також закрили три кварталні квоти на м'ясо птиці.

До того ж вичерпані додаткові преференційні квоти на мед, пшеницю і кукурудзу, які почали діяти протягом поточного року. Майже повністю закрыта квота на оброблений крохмаль, в межах 90% фіксується заповнення по крохмалю, часнику, продуктах переробки солоду і крохмалю. Як і в попередні роки, значна частка квот залишається з нульовим або дуже низьким відсотком використання. А це означає, що вітчизняні виробники агропродовольчої продукції не готові повною мірою реалізувати свій експортний потенціал на європейському ринку, підсумував Микола Пугачов.

Прес-служба ННЦ «Інститут аграрної економіки»

О.С. КІЛЬНИЦЬКА, Н.І. КРАВЧУК, Н.М. КУЦМУС,
кандидати економічних наук

Ринок кондитерської продукції в Україні: тенденції та перспективи розвитку

Мета статті - оцінити сучасний стан, тенденції та перспективи розвитку вітчизняного ринку кондитерської продукції в умовах організаційно-економічних трансформацій галузі.

Методика дослідження. В основу методики дослідження покладено комплексний підхід до аналізу функціонування вітчизняного ринку кондитерської продукції. Застосовувалися методи: історико-економічний - для дослідження особливостей розвитку підприємств кондитерської промисловості України в умовах реструктуризації галузі; статистико-економічний - при визначенні тенденцій розвитку ринку кондитерської продукції в Україні за 2014-2017 рр.; соціометричний - з метою уточнення попиту на кондитерську продукцію; абстрактно-логічний - для узагальнення результатів досліджень, формування перспектив розвитку ринку кондитерської продукції та формулювання висновків.

Результати дослідження. Здійснено галузевий конкурентний аналіз ринку кондитерської продукції. Визначено основних конкурентів на внутрішньому і зовнішньому ринках та побудовано рейтинг вітчизняних виробників солодоців серед найбільших світових компаній. Досліджено масштаби та тенденції ринку кондитерської продукції в Україні за 2014-2017 рр.: проаналізовано обсяги виробництва та реалізації, рівень товарності, експорт по товарних групах: борошняні кондитерські вироби; какао, продукти з нього та шоколадні вироби; цукор та цукрові кондитерські вироби.

Елементи наукової новизни. Встановлено, що протягом 2014-2017 рр. вартісні показники реалізації кондитерських виробів та цукру в Україні демонструють зростання, тоді як у натуральних одиницях виміру відбувся їхній спад. Інтенсивні темпи зростання виробництва та реалізації солодоців на внутрішньому ринку, насамперед шоколадних кондитерських виробів, какао та продуктів з нього, зумовлені низкою об'єктивних факторів: висока собівартість та ціна внаслідок використання імпоротної сировини, несприятливі валютні коливання, зростання витрат на оплату праці тощо. Аргументовано, що в результаті зменшення платоспроможності населення втрачено позиції українських товаровиробників на внутрішньому ринку, встановлена тенденція до зменшення частки солодоців у витратах на харчування до 6-8,5%. Виявлено новітні тенденції в розвитку ринку кондитерської продукції, зокрема: розширення виробництва нових товарів: какао-масло; какао-жир; продуктів з вмістом какао для приготування напоїв; цукрових кондитерських виробів, що містять плоди, ягоди, горіхи, зацукровані, глазуровані або кристалізовані; зростання попиту на органічні солодоці, переважно імпортного походження.

Практична значущість. За результатами оцінки пропозиції та попиту на солодоці вітчизняних споживачів встановлено перспективні напрями розвитку кондитерської продукції України, запропоновано рекомендації щодо удосконалення їх асортименту, товаропросування та стимулювання збуту. Аналітичні матеріали статті спираються на актуальні офіційні статистичні дані, завдяки чому їх можна використовувати при розв'язанні проблем розвитку кондитерської промисловості. Табл.: 9. Рис.: 3. Бібліогр.: 16.

Ключові слова: ринок кондитерської продукції; товарність; тенденції розвитку; експорт; кондитерська галузь України.

Кільницька Олена Сергіївна - кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки і підприємництва, Житомирський національний агроєкологічний університет (м. Житомир, Старий бульвар, 7)

E-mail: kilnytskaya.lena@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-9719-120X>

Кравчук Наталія Іванівна - кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки і підприємництва, Житомирський національний агроєкологічний університет (м. Житомир, Старий бульвар, 7)

E-mail: faulbeere@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-0541-8057>

Куцмус Наталія Миколаївна - кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародних економічних відносин та європейської інтеграції, Житомирський національний агроєкологічний університет (м. Житомир, Старий бульвар, 7)

E-mail: kutsmusn@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-9756-7019>

Постановка проблеми. Частка України на світовому ринку кондитерської продукції,

що оцінюється приблизно в 93 млрд дол. США, становить 0,9 %. Враховуючи, що на тепер загальна встановлена потужність в галузі знаходиться на рівні 1 млн т, вироб-

© О.С. Кільницька, Н.І. Кравчук, Н.М. Куцмус,
2018

ничий потенціал України використовується не в повному обсязі.

Із 2014 р. на ринку кондитерської продукції України спостерігається дестабілізація та зміна місцезнаходження окремих великотоварних виробників солодошів. Основними негативними факторами розвитку ринку стали: девальвація гривні, падіння купівельної спроможності населення, військовий конфлікт на сході України, закриття традиційних ринків збуту в країнах СНД. Великі кондитерські підприємства втратили свої виробничі бази в Криму, Донецькій та Луганській областях, що призвело до реорганізації галузі. Неприятлива економічна ситуація, зменшення платоспроможності населення зумовили переорієнтацію вітчизняних покупців на дешеву кондитерську продукцію. З огляду на такі динамічні зміни обсягів та структури виробництва, споживчих настроїв, кондитерські підприємства формують асортимент з пріоритетом виробництва продукції середньої та низької цінних категорій. Вищезазначені тенденції на ринку вітчизняної кондитерської продукції потребують поглибленої оцінки реального стану виробництва та реалізації основних товарних груп солодошів з метою розробки стратегії подальшого розвитку кондитерської галузі в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальні питання та проблеми дослідження сучасного стану, конкурентоспроможності підприємств, сегментації, маркетингу вітчизняного ринку кондитерської продукції висвітлено у роботах таких вчених-економістів, як: О. П. Власенко [2], К. А. Дем'яненко [5], А. О. Заїнчковський, І. В. Новойтенко, Н. Я. Слободян [7], Д. О. Кроніковський [8], І. В. Лазебна [9], Д. А. Стрельнікова [13], А. І. Тичинська, М. А. Наумова [14], О. М. Ткаченко [15] та ін. Однак окремі комплексні питання організаційно-економічного механізму формування і розвитку вітчизняного ринку кондитерської продукції, а саме: формування ефективного механізму регулювання діяльності підприємств кондитерської промисловості, оптимізації обсягів виробництва кондитерської продукції, розробки системи заходів щодо підвищення експортного потенціалу та стратегічного планування потребують подальшого вивчення.

Широкий перелік наявних проблемних питань, актуальність і необхідність дослідження сучасного стану та перспектив розвитку вітчизняного ринку кондитерської продукції зумовили вибір напряму проведення дослідження.

Мета статті - оцінити сучасний стан, тенденції та перспективи розвитку вітчизняного ринку кондитерської продукції в умовах організаційно-економічних трансформацій галузі.

Методологія дослідження. В основу методики дослідження покладено комплексний підхід до аналізу кінцевих економічних результатів та інших аспектів діяльності вітчизняних підприємств кондитерської галузі. Застосовувались наступні методи: *історико-економічний* - для дослідження особливостей розвитку підприємств кондитерської промисловості України на сучасному етапі в умовах реструктуризації галузі в результаті військових дій на сході України та анексії Криму; *статистико-економічний* - вивчено тенденції розвитку ринку кондитерської продукції в Україні за 2014-2017 рр., зокрема його прийоми - *табличний, графічний, порівняння* з метою аналізу стану кондитерської галузі та вивчення тенденцій змін обсягів та структури виробництва, реалізації, товарності, експорту; за допомогою *методу соціометричних досліджень* уточнено попит на кондитерську продукцію; *абстрактно-логічний* метод застосовано для узагальнення результатів досліджень, формування висновків та перспектив розвитку ринку кондитерської продукції.

Виклад основних результатів дослідження. За даними Американського галузевого видання Candy Industry [11], у 2016 р. світовим лідером в кондитерській галузі є Mars Inc. Ця компанія включає 52 фабрики з річним обсягом виручки від реалізації продукції 18 млрд дол. США та 34 тис. працівників. У першу п'ятірку лідерів також входять: Mondelez International (США), Ferrero Group (Італія), Meiji Co. Ltd. (Японія) і Nestle SA (Швейцарія).

Важливо зазначити, що у 2016 р. до щорічного світового рейтингу 100 найбільших кондитерських компаній входить три підприємства України - Рошен, Конті та АВК (табл. 1).

1. Кондитерські підприємства України, що входять у світовий рейтинг найбільших кондитерських компаній світу, 2016 р.

Підприємство	Місце у рейтингу найбільших кондитерських компаній світу	Кількість фабрик	Чисельність працівників, тис. осіб	Виручка, млн дол. США
Рошен/Roshen	24	8	10	800
Конті/Konti Group	43	5	3,8	469
ABK конфекцінері/ AVK Confectionery	67	3	3,5	275
Всього	x	16	17,3	1544

Джерело: Побудовано авторами за матеріалами [11].

Основними конкурентами на вітчизняному ринку кондитерської продукції є близько 30 спеціалізованих кондитерських компаній, що випускають диференційований асортимент солодоців. Це, зокрема, вищезазначені лідери: корпорація Roshen (Вінниця, Київ, Кременчук, Маріуполь), ТОВ «ABK конфекцінері» (Дніпро, Донецьк, Луганськ, Мукачеве), нині ПАТ «Кондитерська фабрика «А.В.К.» м. Дніпро» та ТОВ «ABK Київ», ВО «Конті» (Київ, Костянтинівка, Горлівка), а також ПРАТ «Харківська бісквітно-шоколадна фабрика», ПАТ «Львівська кондитерська фабрика «Світоч», ТОВ «Світ ласощів» (м. Черкаси), ПАТ «Полтавакондитер», ТОВ «Торговий дім «Житомирські ласощі», ЗАТ «Одеса», ПРАТ «Запорізька кондитерська фабрика», ПРАТ «Монделіс Україна» KraftFoodsUkraine (м. Тростянець), ТОВ «Малбі фудс», ТОВ «Херсонська кондитерська фабрика», ПП ВТК «Лукас» (м. Кременчук), ПАТ Чернігівська кондитерська фабрика «Стріла» та ін. Крім того, в Україні працюють близько 600 дрібних виробників кондитерської продукції (включаючи хлібозаво-

ди, що випускають в основному борошняні кондитерські вироби). Незважаючи на це, український ринок кондитерської продукції помірно сконцентрований, оскільки в 2017 р. на п'ять найбільших фірм галузі у загальному обсязі виробництва припадало до 55 %.

Зважаючи на широкий асортимент кондитерської продукції, було проаналізовано динаміку виробництва, реалізації та рівня товарності вітчизняних солодоців по трьох основних однорідних товарних групах: 1) борошняні кондитерські вироби; 2) какао, продукти з нього та шоколадні кондитерські вироби; 3) цукор та цукрові кондитерські вироби. Для об'єктивної оцінки масштабів ринку кондитерської продукції використано насамперед натуральні показники, оскільки вартісна їх оцінка внаслідок підвищення цін та надмірних інфляційних процесів не відображає реальної ситуації економічної кон'юнктури.

За даними Державної служби статистики України, кількість вироблених борошняних кондитерських виробів зменшилася від 515,9 тис. т у 2014 р. до 442,8 тис. т у 2017 р., тобто на 73,1 тис. т (або 14,2 %) (табл. 2).

2. Динаміка виробництва борошняних кондитерських виробів в Україні за видами в натуральних одиницях виміру, тис. т

Найменування продукції за номенклатурою промисловості	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2017 р. до 2014 р., %
1. Торти і вироби кондитерські; вироби хлібобулочні інші з доданням підсолоджувальних речовин	121,0	96,7	102,9	101,9	84,2
2. Пряники та вироби аналогічні	48,5	35,5	34,5	32,0	65,9
3. Печиво солодке, вафлі та вафельні облатки, частково чи повністю покриті шоколадом або іншими сумішами, що містять какао	60,2	34,5	36,3	33,5	55,6
4. Печиво солодке (включаючи сандвіч печиво; крім частково чи повністю покритого шоколадом або іншими сумішами, що містять какао)	184,3	166,9	163,0	174,6	94,8
5. Вафлі та вафельні облатки (включаючи солоні; крім частково чи повністю покритих шоколадом або іншими сумішами, що містять какао)	54,3	47,9	49,5	50,6	93,3

6. Печиво (крім частково чи повністю покритого шоколадом або іншими сумішами, що містять какао, печива солодкого, вафель та вафельних облаток)	47,6	46,5	45,0	50,2	105,4
Усього	515,9	428,1	431,2	442,8	85,8

Примітка. Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Джерело: Побудовано авторами за даними Державної служби статистики України [1].

Зокрема, за чотири роки виробництво пряників зменшилося на 34,1 %; солодкого печива, вафель, їх облаток, частково чи повністю покритих шоколадом або іншими сумішами, що містять какао - на 44,4 %; тортів та хлібобулочних виробів з підсолоджувальними речовинами - на 15,8 %. Водночас у 2017 р. продукція солодкого печива та вафель, але непокрита шоколадом або какао-продуктами, майже досягла рівня 2014 р. Ця

продукція дешевша, тобто на сьогодні доступніша для споживачів. Ріст спостерігається тільки на виробництві несолодкого печива від 47,6 тис. т у 2014 р. до 50,2 тис. т у 2017 р., що більше на 5,4 %. Відповідно нині дешеві товарні групи продукції відзначаються більшою часткою у структурі виробництва борошняних кондитерських виробів в Україні (рис. 1).

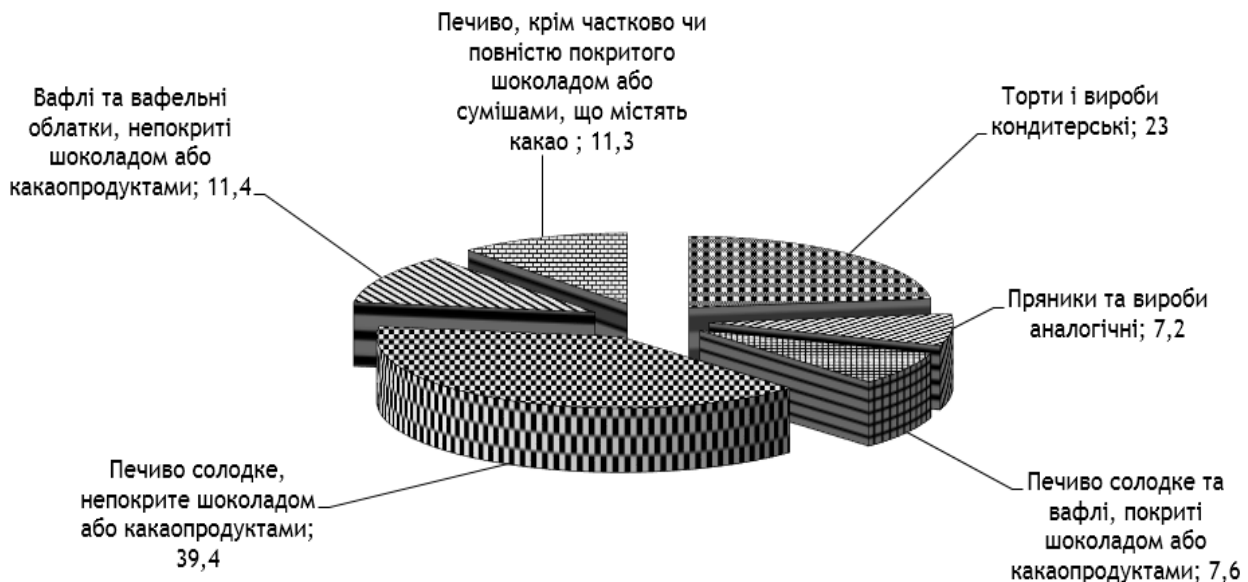

Рис. 1. Структура виробництва основних борошняних кондитерських виробів в Україні у 2017 р., %

Примітка. Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Джерело: Побудовано авторами за даними Державної служби статистики України [1].

Встановлено, що у 2017 р. найбільша частка у виробництві борошняних кондитерських виробів в Україні припадала на: печиво солодке, непокрите шоколадом або какао продуктами - 39,4 %; торти, кондитерські вироби та хлібобулочні вироби з доданням підсолоджувальних речовин - 23; вафлі та вафельні облатки, непокриті шоколадом або какао продуктами - 11,4; несолодке печиво, непокрите шоколадом або іншими сумішами, що містять какао - 11,3 %. Дещо дорожча продукція, зокрема печиво солодке та вафлі, покриті шоколадом або какаопродук-

тами, становила у структурі виробництва 7,6 %. Проте не вся вироблена продукція була повністю реалізована, про що свідчить оцінка динаміки обсягів реалізованої продукції в натуральних одиницях виміру та рівень товарності (Т), що розраховано за формулою:

$$T = Q / R \cdot 100 \%,$$

де Q - обсяг виробленої продукції в натуральних одиницях виміру, т;

R - обсяг реалізованої продукції в натуральних одиницях виміру, т.

Упродовж 2014-2016 рр. обсяги реалізації борошняних кондитерських виробів в Україні зменшилися по всіх товарних групах. При цьому темпи реалізації останніх були інтенсивнішими, ніж згортання обсягів їх виробництва. У 2016 р. було реалізовано: тортів та кондитерських виробів від досягнутого обсягу реалізації цієї продукції у 2014 р. -

88,4%; пряників - 73,2; печива солодкого, вафель, покритих шоколадом або какаопродуктами - 57,2; печива солодкого, непокритого шоколадом чи какаопродуктами - 88,5; вафель, непокритих шоколадом чи какаопродуктами - 96,8; несолодкого печива, непокритого шоколадом чи какаопродуктами - 98,7% (табл. 3).

3. Динаміка реалізації та рівня товарності борошняних кондитерських виробів за видами в Україні, тис. т

Найменування продукції за номенклатурою промисловості	Показник	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2016 р. до 2014 р., %
1. Торти і вироби кондитерські; вироби хлібобулочні інші з додаванням підсолоджувальних речовин	Реалізація	105,4	86,4	93,1	88,4
	Рівень товарності, %	87,1	89,4	90,5	3,4 в. п.
2. Пряники та вироби аналогічні	Реалізація	45,9	34,5	33,5	73,2
	Рівень товарності, %	94,6	97,3	97,2	2,6 в. п.
3. Печиво солодке, вафлі та вафельні облатки, частково чи повністю покриті шоколадом або іншими сумішами, що містять какао	Реалізація	51,7	30,1	29,5	57,2
	Рівень товарності, %	85,9	87,0	81,5	-4,4 в. п.
4. Печиво солодке (включаючи сендвіч печиво; крім частково чи повністю покритого шоколадом або іншими сумішами, що містять какао)	Реалізація	148,4	139,1	131,3	88,5
	Рівень товарності, %	80,5	83,3	80,6	0,1 в. п.
5. Вафлі та вафельні облатки (включаючи солоні; крім частково чи повністю покритих шоколадом або іншими сумішами, що містять какао)	Реалізація	36,5	36,9	35,4	96,8
	Рівень товарності, %	67,3	77,0	71,4	4,1 в. п.
6. Печиво (крім частково чи повністю покритого шоколадом або іншими сумішами, що містять какао, печива солодкого, вафель та вафельних облаток)	Реалізація	39,9	40,3	39,4	98,8
	Рівень товарності, %	83,9	86,7	87,7	3,8 в. п.
Разом по групі борошняних кондитерських виробів	Виробництво	515,9	428,1	431,2	83,6
	Реалізація	427,8	367,3	362,4	84,72
	Рівень товарності, %	82,9	85,8	84,0	1,1 в. п.
	Втрати	88,1	60,8	68,8	78,1

Примітка. Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Джерело: Побудовано автором за даними Державної служби статистики України [10].

Загалом за три роки обсяг реалізації борошняних кондитерських виробів України зменшився на 15%. Рівень товарності борошняних кондитерських виробів за номенклатурою є меншим 100%. За даними 2016 р. в Україні було продано: тортів та кондитерських виробів - 90,5%; пряників - 97,2; печива солодкого, вафель, покритих шоколадом або какаопродуктами - 81,5; печива солодкого, непокритого шоколадом чи какаопродуктами - 80,4; вафель, непокритих шоколадом чи какаопродуктами - 71,4; несолодкого печива, непокритого шоколадом чи какаопродуктами - 87,7%. За рівнем товарності встановлено,

що близько 15% борошняних кондитерських виробів не продається, а в цілому по країні втрати перевершили 60 тис. т.

Вітчизняні кондитерські підприємства виробляють солодощі високого цінового сегмента, зокрема, шоколадні вироби, какао та продукти його переробки. В Україні цей сегмент ринку представлено різноманітним товарним асортиментом, проте у 2017 р. за обсягами виробництва шоколадних виробів, какао та продуктів з нього (199 тис. т) їхній показник у 2 рази менший, ніж борошняних кондитерських виробів (табл. 4).

4. Динаміка виробництва какао та продуктів з нього, шоколадних кондитерських виробів в Україні за видами, тис. т

Найменування продукції за номенклатурою продукції промисловості	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2017 р. до 2014 р., %
1. Какао-масло, какао-жир	х	х	0,07	0,06	х
2. Какао-порошок без додавання цукру чи інших під-солоджувальних речовин	0,35	0,24	0,20	0,21	60,5
3. Шоколад і аналогічні вироби з вмістом какао в брикетах, пластинах чи плитках масою більше 2 кг або в рідкій, пастоподібній, порошковій формі, у гранулах або іншому об'ємному вигляді	18,8	16,9	20,7	20,8	110,7
4. Шоколад у брикетах, пластинах чи плитках з начинкою (включаючи крем, фруктові-лікерні кондитерські маси; крім шоколадного печива)	4,7	3,9	4,8	7,9	168,3
5. Шоколад у брикетах, пластинах чи плитках з додаванням зерен зернових культур, фруктів чи горіхів (крім шоколаду з начинкою та шоколадного печива)	13,4	7,4	8,8	9,1	68,0
6. Шоколад у брикетах, пластинах чи плитках (крім шоколаду з начинкою, шоколаду з додаванням зерен зернових культур, фруктів чи горіхів та шоколадного печива)	21,8	16,5	16,5	18,6	85,2
7. Цукерки шоколадні з вмістом алкоголю (крім шоколаду в брикетах, пластинах чи плитках)	20,9	16,2	16,4	16,7	80,0
8. Цукерки шоколадні (крім цукерок із вмістом алкоголю, шоколаду в брикетах, пластинах чи плитках)	86,4	59,5	52,3	53,0	61,4
9. Вироби шоколадні кондитерські з начинкою (крім шоколаду в брикетах, пластинах чи плитках, шоколадного печива, шоколадних цукерок)	0,9	0,4	0,4	0,4	42,1
10. Вироби шоколадні кондитерські (крім виробів з начинкою, шоколаду в брикетах, пластинах чи плитках, шоколадного печива, шоколадних цукерок)	0,7	0,4	0,3	0,3	47,3
11. Вироби кондитерські з цукру чи його замінників, з вмістом какао (включаючи шоколадну нугу; крім білого шоколаду)	83,4	77,2	69,7	68,6	82,2
12. Продукти пастоподібні з вмістом какао	2,5	1,5	2,2	1,3	53,1
13. Продукти з вмістом какао для приготування напоїв	х	х	48	46	х
14. Шоколад білий	1,8	1,3	1,5	2,5	136,3
Усього	255,8	201,4	193,9	199,3	77,9

Примітка. Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Джерело: Побудовано автором за даними Державної служби статистики України [1].

Встановлена стійка тенденція до зменшення виробництва какао, продуктів з нього та шоколадних виробів. У цілому, за чотири роки воно скоротилося від 255,8 тис. т у 2014 р. до 199,3 тис. т у 2017 р., тобто на 22,1%. Виняток становлять три групи товарів: шоколад і аналогічні вироби з вмістом какао в брикетах, пластинах чи плитках масою більше 2 кг або в рідкій, пастоподібній, порошковій формі, у гранулах або іншому об'ємному вигляді, виробництво якого збільшилося на 10,7 %; виробництво шоколаду в брикетах, пластинах чи плитках з начинкою (включаючи крем, фруктові-лікерні кондитерські маси; крім шоколадного печива)

ва) - зросло на 68,3 %; шоколаду білого - на 36,3 %.

Вражає отриманий рівень товарності шоколадних виробів. Протягом 2014-2016 рр. найменші продажі спостерігаються за такими товарними групами, як: шоколад у брикетах, пластинах чи плитках з начинкою (включаючи крем, фруктові-лікерні кондитерські маси; крім шоколадного печива), якого реалізовано тільки третину (27,3-35,9 %) від виробленої продукції; цукерки шоколадні з вмістом алкоголю, яких реалізовано тільки п'яту частину (до 20 % від виробленої продукції); цукерки шоколадні (крім цукерок із вмістом алкоголю) - реалі-

зовано половину (48,1-52,5 %) від їх виробництва; вироби кондитерські з цукру чи його замінників, з вмістом какао реалізовано

на 29,5-41,1 % від загального обсягу їх виробництва; шоколад білий має товарність 42,9-56,3 % (табл. 5).

5. Динаміка реалізації та рівня товарності какао, продуктів з нього та шоколадних кондитерських виробів в Україні за видами, тис. т

Найменування продукції за номенклатурою промисловості	Показник	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2016 р. до 2014 р.	
					%	+/-
1. Какао-порошок без додавання цукру чи інших підсолоджувальних речовин	Реалізація	0,3	-	0,2	85,9	-36,00
	Рівень товарності, %	73,7	-	99,4	x	25,7
2. Шоколад у брикетах, пластинах чи плитках з начинкою (включаючи крем, фруктоволікерні кондитерські маси; крім шоколадного печива)	Реалізація	1,7	1,3	1,3	79,7	-0,4
	Рівень товарності, %	35,4	32,8	27,5	x	-7,9
3. Шоколад у брикетах, пластинах чи плитках з додаванням зерен зернових культур, фруктів чи горіхів (крім шоколаду з начинкою та шоколадного печива)	Реалізація	9,5	5,2	6,7	70,3	-2,8
	Рівень товарності, %	70,9	71,1	75,9	x	5,0
4. Шоколад у брикетах, пластинах чи плитках (крім шоколаду з начинкою, шоколаду з додаванням зерен зернових культур, фруктів чи горіхів та шоколадного печива)	Реалізація	15,4	11,0	10,6	68,6	-4,8
	Рівень товарності, %	70,4	67,1	64,0	x	-6,4
5. Цукерки шоколадні з вмістом алкоголю (крім шоколаду в брикетах, пластинах чи плитках)	Реалізація	3,9	2,8	3,1	78,7	-0,8
	Рівень товарності, %	18,7	17,6	18,7	x	0,0
6. Цукерки шоколадні (крім цукерок із вмістом алкоголю, шоколаду в брикетах, пластинах чи плитках)	Реалізація	45,3	29,4	25,2	55,5	-20,1
	Рівень товарності, %	52,5	49,3	48,1	x	-4,33
7. Вироби шоколадні кондитерські з начинкою (крім шоколаду в брикетах, пластинах чи плитках, шоколадного печива, шоколадних цукерок)	Реалізація	0,6	0,3	0,4	60,6	-0,2
	Рівень товарності, %	69,5	101,0	104,5	x	35,0
8. Вироби кондитерські з цукру чи його замінників, з вмістом какао	Реалізація	32,9	31,7	20,6	62,6	-12,3
	Рівень товарності, %	39,5	41,1	29,5	x	-1,0
9. Продукти пастоподібні з вмістом какао	Реалізація	2,5	1,4	2,2	88,04	-0,3
	Рівень товарності, %	100,0	97,2	101,8	x	1,8
10. Шоколад білий	Реалізація	1,0	x	0,6	62,1	-0,3
	Рівень товарності, %	56,3	x	42,9	x	-13,3
Разом по групі какао, продуктів з нього та шоколадних кондитерських виробів	Виробництво	255,7	201,4	193,9	75,8	-61,8
	Реалізація	121,9	93,1	81,2	66,7	-40,7
	Рівень товарності, %	47,7	46,2	41,9	x	-5,8
	Втрати	133,9	108,3	112,6	84,1	-21,2

Примітка. Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Джерело: Побудовано авторами за даними Державної служби статистики України [10].

У цілому по групі какао, продуктів із нього та шоколадних виробів рівень товарності за три роки зменшився на 5,8 в.п., загальні втрати перевершили 108 тис. т. Разом із тим стабільнішим слід відзначити вітчизняний

ринок цукру та цукрових кондитерських виробів, обсяги виробництва яких зросли від 2,2 млн т у 2014 р. до 2,3 млн т у 2017 р. (табл. 6).

6. Динаміка виробництва цукру та цукрових кондитерських виробів в Україні за видами, тис. т

Найменування продукції за номенклатурою промисловості	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2017 р. до 2014 р., %
1. Цукор білий рафінований тростинний чи буряковий у твердій формі	2053,4	1459,3	2021,1	2098,3	102,2
2. Вироби, покриті цукром, включаючи мигдаль зацукрований	2,9	2,9	3,4	3,7	127,7
3. Гумки, фруктове желе та фруктові пасту у вигляді кондитерських виробів з цукру (крім жувальної гумки)	39,1	39,0	39,7	41,5	106,1
4. Цукерки варені	26,6	27,3	29,3	23,0	86,3
5. Карамелі, тофі (ірис) та солодощі аналогічні	70,5	83,7	75,6	78,1	110,8
6. Вироби кондитерські з цукру у вигляді пресованих таблеток (включаючи таблетки для освіження подиху)	2,9	1,5	1,6	1,0	34,6
7. Вироби кондитерські з цукру інші	41,5	33,3	28,0	27,0	64,9
8. Фрукти, плоди, горіхи, шкiрки плодiв i частини рослин iншi, зацукрованi глазурованi або кристалiзованi	x	x	0,038	0,040	x
Усього	2236,9	1647,1	2198,7	2272,7	101,6
У тому числі кондитерські цукрові вироби	183,6	187,7	177,6	174,4	95,0

Примітка. Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Джерело: Побудовано авторами за даними Державної служби статистики України [1].

У 2017 р. в Україні вироблено близько 2 млн т цукру білого рафінованого, що перевищило досягнуті показники 2014 р. на 2,2 %. Найбільшу питому вагу в структурі цукрових кондитерських виробів в Україні

традиційно становлять: карамелі, тофі (ірис) та інші аналогічні солодощі - 44,8 %; гумки, фруктове желе та фруктові пасту у вигляді кондитерських виробів з цукру (крім жувальної гумки) - 23,8 % (рис. 2).

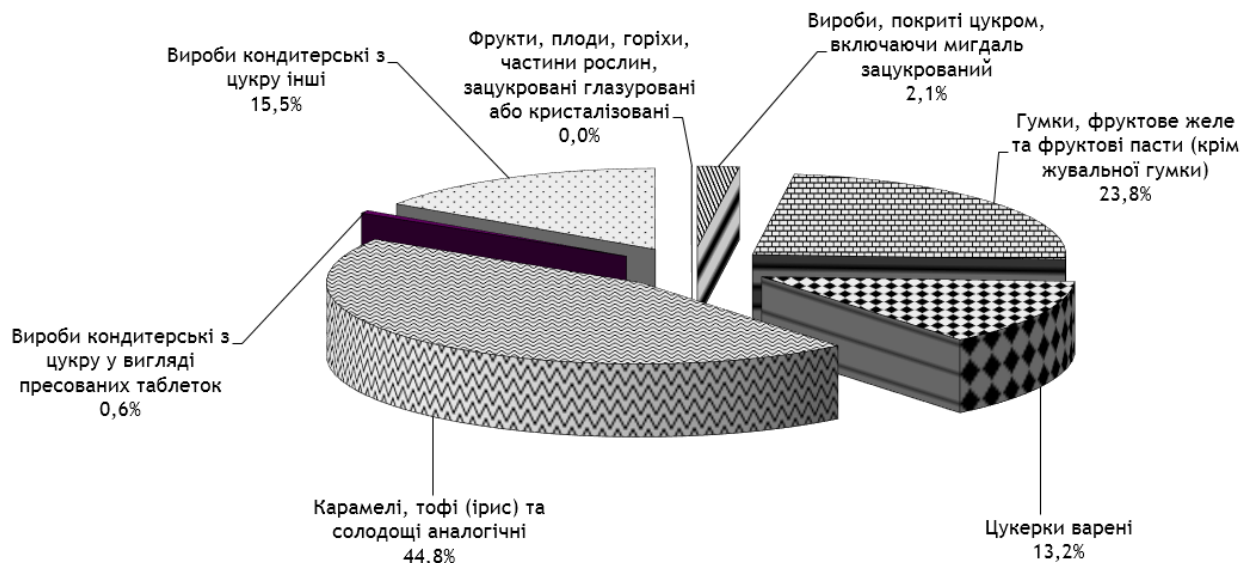

Рис. 2. Структура виробництва цукрових кондитерських виробів в Україні у 2017 р., %

Джерело: Побудовано авторами за даними Державної служби статистики України [1].

Водночас попит на них в Україні спадає, тому відповідно рівень їх товарності низький. Протягом 2016 р. було реалізовано

12,2 тис. т карамелі, тофі (ірису) та інших аналогічних солодоців, що на 5,2 тис. т менше ніж у 2014 р. (табл. 7).

7. Динаміка обсягів реалізації і рівня товарності цукру та цукрових кондитерських виробів в Україні за видами, тис. т

Найменування продукції за номенклатурою промисловості	Показник	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2016 р. до 2014 р., +/-
1. Цукор білий рафінований тростинний чи буряковий у твердій формі	Реалізація	1140,3	1152,6	1026,4	-113,8
	Рівень товарності, %	55,5	78,9	50,8	-4,7
2. Цукор рафінований тростинний чи буряковий у твердій формі (крім білого цукру)	Реалізація	0,25	0,17	0,14	-0,11
	Рівень товарності, %	95,7	59,5	70,7	-25,0
3. Вироби кондитерські з цукру у вигляді паст у первинних пакуваннях масою нетто не менше 1 кг (включаючи марципан, помадку, нугу та мигдальну пасту)	Реалізація	0,22	0,60	3,16	2,94
	Рівень товарності, %	32,1	85,7	100,0	68,9
4. Вироби, покриті цукром, включаючи мигдаль зацукрований	Реалізація	2,9	2,9	3,4	0,4
	Рівень товарності, %	100,0	99,1	100,0	-
5. Гумки, фруктове желе та фруктові пасти у вигляді кондитерських виробів з цукру (крім жувальної гумки)	Реалізація	15,5	14,4	17,1	1,631
	Рівень товарності, %	39,6	36,8	43,1	3,5
6. Цукерки варені	Реалізація	4,1	4,1	1,8	-2,3
	Рівень товарності, %	15,3	14,8	6,1	-9,2
7. Карамелі, тофі (ірис) та солодоці аналогічні	Реалізація	17,3	16,2	12,2	-5,2
	Рівень товарності, %	24,6	19,3	16,1	-8,5
8. Вироби кондитерські з цукру у вигляді пресованих таблеток (включаючи таблетки для освіження подиху)	Реалізація	2,9	1,5	1,7	1,2
	Рівень товарності, %	102,4	100,6	102,2	-0,2
9. Вироби кондитерські з цукру інші	Реалізація	36,1	30,1	24,0	-12,4
	Рівень товарності, %	86,9	90,2	85,8	-1,1
Разом по групі цукор та цукрові кондитерські вироби	Виробництво	2236,9	1647,1	2198,7	-38,2
	Реалізація	1216,7	1219,1	1083,5	-133,2
	Рівень товарності, %	54,4	74,0	49,2	-5,2
	Втрати	1020,2	428	1115,2	95
Разом по групі цукрові кондитерські вироби	Виробництво	183,6	187,7	177,6	-6,0
	Реалізація	76,2	66,3	56,9	-19,2
	Рівень товарності, %	41,5	35,3	32,0	9,5
	Втрати	107,4	121,4	120,7	13,3

Примітка. Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Джерело: Побудовано авторами за даними Державної служби статистики України [10].

Подібне зумовлено неймовірно низьким рівнем товарності згаданої продукції, який протягом 2014-2016 рр. знаходився в межах 16,1-24,6 %. За цей же період було реалізовано лише 6,1-15,3 % варених цукерок від загального обсягу їх виробництва; гумки, фруктового желе та фруктових паст у вигляді

кондитерських виробів з цукру (крім жувальної гумки) - 36,8-43,1 %. Як наслідок, у цілому по групі цукрових кондитерських виробів у 2016 р. було реалізовано лише 32,0 % (56,9 тис. т) від загального обсягу виробництва останніх (177,6 тис. т). Фактично у 2016 р. в масштабах країни не реалізували

120,7 тис. т вироблених цукрових кондитерських виробів.

Нині вартісні показники реалізації кондитерських виробів та цукру в Україні демонструють зростання обсягів: по групі борошняних кондитерських виробів та цукру - на 73 %; майже не змінилися вартість обсягів продажу какао, шоколаду та цукрових кон-

дитерських виробів. На противагу в натуральних одиницях виміру спостерігається протилежна ситуація, де за три роки відбувся спад реалізації: по борошняних кондитерських výroбах - на 15,3 %; какао, продуктів з нього та шоколадних солодошах - на 33,3; цукрових - на 25,3; цукру - на 9,9 % (табл. 8).

8. Динаміка реалізації кондитерських виробів та цукру в Україні в натуральних та вартісних одиницях виміру

Найменування продукції за номенклатурою промисловості	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2016 р. до 2014 р., %
Борошняні кондитерські вироби, тис. т	427,8	367,3	362,4	84,7
Борошняні кондитерські вироби, млрд грн	10,6	16,0	18,5	174,5
Какао, продукти з нього та шоколадні кондитерські вироби, тис. т	121,9	93,1	81,2	66,6
Цукрові кондитерські вироби, тис. т	76,2	66,3	56,9	74,7
Какао, шоколад та цукрові кондитерські вироби, млрд грн	15,4	14,4	15,5	101,0
Цукор білий рафінований тростинний чи буряковий у твердій формі, тис. т	1140,3	1152,6	1026,4	90,0
Цукор рафінований тростинний чи буряковий у твердій формі (крім білого цукру), т	247	175	138	55,9
Цукор, млрд грн	8,0	10,9	11,8	147,5

Примітка. Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Джерело: Побудовано авторами за даними Державної служби статистики України [10].

Втрачені позиції щодо реалізації кондитерських виробів на вітчизняному ринку українські товаровиробники намагаються компенсувати на зовнішніх ринках. Позитивним моментом є зростання частки експорту до-

рогих кондитерських виробів (какао, шоколаду та цукрових), борошняних кондитерських виробів, тортів і тістечок тривалого зберігання, сухарів і сухого печива та цукру (табл. 9).

9. Динаміка обсягів та частки реалізованої експортної кондитерської продукції та цукру в Україні, млн грн, без ПДВ та акцизу

Найменування продукції за номенклатурою продукції промисловості	Показник	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2017 р. до 2014 р., %
1. Борошняні кондитерські вироби, торти і тістечка нетривалого зберігання; хліб та хлібобулочні вироби	Усього	9611,4	13176,8	14917,2	17087	177,78
	Експорт	60,9	91,4	358	173,8	285,39
	Частка експорту, %	0,6	0,7	2,4	1,0	0,4 в. п.
2. Борошняні кондитерські вироби, торти і тістечка тривалого зберігання; сухарі і сухе печиво	Усього	8344,5	10921,5	11692,2	12936,8	155,03
	Експорт	1153,5	1421,8	2233,8	2892,3	250,74
	Частка експорту, %	13,8	13,0	19,1	22,4	8,5 в. п.
3. Какао, шоколад та цукрові кондитерські вироби	Усього	15391,3	14375,2	15539,1	18193,9	118,21
	Експорт	4380,2	5769,2	5030	6012,9	137,27
	Частка експорту, %	28,5	40,1	32,4	33,0	4,6 в. п.

4. Цукор	Усього	10641,5	15956,7	18488,7	17818	167,44
	Експорт	40,8	100	1171,5	2082,5	5104,17
	Частка експорту, %	0,4	0,6	6,3	11,7	11,3 в. п.
Разом по групі товарів кондитерської продукції та цукру	Усього	43988,7	54430,2	60631,2	66035,7	150,12
	Експорт	5635,4	7382,4	8793,3	11161,5	198,06
	Частка експорту, %	12,8	13,6	14,5	16,9	4,09 в. п.

Примітка. Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Джерело: Побудовано авторами за даними Державної служби статистики України [10].

Протягом 2014-2017 рр. суттєві зміни України кондитерської продукції та цукру відбулися і у структурі реалізованої за межі (рис. 3).

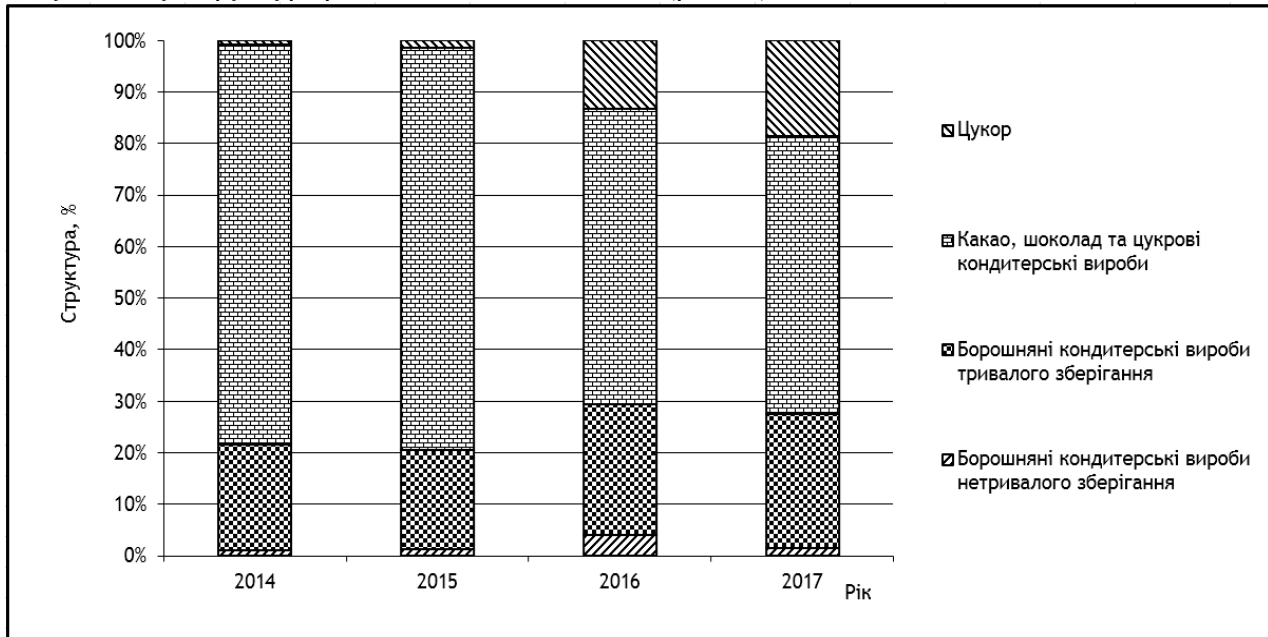

Рис. 3. Динаміка структури експорту кондитерських виробів та цукру з України, %

Примітка. Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Джерело: Побудовано авторами за даними Державної служби статистики України [10].

Приватизація в галузі призвела до появи нових та ефективніших власників підприємств (іноземних і місцевих інвесторів), що дозволило більшості виробників обладнати сучасні виробничі та пакувальні лінії, підвищити якість і розширити асортимент продукції, впровадити нові бренди й інтенсифікувати діяльність у сфері маркетингу.

Індекс споживчої довіри в Україні нарешті поживавлюється. За результатами дослідження компанії GFK Ukraine, споживчі настрої українців за 2016 р. зросли на 11,6 % порівняно з 2015 р. Споживачі почали мислити раціонально, прискіпливо аналізувати усе, що їм пропонують. Маючи обмежені кошти і вільний доступ до Інтернету, вони детально вивіряють свої дії на ринку, ретельніше планують свій бюджет, рахують гро-

ші і змінюють структуру витрат, відмовляючись від непотрібного [4, с. 6].

Українці ще продовжують пристосовуватися до нових умов споживання, зважаючи на зростання вартості проїзду, тарифів на комунальні послуги, цін на продовольчі товари і т.д. Це змушує їх відмовлятися від нового одягу та небазових продовольчих товарів. Кондитерська продукція не належить до товарів першої необхідності, звідси питома вага такої у споживчому кошику населення України незначна і має тенденцію до зменшення. Разом із тим 10 років тому вона становила орієнтовно 10-16 % у структурі витрат на придбання продовольчих товарів населення України [13, с. 71]. У 2017 р., за даними Державної служби статистики України, в структурі грошових витрат домогосподарств країни на харчування на

групу товарів «цукор, джем, мед, сироп, шоколад та кондитерські вироби» припадає від 7,5 до 8,3 % залежно від рівня середньодушових доходів населення [3]. Варіація згаданої частки залежить від рівня життя, платоспроможності та забезпеченості певних сегментних груп населення України. Крім того, це еластична продукція, що чутливо реагує обсягами своєї реалізації на зміну цінової ситуації на ринку. Оцінка впливу соціально-економічних ознак свідчить, що попит на кондитерські вироби еластично реагує на збільшення рівня доходів населення (зі збільшенням доходу зростає попит).

За результатами дослідження сегментації споживачів за демографічними, психографічними та соціально-економічними ознаками А.О. Заінчковського, І. В. Новойтенко, Н. Я. Слободян, найбільшу частку покупців становлять жінки (84 %), зокрема у віковій категорії від 31 до 51 року (46 % від загальної чисельності опитаних). Споживання кондитерських виробів серед молоді (вікова категорія до 30 років) відносно старшого покоління знаходиться на рівні 40 % проти 60 %. Тобто кондитерські вироби купують здебільшого люди, знайомі з нею з дитинства (люди старшого покоління), у тому числі для своїх дітей та онуків. Також значимим чинником розробки продукції для споживачів пенсійного віку є дані ООН, за якими чисельність людей похилого віку до 2050 року збільшиться втричі. Звідси кондитерські підприємства вже сьогодні мають працювати у напрямі цієї категорії споживачів [7, с. 96].

Витрати на просування кондитерських виробів за останні 3-4 роки зросли у підприємств-товаровиробників у 3 рази. Так, річний маркетинговий бюджет невеликої регіональної фабрики на сьогодні перевищує 1 млн дол. США, тоді як у великих підприємств досягає 20 млн дол. США. З посиленням конкурентної боротьби, за стабільного попиту на продукцію, товаровиробники змушені активізувати власну маркетингову політику, що збільшує бюджет маркетингових компаній [7, с. 95]. Новинкою на вітчизняному ринку стане органічний шоколад, який нині представлений як імпорتنий товар в Україні, тому має значний потенціал.

На думку експерта О. Дорошенка, зростання споживання на внутрішньому ринку солодоців може бути пов'язано з переорієн-

тацією на дешевшу продукцію. Така тенденція спостерігається практично в усіх групах продуктів харчування. Потужне зростання відсутнє, відзначається лише стабілізація. Крім того, відбувається нарощування експорту, а отже, збільшення показників може формуватися за рахунок імпортозаміщення [6]. Через девальвацію гривні, підвищення курсу вільно конвертованої валюти товари зарубіжних виробників значно подорожчали, тому рух «Made in Ukraine» - один із перспективних напрямів найближчих років, про що свідчать дані Державної служби статистики України. Адже серед усіх видів печива і тортів, які купують українці, частка вітчизняної продукції становить 93,3%, серед цукерок, шоколаду та морозива - 86,9 %.

Висновки. В Україні ринок кондитерської продукції представлено різноманітним товарним асортиментом, що характеризується значною диференціацією. Зокрема, у 2017 р. сегмент ринку борошняних кондитерських виробів становив 442,8 тис. т, що за обсягами виробництва у 2 рази більше, ніж шоколадних виробів, какао і продуктів з нього та у 2,5 рази перевищує обсяг цукрових кондитерських виробів.

Вартісні показники реалізації кондитерських виробів та цукру в Україні демонструють зростання: по групі борошняних кондитерських виробів та цукру - на 73%; майже стабільними залишилися вартість обсягів продажу какао, шоколаду та цукрових кондитерських виробів; на 47,4% збільшилася вартість продажу цукру. На противагу, в натуральних одиницях виміру спостерігається протилежна ситуація, де за три роки відбувся спад реалізації: по борошняних кондитерських виробках - на 15,3%; какао, продуктів з нього та шоколадних солодоцях - 33,3; цукрових - 25,3; цукру білого - на 10%. У національному масштабі не було реалізовано більше половини виробленої шоколадної продукції, какао та продуктів з нього, або 112,6 тис. т.

Інтенсивні темпи зростання виробництва шоколадних кондитерських виробів, какао та продуктів з нього в Україні зумовлені низкою об'єктивних факторів: висока собівартість та ціна внаслідок використання імпортової сировини, високий курс валюти, значна частка транспортної складової та енерговитрат при виробництві продукції, збільшення ціни робочої сили. Вищезазначені фактори негативно позначилися на подорожчанні

какаоовмісних продуктів та шоколадних виробів, що відповідно вплинуло на зменшення обсягів їх реалізації та товарності. На жаль, у цілому по групі какао, продуктів з нього та шоколадних кондитерських виробів в Україні обсяги реалізації продукції зменшилися від 121,9 тис. т у 2014 р. до 81,2 тис. т у 2017 р., за рівня товарності менше 50 %.

Втрачені позиції щодо реалізації кондитерських виробів унаслідок зменшення платоспроможності населення на вітчизняному ринку українські товаровиробники намагаються компенсувати на зовнішніх ринках. Позитивним моментом є зростання експорту: дорогих кондитерських виробів (какао, шоколадних та цукрових), частка експорту яких перевищує 30 %; борошняних кондитерських виробів, тортів і тістечок тривалого зберігання, сухарів і сухого печива - близько 20 %; цукру - до 10 % у загальному обсязі реалізації продукції.

Разом із тим, у 2016 р. на вітчизняному ринку кондитерської продукції було освоєно виробництво нових продуктів. Це какао-масло, какао-жир, з обсягом останнього 73 т, а також продуктів із вмістом какао для приготування напоїв - 48 т. Із 2016 р. у вітчизняній харчовій промисловості значно розширено виробництво цукрових кондитерських виробів, що містять фрукти, плоди, горіхи, шкірки плодів та інші частини рослин, зацукровані, глазуровані або кристалізовані. Вищезазначених солодошів було вироблено близько 40 т у рік, але їхня частка у структурі цукрових кондитерських виробів в Ук-

раїні незначна - 0,01 %. Водночас цей продукт корисний, дешевий, доступний, зважаючи на значний невикористаний вітчизняний потенціал сировини для їхнього виробництва: фрукти, плоди, горіхи, ягоди, гарбузи, овочі та інша продукція рослинництва. Крім того, нині зростає попит на солодоші з натуральних складових інгредієнтів, зокрема органічну продукцію, яка, на жаль, в Україні переважно імпортується.

У сучасних умовах підприємствам кондитерської галузі доцільно диверсифікувати виробництво, відшукаючи нові напрями і способи розвитку. Необхідно швидко реагувати на запити ринку та не фокусувати діяльність виключно на певній однорідній товарній групі. Активно розвивається пакування, дрібне фасування, реалізація супутніх товарів: кави, чаю, цикорію, екстрактів, есенцій, концентратів, прянощів, приправ тощо.

Завоювання переваг споживачів до продукції певних товарних марок, брендів, товаровиробників потребує ретельного вивчення ринку та значних фінансових вкладень у розробку та реалізацію маркетингових стратегій підприємств кондитерської промисловості.

Українським товаровиробникам доцільно: збільшувати пропозицію, розширюючи товарну мережу; водночас зменшувати собівартість не зашкоджуючи якості; оптимізувати логістичні витрати. Українські споживачі бажають купувати корисну, натуральну, якісну вітчизняну продукцію за доступною ціною.

Список бібліотечних посилань

1. Виробництво промислової продукції України за видами діяльності. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/prom.htm.
2. Власенко О. П. Маркетингові тенденції ідентифікації профілю споживача на ринку кондитерських виробів. *Вісник Житомирського національного агроекологічного університету*. 2011. № 1(28), Т. 2. С. 73-80.
3. Грошові витрати домогосподарств на харчування залежно від розміру середньодушових еквівалентних грошових доходів в Україні у 2017 р. Табл. III.12. *Витрати і ресурси домогосподарств України у 2017 р.* URL : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/07/zv_vrdu2017_pdf.pdf.
4. Гуля І. Відновлення споживання: що купують українці. *Альфа: Бізнес-Дайджест*. 2017. № 6 (червень). С. 6.
5. Дем'яненко К. А. Тенденції розвитку кондитерського ринку України в сучасних умовах. *Молодий вчений*. 2016. № 9 (36). С. 45-50.
6. Дорошенко О. А ви рахували, скільки витрачаєте на солодке? URL : <https://ukr.segodnya.ua/economics/enews/pochemu-my-stali-est-bolshe-pechenya-i-pirozhnyh-1095359.html>.
7. Заинчковский А. А., Новойтенко И. В., Слободян Н. Я. Тенденции развития кондитерского рынка Украины. *Актуальные проблемы экономики*. 2014. № 11 (161). С. 91-98.

References

1. Vyrobnnytstvo promyslovoi produktsii Ukrainy za vydamy diialnosti [Production of industrial products by the activity type]. (n.d.). Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/prom.htm [In Ukrainian].
2. Vlasenko, O.P. (2011). Marketynhovi tendentsii identyfikatsii profilu spozhyvacha na rynku kondyterskykh vyrobiv [Marketing tendencies of identification of the consumer profile in the confectionery market]. *Visnyk Zhytomyrskoho natsionalnoho ahroekolohichnoho universytetu*, 1(28), Vol 2, pp. 73-80 [In Ukrainian].
3. Hroshovi vytraty domohospodarstv na kharchuvannia zalezno vid rozmiru serednodushovykh ekvivalentnykh hroshovykh dokhodiv v Ukraini u 2017 r. [Household expenditures on food depending on an average size per capita in cash equivalent in Ukraine in 2017]. Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/07/zv_vrdu2017_pdf.pdf [In Ukrainian].
4. Huhlia, I. (2017). Vidnovlennia spozhyvannia: shcho kupuiut ukraintsi [Restoration of consumption: what Ukrainians buy]. *Alfa: Biznes-Daidzhest*, 6, p. 6 [In Ukrainian].
5. Demianenko, K.A. (2016). Tendentsii rozvytku kondyterskoho rynku Ukrainy v suchasnykh umovakh [Trends in the development of confectionery market of Ukraine in modern conditions]. *Molodyi vchenyi*, 9 (36), pp. 45-50 [In Ukrainian].

8. Кроніковський Д. О. Тенденції кондитерської промисловості України. *Ефективна економіка*. 2014. № 10. URL : www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3460.
9. Лазебна І. В. Ринок кондитерських виробів України. *Товари і ринки*. 2011. № 1. С. 67-76.
10. Реалізація промислової продукції України за видами діяльності. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/prom.htm.
11. Рейтинг найбільших кондитерських компаній світу, в який увійшли і представники України. URL : <http://agravery.com/uk/posts/show/do-svitovogo-rejtingu-konditerskih-kompanij-uvijslj-3-ukrainski-pidpriemstva>.
12. Соколов О. Український кондитерський ринок за останні роки дуже змінився. URL : <http://kviten.com/news-business/konditerskij-rynok-ukrainy-nakanune/>.
13. Стрельникова Д. А. Сегментація українського ринку кондитерських izdelij. *Економіка та держава*. 2010. № 3. С. 69-71.
14. Тичинська А. І., Наумова М. А. Дослідження ринку кондитерських виробів України. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2017. URL : jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/download/4859/4889.
15. Ткаченко О. М. Стан монополізації та безпечності ринку кондитерських виробів України. *Агроінком*. 2007. № 1-2. С. 14-18.
16. Топ-25 експортерів шоколаду та какао. URL : <http://agravery.com/uk/posts/show/top-25-eksporteriv-sokoladu-ta-kakao>.

6. Doroshenko, O.A (n.d.). A vy rakhuvaty, skilky vytrachaiete na solodke? [And you figured out how much you spend on sweetness?]. Retrieved from: <https://ukr.segodnya.ua/economics/enews/pochemu-my-staljest-bolshe-pechenya-i-pirozhnyh-1095359.html> [In Ukrainian].
7. Zainchkovskij, A.A., Novojtenko, I.V., & Slobodjan, N.Ja. (2014). Tendencii razvitiya konditerskogo rynka Ukrainy [Trends in development of the confectionery market of Ukraine]. *Aktualni problemi ekonomiki*, 11 (161), pp. 91-98 [In Russian].
8. Kronikovskiy, D.O. (2014). Tendentsii kondyterskoj promyslovosti Ukrainy [Trends in confectionery industry of Ukraine]. *Efektivna ekonomika*, 10. Retrieved from: www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3460 [In Ukrainian].
9. Lazebna, I.V. (2011). Rynok kondyterskykh vyrobiv Ukrainy [Market of confectionery products of Ukraine]. *Tovary i rynky*, 1, pp. 67-76 [In Ukrainian].
10. Realizatsiya promyslovoi produktsii Ukrainy za vydamy diialnosti [Realization of industrial products of Ukraine by the activity type]. (n.d.). Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/prom.htm [In Ukrainian].
11. Reitynh naibilshykh kondyterskykh kompanij svitu, v yakij uviishly i predstavnyky Ukrainy [Rating of the largest confectionery companies in the world, which includes representatives of Ukraine]. (n.d.). Retrieved from: <http://agravery.com/uk/posts/show/do-svitovogo-rejtingu-konditerskih-kompanij-uvijslj-3-ukrainski-pidpriemstva> [In Ukrainian].
12. Sokolov, O. (n.d.). Ukrainskyi kondyterskyi rynek za ostanni roky duzhe zminyvsia [Ukrainian confectionery market has changed in recent years]. Retrieved from: <http://kviten.com/news-business/konditerskij-rynok-ukrainy-nakanune> [In Ukrainian].
13. Strelnikova, D.A. (2010). Segmentacija ukrainskogo rynka konditerskih izdelij [Segmentation of the Ukrainian confectionery market]. *Ekonomika ta derzhava*, 3, pp. 69-71 [In Russian].
14. Tychynska, A.I. & Naumova, M.A. (2017). Doslidzhennia rynku kondyterskykh vyrobiv Ukrainy [Research of the confectionery market of Ukraine]. *Visnyk studentskoho naukovoho tovarystva DonNU imeni Vasylia Stusa*. Retrieved from: jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/download/4859/4889 [In Ukrainian].
15. Tkachenko, O.M. (2007). Stan monopolizatsii ta bezpechnosti rynku kondyterskykh vyrobiv Ukrainy [State of monopolization and safety of the confectionery market of Ukraine]. *Ahroinkom*, 1-2, pp. 14-18 [In Ukrainian].
16. Top-25 eksporteriv shokoladu ta kakao [Top 25 exporters of chocolate and cocoa]. Retrieved from: <http://agravery.com/uk/posts/show/top-25-eksporteriv-sokoladu-ta-kakao> [In Ukrainian].

Kilnitska O.S., Kravchuk N.I., Kutsmus N.M. Confectionery market in Ukraine: trends and development prospects

The purpose of the article is to assess the current state, trends, and prospects for development of domestic confectionery market in terms of industry's organizational and economic transformations.

Research methods. The research methodology was based on a comprehensive approach to analysis of the domestic confectionery market functioning. There have been also used such applied methods: historic and economic for study peculiarities of development of Ukrainian confectionery enterprises in conditions of industry restructuring; statistical and economic for determination of development trends of the confectionery market in Ukraine during 2014 and 2017; socio-metric for clarification of demand for confectionery products; abstract and logical for synthesis of the research results, formation of prospects for confectionery market development, and formulation of conclusions.

Research results. Sectoral competitive analysis of the confectionery market has been conducted. Main competitors on domestic and foreign markets have been determined and rating of domestic confectionery enterprises among the world's largest companies has been built. Magnitude and trends of the confectionery market in Ukraine in the period between 2014 and 2017 have been investigated. In particular, volume of production and sales, level of marketability, and export by commodity groups (flour confectionery; cocoa and its processing products; sugar and sugar confectionery) have been analysed.

Elements of scientific novelty. It has been established that during 2014 and 2017 cost indicators for sale of confectionery and sugar in Ukraine increased, while in natural units of measurement it declined. Intensive temps of decreasing of sweets' production and sale on the domestic market, especially chocolate confectionery, cacao and its products, was caused by a number of objective factors: high cost and price as a result of imported raw materials use, unfavourable currency fluctuations, labour costs' increasing, etc. It has been defined that as a result of decrease of population solvency, Ukrainian producers lost their positions on the domestic market, and sweets' share in the food cost structure was reduced to 6-8.5%. The latest trends in development of the confectionery market have been revealed, in particular: production expansion with new goods (namely cocoa butter; cocoa fat; cocoa-based products for making beverages; sugar confectionery containing fruit, berries, nuts, candied fruits, glazed or crystallized) and growth of demand on organic sweets, mostly imported.

Practical significance. According to the research results on supply and demand for sweets of domestic consumers, perspective directions of confectionery products development in Ukraine have been established; recommendations for product assortment improvement, products promotion and sales have been suggested. Analytical materials of the article have been based on actual official statistics, therefore it can be used in problems solving of confectionery industry development. Tabl.: 9. Figs.: 3. Refs.: 16.

Keywords: confectionery market; marketability; development trends; export; confectionery industry of Ukraine.

Kilnitska Olena Serhiivna - candidate of economic sciences, associate professor (docent) of the department of economics and entrepreneurship, Zhytomyr National Agroecological University (7, Staryi bld., Zhytomyr)

E-mail: kilnytskaya.lena@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-9719-120X>

Kravchuk Nataliia Ivanivna - candidate of economic sciences, associate professor (docent) of the department of economics and entrepreneurship, Zhytomyr National Agroecological University (7, Staryi bld., Zhytomyr)

E-mail: faulbeere@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-0541-8057>

Kutsmus Nataliia Mykolaivna - candidate of economic sciences, associate professor (docent) of the department of international economic relations and European integration, Zhytomyr National Agroecological University (7, Staryi bld., Zhytomyr)

E-mail: kutsmusn@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-9756-7019>

Кильницька Е.С., Кравчук Н.І., Куцмус Н.Н. Ринок кондитерської продукції в Україні: тенденції та перспективи розвитку

Цель статьи - оценить современное состояние, тенденции и перспективы развития отечественного рынка кондитерской продукции в условиях организационно-экономических трансформаций отрасли.

Методика исследования. В основу методики исследования положен комплексный подход к анализу функционирования отечественного рынка кондитерской продукции. Применялись методы: историко-экономический - для исследования особенностей развития предприятий кондитерской промышленности Украины в условиях реструктуризации отрасли; статистико-экономический - при определении тенденций развития рынка кондитерской продукции в Украине за 2014-2017 гг.; социометрический - с целью уточнения спроса на кондитерскую продукцию; абстрактно-логический - для обобщения результатов исследований, формирования перспектив развития рынка кондитерской продукции и формулирование выводов.

Результаты исследования. Осуществлен отраслевой конкурентный анализ рынка кондитерской продукции. Определены основные конкуренты на внутреннем и внешнем рынках и построен рейтинг отечественных производителей сладостей среди крупнейших мировых компаний. Исследованы масштабы и тенденции рынка кондитерской продукции в Украине за 2014-2017 гг.: проанализированы объемы производства и реализации, уровень товарности, экспорт по товарным группам: мучные кондитерские изделия; какао, продукты из него и шоколадные изделия; сахар и сахарные кондитерские изделия.

Элементы научной новизны. Установлено, что в течение 2014-2017 гг. стоимостные показатели реализации кондитерских изделий и сахара в Украине демонстрируют рост, тогда как в натуральных единицах измерения состоялся их спад. Интенсивные темпы свертывания производства и реализации сладостей на внутреннем рынке, прежде всего шоколадных кондитерских изделий, какао и продуктов из него, обусловлены рядом объективных факторов: высокая себестоимость и цена вследствие использования импортного сырья, неблагоприятные валютные колебания, рост расходов на оплату труда и др. Аргументировано, что в результате уменьшения платежеспособности населения утрачены позиции украинских товаропроизводителей на внутреннем рынке, установлена тенденция к уменьшению доли сладостей в расходах на питание в 6-8,5%. Обнаружены новейшие тенденции в развитии рынка кондитерской продукции, в частности: расширение производства новых товаров: какао-масло; какао-жир; продуктов с содержанием какао для приготовления напитков; сахарных кондитерских изделий, содержащих плоды, ягоды, орехи, засахаренные, глазированные или кристаллизованные; рост спроса на органические сладости, преимущественно импортного происхождения.

Практическая значимость. По результатам оценки предложения и спроса на сладости отечественных потребителей установлены перспективные направления развития кондитерской продукции Украины, предложены рекомендации по совершенствованию их ассортимента, товародвижения и стимулирования сбыта. Аналитические материалы статьи имеют актуальные официальные статистические данные, благодаря чему их можно использовать при решении проблем развития кондитерской промышленности. Табл. : 9. Илл. : 3. Библиогр. : 16.

Ключевые слова: рынок кондитерской продукции; товарность; тенденции развития; экспорт; кондитерская отрасль Украины.

Кильницька Елена Сергеевна - кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики и предпринимательства, Житомирский национальный агроэкологический университет (г. Житомир, Старый бульвар, 7)

E-mail: kilnytskaya.lena@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-9719-120X>

Кравчук Наталия Ивановна - кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики и предпринимательства, Житомирский национальный агроэкологический университет (г. Житомир, Старый бульвар, 7)

E-mail: faulbeere@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-0541-8057>

Куцмус Наталия Николаевна - кандидат экономических наук, доцент кафедры международных экономических отношений и европейской интеграции, Житомирский национальный агроэкологический университет (г. Житомир, Старый бульвар, 7)

E-mail: kutsmusn@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-9756-7019>

Статья надійшла до редакції 24.10.2018 р.

Фахове рецензування: 12.11.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Кильницька О.С., Кравчук Н.І., Куцмус Н.М. Ринок кондитерської продукції в Україні: тенденції та перспективи розвитку. *Економіка АПК*. 2018. № 11. С. 29 – 43.

*

**Н.Г. КОПИТЕЦЬ, кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник**

Сучасний стан та тенденції розвитку ринку свинини в Україні

Мета статті - оцінити сучасний стан та визначити тенденції розвитку вітчизняного ринку свинини в умовах організаційно-економічних трансформацій галузі.

Методика дослідження. В основу методики дослідження покладено комплексний підхід до аналізу функціонування ринку свинини в Україні. У процесі дослідження використано такі методи: аналізу та синтезу - для характеристики особливостей функціонування ринку свинини; абстрактно-логічний - для узагальнення результатів дослідження та формулювання висновків; емпіричний - для оцінки тенденцій розвитку ринку свинини; індукції та дедукції - при формуванні результатів дослідження, порівняння - для зіставлення об'єктів та явищ; табличний - для наочного зображення отриманих результатів дослідження.

Результати дослідження. Здійснено комплексний аналіз ринку свинини в Україні, зокрема динаміки формування пропозиції та попиту, структурних трансформацій у різних категоріях господарств, експортно-імпорتنих операцій та цінових трендів. Спрогнозовано основні тенденції його подальшого розвитку.

Елементи наукової новизни. Встановлено, що різке зростання закупівельних, оптово-відпускних і роздрібних цін спричинене, насамперед, скороченням пропозиції свинини внаслідок зменшення поголів'я свиней і збитковості її виробництва, а також подорожчанням м'яса птиці. Обґрунтовано, що в результаті зменшення платоспроможності населення втрачені позиції виробників свинини на внутрішньому ринку м'яса. Так, у структурі виробництва м'яса в Україні частка свинини має тенденцію до скорочення, у 2016 р. вона становила 32,2 %, тоді як у 2000 р. сягала 40,7 %. При цьому споживання м'яса свиней з розрахунку на одну особу у рік зменшилося від 21,1 кг у 2012 р. до 19,0 кг у 2016 р.

Практична значущість. Аналітичні матеріали статті спираються на актуальні офіційні статистичні дані, завдяки чому одержані результати можуть бути використані при розв'язанні проблем розвитку ринку свинини. Табл.: 8. Бібліогр.: 11.

Ключові слова: ринок свинини; пропозиція; сільськогосподарські підприємства; господарства населення; попит; експорт; імпорт; цінова ситуація.

Копитець Наталія Григорівна - кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу ціноутворення та аграрного ринку, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: Nataliia_kopitets@ukr.net

Постановка проблеми. У структурі світового виробництва м'яса частка свинини найбільша й останніми роками досить стабільна. На неї припадає понад 40%, і це незважаючи на те, що свинину з релігійних та інших міркувань не споживає населення не тільки окремих націй, а й деяких регіонів світу [1].

Вирощування свиней та виробництво свинини меншою мірою залежать від клімату і визначаються такими, що склалися згідно з історичними традиціями, економічною доцільністю або обмеженими можливостями в розведенні великої рогатої худоби.

Свинарство являє собою традиційну галузь тваринництва в Україні, яка до 1914 р. посідала четверте місце у світі з виробництва та реалізації своєї продукції [10]. Із давніх-давен свиню називали символом добро-

бу, адже з нею наші пращури пов'язували «сите» життя [4].

В Україні свинарство завжди було одним з основних джерел прибутку та добробуту держави. В історії українського тваринництва були часи, коли частка свинини у загальному виробництві м'яса досягала 55-60% [2].

Пріоритет розвитку галузі свинарства, як відомо, надається завдяки таким винятково важливим біологічно-господарським особливостям свині, як всеїдність, швидкість, економічне використання кормів та придатність свинини для виготовлення різних смачних і високопоживних кулінарних виробів.

Забезпечення населення якісними вітчизняними м'ясними продуктами безпосередньо залежить від галузі свинарства як найбільш інтенсивної й ефективної галузі тваринництва, яка має виняткові цінні біологічні особливості: плідність, швидкість,

всеїдність, широкий діапазон використання продукції забою і тривалість її зберігання.

Разом із тим слід констатувати, що починаючи з 2014 р. на вітчизняному ринку свинини спостерігається дестабілізація, зокрема, скорочення поголів'я свиней та обсягів виробництва м'яса, зниження попиту та зменшення обсягів експорту. У структурі виробництва м'яса в Україні частка свинини має тенденцію до скорочення. Так, у 2016 р. вона становила 32,2 %, тоді як у 2000 р. сягала 40,7 %. Ця ситуація зумовлена рядом факторів: тимчасовою окупацією АР Крим і частини територій Луганської та Донецької областей, падінням купівельної спроможності населення. Така економічна ситуація на ринку свинини вимагає об'єктивної оцінки реального стану попиту і пропозиції та цін із метою виявлення тенденцій подальшого його розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній науці актуальні проблеми сучасного стану як галузі свинарства, так і ринку м'яса, підвищення їх конкурентоспроможності та прибутковості, забезпечення населення продуктами харчування досліджувалися у працях В. М. Волощука [2], М. І. Ібатулліна [3], В.Я. Месель-Веселяка, О.В. Мазуренко [5], І.В. Свиноуса [6],

О.М. Шпичака [10]. Однак наукова аргументація зазначеної проблеми потребує комплексного вивчення, оскільки окремі питання, які стосуються виявлення впливу різних чинників на ефективність діяльності сільськогосподарських товаровиробників, функціонування і розвиток ринку свинини вимагають постійного моніторингу і детального системного аналізу.

Мета статті - оцінити сучасний стан та визначити тенденції розвитку вітчизняного ринку свинини в умовах організаційно-економічних трансформацій галузі.

Виклад основних результатів дослідження. Свинарство як галузь є важливим джерелом формування продовольчих ресурсів в Україні, забезпечуючи населення важливими продуктами харчування. Проте останнім часом ринок свинини став значною мірою проблемним, насамперед це стосується її виробництва.

У період з 2012 по 2016 р. поголів'я свиней скоротилося на 12 % до 6,7 млн голів (табл. 1). При цьому у 2013 р. порівняно з попередніми роками поголів'я свиней ще зростало, після чого почався його спад, який вже майже сягнув історичного мінімуму 2004 р. - 6,4 млн голів.

1. Динаміка поголів'я свиней, тис. голів

Показник	Рік					2016 р. до 2012 р., %
	2012	2013	2014	2015	2016	
Господарства усіх категорій	7576,7	7922,2	7350,7	7079,0	6669,1	88,0
Сільськогосподарські підприємства	3556,9	3878,9	3732,8	3704,0	3565,9	100,3
Господарства населення	4019,8	4043,3	3617,9	3375,0	3103,2	77,2

Джерело: Сформовано за даними [8].

Найбільше скоротилося поголів'я у Луганській, Рівненській, Житомирській і Миколаївській областях, тоді як у Хмельницькій, Тернопільській, Івано-Франківській і Львівській відбулося його зростання на 7,8-16,5 %. Варто зазначити, що приріст поголів'я свиней у цих областях відбувся насамперед через його зростання у сільськогосподарських підприємствах на 37,5-69,3 %.

У господарствах населення поголів'я свиней скоротилося в середньому на 22,8 %. Скорочення відбулося в усіх регіонах України, проте в Житомирській, Чернігівській, Херсонській, Одеській, Рівненській областях - на понад 30 %, Луганській і Донецькій перевищило 50 %. У сільськогосподарських підприємствах поголів'я зросло на 0,3 %, проте порівняно з попереднім 2015 р. ско-

ротивалося на 3,7 %. Частка поголів'я свиней, що перебувало у господарствах населення, скоротилася з 2012 по 2016 р. від 53,1 до 46,5 %.

Тенденція до скорочення поголів'я свиней в усіх категоріях господарств сформувалася починаючи з 2014 р. Вона зумовлена дією кількох чинників. Значний вплив мала економічна незацікавленість товаровиробників займатися його вирощуванням, зокрема внаслідок низьких закупівельних цін через низьку купівельну спроможність внутрішнього ринку, а також все ще досить високу собівартість виробництва вітчизняної свинини. У 2015 р. рівень рентабельності виробництва становив 12,7 %, проте у 2016 р. вирощування свиней стало збитковим на рівні -4,5 %.

Важливим чинником, що впливає на обсяг виробництва продукції, є технології, які визначають також рівень продуктивності тварин. Виробничий цикл при вирощуванні свиней у 3 рази коротший, ніж при вирощуванні великої рогатої худоби, однак у 4 рази довший, ніж при вирощуванні птиці - у межах 6-9 міс.

На величину поголів'я свиней вплинула окупація АР Крим та військові дії на Сході України. Іншим чинником, що зумовлює скорочення поголів'я свиней, є спалахи на території України африканської чуми свиней (АЧС).

Згідно з даними Спільного проекту технічної допомоги ФАО/ЄБРР: «Україна: пом'якшення ризику та покращення обізнаності про Африканську чуму свиней - фаза II

придбання обладнання» [7] в Україні зареєстровано у 2012 р. - 1 випадок (1 - домашні); 2014 р. - 16 випадків (4 - домашні, 12 - дикі); 2015 р. - 40 випадків (34 - домашні, 5 - дикі, 1 - інфікований об'єкт); 2016 р. - 91 випадок (84 - домашні, 7 - дикі) африканської чуми свиней.

Загальні втрати поголів'я з 2012 р., коли АЧС було вперше зареєстрована в Україні, сягають понад 130 тис. голів свиней. Збитки спеціалізованих свинарських господарств оцінюють у понад 125 млн грн.

Прогнозуємо, що тенденція скорочення поголів'я свиней збережеться і в майбутньому.

Обсяги вирощування свиней у живій масі у 2016 р. порівняно з 2012 р. збільшилися на 3,2 % (табл. 2).

2. Динаміка вирощування, реалізації свиней та виробництво свинини в Україні, тис. т

Рік	Вирощування (жива маса)	Реалізація на забій (жива маса)	Виробництво свинини (забійна маса)
Усі категорії господарств			
2012	976,2	968,5	700,8
2013	1047,5	981,4	748,3
2014	1017,0	1027,3	742,6
2015	1024,0	1048,2	759,7
2016	1007,9	1037,4	747,6
2016 р. до 2012 р., %	103,2	107,1	106,7
У тому числі:			
сільськогосподарські підприємства усіх форм власності			
2012	487,0	418,7	303,8
2013	559,3	483,2	362,3
2014	563,1	518,9	377,0
2015	583,8	550,1	400,3
2016	580,3	548,7	397,0
2016 р. до 2012 р., %	119,2	131,0	130,7
господарства населення			
2012	489,2	549,8	397,0
2013	488,2	498,2	386,0
2014	453,9	508,4	365,6
2015	440,2	498,1	359,4
2016	427,6	488,7	350,6
2016 р. до 2012 р., %	87,4	88,9	88,3
Частка господарств населення, %			
2012	50,1	56,8	56,6
2013	46,6	51,8	51,6
2014	44,6	49,5	49,2
2015	43,0	47,5	47,3
2016	42,4	47,1	46,9

Джерело: Сформовано за даними [8].

У сільськогосподарських підприємствах вирощування свиней в живій масі у 2016 р. порівняно з 2012 р. збільшилося на 19,2 % і становило 580,3 тис. т, проте порівняно з 2015 р. воно скоротилося на 0,6 %. У той же час в господарствах населення вирощування свиней у живій масі зменшилося на 12,6 %.

Виробництво свинини в 2012-2016 рр. у всіх категоріях господарств збільшилося на 6,7 % (від 700,8 тис. т у 2012 р. до 747,6 тис. т у 2016 р.). Проте порівняно з 2015 р. у 2016 р. відбулося його зменшення на 1,6 %.

У сільськогосподарських підприємствах виробництво свинини в 2016 р. збільшилося

порівняно з 2012 р. на 30,7 %, а реалізація свиней - на 31,0 %. У господарствах населення ці показники скоротилися відповідно на 11,7 і 11,1 %. Збільшення обсягів виробництва свинини порівняно з вирощуванням у живій масі означає, що це відбувається насамперед за рахунок реалізації поголів'я на забій, що підтверджують показники табл. 2.

Серед регіонів найбільшими виробниками живої маси свиней усіма категоріями господарств у 2016 р. були Донецька, Київська і Полтавська області. Порівняно з 2012 р. найбільше зросло виробництво у Харківській, Полтавській і Львівській областях. Проте майже на чверть порівняно з 2015 р. зросло виробництво у Сумській області, яка порівняно з 2012 р. наростила його на 47,9 %.

Зазначена трійка областей-лідерів високими показниками завдячує насамперед сільськогосподарським підприємствам цих регіонів, на які припадає третина загального обсягу живої маси свиней, що виробляється цією категорією товаровиробників в Україні. Господарства населення поданих областей мають значно нижчі результати.

Серед господарств населення найбільше живої маси свиней вирощують селяни Волинської, Закарпатської і Львівської областей. Проте у 2016 р. порівняно з попереднім роком тут спостерігався спад виробництва. Наростили його господарства населення лише шести областей, насамперед Сумської, Полтавської та Херсонської.

Найбільші обсяги виробництва свинини (забійної маси) усіма категоріями господарств у 2016 р. спостерігалися у Донецькій області - 63,6 тис. т, що становило 8,5 % від загального обсягу виробництва, Київській - відповідно 57,1 тис. т і 7,6 %, і Львівській - 50,6 тис. т і 6,8 % відповідно.

Серед сільськогосподарських підприємств найбільші обсяги виробництва свинини у Донецькій області (54,2 тис. т, або 13,7 % від загального виробництва свинини сільськогосподарськими підприємствами), Полтавській (40,4 тис. т, або 10,2 %), Київській (38,7 тис. т, або 9,7 %) областях.

Обсяги виробництва та реалізації свинини залежать не лише від чисельності поголів'я, а й від середньодобових приростів свиней на вирощуванні та відгодівлі.

У сільськогосподарських підприємствах збереглася тенденція зростання продуктивності свиней, хоча і незначними темпами. У 2016 р. середньодобовий приріст збільшився

на 10,0 % порівняно з 2012 р. і склав 493 г. У подальшому передбачаємо збереження тенденції збільшення середньодобових приростів свиней на вирощуванні та відгодівлі у сільськогосподарських підприємствах.

Реалізовано свиней сільськогосподарськими підприємствами на забій у 2016 р. порівняно з 2012 р. більше на 31,0 % - 548,7 тис. т. Частка реалізованих свиней від вирощених становила 94,6 %.

За період 2012-2016 рр. середня жива маса голови свиней, реалізованих на забій усіма категоріями господарствам, досягла 121 кг, господарствами населення - 143 кг. У сільськогосподарських підприємствах середня жива маса голови свиней, реалізованих на забій, досягла 107 кг.

Протягом 2012-2016 рр. намітилася чітка тенденція скорочення частки господарств населення у процесі вирощування свиней (жива маса) від 50,1 % у 2012 р. до 42,4 % у 2016 р. і виробництві свинини (забійна маса) відповідно від 56,7 % до 46,9 %.

Прогнозується, що в подальшому обсяги вирощування свиней у живій масі в усіх категоріях господарств зменшаться на 2-4 % порівняно з 2016 р. При цьому у сільськогосподарських підприємствах вони зменшаться на 6-7 %, у господарствах населення зростуть на 4-5 %. Обсяги реалізації свиней на забій у живій масі в усіх категоріях господарств зменшаться на 2-3 %, у господарствах населення - на 4-5 %, а у сільськогосподарських підприємствах зростуть на 2-4 %. Виробництво свинини в забійній масі в усіх категоріях господарств скоротиться на 1-2 %.

Стан галузі свиначства значною мірою залежить від рівня забезпеченості кормами. Підвищення продуктивності свиней та скорочення терміну відгодівлі сприяло зменшенню витрат кормів на виробництво одиниці продукції. Так, у 2012 р. при продуктивності свиней 448 г/добу сільськогосподарські підприємства на виробництво 1 ц приросту свиней витрачали 5,39 ц корм. од. у 2016 р. за продуктивності 493 г - 4,41 ц корм. од. (табл. 3). Перевитрати кормів із розрахунку на одиницю продукції суттєво її здорожчують.

У господарствах населення витрати кормів на виробництво одиниці продукції вищі, ніж у сільськогосподарських підприємствах, проте починаючи з 2015 р. вони скорочуються швидшими темпами.

3. Динаміка витрат кормів на виробництво 1 ц приросту свиней в Україні, ц корм. од.

Рік	Усі категорії господарств	У тому числі	
		сільськогосподарські підприємства	господарства населення
2012	6,82	5,39	8,13
2013	6,35	4,62	8,37
2014	6,28	4,57	8,43
2015	5,99	4,46	8,05
2016	5,79	4,41	7,68
2016 до 2012, %	84,9	81,8	94,5

Джерело: Сформовано за даними [8].

За даними асоціації свинарів України, у 2017 р. попит на свинину задовольняли своєю продукцією передовсім найбільшій підприємства галузі. Майже 50 % промислового виробництва на ринку припадає на топ-30 свинарських підприємств.

Перша п'ятірка найбільших - «АПК-Інвест», «Агропродсервіс», «Данова», НВП «Глобинський свинокомплекс», «Нива Переяславщини». Деякі підприємства з наведених ТОП-5 у нинішній складний період розвитку ринку навіть нарощували виробничі потужності й збільшили маточне поголів'я, зокрема, компанії «Нива Переяславщини», «АПК-Інвест».

Важливою складовою ринку свинини є обсяги імпорту. За період з 2012 по 2016 р. обсяги імпорту свинини та субпродуктів свиней та продуктів їх переробки скоротилися від 289 тис. т (27,7 % у загальній пропозиції) до 80 тис. т (9,1 % у загальній пропозиції). Скорочення обсягу імпорту у 2016 р. порівняно з 2012 р. на 27,7 % зумовлене підвищенням вартості імпортової продукції та девальвацією національної валюти (табл. 4).

Структура імпорту за п'ять років суттєво змінилася. Якщо у 2012 р. більше 65 % ста-

новив імпорт свіжої або охолодженої свинини, то у 2016 р. понад 70 % імпорту - це імпорт сала. Зокрема, у 2012-2016 рр. обсяг імпорту свіжої або охолодженої свинини коливався відповідно від 65,5 % до 4,5 % і становив у 2016 р. 2837,7 т. За п'ять років частки Європи і Америки у структурі імпорту цього виду продукції суттєво змінилися. Якщо у 2012 р. відповідне співвідношення становило 38,9/61,1, то у 2016 р. майже вся свинина надходила з Європи. Імпорт з Америки був відсутній. Основними експортерами свіжої або охолодженої свинини у 2016 р. були Німеччина, Польща, Нідерланди, Бельгія.

На морожену свинину у структурі імпорту припадало 0,1-8,2 %. У 2016 р. обсяги її імпорту скоротилися на 99,5 % значною мірою за рахунок здорожчання вартості імпортованої продукції внаслідок девальвації гривні. У 2012 р. 89,3 % обсягів імпорту мороженої свинини до України забезпечувала Бразилія, проте з 2015 р. надходжень з цієї країни не було взагалі. У 2016 р. мороженою свининою Україну забезпечували Німеччина (63,0 %), Норвегія (34,3) та Іспанія (2,7 %).

4. Динаміка обсягів і цін імпортованого в Україну м'яса свиней, субпродуктів та живих тварин із країн світу

Продукція	2012 р.		2013 р.		2014 р.		2015 р.		2016 р.	
	Обсяг, т	Ціна 1 т, дол. США	Обсяг, т	Ціна 1 т, дол. США	Обсяг, т	Ціна 1 т, дол. США	Обсяг, т	Ціна 1 т, дол. США	Обсяг, т	Ціна 1 т, дол. США
Свіжа або охолоджена свинина	207721,9	2147,3	150217,7	2583,7	30560,1	2620,3	3694,1	2207,3	2837,7	1496,3
Морожена свинина	26008,5	1867,1	14571,0	1926,4	136,8	3005,7	98,0	1903,8	118,9	2017,3
Морожена свиняча печінка	16780,1	1090,3	14650,1	1315,9	15847,8	884,7	17617,8	559,9	15263,3	460,7

Сало свіже, охолоджене, морожене	42568,23	1430,3	44368,0	1526,3	70360,1	915,4	56451,5	578,6	45040,0	578,6
Інші морожені субпродукти свиней	9306,0	1260,6	5597,5	1435,2	6637,5	1021,7	9396,1	602,5	4974,0	497,0
Живі свині	7516,2	3341,5	7613,6	3533,6	1469,6	6173,2	859,6	4459,0	280,8	8805,2

Джерело: Сформовано за даними [11].

У структурі імпорту м'яса свиней та їх субпродуктів у 2012 р. 13,4 % становило сало. За чотири роки обсяг імпорту згаданого продукту зріс на 5,8 %, проте внаслідок скорочення загального обсягу імпорту його частка зросла до 70,9 %. Трійка основних експортерів сала до України у 2016 р. порівняно з 2012 р. не змінилася (Польща, Німеччина, Нідерланди).

Значна частка у структурі імпорту м'яса свиней та їх субпродуктів припадає на імпорт мороженої свинячої печінки (5,3 % у 2012 р. і 24,0 % у 2016 р). Незважаючи на зростання частки мороженої свинячої печінки у загальному обсязі імпорту, у 2016 р. порівняно з 2012 р. він скоротився на 9 %. Дещо змінилися основні країни-експортери. Якщо у 2012 р. основними експортерами мороженої свинячої печінки були Німеччина, Данія, Нідерланди, Угорщина, то у 2016 р. - Нідерланди, Іспанія, Німеччина і Польща.

Імпорт інших морожених субпродуктів свиней хоча й зменшився у 2012-2016 рр. на 46,6 % (від 9,3 до 5,0 тис. т), проте його частка зросла від 2,9 до 7,8 % у структурі імпорту м'яса свиней та їх субпродуктів. У 2016 р., як і в 2012 р., основними експортерами інших морожених субпродуктів свиней були Польща, Бельгія та Німеччина.

Імпорт живих свиней у 2012-2016 рр. коливався від 3,3 % у 2013 р. до 0,4 % у 2016 р. у структурі імпорту м'яса свиней та їх субпродуктів. У 2016 р. обсяг імпорту живих свиней зменшився на 96,3 % порівняно з 2012 р., що зумовлено здорожчанням імпор-

тної продукції у 2,6 раза. Основними експортерами живих свиней в Україну були Данія, Ірландія, Франція.

Пропозиція свинини на внутрішньому ринку формується за рахунок вітчизняного виробництва, початкових запасів та обсягів імпорту. У 2016 р. пропозиція свинини скоротилася на 16,1 % порівняно з 2012 р. і становила 876 тис. тонн (табл. 5). Це відбулося внаслідок значного скорочення імпорту (на 72,3 %). При цьому початкові запаси зменшилися на 11,1 %. Порівняно з попереднім роком пропозиція скоротилася не за рахунок імпорту, а за рахунок скорочення виробництва.

Обмеження пропозиції свинини не є причиною незначних обсягів експорту останньої. Через невідповідну якість свинини, відсутність глибокої переробки й пакування, які б відповідали міжнародним нормам і стандартам, експорт свинини до європейських країн практично неможливий. У 2016 р. він становив 0,5 % загального обсягу.

Загальний попит на свинину - це внутрішній попит та експорт. Незначна частка у загальному попиті припадає на витрати на корм худобі та птиці й втрати.

У 2016 р. загальний попит скоротився порівняно з 2012 р. на 16,2 % внаслідок зменшення особистого споживання свинини населенням на 15,6 % й обсягів експорту та становив 828 тис. т. Порівняно з попереднім роком, у 2016 р. загальний попит скоротився на 0,8 % насамперед за рахунок зменшення експорту на 48,0 %.

5. Динаміка балансів м'яса свиней та продуктів його переробки в Україні (у перерахунку на м'ясо), тис. т

Показник	Рік					2016 до 2012, %
	2012	2013	2014	2015	2016	
Загальна пропозиція	1044	1038	925	883	876	83,9
Запаси на початок року	54	56	53	48	48	88,9
Виробництво	701	748	743	760	748	106,7
Імпорт	289	234	129	75	80	27,7

Загальний попит	988	985	877	835	828	83,8
Внутрішній попит	963	977	864	794	815	84,6
Особисте споживання населенням	961	975	862	793	811	84,4
На корм худобі та птиці, втрати	2	2	2	1	4	200,0
Експорт	25	8	13	41	13	52,0
Запаси на кінець року	56	53	48	48	48	85,7
Споживання у розрахунку на одну особу, кг	21,1	21,5	20,0	18,1	19,0	90,0

Джерело: Сформовано за даними [8].

У 2012-2016 рр. внутрішній попит на свинину коливався в межах 794-963 тис. т і визначався платоспроможністю населення. У перспективі можливе зменшення ємності цього ринку м'яса свиней, оскільки характерна для України тенденція до скорочення населення означає зменшення кількості наявних на ринку кінцевих покупців.

Свинина для українців раніше була основним видом м'яса. Останніми роками у зв'язку із занадто високими цінами на свинину, яловичину і телятину порівняно з цінами на м'ясо птиці, саме останнє стало найбільш доступним, а отже, і вживаним. Споживання свинини з розрахунку на одну особу у 2016 р. порівняно з 2012 р. скороти-

лося на 10 %, але зросло порівняно з 2015 р. на 5 % і становило 19 кг. Власне виробництво забезпечило 92,2 % фонду споживання. Для України характерне недовиробництво свинини.

Експорт м'яса і мясопродуктів свиней у 2016 р. скоротився порівняно з 2012 р. на 48 % - до 13 тис. т (табл. 6). У структурі експорту 88 % у 2012 р. та 25 % у 2016 р. становив експорт свіжої або охолодженої свинини. У 2012 р. 99,7 % експорту припадало на країни СНД. У 2016 р. їх частка скоротилася до 25,6 %. Основними імпортерами свіжої або охолодженої свинини у 2016 р. були Грузія, Вірменія і Гонконг.

6. Динаміка обсягів та цін експортованого з України м'яса свиней, субпродуктів і живих тварин в країні світу

Показник	2012 р.		2013 р.		2014 р.		2015 р.		2016 р.	
	Обсяг, т	Ціна 1 т, дол. США	Обсяг, т	Ціна 1 т, дол. США	Обсяг, т	Ціна 1 т, дол. США	Обсяг, т	Ціна 1 т, дол. США	Обсяг, т	Ціна 1 т, дол. США
Свинина свіжа або охолоджена	20209,8	4583,7	4619,4	4523,1	9360,8	2806,5	27168,8	2012,7	3161,0	1618,5
Свинина морожена	1592,3	3693,8	40,3	3295,4	1679,7	2292,5	9337,6	1950,7	1614,6	1441,4
Інші морожені субпродукти	1021,7	874,3	1564,4	837,0	3000,0	927,4	3260,1	757,6	5820,2	776,8
Сало свіже, охолоджене, морожене, солоне	60,6	1035,2	35,9	1905,3	112,3	980,7	7732,5	1001,1	83,0	1069,9
Живі свині	98,1	2592,6	0,3	2899,9	76,6	2633,8	65,3	1142,2	2725,8	1174,3

Джерело: Сформовано за даними [11].

Морожена свинина у структурі експорту м'яса свиней та їх субпродуктів у 2016 р. становила майже 13 %. Обсяги експорту мороженої свинини порівняно з 2012 р. зросли не суттєво - до 1,6 тис. т, проте експортні ціни свинини мороженої знизилися у понад два рази.

У 2012 р. 99,2 % обсягів експорту мороженої свинини споживала Російська Федерація, проте у 2016 р. на країни СНД (Вірменію і Казахстан) припадало лише 37,9 % ек-

порту вітчизняної мороженої свинини. Найбільше її імпортувала Грузія - 46,6 %.

Частка експорту морожених субпродуктів свиней у 2012 р. становила менше 5 %, тоді як у 2016 р. вона зросла до 46 %.

У 2016 р. в обсязі морожених субпродуктів експорт печінки мороженої становив лише 98 кг, а обсяг інших морожених субпродуктів свиней зріс від 1,0 тис. т до 5,8 тис. т. Вони були експортовані переваж-

но в країни Азії (97,6 %), насамперед у В'єтнам і Гонконг.

Експорт сала свіжого, охолодженого, мороженого і солоного упродовж 2012-2016 рр. був незначним. Зростання відбулося від 60,6 т до 83,0 т відповідно. Якщо у 2012 р. країни СНД залучали 99,3 % обсягу експорту українського сала, то у 2016 р. їх частка становила 83,5 %. За останні два роки інтерес до українського сала виявили Азербайджан і Казахстан.

Експорт живих свиней у 2012-2016 рр. коливався від 0,3 до 2725,8 т. Порівняно з 2012 р. у 2016 р. обсяги експорту живих свиней зросли майже у 28 разів, що значною мірою зумовлено попитом з боку Грузії. У 2016 р. Грузія стала основним і єдиним імпортером живих свиней з України.

Очікується, що в близькій перспективі загальний попит на м'ясо і м'ясопродукти свиней не зазнає суттєвих змін і залишиться на рівні 2016 р. Стратегічною метою збалансованості ринку м'яса свиней є забезпечення платоспроможності та стабільного внут-

рішнього попиту на свинину та збереження частки цього виду м'яса в структурі споживання з розрахунку на одну особу.

Варто зазначити, що аналіз ринку свинини неможливий без розгляду цінової ситуації. Середня ціна реалізації свиней, проданих живою масою за усіма каналами реалізації у 2016 р., становила 23820,8 грн/т, що на 47,5 % вище порівняно з показником 2012 р., але на 1,8 % менше рівня 2015 р.

Різниця між максимальною і мінімальною середньою ціною одиниці живої маси свиней у регіонах становила 7794,6 грн/т. Найвищою була ціна у Чернівецькій області - 27394,1 грн/т, найнижчою - у Луганській області - 19599,5 грн/т.

Прогнозується продовження тенденції росту середньої ціни реалізації живої маси свиней за усіма каналами реалізації.

У 2016 р. оптово-відпускна ціна на свинину II категорії збільшилася на 68,9 % порівняно з 2012 р. і на 15,1 % проти рівня 2015 р. та становила на кінець року 53,91 грн/кг (табл. 7).

7. Динаміка оптово-відпускних цін на свинину II категорії в Україні, грн/кг

Місяць	Рік					2016 до 2012, %
	2012	2013	2014	2015	2016	
Січень	30,24	31,67	31,86	35,77	46,95	155,3
Лютий	30,33	31,81	31,68	34,99	47,88	157,9
Березень	31,22	31,75	31,47	37,29	49,90	159,8
Квітень	31,39	31,77	31,30	39,50	49,95	159,1
Травень	31,34	31,84	31,75	40,26	50,18	160,1
Червень	31,40	31,71	31,99	41,63	49,44	157,5
Липень	31,54	31,04	32,24	43,15	50,11	158,9
Серпень	31,30	31,02	32,36	43,40	51,04	163,1
Вересень	31,38	31,12	33,71	44,37	52,38	166,9
Жовтень	31,67	31,81	34,91	45,63	52,00	164,2
Листопад	31,93	31,78	35,35	46,68	52,75	165,2
Грудень	31,92	31,92	35,54	46,84	53,91	168,9

Джерело: Сформовано за даними [9].

Роздрібна ціна на свинину з кісткою у грудні 2016 р. зросла на 64,0 % порівняно з

аналогічним періодом 2012 р. і становила 67,26 грн/кг (табл. 8).

8. Динаміка роздрібних цін на м'ясо свиней і сало в Україні, грн/кг

Місяць	Рік					2016 до 2012, %
	2012	2013	2014	2015	2016	
Свинина без кістки						
Січень	48,37	48,08	48,15	62,45	79,34	164,0
Лютий	48,30	48,08	48,03	62,93	78,02	161,5
Березень	48,35	48,17	48,03	66,51	76,50	158,2
Квітень	48,63	48,12	49,55	68,55	75,98	156,2
Травень	47,81	48,24	50,83	69,83	76,44	159,9
Червень	47,95	48,10	51,09	71,77	75,75	158,0
Липень	48,01	47,98	52,24	72,50	75,73	157,7
Серпень	48,10	48,17	52,86	75,42	75,87	157,7
Вересень	47,87	48,23	54,85	77,91	76,77	160,4

Жовтень	47,84	48,16	57,77	78,55	76,61	160,1
Листопад	47,79	48,12	59,39	78,93	77,22	161,6
Грудень	48,00	48,25	61,36	79,42	77,64	161,8
Свинина з кісткою (відруби стегна)						
Січень	43,62	41,15	40,93	53,88	69,11	158,4
Лютий	42,89	41,07	40,84	54,24	67,91	158,3
Березень	42,41	41,03	40,86	57,86	67,09	158,2
Квітень	42,28	41,03	41,82	59,68	66,77	157,9
Травень	41,34	41,21	42,87	60,55	67,09	162,3
Червень	41,27	41,09	43,10	61,82	66,69	161,6
Липень	41,00	40,89	43,80	62,41	66,50	162,2
Серпень	41,07	40,95	44,37	65,03	66,34	161,5
Вересень	40,90	40,99	46,05	67,72	67,05	163,9
Жовтень	40,91	40,96	48,91	68,68	66,67	163,0
Листопад	40,84	40,91	50,65	68,94	67,04	164,2
Грудень	41,02	40,93	53,02	69,27	67,26	164,0
Сало свіже, несолене						
Січень	21,28	20,46	20,77	32,77	44,33	208,3
Лютий	21,30	20,52	20,73	33,00	43,95	206,3
Березень	20,76	20,56	20,89	36,21	42,24	203,5
Квітень	20,27	20,68	21,71	37,14	41,11	202,8
Травень	19,33	20,56	22,13	36,81	38,62	199,8
Червень	19,01	20,10	22,19	36,80	37,11	195,2
Липень	19,13	20,45	22,87	36,74	36,82	192,5
Серпень	19,22	20,41	23,32	37,47	36,54	190,1
Вересень	19,44	20,44	25,24	39,68	36,87	189,7
Жовтень	19,66	20,54	27,80	42,53	38,15	194,0
Листопад	19,86	20,56	30,77	44,41	38,68	194,8
Грудень	20,13	20,71	32,35	44,61	38,60	191,8

Джерело: Сформовано за даними [9].

Зростання цін спричинене, насамперед, скороченням пропозиції свинини внаслідок зменшення поголів'я свиней і збитковості її виробництва, а також подорожчанням м'яса птиці. Прогнозуємо, що у подальшому в усіх регіонах України збережеться тенденція підвищення всіх видів цін на свинину.

Висновки. На основі проведеного аналізу зауважимо, що усунення негативних тенденцій на ринку свинини передбачає реалізацію ряду заходів. Зокрема, для стабілізації ситуації на ринку свинини необхідно:

- забезпечення на державному рівні ефективної протидії поширенню вірусу АЧС та повної компенсації понесених збитків виробникам свинини;

- підтримка державою сільськогосподарських товаровиробників за рахунок виплати дотацій з метою підвищення ефективності виробництва свинини;

- стимулювання оперативного аналізу кон'юнктури ринку м'яса свиней та цінової ситуації;

- узгодження рівня доходу всіх учасників ринку;

- поліпшення селекційно-племінної справи в галузі свиначства для одержання високопродуктивного поголів'я;

- стимулювання якості, асортименту та гарантування безпеки харчування для населення.

Список бібліографічних посилань

1. Аналіз поточної кон'юнктури і прогноз ринків тваринницької продукції в Україні та світі : монографія / Шпичак О.М. та ін. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2015. 392 с.
2. Волощук В. М. Стан і перспективи розвитку галузі свиначства. *Вісник аграрної науки*. 2014. № 2. С. 17-20.
3. Ібатуллін М. І. Організаційно-економічні засади реалізації продукції свиначства особистими селянськими господарствами. *Вісник Сумського національного аграрного університету*. 2016. № 2. С. 34-36.

References

1. Shpychak, O.M., Bodnar, O.V., Pashko, S.O., Havaza, Ye.V., Komarnitska, O.P., & Kopytets, N.H. (2015). *Analiz potочної koniunktury i prohnos rynkiv tvarynnitskoi produktsii v Ukraini ta sviti : monohrafiia* [Analysis of the current situation and forecast of livestock markets in Ukraine and the world: monograph]. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
2. Voloshchuk, V.M. (2014). Stan i perspektyvy rozvytku haluzi svynarstva [Status and prospects of the pig industry]. *Visnyk ahrarnoi nauky*, 2, pp. 17-20 [In Ukrainian].

4. Маслак О. Свинарство - традиції та прибутковий бізнес. *Агробізнес сьогодні*. 2016. № 15-16, серпень.
5. Месель-Веселяк В. Я., Мазуренко О. В. Розвиток м'ясопродуктового підкомплексу України. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2004. 198 с.
6. Свиноус І. В. Ринок продукції свинарства: оптимальне поєднання ринкового і державного регулювання. *Економіка АПК*. 2010. №9. С. 135-138.
7. Спільний проект технічної допомоги ФАО/ЄБРР: «Україна: пом'якшення ризику та покращення обізнаності про Африканську чуму свиней - фаза II придбання обладнання» : URL : <http://www.asf.vet.ua/index.php/purpose-project/about-asf/198-vypadky-achs-v-ukraini-z-2012-roku>.
8. Тваринництва України за 2016 рік / відп. за вип. О. Прокопенко. Київ : Держстат, 2017. 166 с.
9. Шпичак О. М., Боднар О. В., Пашко С. О. Цінова ситуація на ринках продукції тваринництва в Україні. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2017. 52 с.
10. Шпичак О. М., Свиноус І. В. Реалізація продукції особистими селянськими господарствами - витрати, ціни, ефективність : монографія. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2008. 300 с.
11. Livestock and Poultry: World Markets and Trade. November 2018. ERS FAS USDA. : URL : http://www.fas.usda.gov/psdonline/circulars/livestock_poultry.pdf.

3. Ibatullin, M.I. (2016). Orhanizatsiino-ekonomichni zasady realizatsii produktii svynarstva osobystymy selianskymy hospodarstvamy [Organizational and economic principles of realization of pig breeding products by private peasant farms]. *Visn. Sum. ahrar. un-tu*, 2, pp. 34-36 [In Ukrainian].
4. Maslak, O. (2016). Svinarstvo - tradytsii ta prybutkovyi biznes [Pork is a tradition and a profitable business]. *Ahrobiznes sohodni*, 15-16, serpen [In Ukrainian].
5. Mesel-Veseliak, V.Ya. & Mazurenko, O.V. (2004). Rozvytok miasoproduktovoho pidkompleksu Ukrainy [Development of meat and meat subcomplex of Ukraine]. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
6. Svinous, I.V. (2010). Rynok produktii svynarstva: optymalne poiednannia rynkovoho i derzhavnoho rehuliuвання [Pig production market: optimal combination of market and state regulation]. *Ekonomika APK*, 9, pp. 135-138 [In Ukrainian].
7. Spilnyi proekt tekhnichnoi dopomohy FAO/leBRR: "Ukraina: pom'iakshennia ryzyku ta pokrashchennia obiznanosti pro Afrykansku chumu svynei - faza II prydbannia obladdannia" [FAO / EBRD joint technical assistance project: Ukraine: risk mitigation and awareness of African swine fever - phase II Purchase of equipment]. Retrieved from: <http://www.asf.vet.ua/index.php/purpose-project/about-asf/198-vypadky-achs-v-ukraini-z-2012-roku> [In Ukrainian].
8. Prokopenko, O. (Ed.) (2017). *Tvarynnystva Ukrainy za 2016 rik [Livestock in Ukraine for 2016]*. Kyiv: Derzhstat [In Ukrainian].
9. Shpychak, O.M., Bondar, O.V., & Pashko, S.O. (2017). *Tsinova sytuatsiia na rynkakh produktii tvarynnystva v Ukraini [Price situation in livestock production markets in Ukraine]*. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
10. Shpychak, O.M. & Svinous, I.V. (2008). *Realizatsiia produktii osobystymy selianskymy hospodarstvamy - vytraty, tsyny, efektyvnist: monohrafiia [Realization of products by private peasant farms - costs, prices, efficiency: monograph]*. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
11. Livestock and poultry: world markets and trade. (2018). ERS FAS USDA. Retrieved from: http://www.fas.usda.gov/psdonline/circulars/livestock_poultry.pdf [In English].

Kopytets N.H. Current state and development trends of the pork market in Ukraine

The purpose of the article is to assess the current state and determine development tendencies of the domestic pork market in terms of organizational and economic transformations in the industry.

Research methods. The research methodology is based on the comprehensive approach to functioning analysis of the pork market in Ukraine. The following methods have been used: analysis and synthesis for characterization of functioning peculiarities of the pork market; abstract and logical for summarizing the research results and formulating conclusions; empirical for assessing trends of the pork market; induction and deduction for formation of the research results; comparisons for comparison of objects and phenomena; tabular for visual representation of the research results.

Research results. Complex analysis of the pork market in Ukraine, in particular dynamics of supply and demand formation, structural transformations in different categories of farms, export-import operations and price trends, has been carried out. Main tendencies for its further development have been predicted.

Elements of scientific novelty. It has been set that sharp increase of wholesale and retail prices is caused, first of all, by reduction pork supply as a result of reduction in pig numbers and unprofitability of its production, as well as price increasing for poultry meat. It has been proved that as a result of decrease in the population solvency, pork producers have lost their positions in the domestic meat market. Thus, in the structure of meat production in Ukraine a share of pork has a decrease tendency, in particular, in 2016, it was 32.2%, whereas, in 2000, amounted to 40.7%. In the period between 2012 and 2016, consumption of pig meat per 1 person per year decreased from 21.1 kg to 19.0 kg.

Practical significance. Analytical materials of the article have been based on relevant official statistics, which can be used for addressing development of the pork market. Research results can be useful for all participants in the pork market. Tabl.: 8. Refs.: 11.

Keywords: pork market; supply; agricultural enterprises; private households; demand; export; import; price situation.

Kopytets Nataliia Hryhorivna - candidate of economic sciences, senior research fellow, leading research fellow of the department of pricing and agrarian market, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony st., Kyiv)
E-mail: Nataliia_kopytets@ukr.net

Копитец Н.Г. Современное состояние и тенденции развития рынка свинины в Украине

Цель статьи - оценить современное состояние и определить тенденции развития отечественного рынка свинины в условиях организационно-экономических трансформаций отрасли.

Методика исследования. В основу методики исследования положено комплексный подход к анализу функционирования рынка свинины в Украине. В процессе исследования использованы такие методы: анализа и синтеза - для характеристики особенностей функционирования рынка свинины; абстрактно-логический - для обобщения результатов исследования и формулировки выводов; эмпирический - для оценки тенденций развития рынка свинины; индукции и дедукции - при формировании результатов исследования, сравнения - для сопоставления объектов и явлений; табличный - для наглядного изображения полученных результатов исследования.

Результаты исследования. Осуществлен комплексный анализ рынка свинины в Украине, в частности динамики формирования предложения и спроса, структурных трансформаций в разных категориях хозяйств, экспортно-импортных операций и ценовых трендов. Спрогнозированы основные тенденции его дальнейшего развития.

Элементы научной новизны. Установлено, что резкий рост закупочных, оптово-отпускных и розничных цен вызван, в первую очередь, сокращением предложения свинины в результате уменьшения поголовья свиней и убыточности ее производства, а также подорожанием мяса птицы. Обоснованно, что в результате уменьшения платежеспособности населения потеряны позиции производителей свинины на внутреннем рынке мяса. Так, в структуре производства мяса в Украине часть свинины имеет тенденцию к сокращению, в 2016 г. она представляла 32,2 %, тогда как в 2000 г. достигала 40,7 %. При этом потребление мяса свиней из расчета на одного человека в год уменьшилось из 21,1 кг в 2012 г. до 19,0 кг в 2016 г.

Практическая значимость. Аналитические материалы статьи опираются на актуальные официальные статистические данные, благодаря чему полученные результаты могут быть использованы при решении проблем развития рынка свинины. Табл.: 8. Библиогр.: 11.

Ключевые слова: рынок свинины; предложение; сельскохозяйственные предприятия; хозяйства населения; спрос; экспорт; импорт; ценовая ситуация.

Копитец Наталия Григорьевна - кандидат экономических наук, старший научный сотрудник, ведущий научный сотрудник отдела ценообразования и аграрного рынка, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Оборона, 10)

E-mail: Nataliia_kopitets@ukr.net

Стаття надійшла до редакції 08.11.2018 р.

Фахове рецензування: 15.11.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Копитець Н. Г. Сучасний стан та тенденції розвитку ринку свинини в Україні. *Економіка АПК*. 2018. № 11. С. 44 – 54.

Новини АПК

Юрій Лупенко: нормативна грошова оцінка є базовою для ринку сільськогосподарських земель

Нормативна грошова оцінка земель виконала і продовжує виконувати важливі економічні функції щодо регуляторної політики в державі, зокрема при оподаткуванні земельних ділянок, визначенні розміру орендної плати за них, справлянні державного мита, розрахунку втрат сільського господарства та ін. Вона є базовою для ринку сільськогосподарських земель, зазначив директор Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки», академік НААН Юрій Лупенко, виступаючи на міжнародній науково-практичній конференції «Грошова оцінка земель в Україні: здобутки, проблеми, перспективи», яка відбулася в Національному університеті біоресурсів і природокористування України 8-9 листопада 2018 року.

Започатковані вченими Інституту аграрної економіки ще від 1968 року дослідження з оцінки земель дозволили у тісній співпраці з Інститутом економіки НАНУ, Інститутом агрохімії та ґрунтознавства (Харків), Інститутом «Укрземпроект», розробити першу на теренах СНД Методику нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення, яку затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 1995 р.

Інститут взяв участь в апробації нової Методики грошової оцінки, що провадиться на виконання постанови Кабінету Міністрів України від 7.02.2018 р. «Про проведення загальнонаціональної (всукраїнської) нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення». За результатами цієї роботи підготовлені та надіслані центральним органам виконавчої влади відповідні пропозиції, поінформував очільник Інституту.

Науковцями ННЦ «Інститут аграрної економіки» спільно з ННЦ «Інститут агрохімії та ґрунтознавства імені О.Н. Соколовського» опрацьовано альтернативний методичний підхід до визначення показників нормативної грошової оцінки земель, який ґрунтується на нормативній (природній) урожайності зернових культур (без кукурудзи) та нормативних виробничих витратах на їх вирощування (за технологічними картами).

З позиції сучасної теорії оцінки земель такий підхід більш об'єктивний, оскільки вихідні показники при визначенні критерію оцінки є нормативними, а не фактичними, тому позбавлені випадкових факторів впливу на результат. Нова нормативна грошова оцінка забезпечить справедливий перерозподіл земельної ренти на користь сільського господарства через запровадження земельного податку та орендної плати за землю, стабільне надходження коштів від плати за землю до місцевих бюджетів, підсумував Юрій Лупенко.

Прес-служба ННЦ «Інститут аграрної економіки»

В.М. ОНЕГІНА, Т.Г. МАРЕНИЧ,
доктори економічних наук, професори

Граничний продукт праці як критерій ефективності формування ціни праці в сільськогосподарських підприємствах

Мета статті - опрацювати методичний підхід до оцінки вартості граничного продукту праці в сільськогосподарських підприємствах шляхом побудови виробничої функції та на основі встановлення відповідності вартості граничного продукту праці рівню заробітної плати визначити ефективність ціноутворення на працю в сільськогосподарських підприємствах України.

Методика дослідження. Методологічною основою проведеного дослідження є положення класичної та неокласичної економічної теорії. Використано такі методи: аналізу та синтезу - для визначення критеріїв ефективності ціноутворення; емпіричних досліджень - для збору даних про використані ресурси та результати виробництва підприємств; індексний - для розрахунку реальних показників та визначення їх змін; порівняння - для зіставлення вартості граничного продукту праці та витрат на використання робочої сили, динамічних змін; кореляційного аналізу - для виявлення щільності зв'язку між змінними моделі; економіко-математичного моделювання та регресійного аналізу - для побудови виробничої функції; логічних узагальнень - при формулювання висновків.

Результати дослідження. Обґрунтовано методичні особливості визначення результатів виробництва для побудови виробничої функції сільськогосподарських підприємств з метою визначення внесків праці та капіталу у додану вартість. Здійснено оцінку вартості граничного продукту праці в сільськогосподарських підприємствах України за результатами обстеження окремих сільськогосподарських підприємств, аналізу даних їх статистичних та фінансових звітів.

Доведено наявність розриву між вартістю граничного продукту праці та оплатою праці в обстежених сільськогосподарських підприємствах. Існування такого розриву та виявлені макроекономічні тенденції дали підстави для висновку про неефективність ціноутворення на працю в сільському господарстві в Україні, що викликає негативні тенденції у формуванні його ресурсного потенціалу та створює загрози для сталого розвитку економіки.

Елементи наукової новизни. Обґрунтовано методичний підхід до розрахунку граничного продукту праці сільськогосподарських підприємств на основі виробничої функції. Здійснено оцінку вартості граничного продукту праці та її зіставлення з витратами на використання праці в сільськогосподарських підприємствах в Україні.

Практична значущість. Запропонований науковий підхід щодо оцінки вартості граничного продукту праці може бути використаний для оцінки ефективності формування ціни на працю, удосконалення технологій мотивації найманих працівників сільськогосподарських підприємств, підвищення продуктивності праці. Табл.: 3. Рис.: 1. Бібліогр.: 23.

Ключові слова: граничний продукт праці; сільське господарство; виробнича функція; додана вартість; заробітна плата; розподіл доходів.

Онегіна Вікторія Михайлівна - доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки та маркетингу, Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка (м. Харків, вул. Алчевських, 44)

E-mail: viconeg1511@gmail.com

Маренич Тетяна Григорівна - доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку та аудиту, Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка (м. Харків, вул. Алчевських, 44)

E-mail: oblukua7@gmail.com

Постановка проблеми. Ціни факторів виробництва є одними з ключових регуляторів ринкової економіки. Доходи власників виробничих факторів (ціни факторів) впливають на алокацію ресурсів, технології їх використання, факторну продуктивність. Но-

белівський лауреат М. Алле (М. Allais) (1977) стверджував, що розподіл доходів має відповідати подвійним вимогам: забезпечувати стимули до ефективності та бути соціально прийнятними; але оцінка цих двох умов відбувається в різних площинах, оскільки ефективність відображає результативність використання факторів виробництва, а міра

справедливості - це категорія етичного порядку [14].

Незважаючи на відмінності у поняттях економічної ефективності та соціальної справедливості, вони мають багато перхресть у випадку ціноутворення на такий фактор виробництва, як праця. Рівень заробітної плати безпосередньо впливає на якість життя та соціальну ефективність; залежний від факторної продуктивності, він одночасно створює стимули для продуктивної праці.

Ефективне ціноутворення та раціональний розподіл доходів є значущими для будь-якої країни. Для економіки України ця проблема актуалізується, оскільки в країні найнижчий рівень середньої заробітної плати в Європі. У сільському ж господарстві України, де у 2016 р. було вироблено 13,7% валової доданої вартості країни та зайнято 10,2% найманих працівників [8], у 2017 р. - 12,1 та 10,0% відповідно, рівень оплати праці залишається одним з найнижчих серед інших галузей [9]. Так, М. Ю. Коденська, С.А. Сегеда цілком слушно звертають увагу на дуже низьку частку заробітної плати у валовій доданій вартості (ВДВ) аграрного сектору (14,6% у 2016 р.), тоді як частка заробітної плати у ВДВ національного господарства становила 43,2%, та підкреслюють формування експлуаторської щодо людини моделі користування ресурсами в аграрному виробництві [5, с. 36]. Отже, вирішення проблеми відповідності оплати внеску працівників у додану вартість у сільському господарстві має і теоретичне, і практичне значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати пошуку критеріїв ефективного та соціально прийнятного розподілу доходів власників факторів виробництва, а більш конкретно - власників праці, ефективних технологій мотивації праці знайшли відображення в роботах багатьох вчених [1-7, 20-23]. Широко відома теорія мотивації Дж.С. Адама (Adams, J. S.) (1963) доводить, що відповідність між внеском у виробництво та винагородою працівників є дуже важливою як для самих працівників, так і для продуктивності організації. Більше того, працівник порівнює свій внесок та оплату своєї роботи з внеском та оплатою колег, і якщо з'ясовує, що він бере участь у несправедливих відносинах, стає незадоволеним,

розчарованим, зменшує зусилля та продуктивність своєї роботи [3].

Вальрасівська теорія рівноваги ринку праці, неокласичний мікроекономічний підхід запропонували критерій оцінки ефективності внеску працівника на основі граничного (маржинального) продукту праці (точніше - на основі граничного продукту праці у грошовому виразі або граничної дохідності фактора). На конкурентному ринку умовою максимізації прибутку фірми стосовно найму ресурсів є рівність ціни граничного продукту фактора виробництва (граничного доходу від використання фактора) та граничних витрат на оплату придбання фактора ($MRP_F = MRC$). Отже, максимізуючи прибуток, фірма має платити заробітну плату, що дорівнює вартості граничного (маржинального) продукту праці (MRP_L) [20].

А. Пігу (Pigou, A. C.) (1920) пов'язував неефективність та несправедливість розподілу доходів з відхиленнями від маржинального факторного продукту праці. Він вказував на два випадки встановлення заробітної плати на «несправедливому рівні»: по-перше, нерівність вартості граничних продуктів, що створюються подібною працею в різних місцях; по-друге, експлуатація працівників у тому сенсі, що вони одержують оплату за працю меншу, ніж вартість їх граничного чистого продукту. Ці випадки А. Пігу розглядав як експлуатацію праці та доводив, що експлуатація несумісна з довгостроковою конкурентною рівновагою [22].

Після першої публікації книги А. Пігу [22] було написано багато наукових робіт з різних аспектів граничного продукту праці та розподілу доходів на основі теорії граничної продуктивності [15-21, 23]. Так, Дж. Меллор і Р. Стівенс (Mellor, J.W., Stevens, R.D.) (1956) порівнювали середній та граничні продукти сільськогосподарської праці в економіці країни, що розвивається [21]; Елгін та Кузубас (Elgin C., Kuzubas T. U.) (2013) представили результати аналізу даних із 31 країни, досліджуючи розходження між заробітною платою та граничним продуктом праці, щоб виявити взаємозв'язок між розривом заробітна плата - продуктивність та безробіттям [17]. У своєму дослідженні Раззак В. А. (Razzak, W.A.) (2015) також поєднує теорію мікроекономіки з даними макроекономіки і доводить, що коли реальна заробітна плата працівника перевищує гранич-

ний продукт праці, рівень безробіття перевищує природний рівень [23].

Пояснення економічних засад оцінки внеску факторів виробництва у вартість виробленої продукції та сучасного розподілу доходів в українській економіці було розроблено багатьма вченими, які використовували різні наукові підходи. В. Калюжний (2003) обґрунтував метод вимірювання впливу капіталу, робочої сили та продуктивності на зростання ВВП на основі коефіцієнта еластичності зростання темпів ВВП за рахунок темпів зростання факторів виробництва [3]. В. Ковальов (2017) запропонував концепцію кількісної оцінки внеску праці та капіталу в додану вартість на основі оцінок людського та фізичного капіталів [4]. Г. Куліков (2018), розглянувши деякі тенденції та показники вартості праці в українській економіці у 2015-2016 рр., підкреслював наявність розриву між рівнем заробітної плати та вартістю засобів існування працівників, низьких витрат українського бізнесу на робочу силу [6].

У проведеному попередньому дослідженні (2012) було узагальнено набір (множину) умов обміну на ринках факторів виробництва, що відповідає довгостроковій конкурентній рівновазі ринків, і таким чином ефективному ціноутворенню на фактори виробництва в довгостроковому періоді. Цей набір включає в себе алокативну умову мікрорівня, алокативну умову макrorівня та відтворювальну умову [7]. Рівність вартості граничного продукту фактора виробництва та ціни фактора (або граничної дохідності фактора та граничних факторних витрат) було названо алокативною умовою мікрорівня. У довгостроковому періоді за відсутності обмежень на переміщення факторів ця умова трансформується у рівність доходів власників подібних факторів виробництва за їх використання в різних галузях економіки (алокативна умова макrorівня). Крім того, доходи власників факторів виробництва мають бути достатніми для відновлення ресурсів, що означає рівність ціни фактора виробництва та витрат на його відтворення (відтворювальна умова).

Окремі вчені абсолютизують вартість граничного продукту, вважаючи її єдиним критерієм ефективності факторного ціноутворення, та зауважують, що будь-які спроби пов'язати рівень доходів з необхідними витратами на відтворення призводять до за-

тратності та втрат в ефективності [11]. Але ще А. Сміт пов'язував природну норму заробітної плати з витратами на засоби існування робочої сили, тобто її відтворення [10].

Підкреслимо, що без досягнення алокативної умови мікрорівня, тобто рівності вартості граничного продукту фактора виробництва та ціни цього фактора, штучна підтримка алокативної умови макrorівня та відтворювальної умови не забезпечить ефективне факторне ціноутворення, але саме їх єдність відповідає умовам ефективної довгострокової рівноваги ринків та дозволяє забезпечити відтворення ресурсного потенціалу економічної системи.

Отже, спираємося на положення, що оцінка граничного продукту праці є важливою частиною дослідження ефективного факторного ціноутворення, розподілу доходів і технологій мотивації праці.

Мета статті - опрацювати методичний підхід до оцінки вартості граничного продукту праці в сільськогосподарських підприємствах шляхом побудови виробничої функції та на основі встановлення відповідності вартості граничного продукту праці рівню заробітної плати визначити ефективність ціноутворення на працю в сільськогосподарських підприємствах України.

Виклад основних результатів дослідження. Для оцінки вартості граничного продукту праці використали виробничу функцію та порівняли вартість граничного продукту праці з виплатами, пов'язаними з витратами на робочу силу в сільськогосподарських підприємствах.

Виробнича функція, як відомо, розкриває зв'язки між результатом виробництва та його факторами. Простішим вираженням виробничої функції у двофакторній моделі виробництва (праця, капітал) є:

$$Y = F(L, K),$$

де Y - обсяг виробництва; L - кількість праці; K - обсяг капіталу.

Кобб (Cobb, C. W.) і Дуглас (Douglas, P.H.) (1928) використали виробничу функцію для вивчення зв'язку між індексами обсягів виробництва в американській промисловості та застосованою працею й основними засобами (постійним капіталом). Їх аналіз ґрунтувався на статистичних даних про показники темпів зростання виробництва, кількості працівників та вартості основних засобів в американській промисловості протягом 1899-1922 рр. [16, с. 151]. Також Кобб

і Дуглас, виходячи з тези «апроксимації процесу розподілу за законом виробництва» [16, с.161], проаналізували динаміку показників фізичної продуктивності останньої одиниці праці (фактично маржинального продукту праці) та показників реальної заробітної плати.

На наше переконання, слід звернути увагу на той факт, що виробнича функція Кобба і Дугласа була розроблена на основі використання індексів, тобто темпів зростання праці, капіталу та їх впливу на зростання виробництва.

Різні варіанти виробничої функції активно використовуються при інтерпретації поведінки фірм у сучасній мікроекономіці [20, с. 135-145]. Українські фахівці М.М. Ільчук, С.І. Ус, І.І. Андросович (2018) констатують, «що одним із методів дослідження використання виробничих ресурсів є виробнича функція Кобба-Дугласа» [2, с. 78].

Бісвен М. (Biewen M.), Вейзер С. (Weiser C.) (2014) використали теорію маржинальної продуктивності, щоб перевірити гіпотезу про інформативність залишкових прибутків та розбіжності між факторними витратами та маржинальними продуктами факторів за припущення лінійної однорідної виробничої функції [15]. Ірмен А. (Irmen A.) та Маусснер А. (Maussner A.) (2017) спиралися на вивчення виробничої функції, залежної від капіталу та праці, для демонстрації динаміки граничних продуктів факторів та ефекту масштабу [19].

Для оцінки вартості граничного продукту праці сільськогосподарських підприємств нами було визначено виробничу функцію, використовуючи абсолютні величини вартості результатів виробництва, кількості працівників та вартості активів сільськогосподарських підприємств. Значення вартості граничного продукту праці (MRP_L) на основі виробничої функції буде дорівнювати першій похідній функції результату виробництва (Y) за змінної кількості рацівників (L):

$$MRP_L = \frac{dY}{dL}.$$

Для збору даних про використані ресурси та результати виробництва було проведено обстеження й аналіз статистичних та фінансових звітів двадцяти двох українських сільськогосподарських підприємств за 2016 р. Спеціальних критеріїв для відбору підприємств для обстеження не було. Досліджені

сільськогосподарські підприємства розташовані переважно у північно-східній частині України; вони різні за розміром і спеціалізацією.

Для побудови виробничої функції на основі даних звітності сільськогосподарських підприємств необхідні були певні методологічні уточнення. Перше уточнення стосується вибору показника результатів виробництва. Враховували, що такі показники, як вартість валової або реалізованої сільськогосподарської продукції, валовий дохід підприємства включають вартість використаних добрив, палива та інші операційні витрати. Ці витрати є платежами за результати попереднього виробництва, вони не відображають внеску робочої сили та капіталу на сучасному етапі виробництва, тому були враховані з вартості реалізованої продукції. Для цілей дослідження за основу результату внеску факторів виробництва було обрано показник доданої вартості сільськогосподарського підприємства.

Особливим випадком для оцінки результату сільськогосподарського виробництва є врахування орендної плати за землю. За звичай орендна плата виступає складовою частиною новоствореної вартості, і, відповідно, орендна плата за землю повинна бути включена у додану вартість сільськогосподарського виробництва. Але в Україні земля не включається до вартості активів підприємств. За таких обставин при побудові виробничої функції земля не врахована як окремий фактор виробництва. Орендна плата за землю враховувалася з вартості реалізованої продукції для визначення доданої вартості, подібно до інших витрат (наприклад, платежів за оренду сільськогосподарської техніки).

Виходячи із зазначених уточнень, додана вартість сільськогосподарського підприємства розраховувалася таким чином: дохід від реалізації продукції зменшувався на непрямі податки, матеріальні витрати, амортизацію та інші операційні витрати (включаючи сплату за оренду землі).

Дані результатів обстеження сільськогосподарських підприємств, узагальнень та розрахунку доданої вартості підприємств і витрат на працю, до яких включалися річна сума заробітної плати та відрахувань на соціальні заходи, представлені у табл. 1.

1. Додана вартість, кількість працівників, вартість активів та витрати на працю в досліджених сільськогосподарських підприємствах України в 2016 р.

№ під-приємства	Додана вартість, тис. грн	Працівники, осіб	Активи, тис. грн	Витрати на працю, тис. грн
1	33218	90	63747	4497
2	29524	88	70334	4958
3	2230	9	16352	258
4	9074	47	46012	1205
5	11870	55	34751	3246
6	25785	115	192366	13430
7	13011	20	72995	904
8	2074	38	6020	1882
9	5068	34	15060	2047
10	7747	22	31744	781
11	17766	17	49881	1777
12	5767	45	34903	4651
13	26962	97	127762	10208
14	29819	71	182138	4573
15	31478	150	80639	4504
16	17459	64	71289	4010
17	50264	213	160497	13022
18	20117	74	88982	4755
19	37005	121	174788	8239
20	8329	19	45320	1243
21	14010	45	50732	3052
22	11817	38	40168	2533

Джерело: Результати обстеження підприємств та розрахунків авторів.

Результати розрахунків підтвердили щільну позитивну кореляцію між чисельністю працівників та доданою вартістю у досліджених сільськогосподарських підприємствах (коефіцієнт кореляції дорівнює 0,8907). Коефіцієнт кореляції між доданою вартістю та вартістю активів сільськогосподарських підприємств становить 0,7947, що свідчить про досить щільний зв'язок і між цими показниками.

Така кореляція між доданою вартістю сільськогосподарських підприємств та кількістю працівників, вартістю активів дає підстави для отримання функції, що відображає залежність доданої вартості від кількості працівників та вартості активів підприємств, з високою надійністю. Додана вартість у цій функції - це залежна змінна (Y); кількість працівників (L) та вартість активів (K) є незалежними змінними. Результатом обробки даних про додану вартість, кількість працівників та вартість активів обстежених сільськогосподарських підприємств за допомогою Ms Excel стала наступна виробнича функція у вигляді лінійної множинної регресії:

$$Y = 1693.3 + 168.3787L + 0.0759K,$$

де Y - додана вартість сільськогосподарського підприємства, тис. грн; L - кількість працівників, осіб; K - вартість активів, тис. грн.

Коефіцієнт детермінації для цієї функції ($R^2 = 0,8502$) доводить суттєвий вплив обраних змінних (праця та капітал) на залежну змінну (додану вартість). Більше значення коефіцієнта детермінації для лінійної виробничої функції порівняно з її модифікацією у ступеневу функцію свідчить про виробничу активність на стадії постійного ефекту від масштабу.

Граничний продукт праці у грошовому виразі на основі отриманої виробничої функції дорівнює першій похідній від цієї функції за змінною - кількістю працівників. Таким чином, вартість граничного продукту праці дорівнює 168 379 грн, і це означає, що внесок одного працівника у додану вартість сільськогосподарських підприємств у 2016 р. становив 168 379 грн. Та ці сільськогосподарські підприємства платили за використання праці (заробітна плата та відрахування на соціальні заходи) в середньому лише 65 197 грн на одного працівника в рік. Порівняння отриманих даних дає підстави стверджувати, що ці сільськогосподарські підприємства сплачували за використання праці у середньому в 2,6 раза менше, ніж вартість граничного продукту праці.

Більше того, порівняння середньомісячної заробітної плати у сільському господарстві

тві з середньомісячною заробітною платою в економіці та промисловості свідчить про величезний розрив між ними: середня місячна заробітна плата у сільськогосподарських

підприємствах становила лише 75,6% від середньомісячної заробітної плати в економіці України та 66,4% - у промисловості (табл. 2).

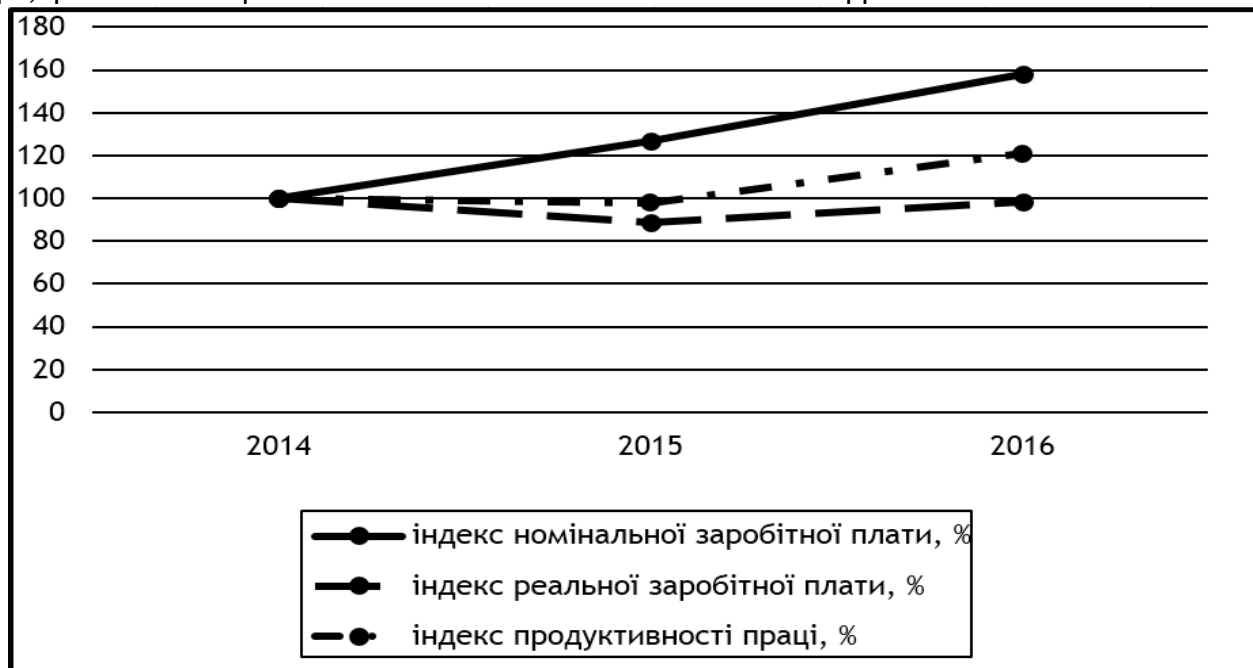
2. Середньомісячна номінальна заробітна плата в економіці, сільському господарстві та промисловості, чистий прибуток, рентабельність та капітальні інвестиції сільськогосподарських підприємств України

Показник	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Заробітна плата в економіці, грн	3480	4195	5183
у сільському господарстві, грн	2476	3140	3916
у промисловості, грн	3988	4789	5902
Прибуток, млн грн	21413	101912	89331
Капітальні інвестиції, млн грн	18388	29310	49660

Джерело: Дані Державної служби статистики України [8].

Незважаючи на підвищення номінальної середньомісячної заробітної плати у сільськогосподарських підприємствах у 2016 р. в 1,6 раза порівняно з її рівнем 2014 року, вона становила у 2016 р. приблизно 130,5 євро, реальна ж заробітна плата зменшилася

на 2%. За той же період продуктивність праці підвищилася на 21% (рис.). Ці дані засвідчують значний розрив між зростанням продуктивності праці та реальною заробітною платою у сільському господарстві в Україні за 2014-2016 рр.

Індекси номінальної, реальної заробітної плати та продуктивності праці у сільськогосподарських підприємствах в Україні (2014 р. - 100%)

Джерело: Дані Державної служби статистики України [8] та розрахунки авторів.

Інноваційні технології, запроваджені українськими сільськогосподарськими підприємствами за останні десять років, були комплексними та сприяли зростанню факторної продуктивності й обсягів сільськогосподарського виробництва. Експортна орієнтація сільського господарства та динаміка обмінного курсу національної валюти стали чинниками підтримки цін на сільськогосподарську продукцію на внутрішньому ринку, збі-

льшення виручки від реалізації продукції сільськогосподарських підприємств, прибутковості їх діяльності (див. табл. 2).

Проте аналіз структури витрат сільськогосподарського виробництва у сільськогосподарських підприємствах продемонстрував значне зниження частки витрат на оплату праці (від 7,1% у 2014 р. до 5,4% у 2016 р.) та відрахувань на соціальні зходи (від 2,7% до 1,2%) за цей період (табл. 3).

3. Структура витрат сільськогосподарського виробництва в сільськогосподарських підприємствах в Україні у 2014-2016 рр., %

Елементи витрат	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Оплата праці	7,1	5,4	5,4
Відрахування на соціальні заходи	2,7	1,9	1,2
Матеріальні витрати	70,5	73,7	72,1
Амортизація	5,4	4,5	4,9
Інші витрати	14,3	14,5	16,4
Усього	100	100	100

Джерело: Дані Державної служби статистики України [8].

У 2017 р. розрив між рівнем оплати праці в сільському господарстві та в економіці в цілому, в промисловості дещо зменшився, середньомісячна зпробітна плата в сільському господарстві склала 81,1% від середнього рівня в економіці, 75,5% від середнього рівня в промисловості [9]. Але проблема низького рівня заробітної плати в українському сільському господарстві та економіці залишається не вирішеною. За оцінками Ю. Звягільського, працівник мав одержувати зарплату в розмірі щонайменше 1087 євро на місяць для покриття витрат на утримання сім'ї в Україні в 2013 р. [1]. Як підрахував Г. Куліков, працівнику необхідно було отримувати щонайменше 1160 євро для покриття вартості засобів існування у 2016 р. [6]. Отже, фактична номінальна середньомісячна заробітна плата в сільському господарстві в Україні у 2016 р. була у 9 разів нижча, ніж вартість необхідних засобів існування працівників та утримання їх сімей.

Виявлений розрив між вартістю граничного продукту та витратами підприємств на оплату праці дає підстави припустити, що власники капіталу отримували «несправедливі» преференції у розподілі доданої вартості. Дійсно, тоді як заробітна плата у 2016 р. була більшою порівняно з її рівнем у 2014 р. лише в 1,6 раза, прибуток сільськогосподарських підприємств у 2016 р. збільшився в 4,2 раза. Ці деформації у розподілі доданої вартості в українському сільському господарстві мали певні позитивні та негативні наслідки.

Серед позитивних наслідків таких деформацій - зростання інвестицій у сільське господарство. У 2014 р. їх обсяг становив 18,4 млрд грн, у 2015 р. - 29,3 млрд грн, у 2016 р. - 49,7 млрд грн (див. табл. 2). Значно збільшилася вартість основних засобів у галузі (від 151,8 млрд грн у 2014 р. до 205,6 млрд грн у 2016 р.) [8]. Тенденція нарощення капіталу в сільському господарстві

продовжилася й у 2017 р. Проте обсяги інвестицій були меншими, ніж сума прибутку: в 2016 р. інвестиції досягли лише 48,7% прибутку сільськогосподарських підприємств у 2015 р., у 2017 р. - 70,% від прибутку 2016 р.

Але одночасно спостерігаються і важкі негативні наслідки деформацій розподілу доходів у сільському господарстві. Серед негативних наслідків неефективного ціноутворення на працю в українському сільському господарстві та спотворення розподілу доданої вартості - тенденція зменшення чисельності сільського населення в Україні та скорочення трудових ресурсів для сільського господарства. Шляхи такого скорочення різні: міграція до країн ЄС, у міста, природна депопуляція. Лише протягом 2014-2016 рр. зменшення чисельності сільського населення в Україні становило 7%, таке ж скорочення чисельності працівників відзначено у сільському господарстві [8]. Зменшення чисельності найманих працівників сільськогосподарських підприємств і сільського населення продовжилось в 2017 р. [9].

Навіть якщо розглядати низькі ціни на працю в сільському господарстві як свідчення надлишку робочої сили та сучасне скорочення зайнятості у сільськогосподарському виробництві в Україні як процес, що відповідає руху економіки до постіндустріальної стадії, то підкреслимо, що цей процес має відбуватися за умов відповідності оплати праці вартості граничного продукту праці, а також відсутності обмежень на реалокіацію праці. Альтернативи зайнятості в сільській місцевості, достатність фінансових ресурсів для переміщення в міську місцевість або для початку нового бізнесу є дуже важливими для реалокіації робочої сили. Їх відсутність призводить до поглиблення диференціації доходів у суспільстві, зростання бідності, соціальної нестабільності, прискореної природної депопуляції в сільській місцевості. Зважаючи на висновки О. Яременка, подо-

лання межі прийнятого рівня нерівності в соціально-економічній системі викликає розриви та навіть тріщини, «система стає більш ентропійною, її розвиток уповільнюється та стає нестійким» [12, с. 44]. Отже, існуючий розрив між вартістю граничного продукту праці та платою агробізнесу за використання робочої сили свідчить про неефективність цінової політики стосовно праці в сільському господарстві в Україні, зумовлює загрози сталому розвитку економіки.

На наше переконання, методологія теорії граничної продуктивності може бути використана для розвитку технологій мотивації в сільськогосподарських підприємствах в Україні. Незважаючи на той факт, що вартість граничного продукту праці (або його гранична дохідність) залежить від продуктивності праці та ринкових цін на товари, у виробництві яких вона була задіяна, і тому гранична дохідність фактора може бути визначена після найму ресурсу та продажу продукції, результати виробництва й реалізації можуть бути включені у розрахунок передбаченої у трудових контрактах додаткової заробітної плати, яку наймані працівники підприємств одержать відповідно до виробничих та комерційних результатів діяльності підприємств за результатами маркетингового року.

Висновки. Проведені розрахунки граничного продукту праці як похідної виробничої функції за змінним фактором - працею на основі даних обстежених сільськогосподарських підприємств показали, що внесок працівників у додану вартість у 2,6 раза перевищував витрати підприємств на використання праці в 2016 р. Відставання заробітної плати від вартості граничного продукту пра-

ці свідчить про неефективність ціноутворення на працю, фактично є прикладом експлуатації праці за Пігу. Крім того, рівень середньої заробітної плати в сільському господарстві України в 2016 р. становив лише 75,6% від середньої заробітної плати в країні та був у дев'ять разів меншим, ніж необхідні витрати на засоби існування працівника та членів його родини.

Неефективність ціноутворення на робочу силу зменшує стимули до продуктивної праці, призводить до необґрунтованого поглиблення диференціації доходів у суспільстві, зростання бідності, скорочення сільського населення та трудових ресурсів для сільського господарства.

Причини неефективності ціноутворення на робочу силу та його негативні наслідки потребують нейтралізації як на мікро-, так і на макrorівні. З метою підвищення ефективності ціноутворення на працю в сільському господарстві насамперед необхідно запровадити відповідні положення трудових договорів між сільськогосподарськими працівниками та підприємствами. Технології мотивації працівників сільськогосподарських підприємств повинні будуватися на тісному зв'язку між результатами праці та її оплатою. У державній аграрній політиці державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників має включати вимоги до комплексного дотримання в агробізнесі не тільки екологічних, а й соціальних стандартів. Необхідно розробити та запровадити державні програми щодо розширення можливостей для диверсифікації зайнятості у сільській місцевості.

Список бібліографічних посилань

1. Звягільський Ю. Рівень заробітної плати - показник ефективності програми економічних реформ. *Економіка України*. 2013. № 9. С. 73-84.
2. Ільчук М.М., Ус С.І., Андросович І.І. Оптимізаційні рішення організації виробництва в агробізнесі. *Економіка АПК*. 2018. № 5. С. 77-83.
3. Калюжний В. Удосконалення й нові методи вимірювання впливу капіталу, праці та продуктивності на зростання ВВП. *Економіка України*. 2003. № 6. С. 42-48.
4. Ковалев В.Н. Труд и его социальные последствия. Харків: УІПА, 2017. 213 с.
5. Коденська М.Ю. Сегеда С.А. Закономірності розвитку аграрно-промислового виробництва та ефективність його функціонування. *Економіка АПК*. 2018. № 6. С. 30-39.
6. Куліков Г.Т. Затрати на утримання робочої сили та її вартість: поняття, тенденції, показники. *Економіка України*. 2018. № 1. С. 3-15.
7. Онегіна В.М. Умови еквівалентності обміну. *Економіка України*. 2012. № 7. С. 4-15.

References

1. Zvyahilsky, Yu. (2013). Riven zarobitnoyi platy - pokaznyk efektyvnosti prohramy ekonomichnykh reform [The level of wage - an indicator of efficiency of the economic reforms program.]. *Ekonomika Ukrayiny*, 9, pp. 73-84 [In Ukrainian].
2. Ilchuk, M.M., Us, S.I., & Androsovych, I.I. (2018). Optymizatsiyni rishennya orhanizatsiyni vyrobnytstva v ahrobiznesi [Optimization solutions of organization of production in agribusiness]. *Ekonomika APK*, 5, pp. 77-83 [In Ukrainian].
3. Kalyuzhnyy, V. (2003). Udoskonalennya y novi metody vymiryuvannya vplyvu kapitalu, pratsi ta produktyvnosti na zrostannya VVP [Improvement and New Methods of Measuring of Capital, Labor and Productivity Impact on GDP Growth]. *Ekonomika Ukrayiny*, 6, pp. 42-48 [In Ukrainian].
4. Kovalev, V.N. (2017). *Trud y ego sotsyalnye posledstviya* [Labor and its social consequences]. Kharkiv: UIPA [In Russian].
5. Kodenska, M.Yu. & Sehed, S.A. (2018). Zakonomirnosti rozvytku ahrarno-promyslovoho vyrobnytstva ta efektyvnist yoho funktsionuvannya [Tendencies of development of agroindustrial production and efficiency of its functioning]. *Ekonomika APK*, 6, pp. 30-39 [In Ukrainian].

8. Сільське господарство України 2016: статистичний щорічник. Київ : Державна служба статистики України, 2017. 246 с.
9. Сільське господарство України 2017: статистичний щорічник. Київ : Державна служба статистики України, 2018. 245 с.
10. Сміт А. Добробут націй. Дослідження про природу та причини добробуту націй. Київ : Port-Royal, 2001. 593 с.
11. Трейси М. Сельское хозяйство и продовольствие в экономике развитых стран: Введение в теорию, практику и политику. Санкт-Петербург : Экономическая школа, 1995. 431 с.
12. Яременко О. Ціннісно-інституційні та структурно-технологічні підстави динаміки рівності та нерівності. *Економічна теорія*. 2017. № 4. С. 32-46.
13. Adams J. S. Toward an understanding of inequity. *Journal of Abnormal Psychology*. 1963. Vol. 67. P. 422-436.
14. Allais M. L'impôt sur le capital et la réforme monétaire. Editions Hermann, 1977. 367p.
15. Biewen M., Weiser C. An empirical test of marginal productivity theory. *Journal of Applied Economics*. 2014. Vol. 46, Iss. 9. P. 67-89.
16. Cobb C. W., Douglas P.H. A Theory of Production. *American Economic Review*. 1928. Vol. 18, Iss.1. P. 139-168.
17. Elgin C., Kuzubas T. U. Wage-Productivity Gap in OECD Economies. *Economics Open Assessment E-Journal*. 2013. Vol. 7. P.2013-2021. URL : <http://dx.doi.org/10.5018/economics-ejournal.ja.2013-21>.
18. Flatau P.R. Some Reflections on the Pigou-Robinson Theory of Exploitation. *History of Economics Review*. 2001. Vol. 33. P. 1-16. URL : <http://www.hetsa.org.au/pdf/33-A-1.pdf>
19. Irmen A., Maussner A. A note on the characterization of the neoclassical production function. *Macroeconomics Dynamics*. 2017. Vol. 21, Iss. 7. P. 1827-1835.
20. Jehle A.G., Reny P.I. Advanced Microeconomics Theory. Third Ed. Hampshire, 2011. 673 p.
21. Mellor J.W., Stevens R.D. The Average and Marginal Product of Farm Labor in Undeveloped Economies. *American Journal of Agricultural Economics*. 1956. Vol. 38, Iss. 3. P.780-791.
22. Pigou A. C. The Economics of Welfare. 4-th ed. London: Macmillan, 1932. 551 p.
23. Razzak W.A. Wage, productivity and unemployment: microeconomics theory and macroeconomics data. *Applied Economics*. 2015. Vol.47. Iss.58. P. 6284-6300.

6. Kulikov, H.T. (2018). Zatraty na utrymannya robochoyi syly ta yiyi vartist: ponyattya, tendentsiyi, pokaznyky [Labor costs and its value: concepts, trends, indicators]. *Ekonomika Ukrayiny*, 1, pp. 3-15 [In Ukrainian].
7. Onehina, V.M. (2012). Umovy ekvivalentnosti obminu [The conditions of equivalent exchange]. *Ekonomika Ukrayiny*, 7, pp. 4-15 [In Ukrainian].
8. Silske hospodarstvo Ukrayiny 2016: statystychnyy shchorichnyk [Agriculture of Ukraine 2016: statistical yearbook] (2017). Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [In Ukrainian].
9. Silske hospodarstvo Ukrayiny 2017: statystychnyy shchorichnyk [Agriculture of Ukraine 2017: statistical yearbook] (2018). Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [In Ukrainian].
10. Smith, A. (1776). *Dobrobut natsiy. Doslidzhennya pro pryrodu ta prychny dobrobutu natsiy* [Wealth of nations. An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations]. Kyiv: Port-Royal [In Ukrainian].
11. Treysy, M. (1995). *Selskoe khozyaystvo y prodovolstviye v ekonomyye razvitykh stran: Vvedeniye v teoryyu, praktyku y polytyku* [Agriculture and food in the vconomies of the developed countries: introduction to theory, practice and politics]. Sankt-Peterburh: Ekonomicheskaya shkola [In Russian].
12. Yaremenko, O. (2017). Tsinnosno-instytutsiyni ta strukturno-tekhnohichni pidstavy dynamiky rivnosti ta nerivnosti [Value-institutional and structural-technological basis for dynamics of equality and inequality]. *Ekonomichna teoriya*, 4, pp. 32-46 [In Ukrainian].
13. Adams, J.S. (1963). Toward an understanding of inequity. *Journal of Abnormal Psychology*, 67, pp. 422-436 [In English].
14. Allais, M. (1977). *L'impôt sur le capital et la réforme monétaire*. Editions Hermann [In French].
15. Biewen, M. & Weiser, C. (2014). An empirical test of marginal productivity theory. *Journal of Applied Economics*, 46, Issue 9, pp. 67-89 [In English].
16. Cobb, C.W. & Douglas, P.H. (1928). A theory of production. *American Economic Review*, 18, Issue 1, pp. 139-168 [In English].
17. Elgin, C. & Kuzubas, T.U. (2013). Wage-productivity gap in OECD economies. *Economics Open Assessment E-Journal*, 7, pp. 2013-21. Retrieved from: <http://dx.doi.org/10.5018/economics-ejournal.ja.2013-21> [In English].
18. Flatau, P.R. (2001). Some reflections on the Pigou-Robinson theory of exploitation. *History of Economics Review*, 33, pp. 1-16. Retrieved from: <http://www.hetsa.org.au/pdf/33-A-1.pdf> [In English].
19. Irmen, A. & Maussner, A. (2017). A note on the characterization of the neoclassical production function. *Macroeconomics Dynamics*, 21, Issue 7, pp. 1827-1835 [In English].
20. Jehle, A.G. & Reny, P.I. (2011). *Advanced microeconomics theory*. Third ed. Hampshire [In English].
21. Mellor, J.W. & Stevens, R.D. (1956). The average and marginal product of farm labour in undeveloped economies. *American Journal of Agricultural Economics*, 38, Issue 3, pp. 780-791 [In English].
22. Pigou, A.C. (1932). *The economics of welfare*. 4th ed. London: Macmillan [In English].
23. Razzak, W.A. (2015). Wage, productivity and unemployment: microeconomics theory and macroeconomics data. *Applied Economics*, 47, Issue 58, pp. 6284-6300 [In English].

Onehina V.M., Marenych T.H. Marginal product of labour as a criterion of efficiency for labor pricing in agricultural enterprises

The purpose of the article is to develop a methodological approach for assessment of the marginal product of labour in agricultural enterprises by constructing a production function, as well as determine efficiency for labour pricing in agricultural enterprises in Ukraine on basis of revealing correspondence between value for the marginal product of labour and payments for labour use.

Research methods. The methodological basis of the research is the principles of classical and neoclassical economic theory. In particular, the following scientific methods have been used: analysis and synthesis for determining a criterion of efficiency for pricing; empirical studies for collection of data on used resources and production results of enterprises; index for calculation real indicators and determination their changes; comparison for comparing value for the marginal product of labour and costs of labour use or dynamic changes; correlation analysis for study density of the relationship between variable models; economic-mathematical modelling and regression analysis for construction of a production function; logical generalizations for formulating conclusions.

Research results. Methodical peculiarities for determination of production results for constructing a production function of agricultural enterprises for a purpose of evaluation of labour and capital inputs in value added have been developed. Estimates of the marginal product of labour in agricultural enterprises of Ukraine on basis of survey in selected agricultural enterprises, as well the data analysis of their statistical and financial reports, have been done.

There has been found a gap between the value of marginal product of labour and payments for labour use. The revealed existence of such gap and discovered macroeconomic tendencies gave grounds to conclude on inefficiency of labour pricing in agriculture

in Ukraine, which causes negative tendencies in the development of resources potential, and generates threats to the sustainable development of the economy.

Elements of scientific novelty. A methodical approach to calculation of the marginal product of labour of agricultural enterprises based on the production function has been developed. Estimates of value of the marginal product of labour and its comparison with the costs of labour use in agricultural enterprises in Ukraine have been done.

Practical significance. The proposed approach to estimate value of the marginal product of labour can be used to assess efficiency of labour pricing, to improve the technology of motivation of hired workers at agricultural enterprises, increase their labour productivity. Tabl.: 3. Figs.: 1. Refs.: 23.

Keywords: marginal product of labour; agriculture; production function; value added; wage; incomes distribution.

Onehina Viktoriia Mykhailivna - doctor of economic sciences, professor, head of the department of economics and marketing, Petro Vasylenko Kharkiv National Technical University of Agriculture (44, Alchevskykh st., Kharkiv)

E-mail: viconeg1511@gmail.com

Marenych Tetiana Hryhorivna - doctor of economic sciences, professor, head of the department of accounting and audit, Petro Vasylenko Kharkiv National Technical University of Agriculture (44, Alchevskykh st., Kharkiv)

E-mail: oblikua7@gmail.com

Онегина В.М., Маренич Т.Г. Предельный продукт труда как критерий эффективности формирования цены труда в сельскохозяйственных предприятиях

Цель статьи - разработать методический подход к оценке стоимости предельного продукта труда в сельскохозяйственных предприятиях путем построения производственной функции и на основе установления соответствия стоимости предельного продукта труда уровню заработной платы определить эффективность ценообразования на труд в сельскохозяйственных предприятиях Украины.

Методика исследования. Методологической основой проведенного исследования являются положения классической и неоклассической экономической теории. Используются следующие методы: анализа и синтеза - для определения критериев эффективности ценообразования; эмпирические исследования - для сбора данных об использованных ресурсах и результатах производства предприятий; индексный - для расчета реальных показателей и определения их изменений; сравнения - для сопоставления стоимости предельного продукта труда и расходов на использование рабочей силы, динамических изменений; корреляционного анализа - для выявления тесноты связи между переменными модели; экономико-математического моделирования и регрессионного анализа - для построения производственной функции; логических обобщений - при формулировании выводов.

Результаты исследования. Обоснованы методические особенности определения результатов производства для построения производственной функции сельскохозяйственных предприятий с целью определения вклада труда и капитала в добавочную стоимость. Осуществлена оценка стоимости предельного продукта труда в сельскохозяйственных предприятиях Украины по результатам обследования отдельных сельскохозяйственных предприятий, анализа данных их статистических и финансовых отчетов.

Доказано существование разрыва между стоимостью предельного продукта труда и оплатой труда в обследованных сельскохозяйственных предприятиях. Существование такого разрыва и выявленные макроэкономические тенденции дали основания для вывода о неэффективности ценообразования на труд в сельском хозяйстве в Украине, что вызывает негативные тенденции в формировании его ресурсного потенциала и создает угрозу для устойчивого развития экономики.

Элементы научной новизны. Обоснован методический подход к расчету предельного продукта труда сельскохозяйственных предприятий на основе производственной функции. Осуществлена оценка стоимости предельного продукта труда и его сопоставление с затратами на использование труда в сельскохозяйственных предприятиях в Украине.

Практическая значимость. Предложенный научный подход к оценке стоимости предельного продукта труда может быть использован для оценки эффективности формирования цены на труд, совершенствования технологий мотивации наемных работников сельскохозяйственных предприятий, повышения производительности труда. Табл.: 3. Илл.: 1. Библиогр.: 23.

Ключевые слова: предельный продукт труда; сельское хозяйство; производственная функция; добавочная стоимость; заработная плата; распределение доходов.

Онегина Виктория Михайловна - доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой экономики и маркетинга, Харьковский национальный технический университет сельского хозяйства имени Петра Василенка (г. Харьков, ул. Алчевских, 44)

E-mail: viconeg1511@gmail.com

Маренич Татьяна Григорьевна - доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой учёта и аудита, Харьковский национальный технический университет сельского хозяйства имени Петра Василенка (г. Харьков, ул. Алчевских, 44)

E-mail: oblikua7@gmail.com

Стаття надійшла до редакції 22.10.2018 р.

Фахове рецензування: 12.11.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Онегина В. М., Маренич Т. Г. Граничний продукт праці як критерій ефективності формування ціни праці в сільськогосподарських підприємствах. *Економіка АПК*. 2018. № 11. С. 55 – 64.

*

Г.В. СПАСЬКИЙ, доктор економічних наук

Розвиток транспортної логістики на підприємствах сільського господарства західних регіонів України

Мета статті - дослідити стан розвитку транспортної логістики сільського господарства та обґрунтувати пропозиції щодо впровадження заходів з організації транспортної логістики.

Методика дослідження. Використано розрахунково-аналітичні методи оцінки рівня розвитку транспортної логістики в сільському господарстві західних регіонів України для оцінки стану транспортної логістики в сільськогосподарських підприємствах регіону.

Результати дослідження. Проаналізовано загальні засади розвитку транспортної логістики сільськогосподарських підприємств західного регіону України. Встановлено, що агровиробники в кризовий період сьогодення зіткнулися з рядом проблем, значна частина яких залишається невирішеною тривалий час через фінансові проблеми. Впровадження новітніх логістичних концепцій у невеликих підприємствах гальмується обмеженням фінансовим ресурсом та високими затратами на фоні тривалого періоду окупності. Серед виробників аграрної продукції західного регіону України найбільш розвинену транспортну логістику мають експортно орієнтовані агрохолдинги.

Елементи наукової новизни. Охарактеризовано транспортну логістику сільськогосподарських підприємств західного регіону країни. Отримано типову характеристику транспортно-логістичних процесів у тваринництві та рослинництві досліджуваного регіону. Запропоновано впровадження «екологічних» заходів, які матимуть позитивний ефект у сфері транспортної логістики сільськогосподарських підприємств досліджуваного регіону.

Практична значущість. Однією зі специфічних особливостей сільськогосподарського виробництва є потреба в залученні різного виду транспортних засобів. Встановлено, що відстані внутрішньогосподарських перевезень прямо пропорційно залежать від площі сільськогосподарських угідь господарства. Утримувати автомобільний парк, обслуговуючий сільськогосподарське виробництво протягом тривалого періоду, дрібним товаровиробникам не вигідно. У дослідженні сформульовані основні завдання транспортної логістики. Табл.: 4. Рис.: 1. Бібліогр.: 16.

Ключові слова: логістика; транспортна логістика; сільське господарство західного регіону України; транспортні витрати; транспортно-логістичне обслуговування; обслуговуючі кооперативи; «зелена» транспортна логістика.

Спаський Габрієл Васильович - доктор економічних наук, провідний науковий співробітник відділу інвестиційного та матеріально-технічного забезпечення, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)
E-mail: gszpasszky@kmf.uz.ua

Постановка проблеми. Реформи в сільському господарстві зумовлюють зміни потреб, зв'язків, формування ринкових принципів організації діяльності сільськогосподарських підприємств. При цьому відбуваються об'єктивні структурні зміни потреб сільського господарства у вантажних автомобілях, вантажно-розвантажувальних механізмах, тракторах, комбайнах, каналах реалізації сільськогосподарської продукції та продовольства. Рациональне використання ринкових механізмів призвело до змін форм і методів заготівель сільськогосподарської продукції, розвитку прямих зв'язків господарств з переробними підприємствами та оптовиками, розширення обсягів закупівлі багатьох видів сировини безпосередньо в місцях їх виробництва. Як наслідок, виникає потреба у перегляді наукових поглядів, принципів організації та

якості роботи транспорту, комплексного міжгалузевого підходу до вирішення питань системної організації логістичної системи обслуговування сільського господарства, розробки нових форм управління транспортними перевезеннями на базі логістики, що забезпечить узгодження економічних інтересів транспортних підприємств і замовників транспортних послуг [1, 16].

Роль транспорту в логістиці є ключовою, адже рух матеріальних потоків без транспортування неможливий. Значна частина логістичних витрат припадає на транспортування. Транспорт виявляє вплив на економіку західних регіонів країни, на розвиток сільських територій, де здійснюється виробництво сільськогосподарської продукції, її зберігання, переробка і маркетингова діяльність [10].

Переміщення сировини, матеріалів та готової продукції від первинного постачальника, виробника до кінцевого споживача за-

безпечується транспортними засобами, які є однією з найважливіших галузей суспільного виробництва, що покликана задовольняти потреби населення та суспільного виробництва в перевезеннях.

Нині територіальні зв'язки забезпечує транспорт, при цьому вироблений продукт встановленої номенклатури і якості повинен бути у повному обсязі та своєчасно доставлений споживачеві. Тобто транспорт - ланка, яка поєднує виробників і споживачів. Тому йому належить важлива роль не тільки у формуванні остаточної собівартості продукції, а й у забезпеченні конкурентних переваг [15].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам перевезення вантажів у сільському господарстві й використанню мобільного транспорту присвячені праці цілого ряду науковців: А.П. Величко [1, 2], Я.О. Кучерявої [4, 5], І.М. Майорова [7], Л.О. Маргіта [6], К.В. Нечипоренка [8], О.Ю. Палант [9], І.Г. Смирнова [10], Д. Уотерс [16], Д. Шехтер [15] та ін. Пропоновані в їхніх працях наукові підходи до використання логістичного механізму при транспортуванні вантажів, висновки й рекомендації посідають важливе місце в теорії транспортної логістики. Поряд із цим процеси організації транспортування вантажів у сільському господарстві західного регіону України з мінімальним негативним впливом на довкілля потребують подальшого ґрунтовного дослідження.

Мета статті - дослідити стан розвитку транспортної логістики сільського господарства та обґрунтувати пропозиції щодо впровадження заходів організації транспортної логістики.

Виклад основних результатів дослідження. Згідно з теорією, обсяги перевезень, напрями та номенклатуру транспортованих вантажів розглядає транспортна логістика. Значна роль транспортування у логістиці пояснюється не тільки великою питомою вагою транспортних витрат у загальному складі логістичних витрат, але й у тому, що без транспортування неможливе безпосереднє існування матеріального потоку.

Визначальною операцією у сфері транспортно-логістичного обслуговування є транспортування, що і слугує об'єктом здійснення транспортних логістичних послуг. Транспортування - це логістична операція, що полягає у переміщенні продукції у заданому стані із застосуванням транспортних засобів, починається із завантаження з місця відправлення та закінчується розвантаженням у місці призначення [5]. Більш загальне поняття - «перевезення» - переміщення вантажів, товарів або пасажирів. Обидва поняття означають, по суті, одну й ту саму дію, передбачають як вантажні, так і пасажирські переміщення, використання різних видів транспорту, але термін «транспортування» є саме логістичним терміном.

Одна з основних категорій транспортної логістики - це її функції. Саме через них виявляється зміст і сутність транспортної логістики, її завдання і мета, як економічної, управлінської науки. Самі ж функції визначаються особливостями предмета транспортної логістики.

Функцією транспортної логістики доцільно вважати основні напрями діяльності, що характеризують сутність, зміст і призначення транспортної логістики, її завдання і мету в системі економічних та управлінських наук. Функції транспортної логістики мають наступні ознаки [2, 9]:

- є основними напрямками науково-пізнавальної (як галузь науки) та навчальної (як навчальна дисципліна) діяльності;
- у них проявляються сутність і зміст транспортної логістики;
- визначають місце транспортної логістики у системі логістики;
- вказують мету і завдання транспортної логістики як економічної та управлінської науки.

Доцільно виділити такі функції транспортної логістики: евристичну, онтологічну, прогностичну, комунікативну, системоутворюючу (табл. 1).

1. Функції транспортної логістики

Назва функції	Сутнісна характеристика функції
Евристична	Полягає у тому, що наукова діяльність у сфері транспортної логістики базується на теоретичних положеннях, сукупність яких дозволяє спрямовувати цю діяльність на відкриття нових закономірностей та встановлення тенденцій, які виникають у процесі функціонування транспортно-логістичних систем

Онтологічна	Властиве те, що вона призначена пізнавати транспортні процеси, як економічне явище у системі логістики, тобто дослідити предмет транспортної логістики, дати пояснення результатам даного дослідження
Прогностична	Полягає у тому, що, охоплюючи певну систему знань у цій сфері та оволодіваючи певними закономірностями функціонування транспортно-логістичних систем, транспортна логістика як наука визначає тенденції і напрями розвитку транспорту в системі логістики
Комунікативна	Надає можливість використовувати нові знання та досягнення інших галузей науки (економічних, управлінських, технічних та ін.) у сфері транспортної логістики і, навпаки, використовувати результати розвитку транспортної логістики як науки для розвитку зазначених наук
Системоутворююча	Визначає місце, роль і значення транспортної логістики у системі логістики та характеризує певну побудову транспортної логістики як системи

Джерело: [2, 9].

Представлений вище перелік функцій транспортної логістики не є вичерпним. У процесі розвитку цієї науки вони будуть уточнюватися, змінюватися і доповнюватися.

Таким чином, функція транспортної логістики полягає у здійсненні транспортних операцій (перевезення вантажів, пасажирів) шляхом використання транспортних засобів. Логічно стверджувати, що функціональна ефективність транспортної логістики полягає у якісному виконанні транспортної функції.

Встановлено, що транспорт бере безпосередню участь у технологічному процесі виробництва сільськогосподарської продукції найрізноманітніших галузей господарювання. У свою чергу, вплив транспортних витрат на загальну ефективність виробництва надто високий. Звідси, організація його роботи є одним із завдань організації логістики на підприємствах західного регіону України загалом та здійснюється разом із вирішенням завдань виробництва, закупівель та розподілу продукції.

Транспортна логістика - це система з організації доставки, а саме переміщення будь-яких матеріальних предметів або речовин з однієї точки в іншу за оптимальним маршрутом. Вона є одним з основоположних напрямів науки про управління інформаційними і матеріальними потоками у процесі руху товарів. Оптимальним вважається той маршрут, по якому можливо доставити логістичний об'єкт в найкоротші терміни (або передбачені терміни) з мінімальними витратами, а також з мінімальною шкодою для об'єкта доставки.

При цьому транспортування у підприємстві проявляється в двох аспектах: внут-

рішньому (пов'язано з незначними відстанями переміщення, переважно в системі виробничої логістики) і зовнішньому (здійснюється на далекі відстані між різними організаціями або віддаленими підрозділами одного підприємства, переважно в системі логістики постачання та розподілу).

Транспортно-логістична діяльність сільськогосподарських підприємств забезпечує динаміку матеріалопотоків у процесі виробництва продукції рослинництва і тваринництва.

Транспорт має свої специфічні особливості, які відрізняють його від інших галузей економіки, зокрема [10]:

- транспорт не є виробником продукції;
- транспортна продукція не має матеріального характеру;
- у структурі транспортних витрат витрати на ПММ і амортизацію перевищують 50-60%;
- використовується в усіх галузях економіки;

У логістиці підприємств транспорт використовується в закупівельній, виробничій та збутовій діяльності, відповідно і вантажоперевезення поділяються на групи [10]:

- позагосподарські - транспортування вантажів за межами господарства;
- внутрішньогосподарські - транспортування в межах території підприємства;
- внутрішньосадибні - перевезення вантажів у межах одного підрозділу підприємства.

Специфікою транспортної логістики сільськогосподарських підприємств є використання різних видів транспорту і перевезення різного класу вантажів. До того ж плануван-

ня транспортних робіт значною мірою залежить від інших виробничих факторів підприємства. Так, відстані внутрішньогосподарських перевезень прямо пропорційно залежать від площі сільськогосподарських

угідь підприємств, що можна простежити на прикладі Закарпатської, Чернівецької, Львівської та Івано-Франківської областей (табл. 2).

2. Середня відстань внутрішніх перевезень вантажів залежно від земельної площі та з урахуванням рельєфу, конфігурації земельних угідь і розташування виробничих центрів, км

Площа сільськогосподарських угідь підприємств, га	Коефіцієнти, що враховують ступінь пересіченості рельєфу, конфігурації земель та ін.				Збільшення відстані перевезень IV групи до I км
	I	II	III	IV	
	2,1	2,4	2,8	3,1	
300	1,4	1,6	1,8	2,0	0,6
500	1,8	2,0	2,4	2,6	0,8
1000	2,5	2,9	3,3	3,7	1,2
1500	3,1	3,5	4,1	4,5	1,4
2000	3,5	4,0	4,7	5,2	1,7
3000	4,3	4,9	5,8	6,4	2,1

Джерело: [11 - 14].

Як свідчать наведені дані, при підвищенні ступеня пересіченості рельєфу, у зв'язку з видовженням полів і кривизною доріг, відстані перевезень зростають. Також важливу роль відіграє дорожній фактор, особливо що стосується польових доріг, проїзд якими дає змогу зменшувати пробіги, тим самим економити пально-мастильні матеріали.

Однією зі специфічних особливостей сільськогосподарського виробництва є потреба в залученні різного виду транспортних засобів у виробничому процесі. Якщо сіль-

ськогосподарське виробництво вимагає використання спеціалізованого транспорту, часто транспортні операції виконуються в поєднанні з агротехнічними роботами (внесення добрив, збирання кормових культур, роздавання кормів, вивезення гною тощо). На підставі обстеження було отримано типову характеристику транспортно-логістичних процесів у тваринництві та рослинництві досліджуваних сільськогосподарських підприємств західного регіону (табл. 3).

3. Характеристика транспортної-логістики сільськогосподарського підприємства досліджуваного західного регіону

Вид перевезень	Тип транспорту	Орієнтовний розподіл транспорту в структурі вантажообігу, %	Основні напрямки руху транспортних засобів
Позагосподарські в закупівельній логістиці	Автомобілі високої вантажопідйомності, з причепами	100	Логістичні посередники матеріально - технічного забезпечення підприємства
Позагосподарські в збутовій логістиці підприємства	Автомобілі високої вантажопідйомності	55	Поле-переробка; склади-переробка, зернотік-хлібоприймальні пункти
	Автомобілі середньої вантажопідйомності	30	Зернотік-хлібоприймальні пункти
	Спеціальний автотранспорт	15	Тварні ферми; переробні підприємства
Внутрішньогосподарські	Автомобілі високої вантажопідйомності, з причепами	28	Поле-зернотік; епізодичні спеціальні перевезення
	Автомобілі середньої вантажопідйомності	42	Поле-зернотік; поле-кормоцех
	Тракторний причеп	30	Поле-тваринницькі ферми; поле-склади, поле-кормоцехи

Внутрішньосадибні	Автомобілі середньої та малої вантажопідйомності	50	Зернотік-склади; склади- власна переробка; поле- тваринницькі ферми
	Тракторний причеп	35	Ферма-поле; кормоцех- тваринницька ферма; обслуговування під-розділів підприємства
	Гужовий	15	Обслуговування тваринницьких ферм, будівельної та рілних бригад

Джерело: Власні пропозиції.

За даними табл. 3 стає зрозуміло, що основна маса вантажів перевозиться автомобільним транспортом. З огляду на це, в першу чергу слід звернути увагу на стан та перспективи використання саме автомобільного транспорту.

Досліджуючи ефективність транспортної логістики в сільському господарстві прове-

дено вибіркове групування сільськогосподарських підприємств досліджуваних регіонів за величиною питомої ваги вартості транспортних засобів у структурі балансової вартості основних засобів. Для проведення цього аналізу було використано дані 40 прибуткових сільськогосподарських підприємств регіону (табл. 4).

4. Групування сільськогосподарських підприємств за питомою вагою транспортних засобів у балансовій вартості основних засобів, 2016 р.

Показник	Групи с.-г. підприємств			Показники III групи відносно I
	I	II	III	
Інтервал, %	2,4-4,3	4,4-6,3	6,4-8,3	x
Кількість підприємств у групі	17	12	11	40
Питома вага потужностей транспортних засобів у структурі всіх енергетичних потужностей, %	19,1	25,5	30,5	25,0
Вироблено валової продукції, тис. грн на 100 га с.-г. угідь	681,4	844,2	1062,1	155,9
Площа с.-г. угідь, га	835,5	1420,1	2120,7	175,6

Джерело: [11 - 14].

Звідси можна стверджувати, що зростання забезпеченості сільськогосподарських підприємств транспортними засобами сприяє підвищенню продуктивності виробничої логістики. Такі підприємства характеризуються більшою величиною енергонасиченості парку транспортних засобів та їх систематичним оновленням, що й зумовлює збільшення їх балансової вартості. Варто відзначити, що до таких підприємств відносять підприємства з більшими площами сільськогосподарських угідь, що свідчить про більшу динаміку транспортних робіт при лінійному законі зростання площ сільськогосподарських угідь.

Нині тільки великі товарні сільськогосподарські підприємства мають доступ до логістичних каналів розподілу виробленої продукції, чим не володіють дрібні товаровиробники. Серед інших проблем слід вказати відсутність в останніх складських приміщень. Адже, як зазначається автором в роботі [2], головною метою системного підхо-

ду логістики складування в аграрному секторі є організація ефективної системи складування, тобто забезпечення оптимального розміщення вантажу на складі та раціональне управління ним. У свою чергу, це зумовлює додаткові витрати. У такому випадку необхідно створювати чи орендувати склади, можливо для малих і дрібних товаровиробників, лише на умовах кооперації, оскільки вони фінансово не спроможні одноосібно сплачувати орендну плату.

Потреба в інтеграції підприємств аграрного сектору на засадах логістичного підходу на основі аналізу вказує на наявність низки перспективних напрямів діяльності сільськогосподарських підприємств регіонів України, у яких застосування логістичного підходу за умови його адаптації до особливостей сільськогосподарської галузі – не лише можливе, а й перспективне. Звідси науковці мають розробити відповідні методики оптимізації процесів управління матеріальними потоками в межах сільськогос-

подарських підприємств і, що вкрай важливо, на рівні їх взаємодії з партнерами з інтегрованих логістичних ланцюгів просування сільськогосподарської продукції у сферу споживання. Отже, невідкладним є завдання розробки відповідних методик оптимізації процесів управління матеріальними потоками як у межах сільськогосподарських підприємств, так і з партнерами з інтегрованими логістичними ланцюгами просування сільськогосподарської продукції до сфери споживання [10].

За даними аналізу, проведеного експертами Асоціації «Аграрних перевізників України», великі сільськогосподарські виробники в кризовий період зіткнулися з проблемами, які стали типовими для досліджуваних сільськогосподарських регіонів України [8]:

- дефіцит автомобільного і залізничного транспорту в пікові періоди сільськогосподарських робіт;
- неякісне та несвоєчасне надання послуг перевізниками;
- несвоєчасність доставки продукції;
- коливання транспортних тарифів;
- зриви подачі автотранспорту в узгоджені дати під завантаження;
- дефіцит спеціалізованих «зчеплень» м/п 17 тонн;
- непрогнозовані ризики, пов'язані з кліматом;
- відсутність єдиного реєстру транспортних засобів (на практиці призводить до того, що один і той самий вантажний автомобіль може бути одночасно заброньований на різні маршрути різними диспетчерами).

Досвід підтверджує, що крім економічного збитку та недоотримання прибутку сільськогосподарськими виробниками виникає можливість дефіциту сільськогосподарської продукції в магазинах, подорожчання сільськогосподарської продукції для споживачів. Більше того, ці проблеми можуть впливати на забезпечення продовольством не тільки окремих західних областей України, а й країни в цілому.

Поряд із цим, залишаються невирішеними специфічні проблеми транспортно-логістичного обслуговування в аграрному секторі, пов'язані саме з особливостями сільськогосподарського виробництва [8]:

- значна кількість малих і дрібних товаровиробників, що ускладнює процес формування великих партій продукції та сировини;

- сезонний характер виробництва та розбіжності по строках при завезенні сировини та матеріалів до підприємства і вивезенні продукції з підприємства;

- специфіка об'єкта транспортування: деякі види продукції швидко псуються та вимагають спеціальних умов перевезення (температура, вентиляція і т.ін.), потреба у перевезенні живих тварин, птиці тощо;

- низька якість транспортної інфраструктури, що є наслідком економічної слабкості суб'єктів господарювання та територіальної їх розосередженості;

- залежність виробництва від погодних умов (особливо продукції рослинництва) та природних біологічних процесів, що ускладнює планування та збільшує невизначеність і ризик;

- недостатня кількість кваліфікованих кадрів з логістики через об'єктивні розбіжності в умовах життя у місті та селі;

- недостатньо розвинута співпраця між товаровиробниками, що ускладнює процеси інтеграції та кооперації.

При цьому певна їх частина, через природне походження, завжди буде ускладнювати організацію транспортної логістики, наприклад, через необхідність використання лише спеціального транспорту.

Нині утримувати автомобільний парк, обслуговуючий сільськогосподарське виробництво протягом тривалого періоду, малим та дрібним товаровиробникам не вигідно, оскільки однією з особливостей сільськогосподарських перевезень є чітко виражена сезонність, що зумовлює нерівномірність їх обсягу та вантажообігу за періодами року. Висока нерівномірність обсягу перевезень і вантажообігу призводить до такої ж нерівномірності процесів завантаження рухомого складу автотранспортних підрозділів, що у свою чергу викликає різкі коливання у використанні вантажних автомобілів та складських приміщень. Тому транспортно-логістична концепція збуту в сільському господарстві повинна базуватися на залученні до цього процесу обслуговуючих кооперативів, які на основі маркетингово-логістичного підходу повинні зменшити транспортну складову в собівартості сільськогосподарської продукції та продовольства.

Обслуговуючі кооперативи зможуть забезпечити удосконалення структури вантажного автопарку з урахуванням спеціалізації

сільськогосподарських товаровиробників, залучаючи автотранспорт приватних власників, що мають 1-2 автомобілі різної вантажопідйомності, а також, формуючи оптові партії, ефективно використовувати складські приміщення. Обслуговуючі кооперативи можуть залучати до перевезень інші види транспорту, що дасть можливість доступу не тільки на місцеві оптові ринки, а й на аналогічні ринки інших областей країни та інших держав [4, 7].

Визначено, що сільськогосподарське виробництво в досліджуваних регіонах України за останні роки можна вважати локомотивом вітчизняної економіки. За останнє десятиліття постійно нарощуються обсяги сільськогосподарського виробництва. Експорт сільськогосподарської продукції став базовим елементом зовнішньоторговельної діяльності областей України. Разом із тим сучасні вітчизняні сільськогосподарські технології не завжди відповідають вимогам раціонального та збалансованого природокористування. Держава може втратити статус провідної аграрної країни світу, оскільки протягом останніх 25 років її сільськогосподарський земельний фонд постійно деградує, площі сільськогосподарських угідь зменшуються. Звідси важливим кроком у напрямі забезпечення розвитку може стати перехід до «зеленої» економіки [6].

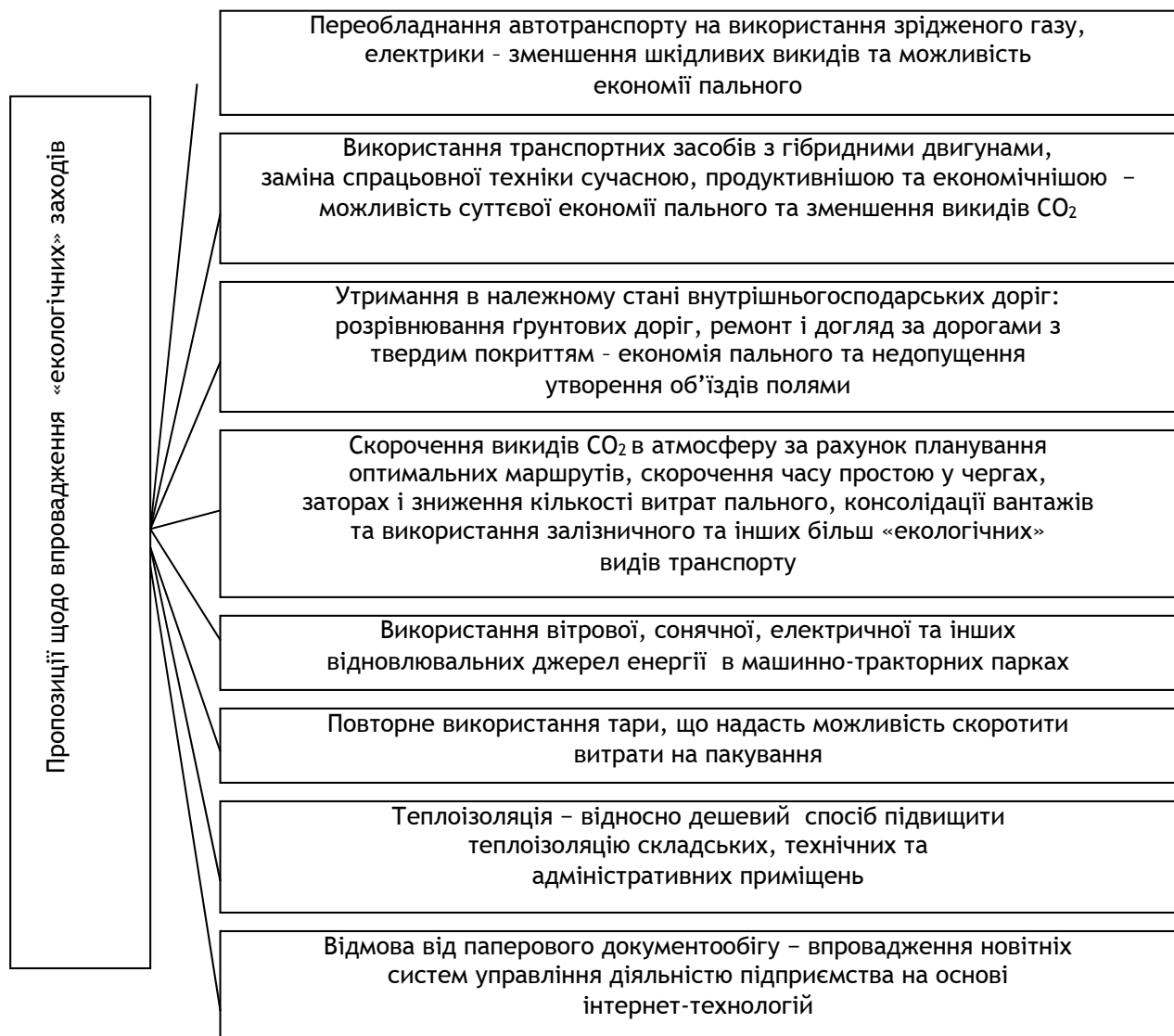
На сучасному етапі розвитку суспільного виробництва, декларуючи пріоритетність питань екології та енергозбереження, їм не приділяється достатньо уваги через більш нагальні економічні та політичні проблеми. В той же час, в умовах євроінтеграції підвищена увага до екологічного аспекту логістичної діяльності зумовлена рядом причин, серед яких поінформованість споживачів через екомаркування, зростання економічних мотивацій захисту довкілля, підвищена увага до регулювальних заходів у цьому напрямі, зростаючий попит на фахівців щодо захисту довкілля. Однак найбільш мотивуючим чинником виступає бажання сформувати у споживача екологічний імідж великого підприємства. На думку дослідників, найближчим часом більшість споживачів віддаватиме перевагу підприємствам, що використовують «зелений» транспорт та «зелені» логістичні рішення. Методи «зеленої» логістики включають: управління системою

транспортування та процесом пакування, організацію «зелених» комунікацій і виробництва, управління складським господарством та утилізацією відходів [6].

Дослідженнями встановлено, що транспорт — один із найбільших забруднювачів навколишнього середовища. Завдання забезпечення екологічної безпеки, крім визначення впливу транспорту на екосистему досліджуваних областей, вимагає й розроблення заходів з поліпшення екологічних показників логістичної інфраструктури, зокрема зменшення забруднення атмосферного повітря та ґрунтів, захисту поверхневих і підземних вод від забруднення; зниження транспортного шуму і вібрації; охорони флори та фауни регіону від шкідливої дії транспорту [3]. Встановлено, що непоодинокі випадки, коли на внутрішньогосподарському рівні сільськогосподарського підприємства практично не зважають на шкідливий вплив навколишньому середовищу та екосистемі в цілому: використання транспортних засобів, які вже кілька разів відпрацювали свій технічний ресурс і здійснюють значно більші викиди шкідливих речовин; низька якість внутрішньогосподарських доріг, які не тільки збільшують витрати пального, а іноді через створення об'їзних доріг вилучають із користування родючі землі; створення неконтрольованих, без належних умов утилізації, звалищ відходів діяльності машинно-тракторного парку сільськогосподарських підприємств досліджуваного регіону.

На основі світового досвіду та пропозицій вітчизняних науковців [3], можливе впровадження «екологічних» заходів, які матимуть позитивний економічний ефект у сфері транспортної логістики сільськогосподарського підприємства (рис.).

Впровадження транспортної логістики має стати одним з ефективних шляхів соціально-економічного розвитку сільськогосподарських підприємств як окремих регіонів, так і країни в цілому. Вирішується завдання не тільки оптимізації вантажних і транспортних потоків, зниження логістичних витрат, розвантаження транспортної мережі, а й створюється довгостроковий імпульс розвитку сільськогосподарських підприємств, економіки регіону та формуються нові конкурентні переваги території.

«Екологічні» заходи у сфері транспортної логістики сільськогосподарських підприємств західного регіону України

Висновки. Транспортна логістика в сільському господарстві підприємств формується в умовах застосування різного типу транспортних засобів та необхідністю перевезення вантажів різного фізико-механічного складу.

Основна частина перевезень у сільськогосподарських підприємствах досліджуваного регіону виконується автомобільним транспортом (72,7%).

Для підвищення ефективності функціонування транспортної логістики у сільськогосподарських підприємствах Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської та Чернівецької областей слід залучати тракторний і залізничний види транспорту.

Транспортна логістика в сільському господарстві повинна базуватися на залученні до цього процесу обслуговуючих кооперати-

вів, які на основі маркетинго-логістичного підходу мають зменшити транспортну складову в собівартості сільськогосподарської продукції та продовольства, використовуючи для перевезень інші види транспорту. Це дасть можливість доступу не тільки на місцеві оптові ринки, а й на аналогічні ринки інших регіонів та держав.

Предметом подальших досліджень є розробка ефективних методів та інструментів транспортної логістики сільськогосподарських підприємств з урахуванням принципів «зеленої» логістики. Особливістю впровадження «зеленої» транспортної логістики на даному етапі є здійснення цього процесу в межах великих підприємств, для яких ключовим стимулом виступає зменшення витрат за рахунок використання дешевших енергоносіїв, не відмовляючись від можливості

сформувати соціально відповідальний імідж організації. При цьому слід зазначити, що впровадження новітніх логістичних концепцій у малих і дрібних підприємствах галь-

мується обмеженням фінансовим ресурсом та високими витратами на фоні тривалого періоду окупності.

Список бібліографічних посилань

1. Величко А. П. Развитие транспортной экспортно-ориентированной агрологистики в Украине. *Проблемы современной экономики*. 2014. № 1. С. 151-156.
2. Величко О. П. Логістика в системі менеджменту підприємств аграрного сектору економіки : монографія. Дніпропетровськ : Акцент П.П., 2015. 525 с.
3. Екологоорієнтоване логістичне управління виробництвом : монографія / [Є. В. Мішенін, І. І. Коблянська, Т. В. Устік, І. Є. Ярова] ; за наук. ред. д.е.н., проф. Є. В. Мішеніна. Суми : ТОВ «ТД «Папірус», 2013. 260 с.
4. Кучерова Я. Логистика сезона-2014: новый уровень эффективности. URL : <http://www.zerno-ua.com/?p=15045>.
5. Кучерова Я. Як ефективно організувати логістичний сервіс. *Агробізнес сьогодні*. 2014. № 3. С. 54-58.
6. Маргіта Н. О., Білоніжка У. З. Сучасні тенденції впровадження «зеленої» логістики. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2014. № 1. С. 279-284.
7. Майорова І. М. Логістика у міжнародному бізнесі : монографія / Держ. вищ. навч. закл. «Приазов. держ. техн. ун-т» (ДВНЗ «ПДТУ»). Маріуполь. Вид.-полігр. центр ДВНЗ «ПДТУ», 2012. 389 с.
8. Нечипоренко К. В. Проблеми розвитку транспортної логістики сільськогосподарських товаровиробників. *Збірник наукових праць Луцького національного технічного університету*. Економічні науки. Серія «Облік і фінанси». Вип. 10(37). Ч. 4. Редкол.: відп. ред. д.е.н., проф. Герасимчук З. В. Луцьк, 2013. С. 40-46.
9. Палант О. Ю. Логістика транспортного комплексу регіону (перспективи інвестування та інноваційного розвитку) : монографія. Харків : Золоті сторінки, 2012. 165 с.
10. Смирнов І. Г. Інтегрована логістика АПК та її транспортна складова: суспільно-географічний та екологічний вимір. *Економіка та соціальна географія* : наук. зб. Київ : КНУ, 2011. Вип. 62. С. 191-202.
11. Статистичний щорічник Закарпатської області за 2016 рік. Ужгород: Головне управління статистики у Закарпатській області, 2017. 546 с.
12. Статистичний щорічник Чернівецької області за 2016 рік. Чернівці: Головне управління статистики у Чернівецькій області, 2017. 536 с.
13. Статистичний щорічник Львівської області за 2016 рік. Львів: Головне управління статистики у Львівській області, 2017. 576 с.
14. Статистичний щорічник Івано-Франківської області за 2016 рік. Івано-Франківськ: Головне управління статистики в Івано-Франківській області, 2017. 566 с.
15. Шехтер Д., Сандер Г. Логістика. Мистецтво управління ланцюгами поставок / пер. з англ. Москва : Претекст, 2008. С. 33.
16. Уотерс Д. Логістика. Управление цепью поставок / пер. с англ. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. 503 с. Серия ("Зарубежный учебник").

References

1. Velichko, A.P. (2014). Razvitie transportnoj exportno-orientirovanoj agrologistiky v Ukraine [Development of transports of export-oriented agri-logistics in Ukraine]. *Problemy sovremennoj jekonomiki*, 1, pp. 151-156 [In Russian].
2. Velichko, O.P. (2015). Lohistyka v systemi menedzhmentu pidpryemstv ahrarnoho sektoru ekonomiky [Logistics in the system of management of enterprises in agrarian sector of economy]. Dnipropetrovsk: Aktsent P.P. [In Ukrainian].
3. Mishenin, Ye.V., Komlianska, I.I., Ustil, T.V., & Yarova, I.Ye. (2013). *Ecolooorientovne lohisticsne upravlinya virobnictvom : monografia* [Ecologically logistic management of production: monograph]. Ye.V. Mishenin (Ed.). Sumy: TOV "TD "Papirus" [In Ukrainian].
4. Kucheroval, Ya. (2014). Logistika sezona-2014: novyy uroven jeffektivnosti [Logistics of 2014 season: new level of efficiency]. *Zerno*, 3. Retrieved from: <http://www.zerno-ua.com/?p=15045> [In Russian].
5. Kucheroval, Ya. (2014). Jak effektivno orhanizuvati lohisticsnij servis [How to effectively organize logistics service]. *Ahrobiznes sohodni*, 3, pp. 54-58 [In Ukrainian].
6. Marhita, N.O. & Bilonizhka, U.Z. (2014). Suchasni tendentsii vprovadzhenia "zelenoi" lohistyky [Modern trends in the implementation of "green" logistics]. *Marketynh i menedzhment innovatsij*, 1, pp. 279-284 [In Ukrainian].
7. Maiorova, I.M. (2012). *Logistika v mizsnarodnomi biznesi : monografiia* [Logistics in international business: monograph]. Mariupol: Vyd.-Polihir. tsentr DVNZ "PDTU" [In Ukrainian].
8. Nechiporenko, K.V. (2013). Problemy rozvytku transportnoi lohistyky silskohospodarskykh tovarovyrobnykiv [Problems of development of transport logistics for agricultural producers]. *Zbirnyk naukovykh prats. Luts'kyj natsionalnyj tekhnichnyj universytet. Ekonomichni nauky. Seriiia "Oblik i finansy"*, 10 (37), pp. 40-46 [In Ukrainian].
9. Palant, O.Yu. (2012). *Logistika transportnoho kompleksu region (perspektivi investuvanja ta innovacijnoho rozvytku) : monohrafiia* [The transport complex logistics of region (perspectives of investment and innovational development): monograph]. Kharkiv: Zoloti storinki [In Ukrainian].
10. Smyrnov, I.H. (2011). Intehrovana logistika APK ta transportna skladova: suspilno-heohraficsnij ta ekonomicsnij vimir [Integrated logistics of agri-industrial complex and its transport component: socio-geographical and economic dimension]. *Economicsna ta socialyna heohrafia KNU*, 62, pp. 191-202 [In Ukrainian].
11. *Statisticknyi shchorichnik Zakarpatskoi oblasti za 2016 rik* [Statistical yearbook of Zakarpattia region for 2016]. (2017). Uzhhorod: Holovne upravlinnia statistiky v Zakarpatskij oblasti [In Ukrainian].
12. *Statisticknyi shchorichnik Cserniveckoi oblasti za 2016 rik* [Statistical yearbook of Chernivetsi region for 2016]. (2017). Chernivtsi: Holovne upravlinnia statistiky v Cserniveckij oblasti [In Ukrainian].
13. *Statisticknyi shchorichnik Lvivskoi oblasti za 2016 rik* [Statistical yearbook of Lviv region for 2016]. (2017). Lviv. Holovne upravlinnia statistiky v Lvivskij oblasti [In Ukrainian].
14. *Statisticknyi shchorichnik Ivano-Frankovskoi oblasti za 2016 rik* [Statistical yearbook of Ivano-Frankivsk region for 2016]. (2017). Ivano-Frankivsk: Holovne upravlinnia statistiky v Ivano-Frankivskij oblasti [In Ukrainian].
15. Sehter, D. & Sander, H. (2008). *Logistika. Upravleniye v gruzovykh transportno-logisticheskikh* [Logistics. Management of freight transport and logistics]. Moscow: Pretekst [In Ukrainian].
16. Waters, D. (2003). *Logistika. Upravleniye v sfere raspredeleniya* [Logistics. Management in the sphere of distribution]. Moscow: YUNITI-DANA [In Russian].

The purpose of the article is to investigate the state of transport logistics development in agriculture and substantiate proposals for implementation of for organization of transport logistics measures.

Research methods. In the research process have been used the calculation and analytical methods of assessment of development of transport logistics in agriculture of the western regions of Ukraine for assessing the state of transport logistics in agricultural enterprises of the aforementioned region.

Research results. General principles of development of transport logistics in agricultural enterprises of the western regions of Ukraine have been analyzed. It has been established that agricultural producers in the present crisis have faced with many problems, most of which remain unresolved for a long period due to financial problems. Implementation of latest logistics concepts in small enterprises is impeded by limited financial resources and high costs with long payback period.

Today, export-oriented agri-holdings have the most developed transport logistics among agricultural producers in the western regions of Ukraine.

Elements of scientific novelty. Transport logistics of agricultural enterprises of the western region of the country has been described. Typical characteristics of transport-logistic processes taking place in animal and crop production of the studied regions have been obtained. It has been proposed an implementation of "environmental" measures, which will have a positive effect in the field of transport logistics in agricultural enterprises of the studied regions.

Practical significance. One of the specific features of agricultural production is a need to use various types of vehicles in production process. It is established that distance of internal transportation is directly proportional to an area of agricultural land of an entity. It is not profitable for small-size producers to maintain a car park for agricultural production serving for a long period. The research formulates the main tasks for transport logistics. Tabl.: 4. Figs.: 1. Refs.: 16.

Keywords: logistics; transport logistics; agriculture of the western regions of Ukraine; transportation costs; transport and logistics service; service cooperatives; "green" transport logistics.

Spaskyi Habriiel Vasylovych - doctor of economic sciences, leading research fellow of the department of investment, material, and technical ensuring, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony st., Kyiv)

E-mail: gszpasszky@kmf.uz.ua

Спасский Г.В. Развитие транспортной логистики на предприятиях сельского хозяйства западных регионов Украины

Цель статьи - исследовать состояние развития транспортной логистики сельского хозяйства и обосновать предложения относительно внедрения мероприятий по организации транспортной логистики.

Методика исследования. Использованы расчётно-аналитические методы оценки уровня развития транспортной логистики в сельском хозяйстве западных регионов Украины для оценки состояния транспортной логистики в сельскохозяйственных предприятиях региона.

Результаты исследования. Проанализированы общие принципы развития транспортной логистики сельскохозяйственных предприятий западных регионов Украины. Установлено, что агропроизводители в нынешний кризисный период столкнулись с рядом проблем, значительная часть которых остаётся нерешённой длительное время вследствие финансовых проблем. Внедрение новейших логистических концепций в небольших предприятиях замедляется ограниченным финансовым ресурсом и высокими затратами на фоне длительного периода окупаемости. Среди производителей аграрной продукции в западных регионах Украины наиболее развитую транспортную логистику имеют экспортно ориентированные агрохолдинги.

Элементы научной новизны. Охарактеризована транспортная логистика сельскохозяйственных предприятий западного региона страны. Получена типичная характеристика транспортно-логистических процессов в животноводстве и растениеводстве исследуемого региона. Предложено внедрение «экологических» мероприятий, которые будут иметь позитивный эффект в сфере транспортной логистики сельскохозяйственных предприятий исследуемого региона.

Практическая значимость. Одной из специфических особенностей сельскохозяйственного производства является потребность в привлечении разного вида транспортных средств. Установлено, что расстояния внутрхозяйственных перевозок прямо пропорционально зависят от площадей сельскохозяйственных угодий хозяйства. Содержать автомобильный парк, обслуживающий сельскохозяйственное производство на протяжении длительного периода, мелким товаропроизводителям не выгодно. В исследовании сформулированы основные задания транспортной логистики. Табл.: 4. Илл.: 1. Библиогр.: 16.

Ключевые слова: логистика; транспортная логистика; сельское хозяйство западного региона Украины; транспортные издержки; транспортно-логистическое развитие; обслуживающие кооперативы; «зелёная» транспортная логистика.

Спасский Габриэль Васильевич - доктор экономических наук, ведущий научный сотрудник отдела инвестиционного и материально-технического обеспечения, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Обороны, 10)

E-mail: gszpasszky@kmf.uz.ua

Стаття надійшла до редакції 19.09.2018 р.

Фахове рецензування: 04.10.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Спаский Г. В. Развитие транспортной логистики на предприятиях сельского хозяйства западных регионов Украины. *Економіка АПК*. 2018. № 11. С. 65 — 74.

УДК 330.341.46(1-22)

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201811075>

М.П. ТАЛАВИРЯ, доктор економічних наук, професор
А.О. ГОРАЙ, аспірант*

Розвиток сільських територій в умовах децентралізації

Мета статті - теоретично й науково обґрунтувати методичні засади та розробити науково-практичні рекомендації щодо розвитку сільських територій в умовах децентралізації.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано такі методи: системний - для уточнення категоріального апарату; економіко-математичний і статистичний - при роботі з інформацією та аналітичними матеріалами; монографічний - у процесі аналізу стану розвитку сільських територій; логічний - для визначення позитивних соціальних та економічних ефектів, з метою узагальнення результатів і формування висновків.

Результати дослідження. У процесі дослідження встановлено, що для успішного розвитку сільських територій мають бути прийняті й реалізовані регіональні та місцеві програми їхнього соціально-економічного розвитку, направлені насамперед на підвищення зайнятості і доходів сільського населення, розвиток місцевого самоврядування, стимулювання несільськогосподарського бізнесу в сільській місцевості. З'ясовано, що соціально-економічний розвиток та життєстійкість сільських поселень здебільшого залежать від територіальної їх близькості до економічних та адміністративних центрів (незаперечні переваги приміських поселень). Доведено пріоритетне значення визначення можливих сценаріїв соціального розвитку сільських поселень України різної людності в умовах децентралізації чинної системи управління.

Елементи наукової новизни. Обґрунтовано та запропоновано науково-практичні рекомендації щодо сталого розвитку сільських територій в умовах децентралізації.

Практична значущість. Поряд із позитивними змінами за процесу децентралізації виокремлено і значущі проблеми, притаманні сучасному селу. Звідси результати дослідження можуть стати передумовою для вирішення питань, пов'язаних із сталим розвитком сільських територій. Табл.: 1. Бібліогр.: 12.

Ключові слова: сільські території; сталий розвиток; децентралізація; сільські бюджети; адміністративна реформа; територіальні громади; надходження; видатки.

Талавирия Микола Петрович - доктор економічних наук, професор, директор Науково-дослідного інституту економіки і менеджменту, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, вул. Героїв оборони 15)

E-mail: talaniuk@ukr.net

Горай Анастасія Олегівна - аспірант кафедри економічної теорії, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, вул. Героїв оборони 15)

E-mail: anastasiia_gorai@ukr.net

Постановка проблеми. Прагнення України до інтеграції у європейське співтовариство потребує розробки заходів і механізмів сталого розвитку українського села та швидкого прийняття рішень у цій сфері розвитку людського потенціалу країни. Низький рівень життя сільського населення зумовлює вплив найбільш активної та працездатної його частини до міст, активізує зовнішню трудову міграцію, що посилює занепад сільських територій. Без подолання негативних тенденцій у розвитку сільських територій, на яких проживає майже третина населення

України, неможливо бути успішними та ефективно конкурувати з іншими країнами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціально-економічний розвиток сільських територій, процеси, що відбуваються під час децентралізації на селі, проблеми, що потребують вирішення - усе це досліджувалося і висвітлено у працях відомих учених і спеціалістів, серед яких: О.Л. Попова [10], М.Й. Малік [9], С.В. Майстро [8], М.П. Талавирия [12], С.М. Кваша [7], П.Т. Саблук [11].

Разом із тим детальний аналіз теперішньої ситуації та визначення можливих сценаріїв соціального розвитку сільських поселень може стати передумовою для вирішен-

* Науковий керівник - М.П. Талавирия, доктор економічних наук, професор.

© М.П. Талавирия, А.О. Горай, 2018

ня нагальних питань розвитку сільських територій в умовах децентралізації.

Мета статті - теоретично й науково обґрунтувати методичні засади та розробити науково-практичні рекомендації щодо розвитку сільських територій в умовах децентралізації.

Виклад основних результатів дослідження. Сільські території відіграють важливу роль у процесі функціонування будь-якої держави. У середньому у світі на сільські території припадає 75% загальної площі, де проживає 51% усього населення планети. На сьогодні за наявними даними на цих територіях виробляється 32% світового ВВП.

Децентралізація - це процес перерозподілу або диспергування функцій, повноважень, людей або речей від центрального управління [4].

Держава стимулює прискорення реформи консультативно й фінансово. Створюють центри розвитку місцевого самоврядування, тільки субвенцій на розвиток інфраструктури громад у 2017 р. було виділено 1 млрд гривень.

Зазначені кошти були спрямовані на оновлення та будівництво доріг, шкіл, дитячих садків, закладів охорони здоров'я, центрів надання адміністративних послуг, на освітлення вулиць, придбання спеціалізованої техніки для комунальних потреб тощо. При цьому пріоритетність витрат тепер визначає сама громада.

Тобто нині добровільно об'єднані територіальні громади мають усі можливості й ресурси для повноцінного функціонування та розвитку. Вони беруть на себе цілковиту відповідальність за всі сфери життя на власних територіях. Саме це слугує показником успішної та доцільної діяльності об'єднаних територіальних громад (ОТГ).

Для успішного розвитку сільських територій необхідний комплексний підхід до вирішення проблем та добросовісне виконання зобов'язань. Завдяки цьому підвищується ефективність використання бюджетних коштів, що є прямим і правильним шляхом до стабілізації соціально-економічної ситуації в країні.

Надходження власних доходів у 665 ОТГ за січень-травень 2018 р. порівняно з відповідним періодом 2017 р., млн грн

Платежі до державного бюджету	665 ОТГ, усього				Із них:							
					366 ОТГ, що об'єдналися у 2015 та 2016 рр.				299 ОТГ, що об'єдналися у 2017 р.			
	Надходження		Відхилення		Надходження		Відхилення		Надходження		Відхилення	
	2017 р.	2018 р.	+/-	%	2017 р.	2018 р.	+/-	%	2017 р.	2018 р.	+/-	%
Усього	4509,2	7431,4	2922,2	164,8	3238,4	3980,9	842,5	122,9	1270,8	3450,5	2179,8	271,5
Із них:												
податок на доходи фізичних осіб	1776,6	4149,8	2373,2	233,6	1776,6	2260	483,4	127,2	-	1889,8	-	-
акцизний податок	613,7	591,5	-22,2	96,4	320,4	308,9	-11,5	96,4	129,3	282,6	-10,7	96,3
податок на землю	941,5	1030,8	89,2	109,5	491,5	548,2	56,7	111,5	450,1	482,6	32,5	107,2
єдиний податок	934,4	1222,9	288,5	130,9	501,7	648,5	146,8	129,2	432,7	574,4	141,7	132,8
податок на нерухоме майно	82	136	54	165,8	44,9	70,7	25,8	157,5	37,1	65,3	28,2	175,9

Джерело: [6].

За наведеними табличними даними, до бюджету надходження у 2018 р. зросли за всіма платежами, крім акцизного податку. Зменшення надходжень за цим податком зумовлено відсутністю зарахувань до місце-

вих бюджетів акцизного податку з палива у січні та лютому 2018 р.

Принципово нові можливості для реалізації потенціалу сільських територій постали за фінансової децентралізації, розпочатої в країні з прийняттям відповідних змін до По-

даткового і Бюджетного кодексів України. Це дало змогу не лише зміцнити місцеві бюджети на основі формування стабільних джерел його доходів і збільшити власні ресурси громад, а й значною мірою активізувати видатки розвитку, насамперед на інфраструктурні потреби. Проте такі зміни не виключають імовірності виникнення нових фінансових розривів через невідповідність потреб і реальних фінансових можливостей територіальних громад щодо наповнення місцевого бюджету [2].

Протягом 2014-2016 рр. в Україні створено інституційне підґрунтя для децентралізаційних змін, розроблено необхідні законодавчі та нормативно-правові документи щодо практичної реалізації реформ, спрямованих на бюджетну децентралізацію, передавання повноважень від виконавчої влади до місцевого самоврядування з метою підвищення його фінансової та функціональної спроможності вирішувати на місцях завдання забезпечення життєдіяльності сільських територіальних громад. На цій основі врешті-решт будуть урегульовані питання власності громад на комунальне майно і землю, посиляться їхній вплив на місцевий розвиток, використання місцевих природних ресурсів з огляду на власні інтереси громад. По суті це шлях до проектування соціально-економічного розвитку окремих сільських територій у цілому [9].

Проблеми, які виникли у вітчизняному сільському господарстві, не могли не позначитися на розвитку сільських територій. Продовжує знижуватися зайнятість сільського населення, внаслідок чого значна частка найбільш працездатних і кваліфікованих жителів села працюють лише на своїх ділянках, ведуть власне виробництво чи виїжджають на заробітки до великих міст або за кордон. Враховуючи вкрай низький рівень доходів сільського населення, це призводить до зростання бідності на селі; напруженості й погіршення демографічної ситуації; нестачу якісної і кваліфікованої робочої сили; згортання соціальної інфраструктури і, як наслідок, до відчутного зниження рівня життя у сільських поселеннях.

Як зазначає М.Й. Малік, у центрі проблеми виходу села з кризи повинна бути «людина села» з усіма її проблемами. Розвиток сільських територій має розпочинатися з розроблення програми розвитку окремого населеного пункту з урахуванням природних

особливостей цієї території. Найважливішим аспектом залишається підвищення життєвих стандартів, що включають не лише підвищення рівня доходів на селі, а й відновлення соціальної інфраструктури із поліпшенням культурних та оздоровчих послуг [9].

При цьому П.Т. Саблук і В.В. Юрчишин планування розвитку сільських територій нерозривно пов'язують із перспективами розвитку сільського господарства як складової агропродовольчого сектору економіки. Хоча сільське господарство нині є головним рушійним фактором виробничих потужностей на селі, проте село може використовувати й інші ресурси. У такому разі важливо забезпечити умови функціонування різнопланових сільських територіальних утворень. Тобто забезпечення ефективного самоуправління кожною з територій є одним із головних завдань [11].

Як одну з переваг децентралізації для розвитку сільських територій слід вказати можливість прийняття рішення про суспільні витрати на місцевому рівні, що відповідає власне потребам населення. Тому такі витрати більшою мірою деталізовані і стосуються практично кожного члена громади, аніж прийняті на центральному рівні рішення. Також важливо, що при цьому селяни платять за послуги, в яких вони зацікавлені, особливо коли залучалися до процесу прийняття відповідних рішень з таких питань. У багатьох країнах мотиваційним чинником децентралізації слугують перспективи місцевого розвитку. Це повною мірою стосується й України. Нині для успішного розвитку децентралізація вкрай важлива, адже це забезпечує ефективне управління органів місцевого самоврядування. Так, місцеве самоврядування має можливість усувати інституційні та юридичні перешкоди, заохочувати інноваційні форми вирішення місцевих проблем. Заходи з розвитку за участю громадян дозволяють планувати діяльність відповідно до специфічних потреб місцевого населення [1].

Як показує світовий досвід, більшість громадян бажають і готові робити свій внесок у місцеві проекти розвитку, коли вони можуть брати участь у прийнятті рішень і відчують, що запропонований проект покращує конкретні умови проживання. Дозволяючи місцевим громадам визначати, як потрібно планувати ту чи іншу програму розвитку, органи місцевого самоврядування

цим самим об'єднують громаду, зобов'язують до відповідальності за проект. Органи місцевого самоврядування здатні забезпечити сталий розвиток сільської території через безпосереднє залучення громадян до реалізації проектів. Зацікавлені сторони, що є «власниками» проекту, візьмуть на себе відповідальність за утримання проекту. Можливість брати участь у плануванні проектів розвитку на ранніх стадіях, у свою чергу, заохочує місцеве населення належним чином контролювати та захищати результати проектів.

Висновки. В умовах процесу децентралізації влади в Україні виникають нові можливості розвитку сільських територій. Перспективи місцевого розвитку, відтворення соціальної сфери, боротьба з бідністю, підвищення рівня життя сільського населення, відновлення закладів культури, охорони здоров'я тощо виступають основним моти-

ваційним чинником децентралізації для територіальних громад. В умовах децентралізації влади органи місцевого самоврядування мають потенціал функціонувати ефектніше, ніж центральні органи.

Територіальні громади можуть регулювати процес нагромадження коштів, надання відповідних послуг, базуючись на коротко- і довгостроковому плануванні. Розширення повноважень органів місцевого самоврядування різних рівнів має здійснюватися так, щоб, з одного боку, максимально наблизити процес прийняття рішення до громадян, а з іншого, щоб органи влади володіли організаційними, матеріальними та фінансовими ресурсами для забезпечення достатнього рівня життя на сільських територіях, необхідного обсягу та якості послуг, які надаються населенню відповідно до загальнодержавних соціальних стандартів.

Список бібліографічних посилань

1. Brown, L. R. (2011). *World on the Edge*. Earth Policy Institute. Norton. ISBN987-0-393-08029-2.
2. Dasgupta, P. (2007). The idea of sustainable development. *Sustainability Science* 2 (1): 5-11.
3. Endress, L.; Roumasset, J.; Zhou, T. (2005). Sustainable Growth with Environmental Spillovers. *Journal of Economic Behavior and Organization* 58 (4): 527-547.
4. The Free Dictionary. Definition of decentralization. URL : <http://www.thefreedictionary.com/decentralization>.
5. World Commission on Environment and Development. Our Common Future, Chapter 2: Towards Sustainable Development. *Un-documents.net*. Retrieved 2011-09-28.
6. Децентралізація дає можливості. URL : <https://decentralization.gov.ua>.
7. Кваша С. М. Стан та тенденції розвитку сільського господарства країн-членів Європейського Союзу. Київ : ННЦ ІАЕ, 2013. С. 40.
8. Майстро С. В. Сутність та напрями державного регулювання аграрного ринку в зарубіжних країнах. URL : www.academy.gov.ua.
9. Малік М. Й. До питання сталого розвитку сільських територій. *Економіка АПК*. 2008. № 5. С. 51-58.
10. Попова О. Л. Основи гармонізації аграрного і сільського розвитку в сучасній аграрній політиці. *Економіка України*. 2014. № 2. С. 32-43.
11. Саблук П. Т. Розвиток сільських територій - запорука відродження аграрної України. *Вісник аграрної науки*. 2006. № 5. С. 21-23.
12. Талавиря М. П. Організаційно-економічний механізм державної підтримки розвитку сільських територій : монографія. Київ : Вид-во НАУ, 2008. 384 с.

References

1. Brown, L.R. (2011). *World on the edge*. Norton: Earth Policy Institute [In English].
2. Dasgupta, P. (2007). The idea of sustainable development. *Sustainability Science*, 2 (1), pp. 5-11 [In English].
3. Endress, L., Roumasset, J., & Zhou, T. (2005). Sustainable growth with environmental spillovers. *Journal of Economic Behaviour and Organization*, 58 (4), pp. 527-547 [In English].
4. Definition of decentralization. *The Free Dictionary*. Retrieved from: <http://www.thefreedictionary.com/decentralization> [In English].
5. Our common future. Vol. 2: Towards sustainable development. (n.d.). *World Commission on Environment and Development*. Retrieved from: <http://un-documents.net> [In English].
6. Detsentralizatsiia daie mozhyvosti [Decentralization provides opportunities]. (n.d.). Retrieved from: <https://decentralization.gov.ua> [In Ukrainian].
7. Kvasha, S.M. (2013). *Stan ta tendentsii rozvytku silskoho hospodarstva krain-chleniv Yevropeiskoho Soiuzu* [State and trends of agricultural development in the member states of the European Union]. Kyiv: NNTs IAE [In Ukrainian].
8. Master, S.V. (n.d.). *Sutnist ta napriamy derzhavnoho rehulivuvannya ahrarnoho rynku v zarubiznykh krainakh* [Essence and directions of state regulation of agrarian market in foreign countries]. Retrieved from: <https://www.academy.gov.ua> [In Ukrainian].
9. Malik, M.Y. (2008). Do pytannia staloho rozvytku silskykh terytorii [On sustainable development of rural territories]. *Ekonomika APK*, 5, pp. 51-58 [In Ukrainian].
10. Popova, O.L. (2014). *Osnovy harmonizatsii ahrarnoho i silskoho rozvytku v suchasniy ahrarniy politytsi* [Fundamentals of harmonization of agrarian and rural development in modern agricultural policy]. *Ekonomika Ukrainy*, 2, pp. 32-43 [In Ukrainian].
11. Sabluk, P.T. (2006). *Rozvytok silskykh terytorii - zaporka vidrodzhennia ahrarnoi Ukrainy* [Development of rural areas is a key to revival of agrarian Ukraine]. *Visnyk ahrarnoi nauky*, 5, pp. 21-23 [In Ukrainian].
12. Talaviria, M.P. (2008). *Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm derzhavnoi pidtrymky rozvytku silskykh terytorii : monohrafiia* [Organizational and economic mechanism of state support to rural development: monograph]. Kyiv: Vyd-vo NAU [In Ukrainian].

The purpose of the article is to theoretically and scientifically justify methodical principles and work out recommendations for rural development in conditions of decentralization.

Research methods. During the research process the following scientific methods have been used: system method for specification of categorical apparatus; economic, mathematical and statistical while working with statistical information and outputting analytical expressions; monographic while studying best practices and advanced technologies; logical for determining positive social and economic effects, in order to summarize the results and form the conclusions.

Research results. For rural development in Ukraine should be adopted and implemented special regional and local programs for social and economic development of rural areas, primarily aimed at increasing employment and income of rural population, the development of local self-government, and encouragement of non-agricultural business. Unfortunately, in Ukraine, social and economic development and resilience of rural settlements are largely dependent on their territorial proximity to economic and administrative centres (suburban settlements have undeniable advantages). In this regard, definition of possible scenarios of social development of rural settlements with different population level in Ukraine in terms of decentralization of the current management system has become a priority.

Elements of scientific novelty. It has been sustained practical, theoretical, and methodological recommendations for concerning sustainable development of rural territories.

Practical significance. The research results are an important prerequisite for addressing the issues of sustainable rural development. Tabl.: 1. Refs.: 12.

Keywords: rural areas; sustainable development; decentralization; rural budgets; administrative reform; territorial communities; revenues; expenditures.

Talavyria Mykola Petrovych - doctor of economic sciences, professor, director of the research institute of economics and management, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (15, Heroiv Oborony st., Kyiv)
E-mail: talanic@ukr.net

Horai Anastasiia Olehivna - post-graduate student of the department of economic theory, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (15, Heroiv Oborony st., Kyiv)
E-mail: anastasiia_gorai@ukr.net

Талавірія Н.П., Горай А.О. Развитие сельских территорий в условиях децентрализации

Цель статьи – теоретически и научно обосновать методические основы и разработать научно-практические рекомендации по развитию сельских территорий в условиях децентрализации.

Методика исследования. В процессе исследования использованы следующие методы: системный – для уточнения категориального аппарата; экономико-математический и статистический – при работе с информацией и аналитическими материалами; монографический – в процессе анализа состояния развития сельских территорий; логический – для определения позитивных социальных и экономических эффектов, с целью обобщения результатов и формирования выводов.

Результаты исследования. В процессе исследования установлено, что для успешного развития сельских территорий должны быть приняты и реализованы региональные и местные программы их социально-экономического развития, направленные прежде всего на повышение занятости и доходов сельского населения, развитие местного самоуправления, стимулирования несельскохозяйственного бизнеса в сельской местности. Выяснено, что социально-экономическое развитие и жизнестойкость сельских поселений во многом зависят от территориальной близости к экономическим и административным центрам (неоспоримые преимущества пригородных поселений). Доказано приоритетное значение определения возможных сценариев социального развития сельских поселений Украины различной населенности в условиях децентрализации действующей системы управления.

Элементы научной новизны. Обоснованы и предложены научно-практические рекомендации по устойчивому развитию сельских территорий в условиях децентрализации.

Практическая значимость. Наряду с позитивными изменениями в процессе децентрализации выделены и значимые проблемы, присущие современному селу. Отсюда результаты исследования могут стать предпосылкой для решения вопросов, связанных с устойчивым развитием сельских территорий. Tabl.: 1. Библиогр.: 12.

Ключевые слова: сельские территории; устойчивое развитие; децентрализация; сельские бюджеты; административная реформа; территориальные общины; поступления, расходы.

Талавірія Николай Петрович - доктор экономических наук, профессор, директор Научно-исследовательского института экономики и менеджмента, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (г. Киев, ул. Героев обороны 15)
E-mail: talanic@ukr.net

Горай Анастасия Олеговна - аспирант кафедры экономической теории, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (г. Киев, ул. Героев обороны 15)
E-mail: anastasiia_gorai@ukr.net

Стаття надійшла до редакції 19.09.2018 р.

Фахове рецензування: 15.11.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Талавірія М. П., Горай А. О. Розвиток сільських територій в умовах децентралізації. *Економіка АПК*. 2018. № 11. С. 75 – 79.

*

Територіальний дисбаланс у житті сільського жіноцтва

Мета статті - дослідити соціальне середовище людей, які проживають у сільській місцевості, в порівняльній характеристиці з життям міського населення: визначення соціального дисбалансу між містом і селом в основних та необхідних напрямках їх життєвого і культурного рівня.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано основоположні методи напрацювання вітчизняних вчених-економістів з питань соціально-економічного розвитку сільських територій та вивченні питань, що характеризують забезпечення необхідних умов життя сільського населення. Визначення чинників, які впливають на характер відтворення життєвого і трудового потенціалів жителів села з метою подолання відмінностей, що відображають дисбаланс між містом і селом.

Результати дослідження. Висвітлено особливості відтворення життєвого і трудового потенціалів сільського населення, які постійно знаходяться в площині соціального дисбалансу між містом і селом. Мешканці села особливо відчують таку різницю у сфері охорони здоров'я, у рівнях їх освіти, забезпеченні різними житлово-комунальними послугами. Відсутні належні умови у транспортному і культурно-побутовому обслуговуванні сільських людей, що помітно відбивається на їх життєвому рівні.

На сьогодні сільська сім'я потребує захисту з боку суспільства і держави, а жінка-селянка не відчуває себе як повноцінна особистість, як рівноправний член демократичного суспільства. Нинішня статистика наводить цифри, що свідчать про існування великого розриву в забезпеченні необхідними умовами життя між сільським і міським населенням. Адже мрія кожної селянки - бачити свою місцевість відроджену в рамках життя міських людей, в реалізації створення достойного рівня життя свого народу.

Елементи наукової новизни. У вирішенні вказаної проблеми важливого значення набуває забезпечення всіх соціальних програм і завдань щодо покращення життєвих умов людей села: поліпшення системи охорони здоров'я, транспортного сполучення та ремонту автомобільних доріг у сільській місцевості, забезпечення сільських територій об'єктами соціальної інфраструктури. Всі ці елементи знаходяться в площині подолання тих кризових тенденцій, які впливають на життєвий рівень сільського жіноцтва.

Практична значущість. Обґрунтовано реальну характеристику відтворення життєвого і трудового потенціалів сільського населення, що характеризують дисбаланс між містом і селом. Цей напрям повинен стати основним і вирішальним, у ньому головне і невідкладне завдання відродження українського села. Насамперед це стосується завдань щодо послуг охорони здоров'я, рівнів освіти, забезпечення різними житлово-комунальними послугами, у транспортному і культурному обслуговуванні, щоб сільська жінка почувала себе повноцінною порівняно з життям жінок у місті, а тим самим, захищеною з боку держави. Табл.: 3. Бібліогр.: 16.

Ключові слова: дисбаланс; соціальне розшарування; соціальна несправедливість; сільське жіноцтво; міська і сільська жителька; регіональні особливості життя; демографічна ситуація; рівень життя.

Саблук Ганна Іванівна - старший науковий співробітник відділу соціально-економічного розвитку сільських територій, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)
E-mail: alexey@iae.kiev.ua

Постановка проблеми. Незалежно від того, в якому соціально-політичному устрої знаходиться суспільство, яких змін зазнають політичні формації, життя селянства завжди в полі зору його країни. Адже сільське господарство - це основна і необхідна сфера, яка забезпечує продовольчу безпеку, і селяни є творцями робочої сили, що працює на землі.

Доля українського селянства випробовувалася різними життєвими негараздами, внаслідок яких селяни пройшли через революції та війни, голодомори та природні катаклізми, різні реформи і т.ін. У зв'язку з цим одним з основних напрямів збереження

і примноження життєвого і трудового потенціалу населення села виступає жіночий аспект. Тому регіональні особливості відтворення цих потенціалів нині є вирішальним напрямом у поліпшенні якості життя селян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати наукових досліджень в розвитку соціально-економічного базису нашої країни з метою забезпечення достойного рівня життя селянства шляхом подолання соціального дисбалансу між містом і селом відображено в працях таких вчених-науковців: Г. Купалової [6], Л.І. Михайлової [7], О.П. Славкової [11], Л. Чуйко [15], К. Якуби [16] та ін.

Мета статті - дослідити соціальне середовище людей, які проживають у сільській

місцевості, в порівняльній характеристиці з життям міського населення: визначення соціального дисбалансу між містом і селом в основних та необхідних напрямках їх життєвого і культурного рівня.

Виклад основних результатів дослідження. В умовах соціального розшарування між містом і селом загострення відбувається у тій соціальній несправедливості, яку відчують жителі села, а саме зниження життєвого рівня селян та постійна криза демографічної ситуації, які проявляються в соціально-економічній сфері. Як наслідок, жіноцтво села знаходиться постійно в трудовому і соціальному перенавантаженні та матеріальних нестатках. Вони пригнічені тими соціально-економічними умовами життя, що склалися, віддають себе в повній мірі та силі власному приватному сектору, де працюють за будь-яких умов, аби мати зі свого господарства необхідний прибуток і матеріально утримувати свою сім'ю.

Соціальне становище сільської жінки свідчить про неписані закони щодо її життя. І тут, насамперед, велику роль відіграє гендерний фактор, який розширює можливості пізнання нових невивчених явищ, які, як часто буває, приховані від сторонніх людських очей, а тим більше, мало досліджувалися наукою. У сільській місцевості вони мають місце, відомі та найбільш поширені й потребують конкретного вивчення.

Регіональні особливості відтворення життєвого і трудового потенціалів сільського населення знаходяться в площині соціального дисбалансу між містом і селом. Цей напрям має бути основним і вирішальним у відродженні українського села. Адже у цьому зв'язку соціальний дисбаланс реєструє себе практично в усіх сферах життєдіяльності сільського і міського населення. Таку відсутність послуг відчуває сільське жіноцтво насамперед у сфері охорони здоров'я, освіти, житлово-комунальних послугах. Також відчувається ця різниця в транспортному і культурному обслуговуванні, що помітно відбивається на життєвому рівні сільських людей взагалі [2].

На сьогодні, без створення належних умов для демографічних процесів, для формування і захисту сім'ї в сільській місцевості не буде відродженням село. Не може мати жінка-селянка повноцінного життя без участі у суспільному виробництві, без віддачі своїх сил і таланту суспільству.

У сільському господарстві земля у широкому просторі буття сільських людей є основним засобом виробництва, а тому селяни споконвіку піклуються про неї. У цьому контексті значна частка важкої праці належить селянину, а саме жінці. Тому нині потрібно приділити особливу увагу визначенню вартості землі, як визначальному фактору виробництва та формуванню ринкової економіки [4]. Завдяки людині як особистості, де складовою суспільства є сільське жіноцтво, її робочій силі, таланту, природному дару і розвивається економіка держави, були би тільки створені для цього необхідні сприятливі умови. Про це свідчить досвід діяльності Всеукраїнської громадської організації «Рада жінок-фермерів України», яка побудована за територіальним принципом, що показує високий творчий потенціал жінки-селянки, спрямований на формування ринкових трансформацій на селі.

Підтвердженням соціального розриву (дисбалансу) між містом і селом може бути порівняльна характеристика за рівнем доходів міських та сільських домогосподарств. Якщо 52,5% міських домогосподарств із своїх доходів протягом 2017 року не мали заощаджень, то в сільській місцевості їх 45,6%, крім того постійно відмовляли собі у найнеобхіднішому, крім харчування - 37,5 і 39,3%, і не могли забезпечити навіть достатнього харчування 3,8% міських і 5,9 сільських домогосподарств [9, с. 11].

Водночас для жінки, яка проживає в селі, складовою суспільно необхідної діяльності є її праця в особистому підсобному господарстві. Але ж при цьому сільська жінка не користується всіма побутовими благами, які має міська сім'я. Тому вся проблема повною мірою залежить від рівня розвитку соціальної сфери того населеного пункту, де вона мешкає.

Нині особисте селянське господарство базується на низькопродуктивній праці сільських людей, в основному на праці жінок. У селі переважно проживають жінки віком старше 50 років (42%). Тому виробництво сільськогосподарської продукції в цих умовах виступає єдиним важливим джерелом виживання сільського жіноцтва і залежить від рівня механізації та автоматизації виробництва в домашньому господарюванні. Аналіз показує, що сьогодні така механізація в господарстві майже відсутня, і основна частка роботи з ведення домашніх справ ля-

гає на жіночі плечі, при цьому лише 28% жінок користуються засобами механізації. AgroPortal за даними Українського Проекту Бізнес-Розвитку з цього приводу наводить наступне демографічне обстеження жінок, що проживають у селі: 68% - живуть у селі, бо тут народилися; 14 - переїхали після заміжжя; 16% - народилися в місті, але переїхали жити в село.

Зрозуміло, що вміння ефективно господарювати людина набуває як у процесі навчання чи професійної підготовки, так і виховання в сім'ї, де почуття господаря укоренилося з діда-прадіда. Ця соціально справедлива істина підтверджується життям упорядкованих багатьох поколінь. Важливе значення має менталітет української жінки-селянки, якій передавалися досвід, знання і навички поважати людську працю на землі. У

звичаях і образах на селі - багата культура українського народу, цілі зрізи його духовного життя. Охайні двори, земельні ділянки, садиби - все це копітка робота сільської жінки.

Вагомим свідченням дисбалансу між життям людей в селі і в місті є характеристика стану їхнього здоров'я. Люди села обмежені можливостями доступу до медичних закладів у зв'язку з територіальним фактором. Так, кількість осіб, які повідомили, що хворіли за останні 12 місяців у 2016 р. у міських поселеннях - 21063,4, тоді як у сільській місцевості - 9685,3, відповідно у 2017 р. - 21046,3 і 10191,8 [10]. Проте селяни хворіють не менше міських жителів, адже вони фізично більше навантажені, при цьому не маючи можливості здійснити своєчасне обстеження та лікування (табл. 1).

1. Самооцінка стану здоров'я сільського і міського населення у 2017 р.*

Показник	Сільська місцевість	Міські поселення
Кількість населення - усього, тис. осіб	13098,1	25599,8
Кількість осіб, які повідомили, що мають хронічні (6 міс. і більше) захворювання або проблеми зі здоров'ям - усього, тис. осіб	5122,0	9523,8
У тому числі мають хронічні захворювання або проблеми зі здоров'ям, %:		
гіпертонія	47,7	42,9
серцеві захворювання	26,1	25,8
артроз, артрит	15,0	14,2
злоякісні пухлини	1,8	2,0
мігрень або частий головний біль	8,2	7,5
інші захворювання	19,0	18,6
Кількість осіб, які повідомили, що зверталися за медичною допомогою протягом останніх 12 міс. - усього, тис. осіб	9536,4	21210,0

* Наведена інформація щодо населення, яке проживає в неінституційних (приватних) домогосподарствах. Без урахування населення, яке проживає на тимчасово окупованій території АР Криму, м. Севастополя та тимчасово окупованій території у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: [10, с. 16].

Особливо потерпає жінка-селянка через невиконання нею дітородної функції. Погіршується репродуктивне здоров'я жінки, а звідси - зміна її поглядів щодо бажаної кількості дітей у сім'ї. Простежується стабільна тенденція до різного роду ускладнень зі здоров'ям жінок взагалі, а особливо вагітних. Сільська місцевість, на відміну від міста, майже зовсім не має тих умов, які повинні бути для народження дітей в соціальному суспільстві [16].

Сьогодні рівень загального коефіцієнта природного приросту (скорочення) населення у сільській місцевості (-6,8) удвічі перевищує рівень природного скорочення населення у міських поселеннях (-3,2), а це в основному залежить від забезпечення медичними закладами, медичного обслуговування і соціального перенавантаження сільської жінки [8].

Про діючий стан мережі закладів охорони здоров'я свідчать дані табл. 2.

2. Мережа лікувально-профілактичних закладів, розташованих у сільській місцевості на кінець року, од.

Показник	2000 р.	2005 р.	2010 р.	2015 р.	2017 р.	2017 р. до 2000 р., %
Кількість лікарняних закладів	1007	707	543	74	52	5,2
У них ліжок	20275	14136	12277	3128	2734	13,5
Із загальної кількості лікарняних закладів:						
центральні районні лікарні	6	6	6	9	10	166,7
районні лікарні	25	30	28	14	13	52,0
дільничні лікарні	943	658	497	49	26	2,8
диспансери	12	3	3	1	-	-
спеціалізовані лікарні	17	9	8	-	-	-
інші заклади	4 1	1	1	1	3	75,0
Кількість самостійних лікарських амбулаторій та поліклінік	2321	3056	3440	525	474	20,4
Кількість фельдшерсько-акушерських пунктів	16113	15459	14934	13205	13005	80,7

Джерело: [5, с. 20].

В українському селі має місце кризова демографічна ситуація. Значна смертність сільського населення і не менший рівень забруднення території України досить високими темпами призводять до зниження життєвого рівня та скорочення тривалості віку людей. Звичайно, що тут головними причинами є насамперед чинники економічного, соціологічного та демографічного характеру, що властиві і для міських жителів. Однак сьогодні серед сільського населення смертність суттєво вища, ніж серед міського - відповідно 17,6 померлих на 1000 наявного населення проти 13,2. Хоча варто зауважити, що при цьому рівень смертності чоловіків перевищує рівень смертності жінок: 15,5 проти 14,0 на 1000 осіб відповідної статі. Пояснюється це поширеними у чоловіків хворобами органів дихання, травлення, нервової системи, розладами психіки та поведінки. До того ж, залишаючись без па-

ри, жінка в селі вимушена доживати у важких несприятливих умовах, що склалися.

До означеного слід віднести кризову ситуацію з місцями прикладання праці. Сільська молодь, яка одержує освіту у вищих навчальних закладах, не бажає повертатися у село, бо там немає роботи, і саме цим втрачає інтерес до сільського помешкання. Вихідці з села наповнюють міста, село пустеніє. Кожний його житель нині в пошуках належного робочого місця і, як правило, залишає своє помешкання та опиняється як не в місті, то у закордонній місцевості, а його сільське обійстя заростає бур'янами. Зростання міграції, депопуляція населення - нині основні закономірності якості людського життя на селі.

Значні відмінності в соціальному аспекті рівня життя населення міста і села складає дисбаланс в обладнанні житлового фонду, благоустрої та забезпеченні необхідними послугами (табл. 3).

3. Обладнання житла домогосподарств у 2018 р.

(на початок року)

Показник	Усі домогосподарства	У тому числі	
		міські поселення	сільські поселення
Кількість домогосподарств, тис. од.	14934,9	10061,3	4873,6
Розподіл домогосподарств, %, за наявністю в їхньому житлі:			
центрального опалення	37,4	55,1	1,0
водопроводу	80,9	94,2	53,6
каналізації	79,4	93,9	52,6

гарячого водопостачання	40,0	52,1	15,2
центрального газопостачання	77,8	85,1	62,7
балонного газу	11,7	3,7	28,3
сміттєпроводу	13,1	19,4	0,0

Джерело: Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2018 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств). Стат. зб. Київ : Державна служба статистики України, 2018. С. 39.

Безумовно, що завжди для жінки важливе значення має забезпеченість житлом. Так, сільський житловий фонд на початок 2018 року становив 385,4 млн м² загальної площі житла, або 39,1% загального житлового фонду України (показник міського житлового фонду - 599,4 млн м²). На початок 2018 року в сільській місцевості налічувалося 5819,9 тис. житлових будинків, 96% яких знаходиться у приватній власності.

У сільських індивідуальних будинках проживає 91,7% осіб, в окремих квартирах - 5,6%. Із загальної кількості житлових будинків 5,7% використовувалися тільки в сезон, тоді як 10,2% взагалі пустували. При цьому кількість таких будинків у малих селах поступово зростає [14]. Також слід вказати на високу фізичну зношеність житлового фонду. Останній капітальний ремонт проводився ще до 2000 р. і лише у 24,6% житлових будівель, у 2001 р. - 45,1%, а третина будинків взагалі не була охоплена. Найвища питома вага застарілого житла спостерігається в Сумській, Одеській, Вінницькій та Черкаській областях.

Для сільського мешканця, а тим більше для жінки, важливою проблемою є низький рівень забезпеченості централізованим водопостачанням. Користування водою з водопровідної мережі поки що становить 34% від загальної кількості сільських помешкань. Відсутність коштів на утримання та ремонт - ось головна причина соціального невдоволення селян, що призводить до погіршення стану довкілля [14].

Недостатній обсяг капіталовкладень стримує сільську газифікацію. Якщо по центральних вулицях села газова мережа прокладена, то розгалуження до споживачів немає, як і не може бути покращення умов життя газифікованим опаленням та приготуванням їжі. Тобто у селі відсутній той комплекс побутових потреб нового рівня, яким користуються жінки, що проживають у місті.

Стосовно підведення газу безпосередньо до осель сільських людей, то ця робота виконується за кошти самого населення. Вартість газифікації оселі залежить від відстані між будинком та центральною газовою тру-

бою. І хоча кількість газифікованих населених пунктів зростає щороку, проте споживання газу населенням сіл залишається незмінним (близько 18-20 млрд куб. на рік), що пояснюється енергоощадливістю споживачів.

Гостра проблема існує в забезпеченні ефективного функціонування системи обігу споживчих товарів через мережу закладів роздрібної та оптової торгівлі на селі. Сюди входять продуктові та промислові магазини, різні кіоски та павільйони, а також ресторанне господарство (їдальні, кафе, бари). Більше задоволення сільські люди мають від організації продовольчих та промислових ринків, де наявна роздрібна і оптова торгівля. Найбільша кількість магазинів на кінець 2017 року зосереджена в Київській (799 од.) та Вінницькій (622 од.) областях.

Низька забезпеченість сільської жінки необхідними елементами соціальної інфраструктури впливає на її соціальний настрій, адже не забезпечені потреби у придбанні одягу, побутової техніки, меблів тощо. Здебільшого вони досить обмежені, бо у своєму населеному пункті немає де придбати ці необхідні товари, а добиратися до найближчого міського населеного пункту - потрібний транспорт. Низький рівень життя якраз виявляється в неспроможності сільських людей задовольняти власні потреби і в побутовому обслуговуванні.

Основною складовою соціальної інфраструктури виступає транспортне сполучення, адже розвиток та обслуговування автомобільних доріг у сільській місцевості є вагомою частиною соціальних умов життя селян. Проте існуюча мережа сільських доріг знаходиться в незадовільному стані. Майже 30% внутрішньогосподарських автомобільних шляхів без твердого покриття і в період несприятливої погоди практично непридатні для використання. За статистичними даними, у 2016 р. майже 700 сіл знаходилися на відстані понад 10 км до дороги, а півтори тисячі сіл - на відстані від 3 до 5 км. Чи можна тут прирівняти життєвий рівень сільської жінки, яка мешкає в такому віддаленому селі, до сучасної міської жінки, яка корис-

тується різними видами міського транспорту? Звичайно, тут існує велика різниця у задоволенні тих життєвих проблем, яких, здається, нині не повинно бути.

Критичне становище в сільській місцевості склалося із культурним обслуговуванням селян. Адже культура поєднує в собі систему закладів, де людина може і фізично, і духовно відпочити: кіно, театри, музеї, бібліотеки, концертні зали та клуби. У 2016 р. 42,3% сільських населених пунктів клубів (будинків культури) не мали, і ситуація з цим не поліпшується. Серед наявних 40,2% потребували капітального ремонту. Найбільше таких у Харківській і Полтавській областях.

За всі часи існування село завжди було колыскою духовності української нації. А заклади культури в багатьох сільських населених пунктах є чи не єдиними осередками, що діють в потребах культурного дозвілля сільських трударів, виступаючи при цьому традиційними центрами з розвитку народної творчості і культурного збагачення особистості. На жаль, невідремонтовані старі будинки культури в основному не функціонують або не відповідають сучасним духовним запитам відвідувачів. Якість відповідних послуг у сільських клубних закладах, до яких можна завітати, їх функціональна здатність не можуть навіть порівнюватися з міськими. Існує проблема з фінансуванням, з неукомплектованістю цих закладів спеціалістами [1].

Зважаючи на практичну відсутність коштів у бюджетах місцевих рад, у сільській місцевості процес закриття об'єктів соціально-культурного призначення триває. Люди села живуть надією на майбутнє, на очікувану спроможність територіальних громад самим вирішувати: як функціонувати закладам культури на даний час, адже Законом України «Про культуру» від 14 грудня 2010 року передбачено формування базової мережі закладів культури. Потрібні спільні зусилля державних та недержавних структур для розв'язання проблем розвитку закладів культури на селі [1].

Список бібліографічних посилань

1. Бабенко Н. Проблеми та перспективи розвитку сільських закладів культури : Макарієв ІНФО, 2018.
2. Гендерний розвиток в Україні: Реалії та перспективи. 2003. URL : http://www.gender.org.ua/images/lib2/genderniy_rozvytok_v_ukraini.pdf.

Висновки. Подолання соціального дисбалансу між містом і селом в житті сільської жінки - велика надія на розвиток життєвих і трудових відносин на селі. Селяни, які живуть в сільській місцевості і не планують покидати свої рідні місця, не втрачають віри в завтрашній день. Можливо, це у далекому майбутньому, але кожна селянка прагне бачити свою сільську місцевість відродженою якнайшвидше. Це найважливіший пріоритет української нації, оскільки вимагає забезпечення всіх соціальних програм і соціальних завдань щодо покращення життєвих умов людей села.

Основними з них є:

- поліпшення умов трудової діяльності працівників аграрної сфери, розвитку малого і середнього бізнесу шляхом вдосконалення правової основи розвитку та функціонування сільських громад;

- розширення сучасного стану транспортного сполучення та шляхів, облаштування автомобільних доріг у сільській місцевості;

- поліпшення системи охорони здоров'я, реалізація системних заходів щодо здорового способу життя сільських жінок, зокрема і всіх селян; територіальна доступність селян до медичних закладів; розвиток мережі спецзакладів; кадрове забезпечення сільської медицини; рівень укомплектованості мережі аптек спеціальними ліками; забезпечення доступного медичного обслуговування молодих матерів;

- забезпечення сільських територій об'єктами соціальної інфраструктури: спорудження торгової мережі, водоканалів, розширення мережі освітянських та різних культурно-побутових закладів.

Враховуючи складне соціальне становище сільської жінки в Україні, вирішення окресленої проблеми знаходиться в площині насамперед державних інституцій щодо подолання кризових тенденцій на селі, які досить суттєво впливають на особливості формування як світогляду жінки-селянки, її ролі в сім'ї, так і суспільства загалом.

References

1. Babenko, N. (2018). *Problemy ta perspektyvy rozvytku silskykh zakladiv kultury* [Problems and prospects of development of rural cultural institutions]. Makariv INFO [In Ukrainian].
2. *Henderniy rozvytok v Ukraini: Realii ta perspektyvy* [Gender development in Ukraine: realities and prospects]. (2003). Retrieved from: http://www.gender.org.ua/images/lib2/genderniy_rozvytok_v_ukraini.pdf [In Ukrainian].

3. Дорадництво - шляхи розвитку в університетах XXI століття: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Київ : НУБіП України, 2016. 114 с.

4. Економічна теорія : навч. посіб. / за ред. В. О. Билика, П. Т. Саблука ; 4-е вид. перероб. та допов. Київ : ННЦ ІАЕ, 2004. 560 с.

5. Заклади охорони здоров'я та захворюваність населення України у 2017 році : стат. зб. Київ : Державна служба статистики України, 2018. 109 с.

6. Купалова Г. І. Ринок робочої сили в аграрному секторі економіки України (теоретичні та практичні проблеми). Київ : ІАЕ, 1995. 234 с.

7. Михайлова Л. І. Економічні основи формування людського капіталу в АПК. Суми: Довкілля, 2003. 326 с.

8. Населення України за 2016 рік. Демограф. щорічник. Київ : Державна служба статистики України, 2017. 134 с.

9. Самооцінка домогосподарствами України рівня своїх доходів : стат. зб. Київ : Державна служба статистики України, 2018. 78 с.

10. Самооцінка населенням стану здоров'я та рівня доступності окремих видів медичної допомоги у 2017 році : стат. зб. Київ : Державна служба статистики України, 2018. 148 с.

11. Славкова О. П. Розвиток сільських територій: теорія, методологія, практика : монографія. Суми, 2010. 330 с.

12. Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2017 році : стат. зб. Київ : Державна служба статистики України, 2017. 86 с.

13. Соціально-економічне становище сільських населених пунктів : стат. зб. Київ : Державна служба статистики України, 2014. 187 с.

14. Соціально-економічне становище сільських територій України (1990-2014 роки) : кол. монографія [у 2 т.] / авт.-упоряд. : І. М. Демчак, Ю. О. Лупенко, М. К. Орлатий [та ін.]. Київ : НАДУ, 2016. Т. 2. 440 с.

15. Чуйко Л. Концептуальні основи структурної перебудови зайнятості жінок у контексті трансформації суспільства. Україна: аспекти праці. 1996. № 4. С. 20-26.

16. Якуба К. І. Життєвий і трудовий потенціал сільського населення України. Теорія, методологія, практика : монографія. Київ : ННЦ ІАЕ, 2007. 362 с.

3. Doradnytstvo - shliakhy rozvytku v universytetakh XXI stolittia: materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii [Advice - ways of development in the universities of the XXI century: materials of the international scientific and practical conference]. (2016). Kyiv: NUBiP Ukrainy [In Ukrainian].

4. Bilyk, V.O. & Sabluk, P.T. (Eds.) (2004). *Ekonomiczna teoriia : navch. posib. [Economic theory: tutorial]*. Kyiv: NNTs IAE [In Ukrainian].

5. *Zaklady okhorony zdorovia ta zakhvoriuvanist naselennia Ukrainy u 2017 rotsi : stat. zb. [Establishments of health care and morbidity of the population of Ukraine in 2017: statistical collection]*. (2018). Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [In Ukrainian].

6. Kupalova, H.I. (1995). *Rynok robochoi syly v ahrarnomu sektori ekonomiky Ukrainy (teoretychni ta praktychni problemy) [Labor force market in the agrarian sector of the Ukrainian economy (theoretical and practical problems)]*. Kyiv: IAE [In Ukrainian].

7. Mykhailova, L.I. (2003). *Ekonomiczni osnovy formuvannia liudskoho kapitalu v APK [Economic foundations of human capital formation in the agroindustrial complex]*. Sumy: Dovkillia [In Ukrainian].

8. *Naselennia Ukrainy za 2016 rik: demohraf. shchorichnyk [Population of Ukraine for 2016: demographic yearbook]*. (2017). Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [In Ukrainian].

9. *Samootsinka domohospodarstvy Ukrainy rivnia svoikh dokhodiv : stat. zb. [Self-assessment by households of Ukraine of their income level: statistical collection]*. (2018). Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [In Ukrainian].

10. *Samootsinka naselenniam stanu zdorovia ta rivnia dostupnosti okremykh vydiv medychnoi dopomohy u 2017 rotsi : stat. zb. [Self-assessment of population health status and availability of certain types of medical care in 2017: statistical collection]*. (2018). Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [In Ukrainian].

11. Slavkova, O.P. (2010). *Rozvytok silskykh terytorii: teoriia, metodolohiia, praktyka : monohrafiia [Development of rural territories: theory, methodology, practice: monograph]*. Sumy [In Ukrainian].

12. *Sotsialno-demohrafichni kharakterystyky domohospodarstv Ukrainy u 2017 rotsi : stat. zb. [Socio-demographic characteristics of households in Ukraine in 2017: statistical collection]*. (2017). Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [In Ukrainian].

13. *Sotsialno-ekonomichne stanovyshe silskykh naselennykh punktiv : stat. zb. [Socio-economic situation of rural settlements: statistical collection]*. (2014). Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [In Ukrainian].

14. Demchak, I.M., Lupenko, Yu.O., Orlatyi, M.K., et al. (2016). *Sotsialno-ekonomichne stanovyshe silskykh terytorii Ukrainy (1990-2014 roky): kol. monohrafiia u 2 t. [Socio-economic situation of rural territories of Ukraine (1990-2014): collective monograph. 2 Vols.]*. Kyiv: NADU [In Ukrainian].

15. Chuiko, L. (1996). *Kontseptualni osnovy strukturnoi perebudovy zainiatosti zhinok u konteksti transformatsii suspilstva [Conceptual bases for the structural adjustment of women's employment in the context of the transformation of society]*. *Ukraina: aspekty pratsi*, 4, pp. 20-26 [In Ukrainian].

16. Yakuba, K.I. (2007). *Zhyttievyi i trudovyi potentsial silskoho naselennia Ukrainy [Life and labor potential of rural population of Ukraine. Theory, methodology, practice: monograph]*. Kyiv: NNTs IAE [In Ukrainian].

Sabluk H.I. Territorial imbalance in life of rural women

The purpose of the article is to investigate the social environment of rural people in a comparative description to the urban life, and define social imbalance between city and countryside in basic and necessary directions of their living and cultural level.

Research methods. In the research process have been used the basic methods in the works of domestic economists on the issues of socio-economic development of rural territories and the study of issues that characterize provision of necessary living conditions of rural population.

Research results. Reproduction peculiarities for life and labour potential of rural population, which are constantly in social imbalance between city and countryside, have been highlighted. Village inhabitants experience such difference in the field of health care, education levels, providing various housing and communal services. There are no proper conditions in transport and cultural servicing for rural people, which significantly affects their living standards.

Nowadays, rural family needs protection from society and the state, and rural woman does not feel as a full-fledged person and equal member of a democratic society. Current statistics cite figures indicating existence of a major gap in providing necessary

living conditions between rural and urban people. After all, a dream of every peasant woman is to see her locality revived as a life of urban people via creation of a decent living standard for all people.

Elements of scientific novelty. In resolving this problem, the provision of all social programs and tasks aimed at improving living conditions of the villagers is important: improving the health system, improving the current state of transport and repairing roads in rural areas, providing rural areas with social infrastructure objects. All these elements are in the plane of overcoming those crisis trends that affect the living standards for rural women.

Practical significance. Real characteristic of reproduction of living and labour potential of rural population, characterizing imbalance between city and countryside, has been substantiated. This direction should become the main and decisive, aimed at revival of the Ukrainian village. First of all, it concerns tasks related to health care services, education levels, provision of various housing and communal services, transportation and cultural services. As a result, rural woman would feel the same as urban woman, and thus, protected by the state. Tabl.: 3. Refs.: 16.

Keywords: imbalance; social stratification; social injustice; rural womanhood; urban and rural inhabitant; regional peculiarities of life; demographic situation; living standard.

Sabluk Hanna Ivanivna - senior research fellow of the department of social and economic development of rural territories, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony st., Kyiv)
E-mail: alexey@iae.kiev.ua

Саблук А.И. Территориальный дисбаланс в жизни сельских женщин

Цель статьи - исследовать социальную среду людей, которые проживают в сельской местности, в сравнительной характеристике с жизнью городского населения: определение социального дисбаланса между городом и деревней в основных и необходимых направлениях их жизненного и культурного уровня.

Методика исследования. В процессе исследования использованы основополагающие методы наработок отечественных ученых-экономистов по вопросам социально-экономического развития сельских территорий и изучению вопросов, которые характеризуют обеспечение необходимых условий жизни сельского населения. Определение факторов, которые влияют на характер воспроизводства жизненного и трудового потенциалов жителей села с целью преодоления отличий, которые отображают дисбаланс между городом и селом.

Результаты исследования. Освещены особенности воспроизводства жизненного и трудового потенциалов сельского населения, которые постоянно находятся в плоскости социального дисбаланса между городом и деревней. Жители села особенно испытывают такую разницу в сфере здравоохранения, в уровне их образования, обеспечении различными жилищно-коммунальными услугами. Отсутствуют необходимые условия в транспортном и культурно-бытовом обслуживании сельских людей, что заметно отражается на их жизненном уровне.

На сегодня сельская семья нуждается в защите со стороны общества и государства, а женщина-крестьянка не чувствует себя полноценной личностью, как равноправный член демократического общества. Нынешняя статистика наводит цифры, что свидетельствуют о существовании большого разрыва в обеспечении необходимыми условиями жизни между сельским и городским населением. Ведь мечта каждой крестьянки - видеть свою территорию возрожденной в рамках жизни городских людей, в реализации создания надлежащего уровня жизни всего своего народа.

Элементы научной новизны. В решении указанной проблемы важное значение имеет обеспечение всех социальных программ и задач по улучшению жизненных условий крестьян: улучшение системы здравоохранения, современного состояния транспортного сообщения и ремонта автомобильных дорог, обеспечение сельских территорий объектами социальной инфраструктуры. Все эти элементы находятся в плоскости преодоления тех кризисных тенденций, что влияют на жизненный уровень сельских женщин.

Практическая значимость. Обосновано реальную характеристику воспроизводства жизненного и трудового потенциалов сельского населения с целью устранения различий, которые характеризуют дисбаланс между городом и деревней. Это направление должно стать основным и решающим, в нем главное и неотъемлемое задание возрождения украинского села. В первую очередь это касается заданий относительно услуг здравоохранения, уровней образования, обеспечения различными жилищно-коммунальными услугами, в транспортном и культурном обслуживании, чтобы сельская женщина чувствовала себя полноценной по сравнению с жизнью женщин в городе, а тем самым, защищенной со стороны государства. Tabl.: 3. Библиогр.: 16.

Ключевые слова: дисбаланс; социальное расслоение; социальная несправедливость; сельские женщины; городская и сельская жительница; региональные особенности жизни; демографическая ситуация; уровень жизни.

Саблук Анна Ивановна - старший научный сотрудник отдела социально-экономического развития сельских территорий, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Обороны, 10)
E-mail: alexey@iae.kiev.ua

Стаття надійшла до редакції 12.10.2018 р.

Фахове рецензування: 08.11.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Саблук Г. І. Територіальний дисбаланс у житті сільського жіноцтва. *Економіка АПК*. 2018. № 11. С. 80 — 87.

* * *

Методичний підхід до оцінювання рівня конкурентоспроможності підприємницьких структур агробізнесу

Мета статті - розробити методичний підхід та механізм оцінювання рівня конкурентоспроможності підприємницьких структур агробізнесу.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано монографічний метод (аналіз еволюції наукових здобутків українських та іноземних учених щодо проблем використання методичного підходу та механізму оцінювання рівня конкурентоспроможності суб'єктів господарювання), абстрактно-логічний метод (теоретичні узагальнення та формулювання висновків), метод регресійного аналізу.

Результати дослідження. Розроблено методичний підхід та механізм оцінювання рівня конкурентоспроможності підприємницьких структур агробізнесу.

Елементи наукової новизни. Удосконалено методичний підхід та механізм оцінювання рівня конкурентоспроможності підприємницьких структур агробізнесу.

Практична значущість. Впровадження методичного підходу та механізму оцінювання рівня конкурентоспроможності підприємницьких структур агробізнесу у перспективі сприятиме формуванню конкурентних переваг. Рис.: 6. Бібліогр.: 11.

Ключові слова: суб'єкт господарювання аграрного сектору; підприємницька структура агробізнесу; конкурентоспроможність; механізм; методичний підхід; оцінювання; управління.

Жигулін Олександр Андрійович - кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри життєдіяльності людини, Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України «Ніжинський агротехнічний інститут» (Чернігівська обл., м. Ніжин, вул. Шевченка, 10)
E-mail: zhigulin998@gmail.com

Постановка проблеми. До ринкової трансформації у сільському господарстві поступово формувалися конкурентні переваги галузево-збалансованої (рослинництво, тваринництво, сільські території) концентрації виробництва, що підкріплювалося збереженням родючості землі та умов життя людей у сільській місцевості. У період перебудови галузі незбалансована концентрація виробництва втратила статус джерела переваг у перспективі. Забезпечити конкурентні переваги сільськогосподарського виробництва можливо за допомогою стейкхолтер менеджменту конкурентоспроможності через врахування інтересів у розвитку ключових фігур конкурентного процесу (споживач, підприємець, працівник, розробник стандартів). Для цього оптимізаційно-технологічний підхід до оцінювання й управління конкурентоспроможністю замінюється на людино-центричний. Актуальною

проблемою є розробка методичного підходу та механізму оцінювання рівня конкурентоспроможності суб'єктів господарювання аграрного сектору, який враховує розвиток людини та створення умов її життєзабезпечення на перспективу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі методичні підходи та механізми оцінювання рівня конкурентоспроможності суб'єктів господарювання аграрного сектору розглядаються як сукупність методик й алгоритмів її оцінки та моделювання з метою формування конкурентних переваг на ринку. Проблемними вважаються критерії розмежування оцінки та моделювання, а також встановлення їх взаємозв'язку [9]. Оцінкою конкурентоспроможності переймаються М. Клімова, О. Николук, Т. Сумкіна [6; 9; 8]. Автори пропонують кількісне визначення конкурентних переваг з метою встановлення конкурентної позиції підприємства на ринку. Моделювання конкурентоспроможності розглядалося у

працях О. Гугля, О. Зими [2], О. Кириліної [5], В. Кравченко., І. Філіппішина [7]. У результаті моделювання науковцями визначені чинники, які формують процес управління конкурентоспроможністю сільськогосподарських підприємств. Закордонні вчені пов'язують критерії оцінки та моделювання конкурентоспроможності суб'єкта господарювання з інтересами людини. Це проявляється, наприклад, у використанні матричних методів, де зростання місткості ринку й частки на ньому суб'єкта господарювання свідчить про задоволення інтересів підприємця та споживача [11]. На наш погляд, висновки авторів необхідно посилити: по-перше, відносно мети моделювання та оцінки (перше здійснюється для управління відновленням та розвитком конкурентоспроможності, а друга - для визначення відносної конкурентної позиції суб'єкта господарювання на ринку); по-друге, розширенням об'єктів дослідження до сільськогосподарських і таких, що забезпечують їх ресурсною, збутовою й просторовою базою функціонування суб'єктів господарювання аграрного сектору (підприємницьких структур агробізнесу); по-третє, заміною оптимізаційно-технологічного підходу до управління їх конкурентоспроможністю людино-центричним.

Отже, в науковій літературі відсутні методичний підхід та механізм оцінювання рівня конкурентоспроможності суб'єктів господарювання аграрного сектору, орієнтовані

на розвиток людини та створення умов її життєзабезпечення на перспективу.

Мета статті - розробити методичний підхід та механізм оцінювання рівня конкурентоспроможності підприємницьких структур агробізнесу.

Виклад основних результатів дослідження. Структура процесу системного оцінювання й управління конкурентоспроможністю суб'єкта господарювання в аграрному секторі представлена на рис. 1.

Враховується конкурентоспроможність у його зовнішньому та внутрішньому середовищі. Стабілізуючо-системні, інноваційно-креативні властивості природи (розвиток, синергія, самодостатність, естетика, дисипація) переносяться у площину бізнесу через нестандартне використання системи методів управлінського впливу. Розвиток забезпечується за рахунок використання інформаційних технологій, самодостатність - через управління вертикальною інтеграцією структурних підрозділів, синергія - у зростанні за мультиплікативним ефектом результату управляючої дії базової конкурентної стратегії в процесі розвитку «споживача», «працівника», «виробництва», «державних стандартів», естетика - через управління привабливістю агропродуктів, умов праці та життя, дисипація - у створенні конкурентоспроможних суб'єктів господарювання з властивостями дисипативних структур [1].

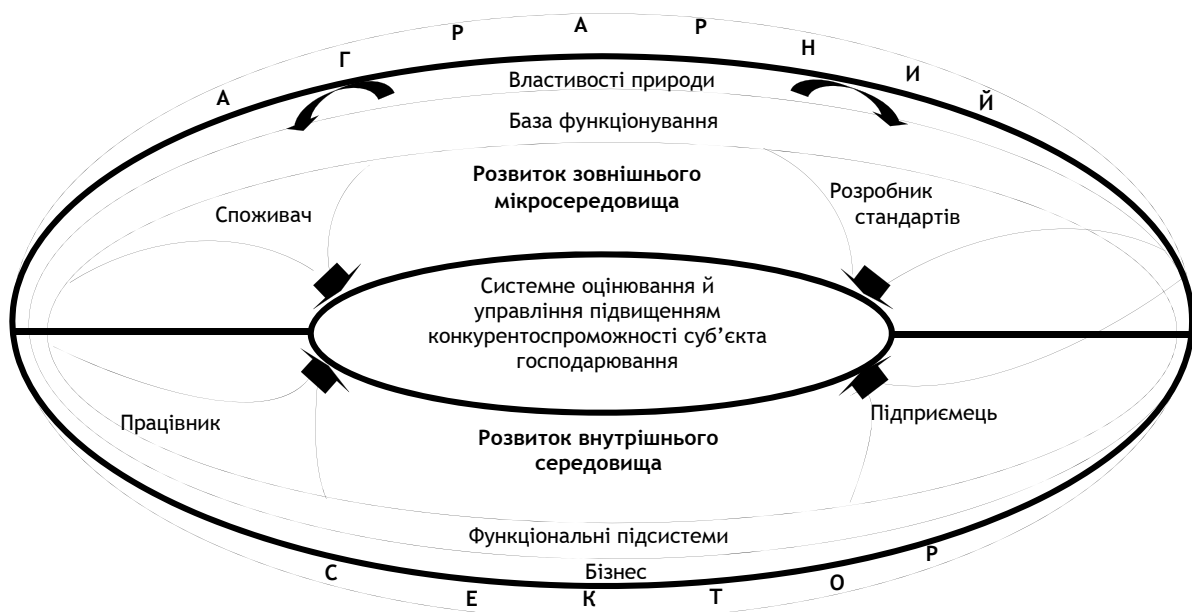

Рис. 1. Структура системного оцінювання й управління підвищенням конкурентоспроможності суб'єкта господарювання аграрного сектору

Джерело: Розробка автора.

Окрім матеріальних факторів на результат оцінювання та управління впливає задоволення потреб у розвитку ключових фігур конкурентного процесу. Спільна дія факто-

рів формалізована у показникові конкурентоспроможності суб'єкта господарювання аграрного сектору (рис. 2).

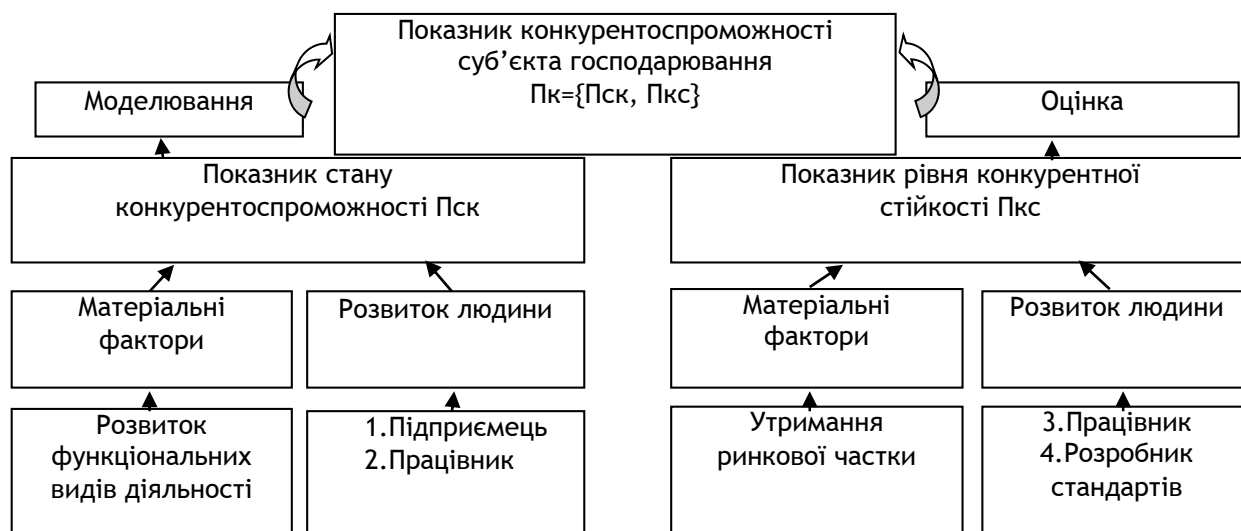

Рис. 2. Формування показника конкурентоспроможності суб'єкта господарювання аграрного сектору

Джерело: Розробка автора.

Взаємозв'язок методичного підходу та механізму оцінювання рівня конкуренто-

спроможності суб'єктів господарювання аграрного сектору наведено на рис. 3.

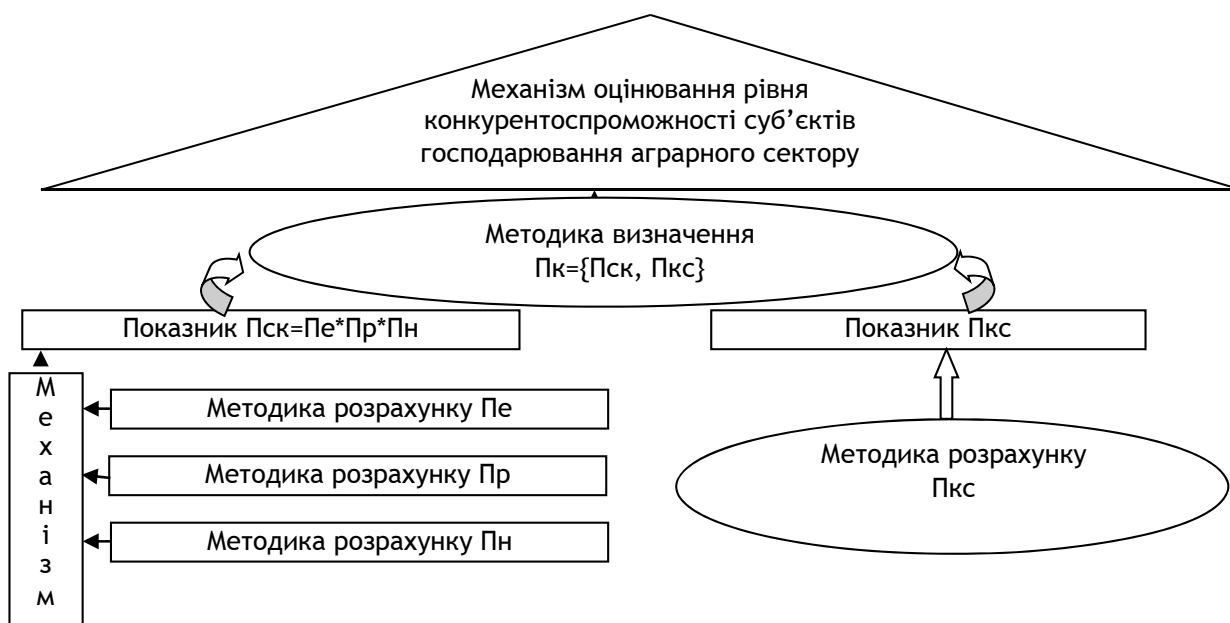

Рис. 3. Взаємозв'язок методичного підходу та механізму оцінювання рівня конкурентоспроможності суб'єктів господарювання аграрного сектору

Джерело: Розробка автора.

Складові показника конкурентоспроможності P_k безпосередньо впливають на розвиток ключових фігур конкурентного процесу: показник стану конкурентоспроможності P_{sk} оцінює розвиток бізнесу (підприємця й працівника), а показник конкурентної стійкості підприємства - розвиток споживача й

розробника стандартів. P_{ks} розраховується як коефіцієнт регресії динаміки запасу конкурентної стійкості при рентабельній роботі суб'єкта господарювання за лаг часу у три цикли розвитку і більше (9-12 років). Він вказує на те, що коли продажі не зменшуються, то це свідчить про розвиток спожив-

вача у споживанні товару та створення умов для закріплення позитивних значень його характеристик у нормативах. Запас конкурентної стійкості (ЗКС), у свою чергу, розраховується як добуток коефіцієнта регресії динаміки чистого доходу $a_{\text{чд}}$ та числа прийнятих до аналізу років t_p ($\text{ЗКС} = a_{\text{чд}} \cdot t_p$). Він вказує на запас чистого доходу, недоотримання якого змінює висхідний тренд цього показника на бічний (такий, що ще не веде до скорочення діяльності та ліквідації). Використовують нормоване значення показника, коли часовий ряд доходів поділяють на максимальне значення доходу суб'єкта господарювання.

По-іншому, позитивний коефіцієнт регресії динаміки чистого доходу або похідний від нього коефіцієнт регресії динаміки запасу конкурентної стійкості у сполученні з рентабельною роботою суб'єкта господарювання однозначно свідчать, що він стійко усією своєю діяльністю задовольняє потреби споживача та розробника стандартів у власному розвитку через привабливі атрибути товару та закріплення їх позитивних змін у нормативах. На прикладі сільськогосподарського виробництва це потреби в «економічних» продуктах харчування достатньої якості та кількості. Якщо суб'єкт господарювання упродовж трьох циклів розвитку має неспадний тренд цього показника, то це вказує на конкурентну стійкість (задовільний стан головних компонент конкурентоспроможності): продуктове, цінове, інформаційне та збутове задоволення клієнта (маркетингова компонента); задоволення клієнта щодо товарів, які відповідають його сподіванням (виробнича компонента); забезпечення високоефективної праці персоналу для задоволення клієнта матеріалізованою в товарі працею (кадрова компонента); задоволення потреб клієнта за рахунок зниження непродуктивних витрат і зростання таких, що пов'язані з реалізацією його сподівань (компонента бюджетування); задоволення потреб клієнта щодо розвитку високотехнологічного бізнесу (інвестиційна компонента); фінансове забезпечення витрат для задоволення клієнта за рахунок іміджу стало працюючого суб'єкта господарювання, що прагне бути лідером у сфері, яка цікавить споживача (фінансова компонента).

Про розвиток підприємця й працівників (розвиток бізнесу) свідчить показник стану конкурентоспроможності суб'єкта господа-

рювання Пск, який розраховується за допомогою механізму оцінки та реалізації процесів управління відновленням й розвитком конкурентоспроможності (він включає три види перевірки: економічну - на відповідність фактичних показників діяльності плановим P_e ; ринкову - на відповідність методів управління базовій конкурентній стратегії P_p ; нормативну - на відповідність методів управління розширеній базі норм державного регулювання P_n); результат кожної перевірки оцінюється за допомогою булевих змінних як 0 - що вказує на відсутність відповідності та 1 - на її наявність. Стан суб'єкта господарювання оцінюється як конкурентоспроможний $\text{Пск} = P_e \cdot P_p \cdot P_n = 1$, коли добуток результатів перевірок набуває значення 1 (позитивний результат трьох перевірок), або 0 - стан оцінюється як неконкурентоспроможний $\text{Пск} = P_e \cdot P_p \cdot P_n = 0$, коли хоча б одна з перевірок дала негативний результат (значущість двох інших добутоків не втрачається, за їх позитивного значення оцінена ними діяльність не потребує коригування). Результат економічної перевірки свідчить про рівень розвитку бізнесу (підприємця та працівників) у короткостроковій перспективі (до 1 року), а результат ринкової та нормативної перевірки характеризує стан розвитку бізнесу в довгостроковому періоді.

Методичний підхід до визначення Пк є основою «Моделі оцінювання та управління конкурентоспроможністю суб'єктів господарювання аграрного сектору» (рис. 4). $\text{Пк} = \{\text{Пск}, \text{Пкс}\}$ вказує на: конкурентоспроможність, коли стан підприємства оцінюється як конкурентоспроможний $\text{Пск} = 1$, а показник рівня конкурентної стійкості Пкс набуває значення у діапазоні $[0; +1]$ (тобто на підприємстві сформовано конкурентоспроможний стан і воно виявляє здатність підтримувати його у часі); відсутність конкурентоспроможності, коли або стан підприємства оцінюється як неконкурентоспроможний $\text{Пск} = 0$, або показник рівня конкурентної стійкості суб'єкта господарювання набуває значення $[-1; 0]$; на порівняно більшу або меншу конкурентоспроможність за показником рівня конкурентної стійкості (здатності до стійкого утримання суб'єктом господарювання конкурентоспроможного стану, що проявляється через збереження у часі ринкової частки).

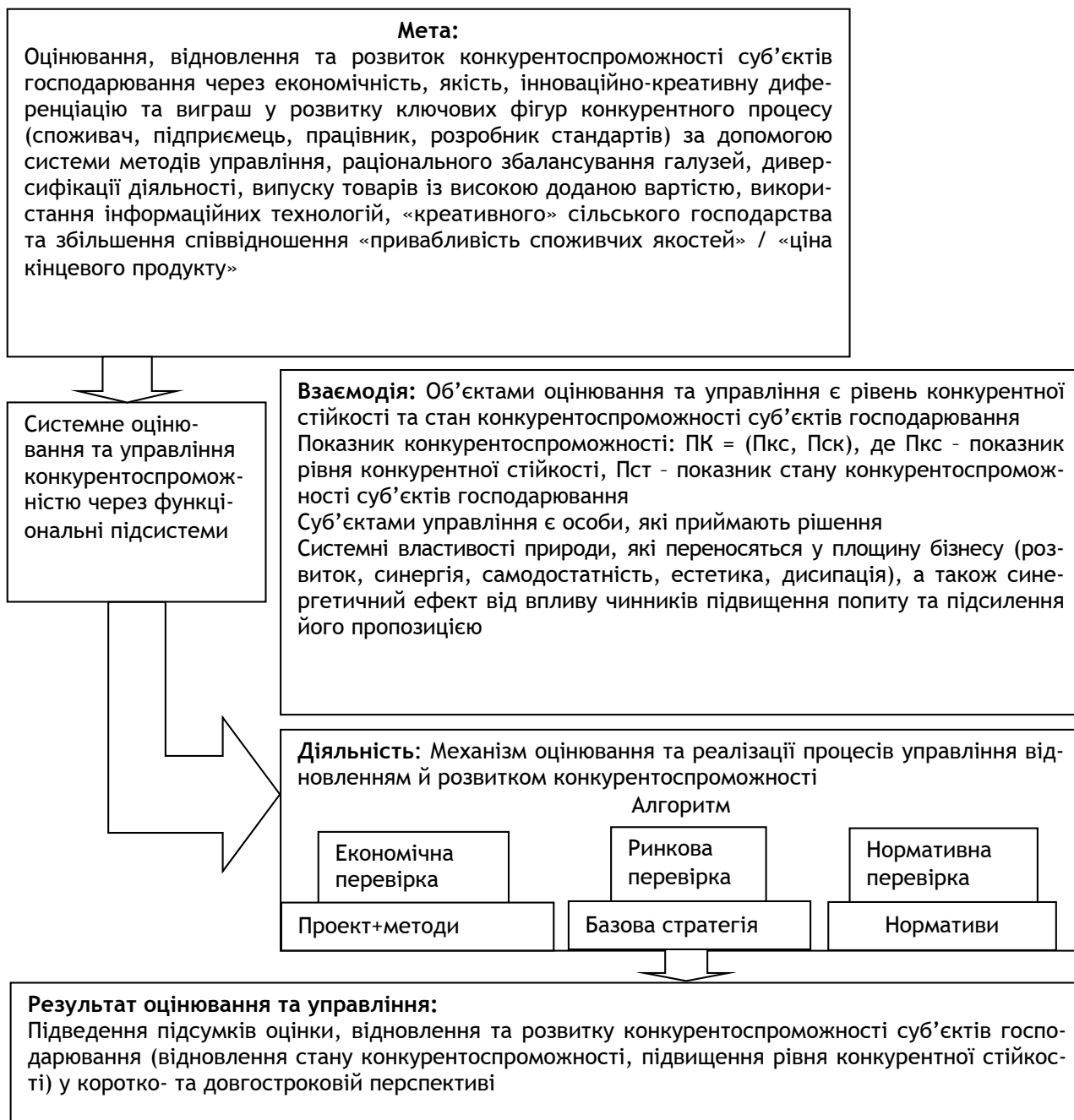

Рис. 4. Модель оцінювання та управління конкурентоспроможністю підприємницьких структур агробізнесу

Джерело: Розробка автора.

Запропонований методичний підхід дає можливість при $Пск=0$ виявити та розробити заходи щодо усунення дії фактора-мінімум, який руйнує конкурентоспроможний стан суб'єкта господарювання та унеможливає його конкурентну стійкість на ринку.

По-іншому, алгоритм розрахунку Пкс визначає ту компоненту конкурентоспроможності, розвиток якої відновлює конкурентоспроможний стан суб'єкта господарювання.

При розрахунку $П_e$ оцінюється відповідність фактичного обсягу діяльності плановому (з урахуванням циклічності): відповід-

ність за продажами свідчить про ефективність маркетингових методів (ринок був готовий придбати і придбав продукт у певному обсязі); за виробництвом вона вказує на ефективність виробничих та кадрових методів (своєчасно вироблено продукт необхідної кількості та якості персоналом); відповідністю за витратами підтверджується ефективність методів управління витратами (зменшення непродуктивних та здійснення продуктивних витрат); відповідність у сфері прибутку вказує на ефективність бізнесу та напрямів інвестування чистого прибутку; за

фінансами відповідність показників їх плановому рівню та достатній фінансовий потік свідчить про ефективність методів фінансування суб'єкта господарювання (резерв фінансів достатній, їх джерело та облік надійні).

Причиною зниження рентабельності у певному місяці є дія фактора-мінімум, який виявляється за логікою її розрахунку. Якщо з рентабельністю не заплановано скорочуються: продажі, то це вказує на неефективні методи управління формуванням продукту, рекламою, ціною або збутом; виробництво - виробничі та кадрові методи; скорочується ефективність витрат (непродуктивні зростають) - методи управління витратами; чистий прибуток - методи його інвестування; фінансові потоки - фінансові методи. За терміном зниження рівня рентабельності встановлюють місяць виникнення проблеми та здійснюють ідентифікацію фактора-мінімум, нейтралізація дії якого відновлює конкурентоспроможність суб'єкта господарювання.

Апробація дієздатності розробленого методичного підходу й механізму оцінювання рівня конкурентоспроможності підприємницьких структур агробізнесу та моделі управління була проведена на прикладі оцінки й вирішення проблем конкурентоспроможності на агрофірмі Лосинівська та визначення рейтингу суб'єктів господарювання аграрного сектору на ринку.

Із січня рентабельність агрофірми Лосинівська скоротилася у 1,9 раза до рівня збитковості у 27 %. Обсяги виробництва молока та м'яса зросли на 26 %, витрати скоротилися на 20 %, а обсяг продажів зменшився у 2,5 раза через зниження цін на молоко від 7,1 до 3,1 грн/л та м'ясо (у цілому в 2,3 раза) через невідповідність якості продукції рівню екстра-класу [4]. Засобом вирішення цієї проблеми є коригування методу управління формуванням продукту (ринок був готовий придбати продукт запропонованої кількості, але за ціною, що відповідає його якості - у 2,3 раза меншою). Деталізацією його для агрофірми Лосинівська стало коригування методу управління якістю продукції (фактор-мінімум). Для нейтралізації впливу згаданого фактора було проведено: оновлення поголів'я великої рогатої худоби

(розпродаж 740 корів і 2900 бичків та закупівля корів і бичків продуктивнішої породи); оновлення раціону кормів; використання автоматизації процесів доїння та утримання скота, що поліпшує санітарно-гігієнічні умови та підвищує якість продукту; відкриття цехів із переробки продукції у продукти з високою доданою вартістю. У результаті неконкурентоспроможний суб'єкт господарювання ($P_k = \{P_{sk} = P_1 \cdot P_2 \cdot P_3 = 0 \cdot 0 \cdot 1 = 0, P_{ks} = -0,01\}$) відновив конкурентоспроможність ($P_k = \{P_{sk} = P_1 \cdot P_2 \cdot P_3 = 1 \cdot 1 \cdot 1 = 1, P_{ks} = 0,088\}$).

Результати порівняльного аналізу підходів до оцінки рейтингу суб'єктів господарювання аграрного сектору за показниками рівня конкурентоспроможності наведені на рис. 5. На прикладі результатів порівняльного аналізу Баришівської зернової компанії (БЗК) та Миронівського хлібопродукту (МХП) обгрунтуємо дієздатність P_{ks} . Розрахунок P_{ks} для БЗК наведено на рис. 6. БЗК поступається МХП за рівнем конкурентної стійкості ($P_{ks}=0,045$ та 1,41, відповідно) більше ніж у 30 разів. Це у 5 разів перевищує різницю за площею землекористування (50 тис. га проти 320 тис. га) [10]. Зазначена різниця вказує на те, що у компанії у 30 разів менший розмір запасу конкурентної стійкості, а також на те, що вона суттєво поступається щодо задоволення потреб споживачів продуктами власного виробництва.

Компанія має позитивну динаміку рівня рентабельності, але коефіцієнт його регресії у 4,4 раза, а рентабельність у 2,7 раза менша. Це вказує на суттєве відставання у задоволенні потреб підприємців-власників та працівників у саморозвитку.

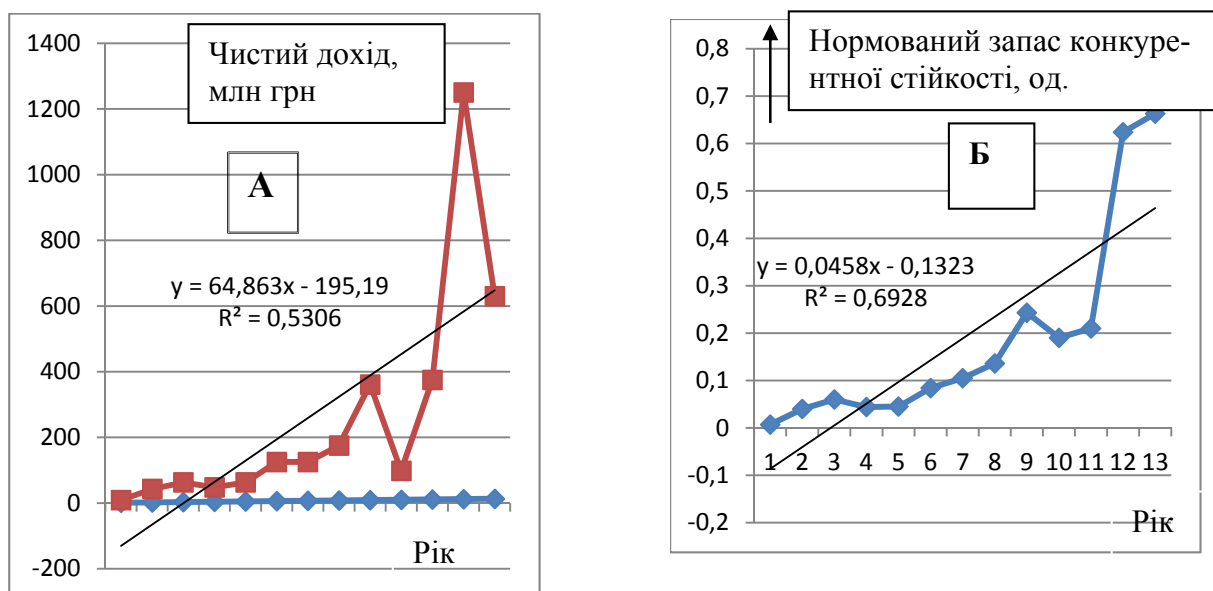
Значний темп зростання Баришівської зернової компанії пояснюється не розміром прибутку на одиницю ресурсів, а перевагами у сфері розвитку споживача, працівника, підприємця та розробника стандартів: компанія вчасно помітила перспективи вирощування сої, як привабливого для споживача заміни м'ясопродуктів на світовому продовольчому ринку; у її діяльності використовуються органічне землеробство, вирішуються соціальні проблеми та розвитку працівників, підтримки родючості землі, стандартизації у сфері екологізації продукції та поліпшення умов праці.

Порівняльний аналіз підходів до оцінки рейтингу суб'єктів господарювання аграрного сектору за показниками конкурентоспроможності

За традиційними показниками	За показниками	
Ресурсного забезпечення, виробництва, управління та збуту:	Стану конкурентоспроможності (Пск)	Рівня конкурентної стійкості (Пкс)
1. Визначено конкурентоспроможність у сферах: ресурсного забезпечення (працевзабезпеченість, кількість тракторів на 100 га ріллі, енергозабезпеченість, енергооснащеність); виробництва (урожайність, надій молока від однієї корови, середньодобовий приріст ВРХ, рівень продуктивності праці); управління та збуту (рентабельність продажу, прибуток на 1 га сільськогосподарських угідь, прибуток на 1 середньорічного працівника, рентабельність діяльності) 2. Отримано, що еталоном конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємства є ТОВ Барішівська зернова компанія, яка випереджає МХП, Кернел, Мрію у 2, 3 та 12 разів відповідно [9]	1. Визначено стан конкурентоспроможності у сферах: формування продукту, ціноутворення, рекламування, збуту (через встановлення відповідності фактичних обсягів реалізації та співвідношення «привабливість споживчих якостей» / «ціна кінцевого продукту» плану), виробництва та управління персоналом (відповідність обсягів виробництва плану за місяцями року), бюджетування (відповідність фактичних витрат плану), управління прибутком та інвестування (відповідність фактичних рівнів рентабельності плану), фінансування (відповідність фактичного балансу руху грошового потоку запланованому) 2. Отримано, що відновити конкурентоспроможність можливо за допомогою розвитку не чотирьох головних компонент (витрати ресурсів, управління персоналом, виробництво, збут), а дев'яти	1. Визначено конкурентну стійкість суб'єктів господарювання (коефіцієнт регресії динаміки запасу конкурентної стійкості за три цикли розвитку): - агрохолдинги; - середні суб'єкти господарювання; - малі суб'єкти господарювання 2. Отримано, що Барішівська зернова компанія випереджає середні та малі підприємства, але поступається великим агрохолдинговим структурам

Рис. 5. Аналіз підходів до оцінки рейтингу суб'єктів господарювання аграрного сектору за показниками конкурентоспроможності

Джерело: Розробка автора з використанням праці О. М. Ніколюк [9].

А - динаміка чистого доходу, млн грн, Б - динаміка нормованого запасу конкурентної стійкості, од. за 2004-2016 рр., Пск (коеф. регресії динаміки нормованого запасу конкурентної стійкості) = 0,045.

Рис. 6. Показник конкурентної стійкості Барішівської зернової компанії

Джерело: Розрахунки автора за даними [3].

Висновки. 1. Результативне оцінювання конкурентоспроможності підприємницьких структур агробізнесу передбачає дослідження ефективності функціональних видів діяльності (методів управління) та їх впливу на розвиток ключових фігур конкурентного процесу (споживач, підприємець, працівник, розробник стандартів).

2. У методичному плані дію механізму оцінювання рівня конкурентоспроможності можна представити через розрахунок складових показника конкурентоспроможності суб'єкта господарювання (стан конкурентоспроможності, рівень конкурентної стійкості).

3. Оцінювання стану конкурентоспроможності суб'єкта господарювання складається з результатів економічної, ринкової та нормативної перевірок управлінських впливів (методів управління) на результативність і встановлює наявність умов до розвитку підприємця та працівника.

4. Оцінювання конкурентної стійкості суб'єкта господарювання на ринку полягає у

визначенні його здатності до утримання ринкової частки у часі, що свідчить про розвиток споживача через атрибути товару та розробника стандартів через закріплення їх параметрів у нормативах.

5. Механізм оцінювання рівня конкурентоспроможності суб'єктів господарювання об'єднує результати визначення їх стану конкурентоспроможності й конкурентної стійкості та враховує інтереси у розвитку ключових фігур конкурентного процесу.

6. Методичний підхід та механізм оцінювання рівня конкурентоспроможності підприємницьких структур агробізнесу успішно пройшли апробацію в аграрному секторі економіки України.

Напрямом подальших досліджень може бути встановлення особливостей методичного підходу та механізму оцінювання рівня конкурентоспроможності суб'єктів господарювання в інших галузях економіки України.

Список бібліографічних посилань

1. Властивості системи. URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A-1%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%B0> (дата звернення 11.10.2108 р.).
2. Гугля О. С., Зима А. А. Моделирование оценки уровня конкурентоспособности промышленного предприятия. *Модели управления в рыночной экономике*. 2009. Вып. 12. С. 80-89.
3. Інформація про ТОВ «Баришівська зернова компанія». URL: https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/company_details/32886518/ (дата звернення 10.02.2017 р.).
4. Інформація про ТОВ Агрофірма Лосинівська. URL: https://youcontrol.com.ua/catalog/company_details/14249542/ (дата звернення 11.10.2108 р.).
5. Кирилина Е. В., Иванов Д. Ю. Моделирование конкурентной стратегии предприятий-производителей ракетно-космической продукции. *Вестник Самарского государственного экономического университета*. 2011. № 7 (81). С. 30-34.
6. Климова М. М. Моделирование показателя конкурентоспособности стран и регионов: методологический подход и пример сравнительной конкурентоспособности стран. *Качество. Инновации. Образование*. 2008. № 9. С. 66-72.
7. Кравченко В. Н., Филиппишин И. В. Динамическая модель оценки конкурентоспособности предприятия. *Модели управления в рыночной экономике. Сборник научных трудов Донецкого национального университета*. 2008. Вып. 11. С. 118-133.
8. Сумкіна Т. О. Моделювання конкурентоспроможності продукції підприємства. *Вісник Бердянського ун-ту менеджменту і бізнесу*. 2009. № 4 (8). С. 69-73.
9. Николук О. М. Управління конкурентоспроможністю сільськогосподарського підприємства: теоретико-методологічні основи: монографія. Житомир : ЖНАЕУ, 2016. 314 с.
10. Офіційний сайт Міронівського хлібопродукту. URL: <https://www.mhp.com.ua> (дата звернення 14.09.2018 р.).
11. Хендерсон Брюс Д. Продуктовый портфель. Бостонская консалтинговая группа BCG Review. Москва, 2008. Вып. 2. С. 7-8.

References

1. Vlastyivosti systemy [System properties]. Retrieved from: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A-1%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%B0> [In Ukrainian].
2. Guglja, O.S. & Zima, A.A. (2009). Modelirovanie ocenki urovnja konkurentosposobnosti promyshlennogo predpriyatija [Modelling of estimation of the level of competitiveness of an industrial enterprise]. *Modeli upravlenija v rynochnoj jekonomike*, 12, pp. 80-89 [In Russian].
3. Informatsiia pro TOV "Bashyriivska zernova kompaniia" [Information about LLC "Bashyriivska Grain Company"]. Retrieved from: https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/company_details/32886518/ [In Ukrainian].
4. Informatsiia pro TOV Ahrofirma Losynivska [Information about LLC Ahrofirma Losynivska]. Retrieved from: https://youcontrol.com.ua/catalog/company_details/14249542/ [In Ukrainian].
5. Kirilina, E.V. & Ivanov, D.Ju. (2011). Modelirovanie konkurentnoj strategii predpriyatij-proizvoditelej raketno-kosmicheskoy produkcii [Modelling of the competitive strategy of enterprises producing rocket and space products]. *Vestnik Samarskogo gosudarstvennogo jekonomicheskogo universiteta*, 7 (81), pp. 30-34 [In Russian].
6. Klimova, M.M. (2008). Modelirovanie pokazatelja konkurento-sposobnosti stran i regionov: metodologicheskij podhod i primer sravnitelnoj konkurentosposobnosti stran [Modelling the indicator of competitiveness of countries and regions: a methodological approach and an example of comparative competitiveness of countries]. *Kachestvo. Innovacii. Obrazovanie*, 9, pp. 66-72 [In Russian].
7. Kravchenko, V.N. & Filippishin, I.V. (2008). Dinamicheskaja model ocenki konkurentosposobnosti predpriyatija. *Modeli upravlenija v rynochnoj jekonomike* [Dynamic model of enterprise competitiveness evaluation. Models of management in the market economy]. *Sbornik nauchnyh trudov Doneckogo nacionalnogo universiteta*, 11, pp. 118-133 [In Russian].
8. Sumkina, T.O. (2009). Modeliuvannia konkurentospro-mozhnosti produktsii pidpriemstva [Modelling the competitiveness of enterprise production]. *Visnyk Berdianskoho un-tu menedzhmentu i biznesu*, 4 (8), pp. 69-73 [In Ukrainian].

9. Nykoliuk, O.M. (2016). *Upravlinnia konkurentospromozhnistiu silskohospodarskoho pidpriemstva: teoretyko-metodolohichni osnovy: monohrafiia* [Management of competitiveness of agricultural enterprise: theoretical and methodological foundations: monograph]. Zhytomyr: ZhNAEU [In Ukrainian].

10. Ofitsiyni sait Mironivskoho khiboprodktu [Official website of Mironivsky Hliboproduct]. Retrieved from: <https://www.mhp.com.ua> [In Ukrainian].

11. Henderson, B.D. (2008). Produktovyy portfel [Product portfolio]. Moscow: Bostonskaja konsaltingovaja gruppa BCG Review, 2, pp. 7-8 [In Russian].

Zhigulin O.A. Methodical approach to assessing competitiveness level of agricultural enterprises

The purpose of the article is to develop methodical approach and mechanism for assessing competitiveness level of agricultural enterprises.

Research methods. In the research process have been used the following scientific methods: monographic for evolution analysis of scientific achievements of Ukrainian and foreign scholars on problems of using methodological approach and mechanism for assessing competitiveness level of economic entities; abstract and logical for theoretical generalizations and formulation of conclusions; regression analysis.

Research results. Methodical approach and mechanism for assessing competitiveness level of agricultural enterprises have been developed. In addition to the material factors, evaluation and management result affects satisfaction of the needs for development of key figures of competitive process. Assessment has been carried out using the competitiveness indicator. Components of the indicator directly affect development of key figures of the competitive process: the competitiveness indicator is used for assessing business development (entrepreneur and employee), and the indicator of competitive sustainability of an enterprise - for consumers and standards' developers.

Elements of scientific novelty. Methodical approach and mechanism for assessing competitiveness level of agricultural enterprises has been improved.

Practical significance. Introduction of methodological approach and mechanism for assessing competitiveness level of agribusiness enterprises will contribute to formation of competitive advantages, adoption of effective management decisions, and provision of economic security in the long run. Figs.: 6. Refs.: 11.

Keywords: business entity of the agrarian sector; enterprise in agribusiness; competitiveness; mechanism; methodical approach; assessing; management.

Zhyhulin Oleksandr Andriiovych - candidate of technical sciences, associate professor (docent), associate professor (docent) of the department of life and natural management, Separated Division of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine "Nizhyn Agrotechnical Institute" (10, Shevchenko st., Nizhyn, Chernihiv reg.)
E-mail: zhigulin998@gmail.com

Жигулин А.А. Методический подход к оценке уровня конкурентоспособности предпринимательских структур агробизнеса

Цель статьи - разработать методический подход и механизм оценки уровня конкурентоспособности предпринимательских структур агробизнеса.

Методика исследования. В процессе исследования использованы монографический метод (анализ эволюции научных достижений украинских и зарубежных ученых по проблемам использования методического подхода и механизма оценки уровня конкурентоспособности субъектов хозяйствования), абстрактно-логический метод (теоретические обобщения и формулирования выводов) и метод регрессионного анализа.

Результаты исследования. Разработан методический подход и механизм оценки уровня конкурентоспособности предпринимательских структур агробизнеса.

Элементы научной новизны. Усовершенствованы методический подход и механизм оценки уровня конкурентоспособности предпринимательских структур агробизнеса.

Практическая значимость. Внедрение методического подхода и механизма оценки уровня конкурентоспособности предпринимательских структур агробизнеса в перспективе будет способствовать формированию конкурентных преимуществ. Илл.: 6. Библиогр. : 11.

Ключевые слова: субъект хозяйствования аграрного сектора; предпринимательская структура агробизнеса; конкурентоспособность; механизм; методический подход; оценка, управление.

Жигулин Александр Андреевич - кандидат технических наук, доцент, доцент кафедры жизнедеятельности и природопользования, Обособленное подразделение Национального университета биоресурсов и природопользования Украины «Нежинский агротехнический институт» (Черниговская обл., г. Нежин, ул. Шевченко, 10)
E-mail: zhigulin998@gmail.com

Стаття надійшла до редакції 30.08.2018 р.

Фахове рецензування: 12.11.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Жигулін О. А. Методичний підхід до оцінювання рівня конкурентоспроможності підприємницьких структур агробізнесу. *Економіка АПК*. 2018. № 11. С. 88 — 96.

І.О. ЯСНОЛОБ, Т.О. ЧАЙКА, кандидати економічних наук
О.О. ГОРБ, кандидат сільськогосподарських наук, доцент
Я.В. РАДІОНОВА

Теоретико-практичні засади створення енергетично незалежних сільських територій

Мета статті - розробити концептуальну модель енергонезалежного села в умовах України, з урахуванням іноземного і вітчизняного досвіду впровадження та функціонування проектів «енергоефективне село».

Методика дослідження. Методологічною основою дослідження були такі наукові методи: історико-діалектичний (дослідження стану сільських територій в Україні), аналізу і синтезу (розгляд іноземного та вітчизняного досвіду створення та функціонування проектів «енергоефективне село»), теоретичний пошук і абстрактно-логічний (виявлення певних особливостей зі створення енергетично незалежного села, визначення умов для ефективного реалізації проекту з підвищення енергетичної незалежності сільської території), моделювання (план заходів для створення моделі енергетично незалежного села).

Результати дослідження. Розглянуто основні причини погіршення соціально-економічного та екологічного стану сільських територій в Україні, що насамперед зумовлює необхідність підвищення рівня їх енергетичної незалежності. Висвітлено іноземний і вітчизняний досвід зі створення та реалізації проектів з підвищення енергоефективності сільських територій. Визначено певні особливості впровадження проекту зі створення енергетично незалежного села та умови ефективного реалізації проекту з підвищення енергетичної незалежності сільської території. Наведено план заходів для реалізації моделі енергетично незалежного села з урахуванням досліджених проектів в Україні.

Побудовано концептуальну модель створення енергетично незалежного й ефективного села від проектних робіт до технологічного та фінансового забезпечення. Визначено фактори еколого-соціально-економічної ефективності розробки та реалізації проектів «енергоефективне село» в умовах сільських територій в Україні. Актуальність розробки та впровадження проектів зі створення енергетично незалежних сільських територій підтверджується проектом Горизонт 2020 «Energy Village 500: Smart Local Energy Zones», в якому бере участь одне з селищ Полтавської області.

Елементи наукової новизни. Визначено особливості проектів «енергоефективне село», які розкрито в етапах їх реалізації: ідентифікація проблем, створення проектної пропозиції, впровадження проекту, результати проекту. Розроблено модель енергетично незалежного й ефективного села, яка включає заходи від проектних робіт до технологічного та фінансового забезпечення. За результатами досліджень виявлено еколого-соціально-економічну ефективність від створення та функціонування енергетично незалежного села.

Практична значущість. Дослідження світового та вітчизняного досвіду з реалізації проектів «енергоефективне село» підтверджують їх ефективність в сучасних умовах з метою використання для підвищення енергоефективності та енергонезалежності сільських територій в Україні. Наведений процес впровадження проекту зі створення енергетично незалежного села дозволяє передбачити їх особливості на всіх етапах. У концептуальній моделі енергетично незалежного й ефективного села представлено заходи від проектних робіт до технологічного та фінансового забезпечення, що спрощує процес розробки відповідного проекту. Визначені критерії екологічної, соціальної й економічної ефективності від створення та функціонування енергетично незалежного села підтверджують їх актуальність і необхідність для розвитку сільських територій у довгостроковій перспективі. Таб.: 2. Рис.: 1. Бібліогр.: 14.

Ключові слова: енергозабезпечення; енергозбереження; сільські території; енергоефективне село; енергетична незалежність; еколого-соціально-економічна ефективність.

Яснолоб Ілона Олександрівна - кандидат економічних наук, старший викладач кафедри підприємництва і права, Полтавська державна аграрна академія (м. Полтава, вул. Г.Сковороди, 1/3)

E-mail: ilona.yasnob@pdaa.edu.ua

Чайка Тетяна Олександрівна - кандидат економічних наук, доцент кафедри землеробства і агрохімії імені В.І. Сазанова, Полтавська державна аграрна академія (м. Полтава, вул. Г.Сковороди, 1/3)

E-mail: tetyana.chajka@pdaa.edu.ua

Горб Олег Олександрович - кандидат сільськогосподарських наук, доцент, професор кафедри екології, охорони навколишнього середовища та збалансованого природокористування, Полтавська державна аграрна академія (м. Полтава, вул. Г.Сковороди, 1/3)

E-mail: oleg.gorb@pdaa.edu.ua

Радіонова Яна Вікторівна - асистент кафедри фінансів і кредиту, Полтавська державна аграрна академія (м. Полтава, вул. Г.Сковороди, 1/3)

E-mail: yana_radionova89@ukr.net

Постановка проблеми. До найактуальніших проблем сучасного суспільства належить організація раціонального енергоспоживання з мінімальним негативним впливом на навколишнє середовище, обачливим використанням енергетичних ресурсів за розумного і достатнього задоволення технологічних і побутових потреб громадян у всіх видах та формах енергії.

Окрім того, на сьогодні актуальність розвитку та ефективного функціонування сільських територій в Україні також не викликає сумнівів, що мають ґрунтуватися на таких пріоритетних напрямках: екологічність, енергозбереження та альтернативна енергетика. Саме розробка і впровадження таких цільових програм розвитку для сільських територій дозволить не лише забезпечити їх екологічну, соціальну та економічну незалежність, а й забезпечити стійкий розвиток на засадах раціонального ресурсовикористання.

Понад 20 років перетворень у сільському господарстві в Україні не привели до поліпшення добробуту, якого очікували жителі сільської місцевості. Як зазначено у Концепції розвитку сільських територій [3], нині вони знаходяться у складних умовах: поширені безробіття та бідність, фізична та соціальна інфраструктури (системи соціального забезпечення, охорона здоров'я, культура, дитячі садки, школи і т.д.) знаходяться у незадовільному стані, кадрові ресурси (рівень освіти тощо) не розвиваються належним чином, продовжує погіршуватися ситуація з природними ресурсами та навколишнім середовищем.

Аграрні перетворення, здійснені в Україні за останні роки, дозволили збільшити валове виробництво сільськогосподарської продукції. Однак це не сприяло соціально-економічному розвитку сільських територій та підвищенню рівня життя сільського населення. Звідси стає необхідною розробка комплексного підходу до вирішення проблем розвитку сільських територій на засадах сталого розвитку [3].

Разом із тим сільські території мають достатній потенціал для використання альтернативних джерел енергії (біопаливо, вітро-

енергетика, геліоенергетика тощо) у зв'язку з їх більшою доступністю та невеликою кількістю інфраструктурних об'єктів, які підлягають переведенню на такі джерела енергії. Однак нестача фінансових ресурсів та досвіду впровадження інноваційних технологій створюють перешкоди до їх розробки, впровадження та ефективного функціонування на території України. При цьому варто зазначити, що проекти за принципом «енергоефективне село» активно працюють у європейських країнах, наприклад, Німеччині, Франції, Польщі. Згадані проекти являють собою довгострокову цільову програму, що складається із низки мікропроектів, за мету яких поставлено забезпечення енергетичної сталості сільських громад та зменшення витрат місцевих бюджетів на енергетичні носії. Інноваційні технології впроваджуються інвесторами, дозволяючи рекламувати їх у дії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні і прикладні наукові дослідження щодо розробки та реалізації заходів з енергозбереження проводилися ще на початку ХХ ст. Питання енергозбереження та енергозабезпечення в АПК України знаходяться під постійною увагою науковців, зокрема: В.М. Лісничого [4], М.Т. Лут [5], О.В. Середи [7], М.М. Хворова [9], С.М. Чумаченка [10] та ін.

Проблеми щодо впровадження у мережу комбінованого виробництва електричної та теплової енергії з використанням альтернативних джерел енергії в умовах сільських територій на сьогодні досліджувалися у роботах: J.J. Cheng, G.R. Timilsina [11], P. Mc Kendry [13], О.О. Горб [12, 14], Р. Титко, А.В. Калініченко [8], І.О. Яснолоб, Т.О. Чайки [14] та ін. Отже, використовуючи іноземний і вітчизняний практичний досвід доцільним видається визначення ефективності від їх впровадження з метою забезпечення енергетичної незалежності сільських територій в умовах України.

Мета статті - розробити концептуальну модель енергонезалежного села в умовах України, з урахуванням іноземного і вітчизняного досвіду впровадження та функціонування проектів «енергоефективне село».

Виклад основних результатів дослідження. В Україні проекти з використання альтернативної енергії комплексно впроваджуються з 2005 р. у с. Северинівка (Вінницька обл.) і з 2013 р. у с. Веселе (Харківський р-н, проект «енергоефективне село»). Над цим працює Інститут сталого розвитку, який став першим у Національному конкурсі «Найкращі соціальні проекти» серед проектів у галузі енергоефективності [2, 6].

У межах проекту створено модель енергодостатнього сільського населеного пункту. На першому етапі було створено об'єкти місцевої теплоенергетики (дві котельні), які використовують місцеву біомасу; на другому - забезпечено опалення ФАПу тепловим насосом та повна його термомодернізація; на третьому - освітлено 5 км вулиць із використанням світлодіодного освітлення та фотовольтаїчної панелі.

На сьогодні завершено проектні роботи з будівництва місцевої сонячної електростанції потужністю 1,8 МВт, відомий інвестор будівництва найбільшого об'єкта альтернативної енергетики в Харківській області [2]. Отже, вітчизняний досвід реалізації проекту

«енергоефективне село» - це зелений проект, який пройшов шлях від малої теплоенергетики до електрогенерації у промислових масштабах і може бути прикладом для інших сільських територій.

Також використання досвіду функціонування енергоефективного села в Україні [2, 6] та іноземного [11, 13] дозволяє розробити стратегію залучення ресурсів приватних компаній та міжнародної технічної допомоги для впровадження енергоефективних технологій на об'єктах соціальної сфери, зменшити витратну частину бюджету села на енергетичні носії, з наступним спрямуванням коштів на реалізацію місцевої програми еколого-соціально-економічного розвитку. Сучасні технології дають можливість будувати житло відмінного і елітного рівня якості з мінімальними витратами на утримання, тобто енергоефективне, сучасної архітектури і довговічне.

Проведені дослідження вітчизняного та іноземного досвіду з реалізації проектів «енергоефективне село» дозволили виявити певні їх особливості (табл. 1).

1. Процес розробки та впровадження проекту зі створення енергетично незалежного села

Етап проекту	Пояснення
1. Ідентифікація проблем	- тенденція до зростання вартості енергетичних ресурсів; - зношеність мереж та інфраструктури енергозабезпечення; - відсутність додаткових надходжень до місцевих бюджетів; - низька платоспроможність сільського населення
2. Створення проектної пропозиції	- розробка низки мікропроектів для забезпечення енергетичної незалежності громади; - пошук і залучення інвесторів та партнерів для фінансування й підтримки проекту серед вітчизняних та іноземних фондів, організацій, установ тощо
3. Впровадження проекту:	Включає наступні етапи: 3.1. Підготовчий: вибір об'єктів, розробка генерального плану, проектів будинків, інженерного обладнання, обладнання для виробництва матеріалів і будівельних робіт, виготовлення та доробка обладнання в процесі підготовки до робіт за проектом, укладання договорів із виконавцями. 3.2. Виконання всіх робіт, запланованих проектом. Передбачається використання: - кращих організаційних рішень та інноваційних проектів, що відповідають меті проекту; - нових і/або адаптованих для відповідних кліматичних умов дешевих, довговічних та ефективніших матеріалів; - нових міні-технологій безвідходного виробництва якісних матеріалів на основі місцевих сировинних джерел; - кращих відомих, а також нових оригінальних рішень для проектування нових енергоефективних будинків; - нових або адаптованих до відповідних умов інженерних систем для дому та села, що дозволяють обійтися без комунікацій (водопроводу, каналізації, звичайного опалення, а в найближчій перспективі без електромереж, тобто повністю автономних); - простої та прозорої фінансової схеми, яка б знизилася адміністративні бар'єри, що виключає корупцію і шахрайство виконавців шляхом використання індивідуального, але організованого будівництва та оплата послуг за фактом

4. Результати проекту	- досягнення мети щодо наочної демонстрації прикладів заміщення використання класичних енергоресурсів на альтернативні джерела енергії; - створення платформи для впровадження кращих практик енергозбереження та енергоефективних технологій на рівні громади; - обмін досвідом щодо використаних моделей і технологій, їх ефективності, вартості, умов експлуатації та можливості придбання; - встановлення стійкого партнерства між органами влади різного рівня, приватним сектором, громадою, донорськими організаціями; - згуртування громади навколо спільної мети; - покращення соціальних умов життя населення; - розробка подальших мініпроектів щодо підвищення енергоефективності села
-----------------------	--

Джерело: Авторська розробка.

Необхідно зауважити, що для ефективної реалізації проекту з підвищення енергетичної незалежності сільської території рекомендовано дотримувати таких умов [14]:

1. Максимальна концентрація об'єктів соціальної сфери на території.

2. Готовність громадськості до змін.

3. Надійні і постійні джерела фінансування.

4. Енергетична паспортизація населеного пункту.

5. Використання максимальної кількості можливих джерел альтернативної енергії.

6. Вивчення та подальша передача досвіду.

7. Пошук інвесторів для майбутніх проектів.

8. Відкритість для подальшої модернізації об'єктів, кооперація з сусідніми населеними пунктами.

Таким чином, для створення моделі енергетично незалежного села необхідно розробити:

1) плани і проекти будівництва: енергетичної мережі з альтернативних джерел енергії для потреб громадськості та індивідуальних потреб населення; екобудинків для населення і будівель сільської інфраструктури; сільськогосподарської інфраструктури;

2) плани сівозмін і технологічні карти для вирощування сільськогосподарських культур (здебільшого за технологіями природного землеробства з метою екологізації сільськогосподарського виробництва).

За одержаними результатами дослідження розроблено концептуальну модель енергетично незалежного й ефективного села (рис.), яка включає:

- використання альтернативних джерел енергії (вітрогенератори, геліобатареї, біогазові установки тощо), яких достатньо для забезпечення енергією села;

- плани сівозмін і технологічні карти для вирощування сільськогосподарських культур за технологіями природного землеробства;

- сільськогосподарська інфраструктура, розрахована на задоволення потреб населення села;

- проекти екобудинків для всього села;

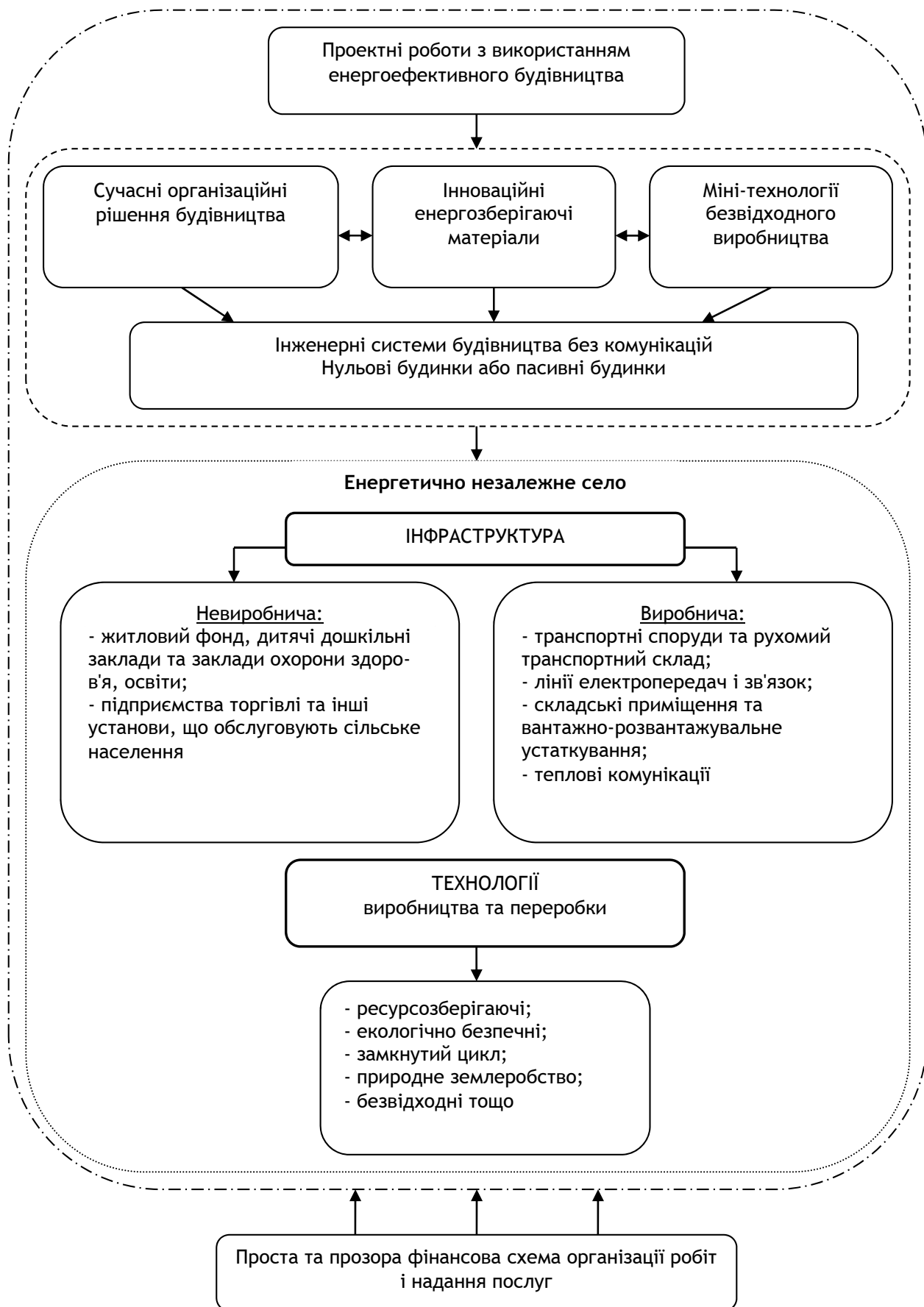
- реутилізацію та рециркуляцію всіх відходів;

- підвищення зайнятості населення сільської території;

- можливість залучення фінансування з різних джерел: міжнародні та державні гранти й інвестиції, підприємницький капітал, кошти місцевого бюджету тощо.

Дослідження досвіду з реалізації проектів «енергоефективне село» [2, 4-11, 13] дозволяє визначити їх еколого-соціально-економічну ефективність (табл. 2). Останнє свідчить про доцільність їх розробки та реалізації на сільських територіях в Україні відповідно до Концепції розвитку сільських територій [3].

На сьогодні зацікавленість європейської спільноти у підвищенні рівня енергоефективності сільських територій реалізується у проекті Горизонт 2020 «Energy Village 500: Smart Local Energy Zones» [1], спрямований на переорієнтацію від енергії від викопного палива на розумні та відновлювані джерела енергії через застосування цілісного та системного підходу. Концепцією «енергетичного села» передбачено забезпечити велику можливість для всіх європейських сільських регіонів створювати нові типи енергетичних ланцюгів вартості та ринкових структур, які зберігають грошові потоки в межах свого регіону, тим самим підвищуючи власну економіку та підтримуючи розвиток економіки ЄС. Зміст проекту полягає у наступному.

Концептуальна модель енергетично незалежного села

Джерело: Авторська розробка.

2. Еколого-соціально-економічна ефективність від створення та функціонування енергетично незалежного села

Фактори	Критерії
Екологічні	1. Використання відходів та побічної продукції виробництва 2. Зменшення забруднення навколишнього природного середовища 3. Мінімізація та/або повне припинення використання невідновлювальних джерел енергії 4. Використання відновлювальних джерел енергії 5. Пошук додаткових джерел альтернативної енергії
Соціальні	1. Об'єднання громади населеного пункту навколо спільної мети 2. Підвищення рівня життя сільського населення 3. Зростання або повна зайнятість населення 4. Зростання іміджу сільської території 5. Популяризація енергозбереження для сільських територій 6. Обмін досвідом з використання інноваційних технологій
Економічні	1. Зменшення витрат місцевих бюджетів на енергетичні носії 2. Залучення інвесторів для впровадження проекту 3. Зростання доходів сільського населення 4. Збільшення доходних джерел місцевого бюджету та населення 5. Диференціація видів виробництва на території 6. Формування платформи партнерських відносин між учасниками проекту 7. Реклама інноваційних технологій в дії

Джерело: Авторська розробка.

1. Наявність інструментів для самодостатнього аналізу на основі відновлювальних джерел енергії (ВДЕ). Передбачається створення та тестування набору загальних інструментів та методів розробки регіональних програм енергетичної самодостатності за рахунок використання потенціалу ВДЕ кожного регіону та загального споживання енергії. Цей набір інструментів містить модульні інструменти для розрахунку енергетичного балансу, аналізу інвестицій, моделей споживання та оцінок впливу.

2. Управління та технічні рішення включають розробку нових систем управління та архітектури захисту (децентралізована/централізована/ієрархічна) для інтелектуальних локальних енергетичних зон, а також використання необхідних рішень для зберігання енергії. Мета полягає в оптимізації керування енергозберігаючою енергією та відновленими ресурсами для мінімізації місцевих витрат.

Висновки. Проведені дослідження підтвердили, що розвиток сільських територій в Україні неможливий без підвищення рівня їх енергоефективності та енергонезалежності. Тоді як диверсифікації традиційних джерел енергії на загальнодержавному рівні перешкоджає велика кількість геополітичних, технічних факторів і потреба у капіталоємких довгострокових заходах та рішеннях, на місцевому рівні доступні альтернативні енергетичні ресурси можуть бути використані набагато швидше та із значно нижчими інвестиційними витратами. Таким чином, використовуючи іноземний та вітчизняний досвід існує реальна можливість розробки та впровадження комплексного підходу до стимулювання енергозбереження, скорочення споживання природного газу, диверсифікації енергопостачання в умовах сільських територій, що може стати відправною точкою незворотного процесу загальнодержавних змін.

Список бібліографічних посилань

1. ГОРИЗОНТ 2020. Рамкова програма ЄС з дослідження та інновацій (2014-2020) (2015). Retrieved from <http://h2020.com.ua/wp-content/uploads/2015/11/Горизонт-2020-Загальна-інформація.pdf>.
2. Енергоефективне село: від місцевої електроенергетики - до масштабних проєктів. 2017. URL : <http://aew.com.ua/energoefektivne-selo-vid-mistsevoyi-elektroenergetiki-do-masshtabnih-proektiv/>.
3. Концепція розвитку сільських територій (2015). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995-2015-p>.
4. Лісничий В. М., Ключ В. П., Маслюкова З. В. Енергетичні ресурси біогазу з відходів тваринництва в Україні. Відновлювальна енергетика. 2006. № 1. С. 88-91.

References

1. Ramkova prohrama YeS z doslidzhennia ta innovatsii (2014-2020) [EU framework program for research and innovation (2014-2020)]. (2015). *Horyzont 2020*. Retrieved from: <http://h2020.com.ua/wp-content/uploads/2015/11/Horyzont-2020-Zahalna-informatsiia.pdf> [In Ukrainian].
2. Enerhoefektyvne selo: vid mistsevoi elektroenerhetyky - do masshtabnykh proektiv [Energy-efficient village: from local electric power industry to large-scale projects]. (2017). *Aew.com*. Retrieved from: <http://aew.com.ua/energoefektivne-selo-vid-mistsevoyi-elektroenergetiki-do-masshtabnih-proektiv> [In Ukrainian].

5. Лут М. Т., Мірошник О. В., Трунова І. М. Основи технічної експлуатації енергетичного обладнання АПК. Харків : Факт, 2008. 438 с.

6. Практики Енергоефективності пілотної громади с. Северинівка у Вінницькій області. 2015. URL : http://zhytlo.in.ua/ua/napryamok/energozberezhennya/praktiki_energoefektivnost_plotno_gromadi_s.severinivka_u_vnnickj_o_blast.html.

7. Серєда О. В. Відновлювальна енергетика як перспективний напрям забезпечення сталого розвитку сільських територій. *Економічний форум*. 2016. № 2. С. 145-151.

8. Тутко Р., Калініченко В. Відновлювальні джерела енергії (досвід Польщі для України). Варшава-Краків-Полтава: OWG, 2010. 533 с.

9. Хворов М. М. Потенціал геотермальної енергетики України в системі управління обсягами викидів парникових газів. *Відновлювальна енергетика*. 2005. № 3-4. С. 56-60.

10. Чумаченко С. М., Пісня Л. А. Впровадження вітроенергетичного потенціалу України для середнього та малого бізнесу АПК. 2015. URL : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis.../cgiirbis_64.exe.

11. Cheng J. J., Timilsina G. R. Advanced biofuel technologies: status and barriers // Policy Research Working Paper. - Washington: World Bank, 2010. URL : <http://dx.doi.org/10.1596/1813-9450-5411>.

12. Gorb, O., Yasnolob, I., Dedukhno, A., and Kaliuzhna, Yu. 2017. The formation of the management system of ecological, social, and economic development of rural territories using the experience in European Union", *Journal of Environmental Management and Tourism*, 8(3): P. 516-528. DOI: [https://doi.org/10.14505/jemt.v8.3\(19\).03](https://doi.org/10.14505/jemt.v8.3(19).03). URL : <http://journals.aserspublishing.eu/jemt/article/view/1374>.

13. Peter Mc Kendry. Energy production from biomass (part 2): conversion technologies / *Bioresource Technology*. Volume 83, Issue 1, May 2002, P. 47-54. URL : [https://doi.org/10.1016/S0960-8524\(01\)00119-5](https://doi.org/10.1016/S0960-8524(01)00119-5).

14. Yasnolob I., Chayka T., Gorb O., Demianenko N., Protas N., Halinska T. The Innovative Model of Energy Efficient Village under the Conditions of Sustainable Development of Ecological Territories / *Journal of Environmental Management and Tourism*, 2018, 3(27), 648-658. DOI: [http://dx.doi.org/10.14505/jemt.9.3\(27\).25](http://dx.doi.org/10.14505/jemt.9.3(27).25) URL : <https://journals.aserspublishing.eu/jemt/article/view/2272>.

3. Kontsepsiia rozvytku silskykh terytorii [Concept of rural development]. (2015). *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy". VR Ukrainy*. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995-2015-r> [In Ukrainian].

4. Lisnychyi, V.M., Klius, V.P., & Masliukova, Z.V. (2006). Enerhetychni resursy biohazu z vidkhodiv tvarynnystva v Ukraini [Energy resources of biogas from waste animal industries in Ukraine]. *Vidnovliuvalna enerhetyka*, 1, pp. 88-91 [In Ukrainian].

5. Lut, M.T., Miroshnyk, O.V., & Trunova, I.M. (2008). *Osnovy tekhnichnoi ekspluatatsii enerhetychnoho obladdannia APK [Fundamentals of technical operation of power equipment of agro-industrial complex]*. Kharkiv: Fakt [In Ukrainian].

6. Praktyky enerhoefektyvnosti pilotnoi hromady s. Severynivka u Vinnytskii oblasti [Practices of energy efficiency of the pilot community of Severinovka in Vinnytsia region]. (2015). *Zhytlo.in*. Retrieved from: http://zhytlo.in.ua/ua/napryamok/energozberezhennya/praktiki_energoefektivnost_plotno_gromadi_s.severinivka_u_vnnickj_oblast.html [In Ukrainian].

7. Sereda, O.V. (2016). Vidnovliuvalna enerhetyka yak perspektyvnyi napriam zabezpechennia staloho rozvytku silskykh terytorii [Renewable energy as a perspective direction for sustainable development of rural areas]. *Ekonomichnyi forum*, 2, pp. 145-151 [In Ukrainian].

8. Tytko, R. & Kalinichenko, V. (2010). *Vidnovliuvalni dzherela enerhii (dosvid Polshchi dlia Ukrainy) [Renewable energy sources (Polish experience for Ukraine)]*. Varshava-Krakiv-Poltava: OWG [In Ukrainian].

9. Khvorov, M.M. (2005). Potentsial heotermalnoi enerhetyky Ukrainy v systemi upravlinnia obsiahamy vykydiv parnykovykh haziv [Potential of geothermal energy of Ukraine in the system of management of emissions of greenhouse gases]. *Vidnovliuvalna enerhetyka*, 3-4, pp. 56-60 [In Ukrainian].

10. Chumachenko, S.M. & Pisia, L.A. (2015). Vprovadzhenia vitroenerhetychnoho potentsialu Ukrainy dlia serednoho ta maloho biznesu APK [Implementation of Ukraine's wind power potential for small and medium-sized enterprises in agro-industrial complex]. Retrieved from: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis.../cgiirbis_64.exe [In Ukrainian].

11. Cheng, J.J. & Timilsina, G.R. (2010). Advanced biofuel technologies: status and barriers. *Policy Research Working Paper*. Retrieved from: <http://dx.doi.org/10.1596/1813-9450-5411> [In English].

12. Gorb, O., Yasnolob, I., Dedukhno, A., & Kaliuzhna, Yu. (2017). The formation of the management system of ecological, social, and economic development of rural territories using the experience in European Union. *Journal of Environmental Management and Tourism*, 8(3), pp. 516-528. DOI: [https://doi.org/10.14505/jemt.v8.3\(19\).03](https://doi.org/10.14505/jemt.v8.3(19).03). Retrieved from: <http://journals.aserspublishing.eu/jemt/article/view/1374> [In English].

13. Kendry, P.M. (2002). Energy production from biomass (part 2): conversion technologies. *Bioresource Technology*, 83, Issue 1, pp. 47-54. Retrieved from: [https://doi.org/10.1016/S0960-8524\(01\)00119-5](https://doi.org/10.1016/S0960-8524(01)00119-5) [In English].

14. Yasnolob, I., Chayka, T., Gorb, O., Demianenko, N., Protas, N., & Halinska, T. (2018). The innovative model of energy efficient village under the conditions of sustainable development of ecological territories. *Journal of Environmental Management and Tourism*, 3(27), pp. 648-658. DOI: [http://dx.doi.org/10.14505/jemt.9.3\(27\).25](http://dx.doi.org/10.14505/jemt.9.3(27).25). Retrieved from: <https://journals.aserspublishing.eu/jemt/article/view/2272> [In English].

Yasnolob I.O., Chaika T.O., Horb O.O., Radionova Ya.V. Theoretical and practical foundations of creating energy independent rural territories

The purpose of the article is to work out a conceptual model of energy independent village in Ukrainian conditions taking into account foreign and national experience of introducing and functioning of the projects named "energy efficient village".

Research methods. The following scientific methods were the methodological basis for the research: historical-dialectical for investigating the state of rural territories in Ukraine; analysis and synthesis for considering foreign and national experience of creating and functioning of the projects named "energy efficient village"; theoretical search, and abstract and logical for revealing definite peculiarities of creating energy independent village, determining conditions for effective implementing project of raising energy independence of rural territory; modeling for working out a plan of measures for creating a model of energy independent village.

Research results. The main reasons of deteriorating social-economic and ecological position of rural territories in Ukraine have been considered in the article, which primary stipulates the necessity of raising a level of their energy independence. Foreign and national experience for creating and fulfilling projects aimed at raising energy efficiency of rural territories has been given. Definite peculiarities of introducing a project of creating energy independent village have been determined. The conditions for effective implementation of a project of raising energy independence of rural territory have been elicited. The plan of measures for introducing a model of energy independent village taking into account the investigated projects in Ukraine has been given.

Conceptual model for creating energy independent and efficient village has been made, beginning with work projecting and finishing with defining of technological and financial provision. The factors of ecological, social, and economic efficiency of developing and implementing projects named "energy efficient village" in conditions of rural territories in Ukraine have been determined. Topicality of developing and introducing projects in creating energy independent rural territories has been confirmed by the project Horyzont 2020 (Horizon 2020) named "Energy Village 500: Smart Local Energy Zones", in which one of the townships of Poltava region participates.

Elements of scientific novelty. Peculiarities for projects named "energy efficient village" have been determined, which are disclosed in stages of their implementation: problem identification, creating project suggestion, project introducing, and project results. Model of energy independent and efficient village, including measures beginning with work projecting and finishing with defining of technological and financial provision has been worked out. As a result of the research, ecological, social, and economic effects from creating and functioning energy independent village has been revealed.

Practical significance. Research of world and national experience of implementing projects named "energy efficient village" confirmed their effectiveness in modern conditions with an aim to raise energy efficiency and energy independence of rural territories in Ukraine. The given process of introducing a project for creating energy independent village allows to foresee its peculiarities at all stages. Measures beginning with work projecting and finishing with defining of technological and financial provision have been highlighted in a conceptual model for energy independent and efficient village, which simplify process of working out a corresponding project. The determined criteria of ecological, social, and economic effects from creating and functioning energy independent village confirmed their topicality and necessity for rural development in a long-term perspective. Tabl.: 2. Figs.: 1. Refs.: 14.

Keywords: energy provision; energy saving; rural territories; energy efficient village; energy independence; ecological, social, and economic efficiency.

Yasnob Iona Oleksandrivna - candidate of economic sciences, senior lecturer of the department of entrepreneurship and law, Poltava State Agrarian Academy (1/3, Skovorody st., Poltava)

E-mail: ilona.yasnob@pdaa.edu.ua

Chaika Tetiana Oleksandrivna - candidate of economic sciences, associate professor (docent) of V.I. Sazanov's department of agriculture and agrochemistry, Poltava State Agrarian Academy (1/3, Skovorody st., Poltava)

E-mail: tetyana.chajka@pdaa.edu.ua

Horb Oleh Oleksandrovych - candidate of agricultural sciences, associate professor (docent), professor of the department of ecology, environmental protection, and sustainable use of nature, Poltava State Agrarian Academy (1/3, Skovorody st., Poltava)

E-mail: oleg.gorb@pdaa.edu.ua

Radionova Yana Viktorivna - assistant of the department of finance and credit, Poltava State Agrarian Academy (1/3, Skovorody st., Poltava)

E-mail: yana_radionova89@ukr.net

Яснолоб І.А., Чайка Т.А., Горб О.А., Радионова Я.В. Теоретико-практичні основи створення енергетички незалежних сільських територій

Цель статьи - разработать концептуальную модель энергонезависимого села в условиях Украины, с учетом зарубежного и отечественного опыта внедрения и функционирования проектов «энергоэффективное село».

Методика исследования. Методологической основой исследования были следующие научные методы: историко-диалектический (исследование состояния сельских территорий в Украине), анализа и синтеза (рассмотрение иностранного и отечественного опыта создания и функционирования проектов «энергоэффективное село»), теоретический поиск и абстрактно-логический (выявление определенных особенностей создания энергетически независимого села, определение условий для эффективной реализации проекта по повышению энергетической независимости сельской территории), моделирования (план мероприятий для создания модели энергетически независимого села).

Результаты исследования. Рассмотрены основные причины ухудшения социально-экономического и экологического состояния сельских территорий в Украине, что обуславливает прежде всего необходимость повышения уровня их энергетической независимости. Приведены иностранный и отечественный опыт по созданию и реализации проектов повышения энергоэффективности сельских территорий. Определены некоторые особенности внедрения проекта по созданию энергетически независимого села. Выявлены условия для эффективной реализации проекта по повышению энергетической независимости сельской территории. Приведен план мероприятий для реализации модели энергетически независимого села с учетом исследованных проектов в Украине.

Построена концептуальная модель создания энергетически независимого и эффективного села от проектных работ до технологического и финансового обеспечения. Определены факторы эколого-социально-экономической эффективности разработки и реализации проектов «энергоэффективное село» в условиях сельских территорий в Украине. Актуальность разработки и внедрения проектов по созданию энергетически независимых сельских территорий подтверждается проектом Горизонт 2020 «Energy Village 500: Smart Local Energy Zones», в котором принимает участие один из поселков Полтавской области.

Элементы научной новизны. Определены особенности проектов «энергоэффективное село», которые раскрыты в этапах их реализации: идентификация проблем, создание проектного предложения, внедрение проекта, результаты проекта. Разработана модель энергетически независимого и эффективного села, которая включает мероприятия от проектных работ до технологического и финансового обеспечения. По результатам исследований выявлена эколого-социально-экономическая эффективность от создания и функционирования энергетически независимого села.

Практическая значимость. Исследование мирового и отечественного опыта по реализации проектов «энергоэффективное село» подтверждают их эффективность в современных условиях с целью использования для повышения энергоэффективности и энергонезависимости сельских территорий в Украине. Приведенный процесс внедрения проекта по созданию энергетически независимого села позволяет предусмотреть их особенности на всех этапах. В концептуальной модели энергетически независимого и эффективного села представлены мероприятия от проектных работ до технологиче-

ского и финансового обеспечения, что упрощает процесс разработки соответствующего проекта. Определенные критерии экологической, социальной и экономической эффективности от создания и функционирования энергетически независимого села подтверждают их актуальность и необходимость для развития сельских территорий в долгосрочной перспективе. Табл.: 2. Илл.: 1. Библиогр.: 14.

Ключевые слова: энергообеспечение; энергосбережение; сельские территории; энергоэффективное село; энергетическая независимость; эколого-социально-экономическая эффективность.

Яснолоб Илона Александровна - кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры предпринимательства и права, Полтавская государственная аграрная академия (г. Полтава, ул. Г.Сковороды, 1/3)

E-mail: ilona.yasnolob@pdaa.edu.ua

Чайка Татьяна Александровна - кандидат экономических наук, доцент кафедры земледелия и агрохимии имени В.И. Сазанова, Полтавская государственная аграрная академия (г. Полтава, ул. Г.Сковороды, 1/3)

E-mail: tetyana.chajka@pdaa.edu.ua

Горб Олег Александрович - кандидат сельскохозяйственных наук, доцент, профессор кафедры экологии, охраны окружающей среды и сбалансированного природопользования, Полтавская государственная аграрная академия (г. Полтава, ул. Г.Сковороды, 1/3)

E-mail: oleg.gorb@pdaa.edu.ua

Радионова Яна Викторовна - ассистент кафедры финансов и кредита, Полтавская государственная аграрная академия (г. Полтава, ул. Г.Сковороды, 1/3)

E-mail: yana_radionova89@ukr.net

Стаття надійшла до редакції 30.08.2018 р.

Фахове рецензування: 05.11.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Яснолоб І. О., Чайка Т. О., Горб О. О., Радіонова Я. В. Теоретико-практичні засади створення енергетично незалежних сільських територій. *Економіка АПК*. 2018. № 11. С. 97 – 105.

* * *

Новини АПК

Розвиток переробки аграрної продукції відкриє нові ринки збуту

Харчова промисловість України посідає вагомe місце в агропромисловому комплексі України та є стратегічно важливою галуззю, яка забезпечує продовольчу безпеку та соціальну стабільність країни. Абсолютна більшість продуктів харчування, що споживаються в нашій державі, а це близько 90% – українського виробництва. Водночас наша продукція затребувана не тільки на внутрішньому ринку, але поступово завойовує позиції й на зовнішніх ринках багатьох країн світу. Минулого року експорт продукції харчової промисловості досягнув позначки 9,1 млрд дол. США, або більше половини вітчизняного аграрного експорту.

Про це зазначила заступник Міністра аграрної політики та продовольства України Олена Ковальова під час проведення щорічного спеціалізованого аграрного форуму з переробки продуктів рослинництва та тваринництва «AgroPro» (1-2 листопада, м. Запоріжжя). Захід відбувся за підтримки Європейського Банку Реконструкції та Розвитку в рамках ініціативи «EU4Business» Європейського Союзу.

У заході взяли участь Губернатор Запорізької області Костянтин Бриль, представники Мінагрополітики, Мінекономрозвитку, місцевої влади, міжнародних проектів технічної допомоги ЄС, Німеччини, Канади, Швейцарії, бізнес-асоціацій, громадських організацій, сільськогосподарські товаровиробники.

«Стимулювання розвитку переробки аграрної продукції з метою забезпечення конкурентоспроможності української продукції, розширення товарних позицій та пошуку нових ринків збуту є пріоритетним напрямом аграрної політики. В той же час, важливо пам'ятати про необхідність дотримання якості та безпечності нашої продукції. На сьогодні вже 426 підприємств впровадили систему управління безпечністю харчових продуктів НАССР, а за два роки запровадити цю систему мають всі українські виробники харчової продукції», – зауважила Олена Ковальова.

Також заступник Міністра акцентувала увагу на державних програмах підтримки, якими можуть скористатися сільськогосподарські виробники. Зокрема, за бюджетною програмою «Державна підтримка галузі тваринництва» виробники можуть здешевити будівництво або реконструкцію підприємств з переробки сільськогосподарської продукції шляхом часткового відшкодування залучених банківських кредитів на зазначені цілі або вартості введених в дію об'єктів.

Під час заходу були обговорені такі важливі теми, як кооперація сільгосптоваровиробників для впровадження переробки продукції тваринництва та рослинництва з метою виходу на ринки з вищою дохідністю, а також поліпшення технології виробництва і переробки, покращення відносин з торговими мережами, вдосконалення можливостей малого та середнього бізнесу через ринкові об'єднання та співпрацю.

Прес-служба Мінагрополітики

Формування пропозиції на ринку винограду сільськогосподарськими підприємствами України

Мета статті - визначити основні тенденції формування пропозиції сільськогосподарськими підприємствами на ринку винограду в Україні та розробити рекомендації щодо її удосконалення.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано діалектичний метод пізнання для оцінки наукових праць учених щодо проблематики формування пропозиції на ринку винограду сільськогосподарськими підприємствами України; метод емпіричного дослідження щодо оцінки сучасного стану формування пропозиції на ринку винограду.

Результати дослідження. Обґрунтовано теоретико-методичні засади й визначено особливості формування пропозиції на ринку винограду сільськогосподарськими підприємствами України. Проаналізовано основні чинники формування пропозиції та визначено закономірності між ними. Встановлено залежність між формуванням пропозиції та економічними результатами діяльності виноградарських підприємств. Запропоновано основні напрями формування пропозиції винограду в Україні.

Елементи наукової новизни. Набули подальшого розвитку теоретичні положення щодо визначення основних факторів формування пропозиції на ринку винограду сільськогосподарськими підприємствами України, їх впливу на кінцевий результат та результати господарювання виноградарських підприємств

Практична значущість. Розглянуті теоретико-методичні положення становлять методологічну базу для забезпечення стабільного формування пропозиції на ринку винограду сільськогосподарськими підприємствами та ефективної їх діяльності. Табл.: 1. Рис.: 4. Бібліогр.: 13.

Ключові слова: пропозиція; виноград; виробництво; товарність; рентабельність; сільськогосподарські підприємства.

Дмитрук Микола Ілліч - здобувач кафедри підприємництва та організації агробізнесу, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 15)
E-mail: organizing_chair@nubip.edu.ua

Постановка проблеми. Незважаючи на досить складну економічну ситуацію в Україні, останнім часом у сільськогосподарському виробництві простежуються певні позитивні тенденції. Так, зростають обсяги виробництва, підвищується продуктивність праці, збільшуються прибутки значної кількості сільськогосподарських підприємств. Разом із тим кожний конкретний товаровиробник намагається оптимізувати свою виробничу програму та постійно провадить пошук ще ефективніших напрямів діяльності, вирощування сільськогосподарських культур та одержання продукції. Це дозволяє інтенсифікувати виробництво та збільшити обсяги прибутків. З іншого боку, диверсифікація діяльності сільськогосподарських підприємств позитивно впливає на конкурентоспроможність вітчизняного агропромисло-

го комплексу та продовольчу безпеку держави.

Одним із найбільш ефективних напрямів діяльності у сільському господарстві є виробництво винограду. Хоча ситуація у виноградарстві в Україні досить складна: використання застарілих технологій та потреба значних капітальних вкладень значно стримують розвиток галузі. При цьому, рентабельність виробництва винограду на порядок вища, ніж інших найбільш поширених видів сільськогосподарської продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На вивчення та аналіз питань виробництва винограду в Україні та забезпечення його ефективного розвитку спрямовані роботи В.В. Власова [1], І.В. Белоус [2], М.Б. Бузовської [3], Л.В. Джабурія [1], Ю.О. Лупенка [7], О.С. Любка [1] та ін. Науковці активно досліджують окреслену проблематику, вивчають наявні проблеми в га-

лузі, пропонують напрями подальшого розвитку в умовах існуючих глобальних економічних викликів. Проте у цій сфері залишаються відкритими ряд питань, що потребують глибшого вивчення та їх вирішення.

Мета статті - визначити основні тенденції формування пропозиції сільськогосподарськими підприємствами на ринку винограду в Україні та розробити рекомендації щодо її удосконалення.

Виклад основних результатів дослідження. Розвиток виробництва будь-якої продукції залежить від ряду факторів. В умовах ринкової економіки розвиток забезпечується за рахунок оптимізації обсягів попиту, пропозиції та встановлення такого рівня цін, який би задовольняв кінцевого споживача (щоб продукція була доступною для нього) та товаровиробника (щоб він мав змогу забезпечити виробництво з собівартістю меншою, ніж ціна на ринку). Саме від балансу цих факторів залежить ситуація на ринку та конкурентоспроможність галузі.

Питання формування та функціонування ринку висвітлювалися у наукових працях і вітчизняних, і зарубіжних авторів. Але в більшості з них, як вказує М.М. Ільчук, зміст ринку зводиться лише до сфери обміну [5, с. 8]. На нашу думку, при дослідженні ринку значну увагу необхідно приділяти формуванню пропозиції, яка тісно залежить від обсягів внутрішнього виробництва, перехідних залишків та обсягів імпорту. Тобто товаровиробник значною мірою впливає на ситуацію на ринку. Від його виробничих можливостей, забезпечення необхідними ресурсами, гнучкості та стійкості залежить обсяг виробництва. Тому для забезпечення ефективного розвитку значну увагу необхідно приділяти саме конкретному товаровиробникові тієї чи іншої продукції.

Протягом 2012-2016 рр. земельна площа виноградників в усіх категоріях господарств в Україні зменшилася від 77,6 до 45,1 тис. га, або на 41,9% (табл.). Звісно, основною причиною цього стала неможливість врахування виноградників АР Крим та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях. Проте варто зазначити, що в країні спостерігається загальна тенденція до зменшення площ під виноградниками. Так, у 2012 р. їхні площі становили 77,6 тис. га, тоді як у 2013 р. таких залишилося 75,1 тис. га. Тобто лише за рік площа зменшилася на 2,5 тис. га, або на 3,2%. Протягом 2013-2016 рр. простежується схожа тенденція зменшення - від 50,9 до 45,1 тис. га, або на 5,8 тис. га, чи 12,9%. Звідси, на сьогодні розвиток виноградарства в Україні характеризується зменшенням зайнятих земельних площ.

Хоча згадана тенденція типова для усіх категорій господарств, але вона дещо відрізняється в сільськогосподарських підприємствах та господарствах населення. Так, площа виноградників у сільськогосподарських підприємствах в цілому за досліджуваний період зменшилася на 32,0 тис. га, або майже вдвічі. І найбільших втрат вони саме зазнали від анексії АР Крим. Адже до цього в сільськогосподарських підприємствах України на виноградники припадало 61,6 тис. га, а на наступний за цими подіями рік - вже 37,7 тис. га, що на 23,9 тис. га, або 38,8%, менше. Звідси можна зробити висновок, що значна частина земель сільськогосподарських підприємств України під виноградниками знаходилася саме в АР Крим. Серед основних причин зменшення площ під виноградниками на території України також закінчення строку їх виробничої експлуатації та висока вартість закладання нових.

Основні показники виробництва винограду в Україні, тис. га

Показник	Рік					2016 р. до 2012 р., %
	2012	2013	2014*	2015*	2016*	
Загальна земельна площа під виноградниками в господарствах усіх категорій, тис. га	77,6	75,1	48,7	45,4	45,1	58,1
У тому числі:						
сільськогосподарські підприємства	64,2	61,6	35,7	32,3	32,2	50,2
господарства населення	13,4	13,5	13	13,1	12,9	96,3
Урожайність винограду в усіх категоріях виробників, ц/га	67,2	85,8	98,6	92,3	88,4	131,5
У тому числі:						
сільськогосподарські підприємства	53,2	70,9	76,4	70,7	51,9	97,6

господарства населення	127	148	154,2	142,4	124,4	98,0
Виробництво винограду в господарствах усіх категорій, тис. т	456	575,4	435,6	386,3	377,8	82,9
У тому числі:						
сільськогосподарські підприємства	292,9	384,2	241	206,2	221	75,5
господарства населення	163,1	191,2	194,6	180,1	156,8	96,1

* Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Джерело: Сформовано автором за даними Державної служби статистики України.

Проте тенденція зменшення площ під виноградниками відзначилася і до цих подій, і після. Так, у 2012 р., за даними статистичних досліджень, у сільськогосподарських підприємствах було в наявності 64,2 тис. га виноградників, тоді як у 2013 р. - 61,6 тис. га, або на 2,8 тис. га, чи 4,2% менше. Протягом 2013-2016 рр. тенденція до скорочення площі продовжується - від 37,7 до 32,2 тис. га, або на 5,5 тис. га, чи на 17,1%. Тобто сільськогосподарські підприємства втрачають зацікавленість до галузі виноградарства, що призводить до зменшення їх частки у структурі земельних площ під виноградниками від 82,7% у 2012 р. до 71,4% у 2016 р.

Такі висновки підтверджуються дослідженнями М.Б. Бузовської, яка вказує, що за останні роки виноградних насаджень закладається все менше, при цьому виведення з господарського обігу (розкорчування виноградників), навпаки, зростає швидкими темпами [3, с. 32].

Окрім розміру земельних площ на обсяг валового виробництва впливає урожайність. Рівень останньої значною мірою характеризує рівень інтенсифікації галузі.

Протягом 2012-2016 рр. урожайність винограду в господарствах усіх категорій зросла на 21,2 ц/га - від 67,2 до 88,4 ц/га, або на 31,5%. Незважаючи на це, протягом 2013-2016 рр. простежується інша тенденція порівняно з 2012-2013 рр. Так, з 2012-го по 2013 р. урожайність зросла від 67,2 до 99,6 ц/га, або майже на 50%. Протягом 2013-2016 рр. відзначається спадаюча тенденція до 88,4 ц/га. Як одну з причин цього слід вказати високу капіталоемність галузі виноградарства, що потребує значних вкладень. Починаючи з 2014 р. відбувалося підвищення цін, знецінення національної валюти, інші не передбачувані події, що негативно позначилися на стабільності та можливостях товаровиробників ефективно забезпечувати потребу в коштах для виконання виробничої програми. Як наслідок, підприємства

зменшили обсяги використання виробничих ресурсів, що негативно позначилося на рівні врожайності винограду.

У сільськогосподарських підприємствах спостерігаються подібні тенденції - зростання врожайності протягом 2012-2013 рр. та зменшення такої протягом 2013-2016 рр. Хоча врожайність за досліджуваний період зменшилася від 53,2 у 2012 р. до 51,9 ц/га у 2016 р., або на 2,4%.

Варто зазначити, що врожайність винограду в сільськогосподарських підприємствах значно нижча, ніж в усіх категоріях господарств. Так, вона коливалася в межах 76,6-82,6% за досліджуваний період (за винятком 2016 р., коли врожайність винограду в сільськогосподарських підприємствах становила лише 58,7% від загальнодержавного рівня).

Урожайність винограду в усіх категоріях господарств зросла, а у сільськогосподарських підприємствах знизилася, через що їхня частка у згаданому показнику зменшилася до 58,7% у 2016 р., або на 26,8% від рівня 2012 р.

Одним з узагальнюючих показників розвитку виноградарства в Україні є обсяг виробництва винограду. За даними Державної служби статистики України, протягом 2012-2016 рр. обсяги виробництва винограду зменшилися від 456 до 377,8 тис. т, або на 17,1%. Звичайно, негативним фактором у цьому стала окупація АР Крим. Разом із тим протягом 2014-2016 рр. відзначається також спадаюча тенденція - від 435,6 до 377,8 тис. т.

У сільськогосподарських підприємствах тенденції щодо зменшення обсягів виробництва притаманні ще вищі темпи. Так, протягом 2012-2016 рр. досліджуваний показник зменшився на 24,5% - від 292,9 до 221 тис. т, що призвело до зниження частки сільськогосподарських товаровиробників від 66,8% у 2013 р. до 58,5% у 2016 р.

Як стверджують В.В. Власов та деякі інші науковці, важливими проблемами розвитку виробництва винограду залишаються необґрунтовано низькі закупівельні ціни на виноград та зростання вартості матеріально-технічних ресурсів [1, с. 42].

За результатами проведених досліджень встановлено, що у 2016 р. в Україні налічува-

лося 109 господарств, які мали виноградники. Причому у 40 господарствах площі під виноградом досягали 100 га, у 44 - від 101 до 300 га та у 25 - понад 301 га (рис. 1). Найбільш чисельною була група господарств із площею винограду до 50 га - 31 господарство, або 30% від усіх сільськогосподарських підприємств, що мали виноградники.

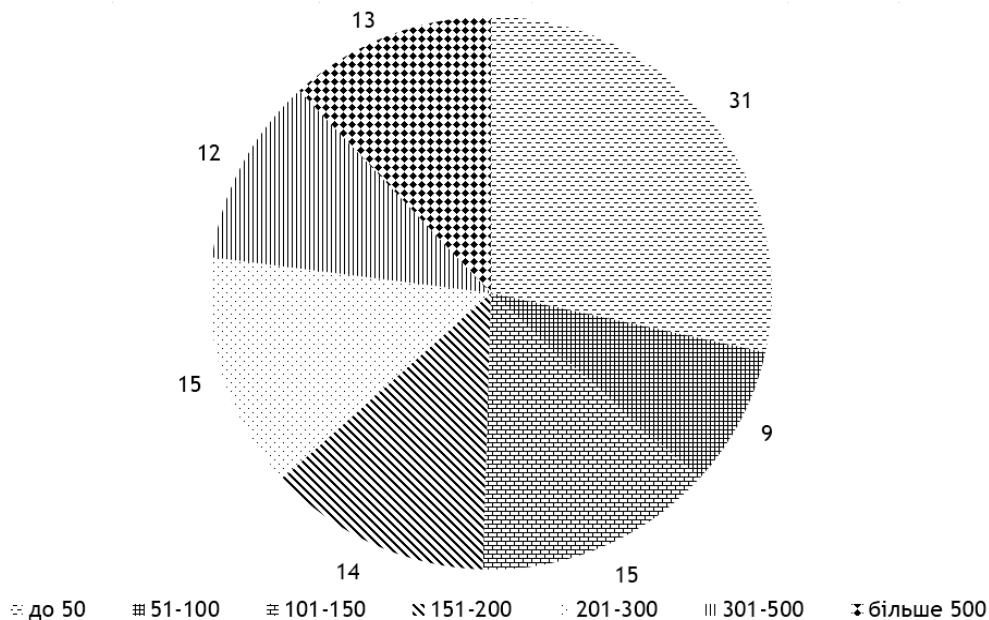

Рис. 1. Розподіл сільськогосподарських підприємств за площею винограду на одне господарство у 2016 р.

Джерело: Розроблено автором за даними Державної служби статистики України.

У процесі досліджень проведено групування сільськогосподарських підприємств за урожайністю винограду (рис. 2). Встановлено, що 109 підприємств у 2016 р. виробляли

в середньому на одне господарство 18563 ц. При цьому середня врожайність становила 84,9 ц/га.

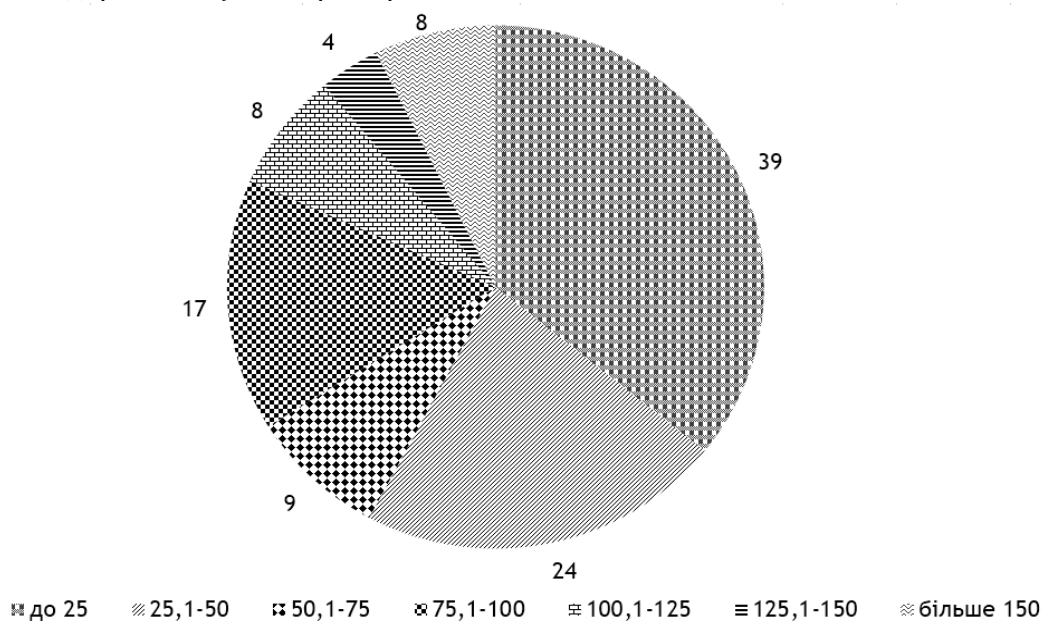

Рис. 2. Розподіл сільськогосподарських підприємств за урожайністю винограду, 2016 р.

Джерело: Розроблено автором за даними Державної служби статистики України.

Варто зазначити, що у 39 господарств, або 35,8% від загальної кількості, урожайність винограду в середньому не перевищувала 11,8 ц/га. У цій групі середній обсяг виробництва на одне господарство становив 1207 ц. До групи з найвищою урожайністю (понад 150 ц/га) віднесено 8 господарств, із середнім обсягом виробництва винограду 91827 ц на одне господарство. Тобто вони забезпечили виробництво 704 616 ц цієї продукції.

За збільшення рівня концентрації виробництва підвищується його економічна ефективність. Так, із збільшенням обсягу виробництва винограду від 5001 ц до понад 100 000 ц рентабельність зростає від 4,1% до 204,0% (рис. 3). Тобто звідси можна стверджувати, що із зростанням концентрації виробництва підвищується результативність виробничої діяльності, і не тільки винограду.

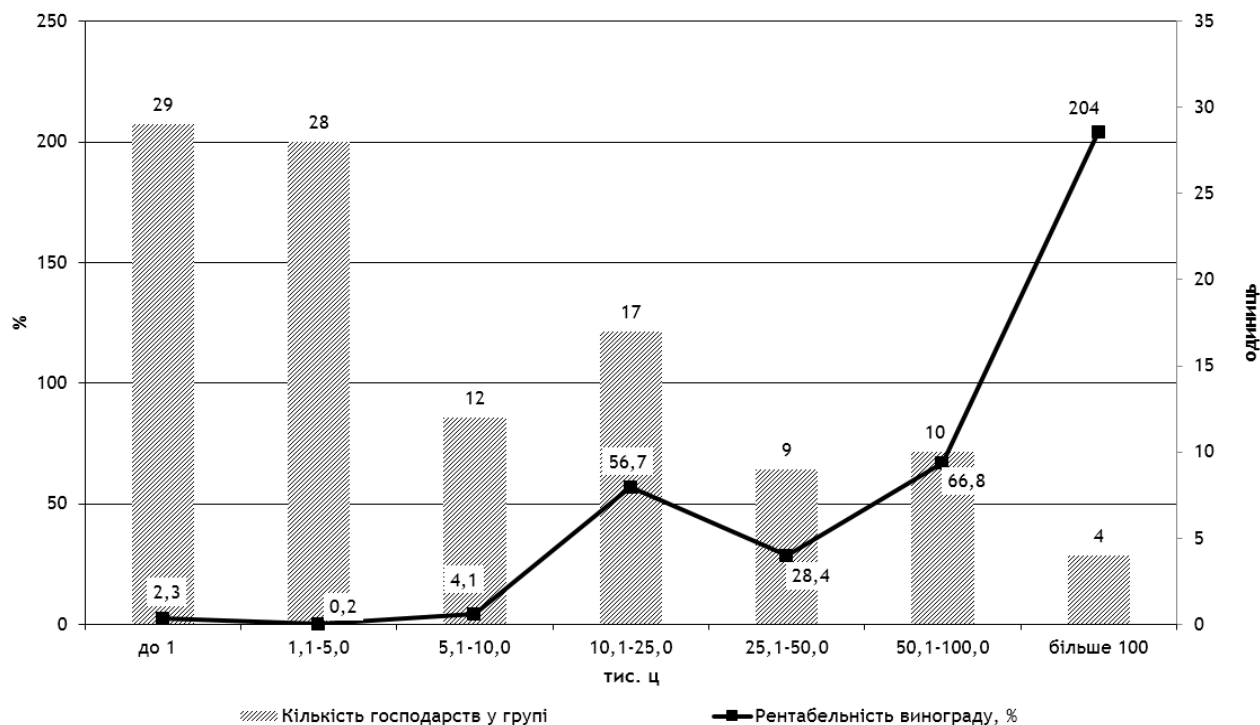

Рис. 3. Вплив обсягів виробництва винограду на рівень його рентабельності, 2014-2016 рр.

Джерело: Розроблено автором за даними Державної служби статистики України.

Одним із важливих показників, що характеризують формування пропозиції на ринку винограду, є його товарність, яка невпинно зростає - від 62,6% у 2011 р. до 77,4% у 2015 р. (рис. 4). Така тенденція вказує на зростання зацікавленості товаровиробників до підвищення обсягів реалізації отриманої продукції.

Важливим фактором підвищення рівня товарності є зростання цін реалізації. Ціна реалізації підвищилася від 3011,8 грн/т у 2011 р. до 6219,5 грн/т у 2017 р., або на 3207,7 грн, чи 106,5%. При цьому собівартість реалізованої продукції підвищилася на 39,8%. Тобто економічна ефективність виробництва винограду зменшується протягом останніх років.

У сфері виробництва винограду в сільськогосподарських підприємствах України хоча й відзначається нестабільна ситуація,

проте наявні певні ознаки інтенсифікації виробництва. Продуктивність культури зростає, товарність також. Це можна вважати позитивними тенденціями.

Виноград - вид сільськогосподарської продукції, що за рахунок диверсифікації виробництва сільськогосподарських підприємств та розширення напрямів діяльності позитивно впливає на економічний ефект від господарської діяльності аграрних формувань.

Як вказує Т.О. Зінчук: «Поєднання різних варіантів отримання фермерами доходу дає змогу не лише ефективним чином використовувати їх економічний потенціал, а й мінімізувати ризики господарювання за умови мінливості ринкового середовища, реалізувати динамічну операційну стратегію розвитку» [4, с. 25].

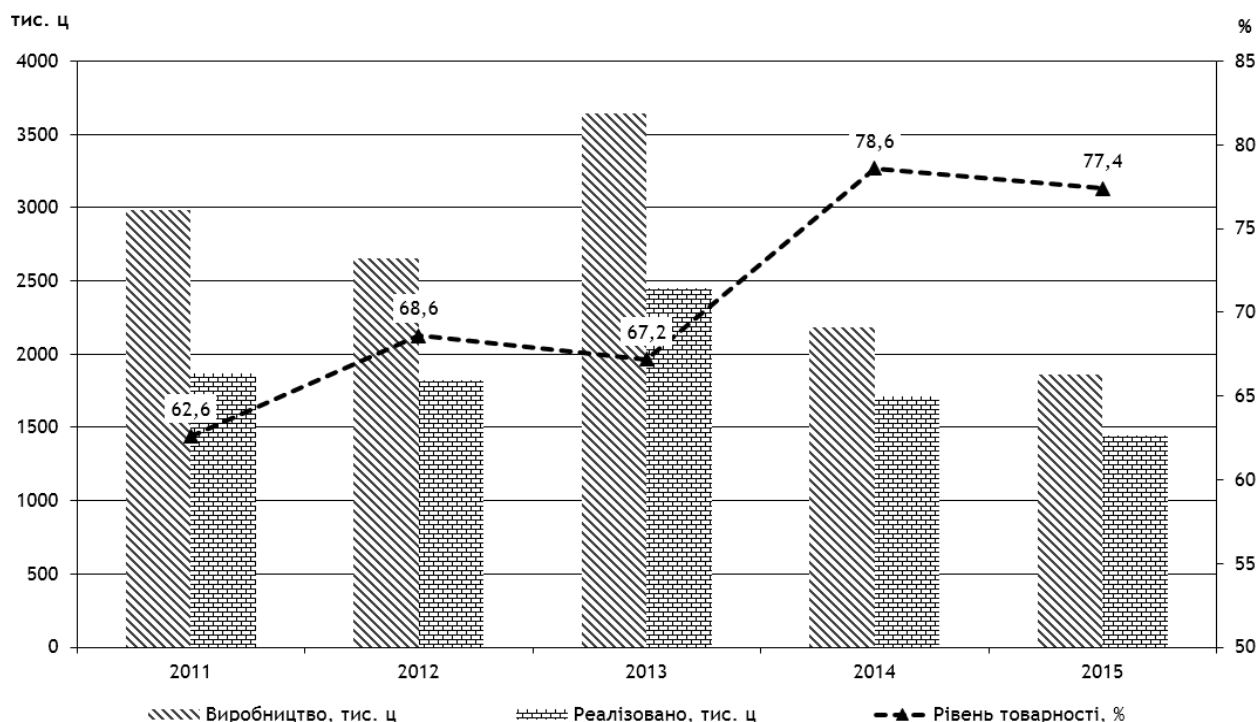

Рис. 4. Рівень товарності винограду в сільськогосподарських підприємствах України

Джерело: Розроблено автором за даними Державної служби статистики України.

На думку І.Г. Кириленка та В.Є. Івченка, вирішення проблем сільського господарства та виробництва винограду зокрема можливо через глибинну трансформацію економіки АПК, спрямовану на користь мільйонів малих сімейних ферм, які будуть кооперуватися, об'єднувати власні зусилля для оптимізації витрат, нарощувати прибутки за рахунок переробки вирощеного, збільшувати виробництво екологічно чистої продукції [6, с. 27-28].

Розвитку виноградарства притаманні загальні тенденції агропромислового комплексу, хоча галузь має певні специфічні особливості. Так, Ю.О. Лупенко зазначає: «Підвищення ефективності виноградарства пов'язано, насамперед, із диверсифікацією та розширенням ринків збуту, підвищенням ємності внутрішнього ринку, включаючи столовий виноград та винопродукцію, використання можливостей концентрації виробництва, відновлення позитивної практики державної підтримки галузі» [7, с. 120].

Забезпечення ефективного та стабільного формування пропозиції на ринку винограду потребує підвищення зацікавленості товаровиробників до такого виду діяльності. Адже через притаманні галузі чинники - висока вартість стартового капіталу на одиницю земельної площі, забезпеченість трудовими

ресурсами, застарілі технології виробництва, сільськогосподарські підприємства розкорчовують старі виноградники, відмовляючись таким чином у подальшому розвивати виробництво у цьому напрямі.

Висновки. Формування пропозиції на ринку винограду залишається нестабільним через складну ситуацію в галузі. Її коливання стало наслідком скорочення протягом 2012-2016 рр. загальної земельної площі під виноградниками на 41,9%, у сільськогосподарських підприємствах - на 49,8%. Це призвело до зменшення обсягів виробництва на 17,1 та 24,5% відповідно. Разом із тим підвищення врожайності характеризує подальшу інтенсифікацію галузі. У результаті товаровиробники приділяють все більше уваги удосконаленню технологій та системі організації виробництва. Незважаючи на наявні проблеми, виноградарство має сприятливі умови для забезпечення ефективного та стабільного формування пропозиції на ринку винограду. Зростання рівня товарності підтверджує зацікавленість виробників до його реалізації. При цьому основними напрямками формування пропозиції винограду є поєднання інтенсифікації та екстенсивних напрямів, зокрема збільшення площ під виноградниками, підвищення якості отриманої продукції, оптимізація товарного сортимен-

ту, що дозволить підвищити конкурентоспроможність вітчизняних виноградарських підприємств.

Виходячи з науково обґрунтованих норм споживання, ємність ринку винограду в Україні оцінюється в 325 тис. т. Враховуючи

сучасний обсяг виробництва та забезпечення науково обґрунтованої потреби споживання, можна стверджувати про наявний потенціал підвищення обсягу виробництва винограду.

Список бібліографічних посилань

1. Проблеми виноградарства та виноробства Закарпатської області та шляхи їх вирішення / В. В.Власов, І. В. Белоус, Л. В. Джабурия, О. С. Любка. *Виноградарство і виноробство: міжвідомчий тематичний науковий збірник*. Одеса : ННЦ «ІВіВ ім. В. Є. Таїрова», 2016. Вип. 53. С. 40-49.
2. Белоус І. В. Стратегія розвитку виноградарства і виноробства України та передумови виходу їх продукції на світовий ринок : монографія. Одеса : ННЦ «ІВіВ ім. В. Є. Таїрова», 2015. 204 с.
3. Бузовська М. Б. Аналіз стану виноградарсько-виноробної галузі Бессарабії (на прикладі Тарутинського району Одеської області). *Виноградарство і виноробство: міжвідомчий тематичний науковий збірник*. Одеса : ННЦ «ІВіВ ім. В. Є. Таїрова», 2016. Вип. 53. С. 29-35.
4. Зінчук Т. О., Куцмус Н. М. Диверсифікація бізнесу на сільських територіях: досвід країн світу. *Економіка АПК*. 2018. № 4. С. 19-27.
5. Ільчук М. М., Рудий М. М. Функціонування молоко-продуктового і м'ясопродуктового підкомплексів в умовах розвитку інтеграції. Київ : «Нічлава», 2006. 284 с.
6. Кириленко І. Г., Івченко В. Є. Економічні аспекти трансформації сільськогосподарського виробництва в Україні. *Економіка АПК*. 2017. № 3. С. 21-28.
7. Лупенко Ю. О. Сучасні тенденції розвитку ринку продукції виноградарства в Україні. *Виноградарство і виноробство: міжвідомчий тематичний науковий збірник*. Одеса : ННЦ «ІВіВ ім. В. Є. Таїрова», 2015. Вип. 52. С. 119-122.
8. Сільське господарство України - 2016 : стат. зб. Київ : Державна служба статистики України, 2017. 248 с.
9. Food and Agricultural Data. URL : <http://www.fao.org/faostat/en/#home>.
10. Grape Production. URL : <https://www.uaex.edu/farm-ranch/crops-commercial-horticulture/horticulture/commercial-fruit-production/grape-production.aspx>.
11. Growing grapes. URL : <https://www.almanac.com/plant/grapes>.
12. How Winemaking Works. URL : <https://science.howstuffworks.com/innovation/edible-innovations/winemaking2.htm>.
13. Table Grape Production. URL : <https://extension.psu.edu/table-grape-production>.

References

1. Vlasov, V.V., Belous, I.V., Djaburia, L.V., & Lubka, O.S. (2016). Problemy vynogradarstva ta vynorobstva Zakarpatskoi oblasti na shlyahy ih vyrishennya [Problems of viticulture and winemaking in the Transcarpathian region and ways of their solution]. *Vynogradarstvo i vynorobstvo: mizhvidomchy tematychny naukovy zbirnyk*, 53, pp. 40-49 [In Ukrainian].
2. Belous, I.V. (2015). *Strategia rozvytku vynogradarstva i vynorobstva Ukrainy na peredumovy vyrodu yih produktcii na svitovyy rynek: monoghr.* [Strategy for the development of viticulture and winemaking in Ukraine and the conditions for their output to the world market: monograph]. Odessa: NNTs "IViV im.V.Ye. Tairova" [In Ukrainian].
3. Buzovska, M.B. (2016). Analiz stanu vynogradarsko-vynorobnoi haluzi Besarabii (na prykladi Tarutynskoho payonu Odeskoi oblasti) [Analysis of the state of the wine-growing and wine-making industry of the Besarabia (on the example of Tarutino district of Odessa region)]. *Vynogradarstvo i vynorobstvo: mizhvidomchy tematychny naukovy zbirnyk*, 53, pp. 29-35 [In Ukrainian].
4. Zinchuk, T.O. (2018). Dyversyfikatsia biznesu na silskykh teritoriyah: dosvid krain svitu [Diversification of business in rural areas: the experience of the world]. *Ekonomika APK*, 4, pp. 19-27 [In Ukrainian].
5. Ilchuk, M.M. & Rudyi, M.M. (2006). *Funktsionuvannya molokoproduktovogo i myasoproduktovogo pidkompleksiv v umovakh rozvytku integratsii* [Functioning of dairy products and meat products subcomplexes under the conditions of integration]. Kyiv: Nichlava [In Ukrainian].
6. Kyrylenko, I.H. & Ivchenko, V.Ye. (2017). Ekonomichni aspekty transformatsii silskohospodarskoho vyrobnytstva v Ukraini [Economic aspects of the transformation of agricultural production in Ukraine]. *Ekonomika APK*, 3, pp.21-28 [In Ukrainian].
7. Lupenko, Yu.O. (2015). Suchasni tendentsii rozvytku rynku produktcii vynogradarstva v Ukraini [Modern trends in the wine-growing market in Ukraine]. *Vynogradarstvo i vynorobstvo: mizhvidomchy tematychny naukovy zbirnyk*, 52, pp. 119-122 [In Ukrainian].
8. Silske hospodartsvo Ukrainy - 2016: Statystychnyy zbirnyk [Agriculture of Ukraine - 2016: Statistical collection]. (2017). Kyiv: State Statistic Service of Ukraine [In Ukrainian].
9. Food and agricultural data. Retrieved from: <http://www.fao.org/faostat/en/#home> [In English].
10. Grape production. (n.d.). Retrieved from: <https://www.uaex.edu/farm-ranch/crops-commercial-horticulture/horticulture/commercial-fruit-production/grape-production.aspx> [In English].
11. Growing grapes. (n.d.). Retrieved from: <https://www.almanac.com/plant/grapes> [In English].
12. How winemaking works. (n.d.). Retrieved from: <https://science.howstuffworks.com/innovation/edible-innovations/winemaking2.htm> [In English].
13. Table grape production. (n.d.). Retrieved from: <https://extension.psu.edu/table-grape-production> [In English].

Dmytruk M.I. Supply formation on the grapes market by agricultural enterprises of Ukraine

The purpose of the article is to study main tendencies of supplying agricultural enterprises on the grapes market in Ukraine and develop recommendations for its improvement.

The research methods. In the research process have been used the following scientific methods: dialectical method for analysis of scientific works of scientists on the problems of forming proposals on the market of agricultural enterprises of Ukraine; method of empirical research for evaluation of the current state of supply formation in the grapes market.

Research results. Theoretical and methodological principles have been substantiated and peculiarities for supply formation in the grapes market by agricultural enterprises of Ukraine have been determined. Main factors for supply formation have been analyzed and their special regularities have been determined. Dependence between formation of supply and economic results of activity of the grapes-growing enterprises has been established. Main directions for supply formation for grapes in Ukraine have been offered.

Elements of scientific novelty. As the study result there have been further developed the theoretical positions regarding definition of the main factors for supply formation on the grapes market by agricultural enterprises of Ukraine, their influence on final result, and management results in the grapes-growing enterprises.

Practical significance. The examined theoretical and methodological provisions constitute a methodological basis for ensuring a stable formation of proposals on the grapes market by agricultural enterprises and their efficient activity. Tabl.: 1. Figs.: 4. Refs.: 13.

Keywords: supply; grapes; production; marketability; profitability; agricultural enterprises.

Dmytruk Mykola Illich - competitor or the department entrepreneurship and business organization, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (15, Heroiv Oborony st., Kyiv)
E-mail: organizing_chair@nubip.edu.ua

Дмитрук Н.И. Формирование предложения на рынке винограда сельскохозяйственными предприятиями Украины

Цель статьи - определить основные тенденции формирования предложения сельскохозяйственными предприятиями на рынке винограда в Украине и разработать рекомендации по его совершенствованию.

Методика исследования. В процессе исследования использован диалектический метод познания для оценки научных трудов ученых по проблематике формирования предложения на рынке винограда сельскохозяйственными предприятиями Украины; метод эмпирического исследования для оценки современного состояния формирования предложения на рынке винограда.

Результаты исследования. Обоснована теоретико-методическая база и определены особенности формирования предложения на рынке винограда сельскохозяйственными предприятиями Украины. Проанализированы основные факторы формирования предложения и определены закономерности между ними. Установлена зависимость между формированием предложения и экономическими результатами деятельности виноградарских предприятий. Предложены основные направления формирования предложения винограда в Украине.

Элементы научной новизны. Получили дальнейшее развитие теоретические положения по определению основных факторов формирования предложения на рынке винограда сельскохозяйственными предприятиями Украины, их влияния на конечный результат и результаты хозяйствования виноградарских предприятий.

Практическая значимость. Рассмотренные теоретико-методические положения составляют методологическую базу для обеспечения стабильного формирования предложения на рынке винограда сельскохозяйственными предприятиями и эффективной их деятельности. Табл.: 1. Илл.: 4. Библиогр.: 13.

Ключевые слова: предложение; виноград; производство; товарность; рентабельность; сельскохозяйственные предприятия.

Дмитрук Николай Ильич - соискатель кафедры предпринимательства и организации агробизнеса, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (г. Киев, ул. Героев Оборона, 15)
E-mail: organizing_chair@nubip.edu.ua

Стаття надійшла до редакції 24.10.2018 р.

Фахове рецензування: 08.11.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Дмитрук М. І. Формування пропозиції на ринку винограду сільськогосподарськими підприємствами України. *Економіка АПК*. 2018. № 11. С. 106 – 113.

*

УДК 339.13.01

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201811113>

К.М. ВЛАСОВА, аспірант*

Сучасні торговельні бар'єри на європейському ринку м'ясної продукції

Мета статті - систематизувати класифікаційні ознаки та існуючі види торговельних бар'єрів на основі аналізу чинної практики торговельних відносин між Україною та ЄС.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано метод аналізу (аналіз положень Угод системи СОТ) і синтезу (ідентифікація класифікаційних ознак та групування торговельних бар'єрів), метод порівняння (опис процесів кожного торговельного бар'єра та їх порівняльна характеристика), метод систематизації (послідовність етапів подолання бар'єрів входу м'ясної продукції на європейський ринок), табличний (побудова таблиць).

Результати дослідження. Досліджено трьохрівневу систему торговельних бар'єрів ЄС. Представлено сукупність класифікаційних ознак та відповідних видів торговельних бар'єрів. Розкрито сутність кожного виду торговельного

* Науковий керівник - Г.М. Філюк, доктор економічних наук, професор.

© К.М. Власова, 2018

Elements of scientific novelty. As the study result there have been further developed the theoretical positions regarding definition of the main factors for supply formation on the grapes market by agricultural enterprises of Ukraine, their influence on final result, and management results in the grapes-growing enterprises.

Practical significance. The examined theoretical and methodological provisions constitute a methodological basis for ensuring a stable formation of proposals on the grapes market by agricultural enterprises and their efficient activity. Tabl.: 1. Figs.: 4. Refs.: 13.

Keywords: supply; grapes; production; marketability; profitability; agricultural enterprises.

Dmytruk Mykola Illich - competitor or the department entrepreneurship and business organization, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (15, Heroiv Oborony st., Kyiv)
E-mail: organizing_chair@nubip.edu.ua

Дмитрук Н.И. Формирование предложения на рынке винограда сельскохозяйственными предприятиями Украины

Цель статьи - определить основные тенденции формирования предложения сельскохозяйственными предприятиями на рынке винограда в Украине и разработать рекомендации по его совершенствованию.

Методика исследования. В процессе исследования использован диалектический метод познания для оценки научных трудов ученых по проблематике формирования предложения на рынке винограда сельскохозяйственными предприятиями Украины; метод эмпирического исследования для оценки современного состояния формирования предложения на рынке винограда.

Результаты исследования. Обоснована теоретико-методическая база и определены особенности формирования предложения на рынке винограда сельскохозяйственными предприятиями Украины. Проанализированы основные факторы формирования предложения и определены закономерности между ними. Установлена зависимость между формированием предложения и экономическими результатами деятельности виноградарских предприятий. Предложены основные направления формирования предложения винограда в Украине.

Элементы научной новизны. Получили дальнейшее развитие теоретические положения по определению основных факторов формирования предложения на рынке винограда сельскохозяйственными предприятиями Украины, их влияния на конечный результат и результаты хозяйствования виноградарских предприятий.

Практическая значимость. Рассмотренные теоретико-методические положения составляют методологическую базу для обеспечения стабильного формирования предложения на рынке винограда сельскохозяйственными предприятиями и эффективной их деятельности. Табл.: 1. Илл.: 4. Библиогр.: 13.

Ключевые слова: предложение; виноград; производство; товарность; рентабельность; сельскохозяйственные предприятия.

Дмитрук Николай Ильич - соискатель кафедры предпринимательства и организации агробизнеса, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (г. Киев, ул. Героев Оборона, 15)
E-mail: organizing_chair@nubip.edu.ua

Стаття надійшла до редакції 24.10.2018 р.

Фахове рецензування: 08.11.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Дмитрук М. І. Формування пропозиції на ринку винограду сільськогосподарськими підприємствами України. *Економіка АПК*. 2018. № 11. С. 106 – 113.

*

УДК 339.13.01

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201811113>

К.М. ВЛАСОВА, аспірант*

Сучасні торговельні бар'єри на європейському ринку м'ясної продукції

Мета статті - систематизувати класифікаційні ознаки та існуючі види торговельних бар'єрів на основі аналізу чинної практики торговельних відносин між Україною та ЄС.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано метод аналізу (аналіз положень Угод системи СОТ) і синтезу (ідентифікація класифікаційних ознак та групування торговельних бар'єрів), метод порівняння (опис процесів кожного торговельного бар'єра та їх порівняльна характеристика), метод систематизації (послідовність етапів подолання бар'єрів входу м'ясної продукції на європейський ринок), табличний (побудова таблиць).

Результати дослідження. Досліджено трьохрівневу систему торговельних бар'єрів ЄС. Представлено сукупність класифікаційних ознак та відповідних видів торговельних бар'єрів. Розкрито сутність кожного виду торговельного

* Науковий керівник - Г.М. Філюк, доктор економічних наук, професор.

© К.М. Власова, 2018

бар'єра при входженні м'ясної продукції на ринок ЄС. Описано сукупність тарифних та нетарифних бар'єрів країн ЄС, що слугує фундаментом для розробки стратегії виходу національних підприємств на відповідний ринок.

Елементи наукової новизни. Розвинуто теоретичні підходи до реалізації торговельних відносин в частині виокремлення класифікаційних ознак торговельних бар'єрів та їх використання з метою групування торговельних бар'єрів за принципом відповідності до обраної ознаки.

Практична значущість. На основі узагальнення основних положень Угод системи СОТ систематизовано основні торговельні обмеження, які не заборонені колективними домовленнями, але застосування яких зумовлене необхідністю захисту здоров'я людини, тваринного світу та навколишнього середовища. Проведене узагальнення та систематизація торговельних бар'єрів дозволяє формувати стратегію виходу на зовнішній ринок відповідно до існуючих торговельних бар'єрів даного ринку. Табл.: 7. Бібліогр.: 21.

Ключові слова: торговельні відносини; торговельні бар'єри; тарифні методи; нетарифні методи; технічні стандарти; маркетингові бар'єри.

Власова Катерина Миколаївна - аспірант кафедри економіки підприємства, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ, вул. Васильківська, 90А)

E-mail: nadtochii@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-3828-7214>

Постановка проблеми. Особливістю сучасних інструментів протекціонізму є поступовий відхід від тарифних бар'єрів на фоні зростання нетарифних обмежень імпорту. Проблема зростання ролі нетарифних бар'єрів набула в останній період все більшої актуальності з огляду на скасування ввізного мита майже на всі товари походженням з України в рамках підписаної Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

У міжнародному вимірі спостерігаються аналогічні тенденції зростання вимог до технічних характеристик виробництва продукції, що імпортується.

Результати сучасних досліджень свідчать про високу активність використання торговельних бар'єрів країнами з розвинутою ринковою економікою. Так, країною з найвищою кількістю торговельних обмежень є США, де діє 1270 видів торговельних бар'єрів, у Росії - 689, в Індії - 655, в європейських країнах - 250, Китаї - 264 [9].

Останніми роками змінюється інструментарій та направленість протекціоністських заходів. Зокрема, у структурі інструментів протекціонізму зростають вимоги до відповідності імпорту технічним, екологічним та маркетинговим стандартам. Щодо традиційних тарифних інструментів регулювання, то їх використання набуває ознак вибіркової й використовується як протидія дешевому імпорту або як відповідь на дискримінаційні дії з боку країни-контрагента.

Стосовно торгівлі на ринку продовольства, то слід зауважити, що за останні роки спостерігається зростання частки продовольчих товарів як у структурі міжнародної торгівлі, так і в структурі зовнішньої торгівлі основних виробників продовольства. У структурі міжнародної торгівлі аграрною продукцією, ринок якої оцінюється в

1,3 трлн дол. США, харчова продукція становить 5,6%, інше м'ясо і харчові м'ясні субпродукти - 5,1%, м'ясо великої рогатої худоби, свіже, охолоджене або заморожене - 3,4% [2]. У структурі зовнішньої торгівлі України на продовольство припадає 45% загального обсягу експорту. Якщо в 2013 р. експорт м'яса і субпродуктів становив 75,7, то в 2014 - 62,3; 2015 - 63,6; 2016 - 61,7 млн дол США. Отже, на фоні зростання частки України в продовольчому забезпеченні країн світу питання активізації зовнішньоекономічної діяльності має бути вирішене в площині як реалізації внутрішнього потенціалу виробництва продовольства, так і з урахуванням виконання вимог імпортерів щодо захисту здоров'я людей, тварин, навколишнього середовища, прав споживачів і подолання торговельних бар'єрів дискримінаційного та обмежувального характеру. Реалізація поставленого стратегічного завдання вимагає активізації зусиль сільськогосподарських підприємств у частині формування динамічних тенденцій розвитку на засадах відповідності якісних, кількісних, маркетингових, економічних параметрів виробництва м'ясної продукції вимогам європейських та світових ринків, що активізує як розвиток аграрного виробництва, так і інтенсивність торговельних відносин. Означена стратегія має базуватися на системі знань щодо існуючих торговельних обмежень та причин їх застосування, що дозволяє в подальшому формувати стратегії виходу на зовнішні ринки з урахуванням особливостей існуючої на сьогодні торговельної політики неопротекціонізму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні, методологічні та прикладні питання ринку м'ясопродукції висвітлені у працях вітчизняних учених М.В. Гладія,

П.Т. Саблука, Н.Г. Копитець [13], М.І. Ібатулліна [5], Ю.О. Лупенка [20], В.Я. Месель-Веселяка, О.В. Мазуренко [8], М.І. Пугачова [11], І.В. Свиноуса [15], О.М. Шпичака [1] та ін.

Дослідження проблеми існування бар'єрів входу на ринок активно розвивається починаючи з 70-х років минулого століття і дотепер. Зміни, які відбуваються на товарних ринках країн світу, потребують застосування широкого набору інструментів для захисту національних товаровиробників та внутрішніх ринків, що зумовило велику кількість нормативних актів країн світу та міжнародних колективних угод, в яких закріплені вимоги та обмеження щодо доступу іноземних товарів на національний ринок [12, 16-18].

У науковій економічній літературі досліджуються питання сутності торговельних бар'єрів [4, 6], тенденцій їх використання країнами світу [9], концепцій та стратегій подолання бар'єрів входу на товарний ринок [4, 6].

У практичних публікаціях розкривається стан та проблеми існування торговельних бар'єрів для національних експортерів у контексті необхідності змін в системі заходів державного впливу на формування системи державного контролю за епідеміологічним станом у країні та формуванням системи сертифікації, яка відповідає вимогам ЄС [3, 10, 14, 19].

Невирішеними залишаються питання подальшого узагальнення та систематизації торговельних бар'єрів, ідентифікації товарних ринків за рівнем бар'єрів входження, формування стратегій входження відповідно до типу ринку та рівня торговельних обмежень.

Мета статті - систематизувати класифікаційні ознаки та існуючі види торговельних бар'єрів на основі аналізу чинної практики торговельних відносин між Україною та ЄС.

Виклад основних результатів дослідження. Найбільшим світовим імпортером м'ясної продукції є Європейський Союз, ринок якого характеризується великою ємністю споживачів із високою купівельною спроможністю (до 512 млн осіб). Однак на фоні високого споживчого потенціалу європейський ринок характеризується дуже високими торговельними бар'єрами для імпорту продукції.

Поняття торговельних бар'єрів у економічній науці є визначеним, оскільки активно використовується в системі економічних відносин для визначення економічних витрат на подолання перешкод та оцінювання переваг від проникнення на відповідний «захищений» ринок. Окрім того, системи національного та міжнародного права закріпили згадане поняття в колективних угодах.

Угода про технічні бар'єри в торгівлі [17] закріпила право країн - учасниць СОТ використовувати інструменти захисту людини, тваринного та рослинного світу від можливих шкідливих впливів, яких може завдати недобросовісний імпорт.

Теоретичне узагальнення існуючих наукових підходів до сутності поняття «торговельні бар'єри» дозволяє зробити наступні узагальнення:

1. У правовому полі існує однозначне розуміння сутності та структури торговельних бар'єрів. В узагальненому вигляді торговельні бар'єри трактуються як заходи тарифного, нетарифного та адміністративного обмеження обміну товарами та послугами, які закріплені в праві країн - учасниць торговельних відносин або на рівні міжнародних (колективних) домовленостей.

2. У системі торговельних відносин виникають перешкоди, які є результатом співвідношення ринкових сил, торговельної практики, неформальних правил поведінки, культурних та релігійних вподобань споживачів. Природою походження таких перешкод виступають як економічні явища та процеси (конкуренція, ціни, попит, пропозиція тощо), так і соціально-культурні фактори.

3. Економічний аспект правових, соціально-культурних та ринкових бар'єрів входження на ринок полягає в оцінюванні витрат та результатів їх подолання.

На основі висловлених узагальнень можна стверджувати, що під торговельними бар'єрами розуміють сукупність:

1) економічних обмежень вільного обміну товарами і послугами між країнами, які створені держаними органами влади або є наслідком ринкових співвідношень їх попиту та пропозиції у формі тарифів, ринкових цін, стану конкуренції тощо;

2) маркетингових обмежень у формі стандартів готової продукції, що поставляється споживачеві, вимог до упакування, маркування, каналів постачання тощо;

3) правових обмежень у формі ліцензій, квот або валютного контролю;

4) адміністративних обмежень у формі визначених сертифікатів та інших документів дозвільного характеру.

Торговельні бар'єри входження на ринок вимагають:

1) додаткових витрат на виконання вимог та подолання бар'єрів;

2) втрат, які виникають у зв'язку з заборонами імпорту продукції.

Отже, з урахуванням витрат, які пов'язані з подоланням торговельних бар'єрів, в економічній літературі зустрічається визначення торговельних бар'єрів як «економічних та технічних факторів, які не допускають або ускладнюють вихід на ринок або в галузь нових компаній, для того щоб

не створювати додаткової конкуренції для вже існуючих компаній» [4], або «будь-яких витрат, що виникають при постачанні продукції на зовнішній ринок, окрім внутрішніх витрат підприємства (собівартості продукції, постійних витрат, тощо)» [6].

На основі синтезу сутності понять торговельних бар'єрів в економічній літературі можна розглядати торговельні бар'єри як сукупність правових норм та ринкових інструментів, закономірностей, правил та традицій, виконання яких при імпорті продукції збільшує витрати доступу або обмежує обсяги її постачання.

Сутність існуючої системи торговельних бар'єрів розкривається через сукупність класифікаційних ознак та відповідних їх видів (табл. 1).

1. Класифікація торговельних бар'єрів

Класифікаційна ознака	Види торговельних бар'єрів
За рівнем агрегації об'єкта	Вимоги до країни Вимоги до підприємства Вимоги до продукції
За методом регулювання	Тарифні Нетарифні
За роллю у торговельних відносинах	Захисні Обмежувальні Дискримінаційні
За походженням	Технічні бар'єри Економічні бар'єри Екологічні бар'єри
За статусом учасників торговельних відносин	Обмеження країни співтовариства Обмеження третьої країни
Вимоги до стадії процесу виробництва продукції	Стандарти виробництва Стандарти управління виробництвом Стандарти маркетингу
За рівнем регульованості	Регулюються країною - імпортером Регулюються країною - експортером Місцеві правила та звичаї господарської та торговельної діяльності
За відношенням до експортера	Прямого впливу Опосередкованого впливу

Джерело: Систематизовано автором.

Найвищим рівнем агрегації торговельних бар'єрів є бар'єри для країни походження експорту. Так, відповідно до існуючої торговельної практики, право доступу на територію країн ЄС іноземних товарів надається лише після подолання трирівневого бар'єра: 1) виконання країною сукупності вимог, за результатами виконання яких приймається рішення про включення країни до переліку третіх країн; 2) перевірки та схвалення Єврокомісією результатів інспекції підприємства на предмет безпечності всього ланцюга виробництва готової продукції; 3) схвалення результатів перевірки вмісту небезпечних

компонентів у партії готової продукції, що імпортується (табл. 2).

На сьогодні Україна включена в перелік третіх країн, з яких дозволене ввезення відповідної категорії продукції птахівництва до країн ЄС. Дозвіл на ввезення продукції птахівництва з України до ЄС було надано Імплементативним регламентом Комісії (ЄУ) № 88/2013 від 31 січня 2013 року про внесення змін до Рішення 2007/777/ЄС та Регламенту (ЄС) № 798/2008 щодо записів для України в списках третіх країн, з яких певні м'ясо, м'ясна продукція, яйця і яйцепродукти можуть бути ввезені до ЄС.

2. Види торговельних бар'єрів залежно від рівня агрегації об'єкта вимог

Вимоги до країни	Вимоги до підприємства	Вимоги до продукції
Включення до переліку третіх країн	Інспекція підприємства Моніторинг лабораторій та метрологічних служб	Інспекція продукції Спеціальні дозволи Спеціальні вимоги до маркування та упакування Санітарні та фітосанітарні вимоги Економічні бар'єри Документальний супровід імпорту

Джерело: Систематизовано автором.

Окрім того, продукцію тваринництва можна імпортувати на територію ЄС після схвалення плану моніторингу шкідливих речовин у кормах і програми запобігання сальмонели, які розроблені такою країною.

Щодо України, то Європейська Комісія схвалила розроблений Україною план моніторингу певних речовин та їх залишків у частині свійської птиці та яєць.

Підприємство - потенційний експортер м'ясної продукції має право на імпорт продукції до ЄС після затвердження експортних потужностей. Порядок затвердження експортних потужностей, внесення та виключення їх із реєстру затверджених експортних потужностей визначений наказом Мінагрополітики від 10.02.2016 р. № 38.

Окрім того, кожна поставка м'ясної продукції повинна відповідати європейським

стандартам і вимогам, що підтверджується контролюючими органами держав-членів ЄС.

Інспекція підприємства - спеціальна перевірка підприємства компетентними органами країни імпортера. Інспекція м'ясопереробних підприємств складається з етапів перевірки умов утримання тварин та їх ідентифікації та перевірки умов виробництва продукції м'ясопереробки.

Інспекція продукції використовується у разі відсутності документів, які підтверджують її відповідність необхідним стандартам.

Усі методи регулювання торговельних відносин у міжнародній торгівлі поділяються на дві укрупнені групи: тарифні та нетарифні (табл. 3).

3. Класифікація методів регулювання в зовнішній торгівлі

Тарифні	Нетарифні
Митний тариф Антидемпінгове мито Компенсаційне мито Спеціальне мито Сезонне мито	Технічні бар'єри Кількісні та валютні обмеження Обмеження, пов'язані з механізмом платежів Маркетингові стандарти Адміністративні формальності

Джерело: Систематизовано автором.

Митний тариф є одним з основних інструментів торговельної політики держави. Під митним тарифом розуміють перелік ставок митних податків, порядкованих відповідно до товарної номенклатури, яка застосовується для класифікації товарів у зовнішній торгівлі тієї чи іншої країни.

Як особливість сучасного етапу торговельних відносин країн світу слід вказати поступове зменшення імпортних мит у рамках двох та багатосторонніх колективних домовленостей. Однак попри тарифну лібералізацію ставки імпортного мита більшості країн світу все ж таки залишаються високими. Так, на сьогодні базова ставка мита на імпорт охолодженого м'яса птиці до ЄС стано-

вить €32,5 за 100 кг, для м'яса мороженої птиці - €29,9 за 100 кг, 1 тис. яєць - €35 [3].

В умовах зростання конкуренції аналогічних чи подібних товарів на міжнародних ринках зростає кількість фактів продажу товару на території іншої країни «за вартістю, меншою від звичайної, якщо експортна ціна товару, що експортується з однієї країни до іншої, менша від порівняльної ціни, яка встановлюється в ході звичайної торгівлі на аналогічний товар, призначений для споживання в країні-експортері» [18]. Відповідно до Угоди про застосування Статті VI Генеральної угоди з тарифів та торгівлі 1994 року такий продаж товару має назву демпінгу.

При встановленні демпінгу країна - імпортер такого товару встановлює додатковий митний тариф на імпортовані товари (*антидемпінгове мито*), необхідне для захисту інтересів національних виробників.

У сучасних умовах існує низка особливостей в застосуванні антидемпінгових заходів, зокрема йдеться про зростання кількості країн, які використовують антидемпінгове мито як інструмент обмеження імпорту; про розмитість поняття «національне виробництво» в умовах транснаціонального характеру виробництва, що збільшує частоту і сферу використання антидемпінгових заходів; посилюється ефект заміщення імпортованих мит антидемпінговими; зростає комбінаторний характер антидемпінгових процедур у сукупності з іншими заходами дискримінаційного характеру [7, с. 178].

Компенсаційне мито розглядається як додатковий платіж з імпорту тієї продукції, виробництво якої здійснювалося з використанням специфічної субсидії з боку країни. Використання субсидій закріплено в Угоді про субсидії і компенсаційні заходи Уругвайського раунду переговорів у 1994 р. Ця Угода встановила загальні правила надання субсидій для виробництва промислових товарів. Згідно з Угодою до субсидій відносяться: «фінансове сприяння, що надається на території Члена СОТ урядом або будь-яким державним органом, тобто коли: уряд практикує пряме переведення грошових коштів (наприклад дотацій, позик або вливань капіталу), потенційну пряму передачу грошових коштів або зобов'язань (наприклад гарантій за позиками); уряд відмовляється від доходів, що йому належать, або не стягує їх (наприклад такі фіскальні стимулюючі заходи, як податкові кредити); уряд надає товари та послуги, крім загальної інфраструктури, або закуповує товари чи послуги; уряд здійснює платежі до механізму фінансування, або доручає, або наказує приватній установі виконувати одну чи більше функцій, які б за звичайних умов виконувалися урядом; підтримка доходів чи цін у будь-якій формі» [16].

Надання субсидій для аграрного сектору регулюються Угодою про сільське господарство. Відповідно до згаданої Угоди країни-члени СОТ зобов'язані скорочувати тільки субсидії, які спотворюватимуть умови міжнародної торгівлі. До таких субсидій відносять експортні та імпортозаміщуючі субси-

дії. При цьому експортні субсидії у вигляді експортного кредитування дозволено на певних умовах.

Внутрішня підтримка сільського господарства можлива з використанням субсидій, які умовно поділені на три групи: «зелену», «синю» і «жовту» скриньки.

«Зелену скриньку» становлять заходи, які не спрямовані на підтримку обсягів виробництва та цін. До «синьої скриньки» належать заходи, що стримують перевиробництво. Усі інші заходи, які не ввійшли до зеленої та синьої скриньок, віднесені Угодою до «жовтої скриньки» і повинні скорочуватися.

Скорочення субсидій жовтої скриньки відбувається залежно від верхньої межі сукупного рівня внутрішньої підтримки, яку уряди можуть надавати національним виробникам.

Спеціальне мито використовується державами у випадку, якщо товари ввозяться на митну територію в обсягах та/або за таких умов, що їх ввезення заподіює або створює загрозу заподіяння значної шкоди національному товаровиробникові, або як заходи у відповідь на дискримінаційні та/або недружні дії інших держав, митних союзів та економічних угруповань, які обмежують реалізацію законних прав та інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України.

У сукупності методів регулювання міжнародної торгівлі зростає значення нетарифних обмежень імпорту.

Відповідно до класифікації СОТ існує п'ять груп нетарифних заходів:

- 1) технічні бар'єри в торгівлі; адміністративні формальності;
- 2) участь у торгівлі, обмежувальна практика та державна політика загального характеру;
- 3) кількісні та специфічні обмеження аналогічного характеру;
- 4) обмеження, закладені в механізмі платежів.

Технічні бар'єри - це комплекс обов'язкових технічних вимог до продукції та виробничих процесів, які направлені на захист життя та здоров'я людей, тварин, рослин та оточуючого середовища. Однак на сьогодні технічні бар'єри можуть реалізувати не лише соціальну функцію, а й використовуватися як інструменти захисту внутрішнього ринку від іноземної продукції, використовуючись як засіб протекціоністської політики країни, який не суперечить вимогам СОТ. Перевагою використання технічних

бар'єрів в обмеженні доступу іноземної продукції на національні ринки є неможливість ідентифікації меж технічного регулювання та протекціонізму, що й стало приводом для активного їх використання як обмежувальних засобів.

Варто зазначити, що технічні бар'єри виступають засобами протекціонізму окремої країни або групи країн, пов'язаних колективними домовленостями, що дає можливості для їх змін залежно від їхніх економічних інтересів. Основними інтересами використання технічних бар'єрів як інструментів протекціонізму є стан конкуренції на внутрішньому ринку, релевантність продукції, що імпортується, потенційні можливості національних виробників у задоволенні національного попиту тощо. Так, при зростанні конкуренції з боку іноземної продукції змінюються технічні вимоги до імпорту в напрямі зростання вимог до безпечності такої продукції.

Технічні бар'єри існують у вигляді стандартів, технічних норм, правил, вимог до вмісту максимально шкідливих компонентів у продукції, вимог щодо маркування, упакування та інших технічних вимог.

Щодо законодавчого закріплення технічних бар'єрів, то вони можуть мати дію через:

1) законодавчі акти країни - імпортера, які мають універсальний характер і поширюються рівнозначно як на продукції даної країни, так і на імпортовану;

2) митне законодавство країни - імпортера;

3) міжнародні угоди в галузі стандартизації і захисту навколишнього середовища.

Угодою з технічних бар'єрів [17], прийнятою в рамках СОТ, визначена недопустимість використання технічних бар'єрів як засобів обмеження доступу імпортової продукції окремих країн на внутрішні ринки.

Технічні бар'єри дозволяють забезпечити національних споживачів від імпорту продукції низької якості, здатної завдати шкоди здоров'ю. З іншого боку, вони використовуються як державний засіб конкурентної боротьби. Виправдане використання технічних бар'єрів у випадку державної політики підтримки нових галузей національної економіки. Історія розвитку цукрової промисловості України підтверджує доцільність використання протекціонізму для формування умов розвитку національних виробництв.

У сучасних умовах зросла активність використання технічних бар'єрів як відповідних заходів проти дій торговельних партнерів.

Основною умовою виходу української продукції на міжнародні ринки є її висока безпечність та якість, яка підтверджується процедурою сертифікації. Наявність європейських сертифікатів спрощує вихід української продукції на ринки Азії, Латинської Америки, Африки та інших країн світу.

Залежно від мети застосування, торговельні бар'єри можуть вводитися для обмеження імпорту або його заборони (табл. 4).

4. Класифікація торговельних обмежень за їх роллю у торговельних відносинах

Обмеження	Заборони	Дискримінація
Тарифна квота Ліцензія Кількісні обмеження імпорту (квотування)	Заборона на ввезення окремих товарів Заборона всіх торговельних операцій з певною державою (ембарго)	Рівень митного обкладання товарів, послуг одних країн вищий ніж інших

Джерело: Систематизовано автором.

Тарифна квота - це визначений обсяг товару, до імпорту якого буде застосований преференційний режим за умови підтвердження країни походження такого товару на основі сертифікату походження затвердженої форми. Імпорт у кількості, яка перевищує розмір тарифної квоти оподатковується за загальним режимом (за базовою ставкою).

Верховна Рада України та Європейський Парламент 16 вересня 2014 р. синхронно ратифікували Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атом-

ної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони. Угода про асоціацію між Україною та ЄС набула чинності у повному обсязі 1 вересня 2017 р., коли й почало діяти квотування на безмитну торгівлю [3].

Відповідно до Угоди про асоціацію безмитні тарифні квоти ЄС передбачені для 36 видів товарів походженням з України, зокрема для яловичини, свинини, м'яса баранини, м'яса птиці. При цьому для м'яса свинини, м'яса птиці, грибів, яєць та альбумінів встановлено додаткові тарифні квоти. Крім того, для 18 товарів тарифні квоти

передбачають збільшення обсягів упродовж п'яти років з дати застосування торговельних положень Угоди.

На сьогодні з допомогою використання квот обмежується імпорт курячого філе з України до ЄС. Квота на імпорт курячого філе встановлена в обсязі 20 тис. т. Однак відповідно до торговельних договорів, Україна отримала дозвіл на експорт курячої грудини з кісткою крила, що активізувало експорт згаданої продукції на м'ясопереробні

підприємства ЄС, де м'ясо на кістці змінює товарну форму і надходить в реалізацію на ринку ЄС у вигляді курячого філе [10].

Відповідно до Угоди про асоціацію України та ЄС взяли на себе зобов'язання щодо зменшення торговельних обмежень на весь перелік продукції, що імпортується.

Україна зобов'язується зменшити ставки ввізного мита протягом визначеного в угоді перехідного періоду або здійснювати імпорт в межах визначеної квоти (табл. 5).

5. Витяг з Тарифного графіка України Угоди про асоціацію

Код згідно з УКТЗЕД	Текстовий опис	Базова ставка увізного мита	Перехідний період, років
0207	М'ясо та їстівні субпродукти свійської птиці, зазначеної в товарній позиції 0105, свіжі, охолоджені або морожені:		
	- курей свійських (<i>Gallus domesticus</i>):		
0207 11	- - не розрізані на частини, свіжі або охолоджені:		
0207 11 10 00	- - - обскубані, напівпатрані, з головою та лапами, так звані «83% курчата»	15	7
0207 11 30 00	- - - обскубані, патрані, без голови та лапок, але з шиєю, серцем, печінкою та шлунком, так звані «70% курчата»	15	7
0207 11 90 00	- - - обскубані, патрані, без голови, лапок, шиї, серця, печінки та шлунка, так звані «65% курчата», або в іншому вигляді	15	7
0207 12	- - не розрізані на частини, морожені:		
0207 12 10 00	- - - обскубані, патрані, без голови та лапок, але з шиєю, серцем, печінкою та шлунком, так звані «70% курчата»	12	Тарифна квота М'ясо птиці (8 000 - 10 000 тонн чистої ваги) (1) + Тарифна квота М'ясо птиці додаткова (10 000 тонн чистої ваги)

Джерело: Витяг з додатка І-А до Глави 1 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони.

Європейський Союз обмежує імпорт з України шляхом встановлення базової ставки та тарифної квоти (табл. 6).

6. Витяг з Тарифного графіка ЄС Угоди про асоціацію

Код згідно з КН	Текстовий опис	Базова ставка увізного мита	Перехідний період, років
0207	М'ясо та їстівні субпродукти свійської птиці, зазначеної в товарній позиції 0105, свіжі, охолоджені або морожені:		
	- Курей свійських (<i>Gallus domesticus</i>):		
0207 11	-- Не розрізані на частини, свіжі або охолоджені:		
0207 11 10	--- Обскубані, напівпатрані, з головою та лапами, так звані «83% курчата»	26,2 €/100 кг/нетто	0

0207 11 30	--- Обскубані, патрані, без голови та лапок, але з шиєю, серцем, печінкою та шлунком, так звані «70% курчата»	29,9 €/100 кг/нетто	Тарифна квота_М'ясо птиці (16 000 - 20 000 тонн/рік) (1)
0207 11 90	--- Обскубані, патрані, без голови, лапок, шиї, серця, печінки та шлунка, так звані «65% курчата», або в іншому вигляді	32,5 €/100 кг/нетто	Тарифна квота_М'ясо птиці (16 000 - 20 000 тонн/рік) (1)

Джерело: Витяг з додатка I-A до Глави 1 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони

Імпорт української продукції на європейський ринок здійснюється на основі *ліцензії*, виданої Генеральним директором Європейської Комісії. При імпорті до ЄС м'ясної (яловичина, свинина, свійська птиця) та яєчної продукції ліцензування в рамках відповідних річних квот розподіляється рівними частками щоквартально, по 25% від загального обсягу квоти.

Детальні процедури ліцензування в рамках використання тарифних квот встановлюють шість імплементаційних регламентів Європейської комісії (для свинини - Регламент № 2015/2076, яєць та альбумінів - Регламент № 2015/2077, м'яса птиці - Регламент 2015/2078, яловичини - Регламент № 2015/2079, молочної продукції - Регламент № 2015/2080, зернових - Регламент № 2015/2081).

Угода ГАТТ/СОТ допускає введення торговельних обмежень у вигляді *заборон*. Відповідно до Угоди основними умовами введення таких обмежень є: публічний (не прихований) характер їх введення та не дискримінаційний підхід. Заборони в зовнішній

торгівлі вводяться країнами виходячи з інтересів однієї з країн або як відповідні заходи на дискримінаційні дії. Заборони встановлюються як на тривалий термін, так і на тимчасовій основі.

Така законодавчо закріплена заборона розглядається як засіб забезпечення економічної безпеки країни або як засіб політичного тиску. Використання згаданого торговельного бар'єра останніми роками значно зростає через існування причин епідеміологічного походження або з метою стимулювання внутрішнього виробництва.

У 2014-2016 рр. були введені заборони на імпорт свинини та продукції тваринного походження з України до деяких країн (Росія, Молдова) у зв'язку з поширенням в окремих регіонах України вірусу африканської чуми свиней. З початку 2018 року в Україні зафіксовано 123 випадки спалахів африканської чуми свиней [14]. Усього за останні 6,5 років зафіксовано 434 спалахи АЧС.

За природою походження торговельні обмеження можна класифікувати як технічні, економічні та екологічні (табл. 7).

7. Класифікація торговельних обмежень за природою їх походження

Технічні обмеження	Економічні обмеження	Екологічні обмеження
Стандартизація виробництва Сертифікація продукції Сертифікація походження продукції Сертифікат відповідності стандартам використання Вимоги до безпеки	Ціновий контроль Фінансовий контроль Високі ціни Стан конкуренції на ринку (олігополізм у торгівлі) Збутовий ланцюг	Екологічні стандарти Екологічне маркування

Джерело: Систематизовано автором.

Вимогами ЄС передбачено відповідність процесів виробництва продукції, що імпортується до ЄС, нормам та правилам їх виробництва в ЄС. Така відповідність підтверджується *стандартами виробництва*. У сфері агровиробництва та виробництва харчової продукції в ЄС обов'язковими є вимоги до стандартів НАССР (система аналізу небезпечних факторів і контролю в критичних точках (англ. НАССР - Hazard Analysis and Critical Control Points), ISO (стандарти, які забезпечують єдині вимоги до виробництва)

та Global G.A.P. (стандарт, розроблений на основі НАССР, передбачає мінімізацію ризиків сільськогосподарського виробництва шляхом відслідковування всього виробничого циклу).

На початок 2018 р. 426 українських підприємств запровадили систему НАССР, 143 знаходяться на стадії розробки та впровадження [19].

Найвищі темпи впровадження згаданої системи демонструє саме м'ясопереробна та молочна промисловість. До 20.09.2019 р.

система НАССР має бути впроваджена на всіх підприємствах, у тому числі і на малих, де кількість персоналу становить до 10 осіб, площа - до 400 м².

Економічні бар'єри - це сукупність економічних збитків, які супроводжують процес реалізації продукції на зовнішніх ринках. Основним економічним стимулятором експорту продукції є різниця цін зовнішнього і внутрішнього ринку. Аналітичні дослідження дозволили виявити закономірності між різницею цін на м'ясо свинини та обсягами його експорту до країн ЄС. Якщо ціна на свинину на європейському ринку нижча за ціну внутрішнього ринку, обсяги експорту свинини падають. Однак позитивна різниця з ціною на м'ясо свинини в Росії та Китаї зумовлює стрімке зростання обсягів його експорту, чому сприяє європейська сертифікація українських товаровиробників м'яса.

Екологічні бар'єри проявляються у забороні службами екологічної безпеки, природоохоронними установами і громадськими організаціями та рухами розширення масштабів діяльності на конкретному товарному ринку, будівництва нових виробничих і складських об'єктів, транспортних комунікацій тощо.

За відношенням до експортера торговельні бар'єри можна поділити на бар'єри прямого та опосередкованого впливу.

До бар'єрів прямого впливу слід віднести сукупність вимог щодо умов виробництва і якості та безпечності продукції, що реалізується на зовнішньому ринку. Відповідно до дослідженої структури торговельних бар'єрів, до бар'єрів прямого впливу відносяться всі вимоги до підприємства - виробника такої продукції та всі вимоги до партії продукції.

Під бар'єрами опосередкованого впливу агрегується вся сукупність вимог до всіх учасників ланцюга виробництва та реалізації продукції. Зокрема в контексті дослідження ланцюга виробництва та реалізації м'ясної продукції до опосередкованих бар'єрів для виробників м'ясної продукції слід віднести вимоги до умов утримання тварин та профілактики їх захворювань, вимоги до організації сертифікації продукції.

Оскільки економіка є наукою про економічні відносини, тому кожна економічна функція циклу виробництва (забезпечення, виробництва, розподілу, обміну та споживання) реалізується завдяки взаємодії суб'єктів різ-

них сфер економічної діяльності (сільськогосподарської, промислової, сфери послуг та торгівлі). При цьому споживчі властивості товару формуються у логічній послідовності кожним учасником циклу, тому бар'єри на шляху формування ланцюга доданої вартості одного з його учасників впливають на величину витрат наступного або навіть призводять до неефективності їх виконання. Отже, бар'єри одного з учасників ланцюга формування доданої вартості слугують перешкодами для реалізації експортного потенціалу для наступних учасників. Так, оцінювання потенціалу експорту продовольчої продукції починається з оцінювання потенціалу сільськогосподарського виробництва сировини в частині відповідності умов її виробництва вимогам країни імпорту.

Документальний супровід імпорту являє собою один із способів обмеження імпорту продукції харчування та сировини тваринного походження. Імпорт такої продукції можливий за умови наявності узгоджень між Державною службою України з питань безпеки харчової продукції і захисту споживачів та державними службами ветеринарної інспекції країни імпорту форми міжнародних ветеринарних сертифікатів.

Стандарти маркетингу виступають інструментами ідентичності умов реалізації продукції на відповідному ринку. Так, імпорт м'ясних продуктів до Європейського Союзу (ЄС) підлягає дотриманню певних вимог щодо умов його реалізації (свіже, заморожене або швидкозаморожене), критеріїв оцінювання відповідно до конформації та вигляду туш або відрізків, вимог щодо маркування та етикетування, мови назви продуктів та інших термінів, що містяться на етикетці, вмісту води у заморожених, швидкозаморожених та свіжих частинах курей [21].

Висновки. Правомірність застосування торговельних бар'єрів в міжнародній торгівлі закріплена в Угоді СОТ за умови недопущення дискримінації, яка зменшує активність торговельних відносин. Торговельні бар'єри відповідно до угоди СОТ виступають інструментами захисту здоров'я живих організмів та середовища їх існування. Оскільки інтереси більшості країн світу пов'язані з розвитком національних виробництв, що спонукає їх уряди до прийняття заходів щодо формування умов їх розвитку як із використанням внутрішньодержавних

методів та стимулів, так і шляхом обмеження конкуренції на відповідних ринках.

На сучасному етапі розвитку торговельних відносин зростає активність використання інструментів обмеження імпорту, особливо в частині максимально допустимого вмісту шкідливих речовин у продукції, що імпортується, обов'язкової сертифікації виробництва, прямих заборон на імпорт визначених товарів із визначених країн.

Така зовнішньоторговельна політика нетарифного протекціонізму зменшує доходи підприємств у частині надходжень від експорту продукції. І чим більше інтегроване підприємство в зовнішньоторговельні відносини, тим вища його залежність від зовнішньоторговельної політики країни його партнера. Наявність високих торговельних

бар'єрів зменшує прибутковість експорту підприємств постачальників продукції на зовнішні ринки, що призводить до зниження привабливості виробництва такої продукції та падіння ринкових індексів таких товаровиробників. Це загрожує новим падінням фондових індексів, зменшує можливості їх технологічного оновлення через відсутність конкуренції на ринку даного товару.

Позитивними наслідками технічних бар'єрів є зростання рівня уніфікованості законодавства та вимог до безпечності продовольства, підвищення рівня технологічності виробництва як обов'язкової умови для його сертифікації, формування умов на етапі становлення та закріплення на ринку нових інноваційних виробництв тощо.

Список бібліографічних посилань

1. Аналіз поточної кон'юнктури і прогноз ринків тваринницької продукції в Україні та світі : монографія [О. М. Шпичак, О. В. Боднар, Н. Г. Копитець та ін.]. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2017. 304 с.
2. Глобальні тренди світового агроринку. URL : <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichni-hektar/item/7958-hlobalni-trendy-svitovoho-ahrorynku.html>
3. ЄС відкрив ринок для м'яса та яєць українських курей, але виробники не поспішають. URL : <http://tyzhden.ua/News/85407>
4. Зеліч В. В. Структура бар'єрів входу вітчизняних фірм в міжнародний бізнес. *Вісник ОНУ ім. І.І. Мечникова*. 2015. Т. 20. № 3. С. 14-19.
5. Ібатуллін М. І. Виробництво тваринницької продукції в особистих селянських господарствах: сучасний стан та проблеми вирішення. *Вісник Сумського національного аграрного університету*. Сер. Економіка і менеджмент, 2016. Вип. 1. С. 45-48.
6. Кайнара Д. О. Теоретичні засади торговельних бар'єрів. *Ефективні економіка*. 2016. № 3. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4797>.
7. Кудряшова І. А., Копейн В. В. Современные аспекты международной торговли на рынке продовольственных товаров. *Food Processing:Techniques and Technology*. 2014. № 3. С. 176-181.
8. Месель-Веселяк В. Я., Мазуренко О. В. Развитие м'ясопродуктового підкомплексу України. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2004. 198 с.
9. Мунаев З. Протекционизм в мировом масштабе. URL : sno.ru.
10. МХП обходит квоты ЕС на импорт курятины. URL : latifundist.com.
11. Перспективи розвитку зовнішньоторговельних відносин України з Європейським Союзом в аграрній сфері / [Пугачов М. І., Духницький Б. В., Мельник О. А. та ін.]; за ред. М. І. Пугачова. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2016. 40 с.
12. Регламент ЕС № 798/2008. URL : <https://www.fsvps.ru/fsvps-docs/ru/usefulinf/files/es798-2008.pdf>.
13. Развитие м'ясопродуктового підкомплексу України : монографія [М. В. Гладій, П. Т. Саблук, Н. Г. Копитець та ін.] / за ред. М. В. Гладія. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2012. 354 с.
14. Свинокомплекс: взгляд изнутри. URL : latifundist.com.
15. Свиноус І. В. Щодо проблеми конкурентоспроможності українських м'ясопродуктів. *Економіка та управління АПК*. 2011. № 6. С. 136-141.
16. Угода про субсидії і компенсаційні заходи. URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_015.

References

1. Shpychak, O.M., Bodnar, O.V., Kopytets, N.H., et al. (2017). *Analiz potочної koniunktury i prohnaz rynkiv tvarynnytskoi produktsii v Ukraini ta sviti : monohrafiia* [Analysis of the current situation and forecast of livestock markets in Ukraine and the world: monograph]. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
2. Globalni trendy svitovogo agrorynku [Global trends of the world agro-market]. (n.d.). Retrieved from: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichni-hektar/item/7958-hlobalni-trendy-svitovoho-ahrorynku.html> [In Ukrainian].
3. ES vidkryv rynek dlya myasa ta yayecz ukraïnskyyh kurej, ale vyrobnyky ne pospishayut [EU opened the market for meat and eggs of Ukrainians, but producers are in a rush]. (n.d.). Retrieved from: <http://tyzhden.ua/News/85407> [In Ukrainian].
4. Zelich, V.V. (2015). *Struktura baryeriv vходу vitchyznyanykh firm v mizhnarodnyj biznes* [Structure of barriers for entrance of domestic firms into international business]. *Visnyk ONU im. I.I. Mechnykova*, 3(20), pp. 14-19 [In Ukrainian].
5. Ibatullin, M.I. (2016). *Vyrobnytstvo tvarynnytskoi produktsii v osobystykh selianskykh hospodarstvakh: suchasnyi stan ta problemy vyrishennia* [Production of livestock products in private peasant farms: current state and problem solving]. *Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu. Ser. Ekonomika i menedzhment*, 1, pp. 45-48 [In Ukrainian].
6. Kainara, D.O. (2016). *Teoretychni zasady torgovelynykh baryeriv* [Theoretical basis of trade barriers]. *Efektivni ekonomika*, 3. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4797> [In Ukrainian].
7. Kudryashova, I.A. & Kopeyn, V.V. (2014). *Sovremennye aspekty mezhdunarodnoy trgovly na rynke prodovolstvennykh tovarov* [Modern aspects of international trade in the grocery market]. *Food Processing:Techniques and Technology*, 3, pp. 176-181 [In Russian].
8. Mesel-Veseliak, V.Ya. & Mazurenko, O.V. (2004). *Rozvytok miasoproduktovoho pidkompleksu Ukrainy* [Development of meat-food subcomplex of Ukraine]. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
9. Munaev, Z. (n.d.). *Protekyonyzm v myrovom masshtabe* [Protectionism on a global scale]. (n.d.). Retrieved from: <http://sno.ru> [In Ukrainian].
10. MHP obxodyt kvoty ES na import kuryatyny [MHP bypasses EU quotas on chicken imports]. (n.d.). Retrieved from: <http://latifundist.com> [In Russian].
11. Puhachov, M.I., Dukhnytskyi, B.V., Melnyk, O.A., et al. (2016). *Perspektyvy rozvytku zovnishnotorhovelynykh vidnosyn Ukrainy z Yevropeiskym Soiuzom v ahrarnii sferi* [Prospects of development of foreign trade relations of Ukraine with European Union in the agrarian sector]. M.I. Puhachov (Ed.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].

17. Угода про технічні бар'єри в торгівлі. URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_008.
18. Угоди про застосування Статті VI Генеральної угоди з тарифів та торгівлі 1994 року. URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_010.
19. 400 українських операторів ринка уже внедрили систему НАССР. URL : latifundist.com.
20. Agrarian potential of Ukraine / Lupenko Yu.O., Pugachov M. I., Dukhnytskyi B. V., Kozak O. A., Lysak M. A., Khodakivska O. V., Hryshenko O. Yu. Kyiv : NSC IAE, 2018. 34 p.
21. Marketing (Quality) Standards for Agricultural and Fishery products. URL : <http://trade.ec.europa.eu/tradehelp/health-and-consumer-protection-animal-and-plant-products>.
12. Reglament YeS #798/2008 [EU Reglament No. 798/2008]. (2008). Retrieved from: <https://www.fsvps.ru/fsvps-docs/ru/usefulinf/files/es798-2008.pdf> [In Ukrainian].
13. Hladii, M.V., Sabluk, P.T., Kopytets, N.H., et al. (2012). *Rozvytok miasoproduktovoho pidkompleksu Ukrainy : monohrafiia* [Development of meat and meat subcomplex of Ukraine: monograph]. M.V. Hladiy (Ed.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
14. Slynokompleks: vzglyad yznutry [Pig complex: inside look]. (n.d.). Retrieved from: <http://latifundist.com> [In Russian].
15. Slynous, I.V. (2011). Shchodo problemy konkurentospromozhnosti ukraïnskykh m'iasoproduktiv [Concerning the problem of competitiveness of Ukrainian meat products]. *Ekonomika ta upravlinnia APK*, 6, pp. 136-141 [In Ukrainian].
16. Uгода pro subsydyi i kompensacijni zaxody [Agreement on subsidies and compensatory measures]. (n.d.). Retrieved from: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_015 [In Ukrainian].
17. Uгода pro technichni baryery v torgivli [Agreement on trade technical barriers]. (n.d.) Retrieved from: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_008 [In Ukrainian].
18. Ugody pro zastosuvannya Statii VI Generalnoyi ugody z taryfiv ta torgivli 1994 roku [Agreements on the application of Article VI of the General agreement on tariffs and trade 1994]. (n.d.). Retrieved from: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_010 [In Ukrainian].
19. 400 ukraïnskykh operatora rynku uzhe vnedryly systemu NASSR [400 Ukrainian market operators have already implemented the NASSR system]. (n.d.). Retrieved from: <http://latifundist.com> [In Russian].
20. Lupenko, Yu.O., Pugachov, M.I., Dukhnytskyi, B.V., Kozak, O.A., Lysak, M.A., Khodakivska, O.V., Hryshenko, O.Yu. (2018). *Agrarian potential of Ukraine*. Kyiv: NSC IAE [In English].
21. Marketing (quality) standards for agricultural and fishery products. (n.d.). Retrieved from: <http://trade.ec.europa.eu/tradehelp/health-and-consumer-protection-animal-and-plant-products> [In English].

Vlasova K.M. Modern trade barriers on the European meat products market

The purpose of the article is to systematize the classification and group the existing trade barriers, based on analysis of the current practice of trade relations between Ukraine and EU.

Research methods. In the research process the following scientific methods have been used: analysis and synthesis for analysis of provisions in the WTO agreements and identification of classification marks and trade barriers grouping; comparison for description of processes of trade barriers and their comparative characteristic; systematization for formation of sequence of stages for overcoming the barriers of meat producers' entrance into the European market; tabular for construction of tables.

Research results. The three-level system of trade barriers in EU has been investigated. Set of classification features and corresponding types of trade barriers have been presented. Essence of each type of trade barrier for entrance in EU meat products market has been described. It has been described a set of tariff and nontariff barriers of EU countries, which serves as a basis for developing a strategy for entrance of national enterprises into the relevant market.

Elements of scientific novelty. It has been developed theoretical approaches to realization of trade relations for distinguishing classification signs of trade barriers and their use in purpose of grouping trade barriers according to a principle of compliance to a chosen feature.

Practical significance. On basis of generalization of the main provisions of the WTO agreements, main trade restrictions, which are not prohibited by collective agreements, have been systematized, but their use must be applied for protection human health, animal life, and environment. Generalization and systematization of trade barriers allows us to formulate a strategy of entering to the external market in accordance with the existing trade barriers of this market. Tabl.: 7. Refs.: 21.

Keywords: trade relations; trade barriers; tariff methods; non-tariff methods; technical standards; marketing barriers.

Vlasova Kateryna Mykolaivna - post-graduate student of the department of enterprise economics, Taras Shevchenko National University of Kyiv (90A, Vasylyvska st., Kyiv)

E-mail: nadtochii@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-3828-7214>

Власова Е.Н. Современные торговые барьеры на европейском рынке мясной продукции

Цель статьи - систематизировать классификационные признаки и существующие виды торговых барьеров на основе анализа существующей практики торговых отношений между Украиной и ЕС.

Методика исследования. В процессе исследования использован метод анализа (анализ положений Соглашений системы ВТО) и синтеза (идентификация классификационных признаков и группировка торговых барьеров), метод сравнения (описание процессов каждого торгового барьера и их сравнительная характеристика), метод систематизации (последовательность этапов преодоления барьеров входа мясной продукции на европейский рынок), табличный (построение таблиц).

Результаты исследования. Исследована трехуровневая система торговых барьеров ЕС. Представлена совокупность классификационных признаков и соответствующих видов торговых барьеров. Раскрыта сущность каждого вида торгового барьера при вхождении мясной продукции на рынок ЕС. Описанная совокупность тарифных и нетарифных барьеров стран ЕС служит фундаментом для разработки стратегии выхода национальных предприятий на соответствующий рынок.

Элементы научной новизны. Развита теоретические подходы к реализации торговых отношений в части выделения классификационных признаков торговых барьеров и их использования с целью группировки торговых барьеров по принципу соответствия выбранному признаку.

Практическая значимость. На основе обобщения основных положений Соглашений системы ВТО систематизированы торговые ограничения, которые не запрещены коллективными договоренностями, но применение которых обусловлено необходимостью защиты здоровья человека, животного мира и окружающей среды. Проведенное обобщение и систематизация торговых барьеров позволяет формировать стратегию выхода на внешний рынок в соответствии с существующими торговыми барьерами данного рынка. Табл.: 7. Библиогр.: 21.

Ключевые слова: торговые отношения; торговые барьеры; тарифные методы; нетарифные методы; технические стандарты; маркетинговые барьеры.

Власова Екатерина Николаевна - аспирант кафедры экономики предприятия, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко (г. Киев, ул. Васильковская, 90А)

E-mail: nadtochii@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-3828-7214>

Стаття надійшла до редакції 08.11.2018 р.

Фахове рецензування: 15.11.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Власова К. М. Сучасні торговельні бар'єри на європейському ринку м'ясної продукції. *Економіка АПК*. 2018. № 11. С. 113 – 125.

* * *

Новини АПК

Мінагрополітики та Світовий банк обговорили проект «Прискорення інвестицій у сільське господарство України»

У Мінагрополітики відбулася зустріч першого заступника Міністра аграрної політики та продовольства України Максима Мартинюка з директором Світового банку у справах Білорусі, Молдови та України Сату Кахконен щодо реалізації проекту «Прискорення інвестицій у сільське господарство України».

У зустрічі взяли участь керівник групи та старший економіст із сільського господарства Сандра Брока, економіст із сільського господарства Катерина Шредер, консультант Світового банку з питань земельної реформи Денис Нізалов, представники Мінагрополітики та Держгеокадастру.

«Деякі пункти Проекту потребують законодавчого врегулювання, але розуміючи всю вагомість співпраці зі Світовим банком та її подальший вплив на економічну та соціальну сферу України, Уряд і Мінагрополітики будуть всіляко сприяти реалізації Проекту у визначені терміни», - зазначив Максим Мартинюк.

За словами директора Світового банку у справах Білорусі, Молдови та України Сату Кахконен, дедлайн для запуску Проекту встановлено на лютий 2019 року.

Серед попередньо визначених аграрних компонентів реалізації Проекту: гармонізація українського законодавства до вимог ЄС, удосконалення системи державної підтримки сільського господарства, стимулювання диверсифікації виробництва аграрного сектору, розвиток сільських територій, посилення спроможності у сфері безпеки харчових продуктів, вирішення логістичних питань, підвищення якості землекористування, покращення управління водними ресурсами, покращення доступу до сільськогосподарських ресурсів, удосконалення доступу до фінансових ресурсів та інструментів управління ризиками.

Довідково. Проект має багатогалузевий характер та реалізовуватиметься Мінагрополітики, Мінінфраструктури, Мінприроди, Мінекономрозвитку. Координатором Проекту є Мінфін.

Під час реалізації Проекту буде застосовано фінансовий інструмент «Програма, орієнтована на результати». При досягненні визначених Світовим банком показників Мінфіну буде перераховано попередню узгоджену суму кредиту, яка в свою чергу розподілятиметься між міністерствами - виконавцями Проекту.

Орієнтовний обсяг фінансування для реалізації всіх заходів у межах Проекту - 753 млн доларів США, в тому числі: кредит Світового банку - 200 млн доларів США. Отримувачем кредиту є Україна в особі Мінфіну.

Прес-служба Мінагрополітики